

2021/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLIX. ÉVFOLYAM

Trianon emlékezete

Gyóni Géza utóélete

Eötvös József újratemetése

HONISMERET

XLIX. évfolyam, 6. szám
2021. december

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNE JÁGER MÁRTA

HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387
E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvpolók Szövetsége**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díj egy évre 3000 Ft

Arculat: Farkas Anna
Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák: Opticult Bt., mondAT Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Anka László, PhD. történész, Tápiószecső
Bakos István művelődéskutató,
a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora, Budapest
Bányászné Kristóf Andrea, PhD. egyetemi adjunktus,
Nyíregyházi Egyetem,

Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza
Bihari Puhl Levente festőművész, Jánosháza
Deáky András tanár, ny. iskolaigazgató,
Gyimesbükk, Románia

Debreczeni-Droppán Béla elnök,
Honismereti Szövetség, Budapest
Erdős Zoltán történész, helyismereti könyvtáros, Pécs
Frisnyák Sándor, DSc. ny. tanszékvezető egyetemi tanár,
Isaszeg

Gömör Béla, Dr. orvos, író, professor emeritus,
Semmelweis Egyetem, Budapest

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Hideg Ágnes ny. könyvtárvezető,
Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Hodos Gábor logisztikai dolgozó, helytörténeti kutató,
Albertirsza

Kurucz Ádám főlevéltáros, Miskolc

Lengyel Ferenc tanár, műfordító, Bécs, Ausztria

M. Lovas Krisztina, PhD. történész,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Magyar Zoltán, PhD. néprajzkutató,

ELKH BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest
Mesznéder Klára tanár, helytörténeti kutató, Kecskemét

Molnár Zsolt történész, gimnáziumi tanár, Budapest

Murányi Lajos, Dr. tanár, könyvtáros, Budapest

Novák László Ferenc, DSc. néprajzkutató, történész,
geográfus, Nagykovács

Perczel Olivér történész, főlevéltáros,
Budapest Főváros Levéltára, Clio Intézet, Budapest
Reiman Zoltán helytörténeti író, blogger, Miskolc
Róbert Péter, Dr. történész, egy. docens, Budapest

S. Turcsányi Ildikó muzeológus, Békés

Sári Tamás szociálpolitikus, doktorandusz,
Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen

Selmeczi Kovács Attila, DSc. etnográfus, Göd
Silling István, DSc. néprajzkutató, ny. egyetemi tanár,
Kupuszina, Szerbia

Székely András Bertalan, Dr. művelődésszociológus,
nemzetiségtudató, Isaszeg

Szűcs István ny. hidrogeológus, Budapest

Vágvölgyi Zoltán könyvtáros,
Szentos Városi Könyvtár, Szentos

Valentiyk Ferenc helytörténész, Dabas

Viczian István, DSc. geológus, Budapest

Villei-Pribék András Gábor geográfus,
természetvédelmi mérnök, Budapest

Wirth István, Dr. ny. főiskolai docens, Jászárokszállás

A borítón:

A Kontumáci-kápolna Gyimesbükkön, az ezeréves határon

Bíró Gábor fényképfelvételével kívánunk

Boldog, békés karácsonyt

minden olvasónknak!

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Kétszáz éve született Szelestey László költő, politikus (<i>Lengyel Ferenc</i>)	3
Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor (<i>Vágvölgyi Zoltán</i>)	7
„Babba Mária az égen jár...”. Emlékezés a száz évvel ezelőtt született Daczó Árpád Lukácsra (<i>Magyar Zoltán</i>)	11
Ötven éve hunyt el a „békési” régészprofesszor, Banner János (<i>S. Turcsányi Ildikó</i>)	16

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Deme László</i> : Nyelv és nyelvészet a tudományos-technikai forradalom idején	23
---	----

FÓRUM

A Regnum Marianum-közösség és -templom története II. (<i>Szűcs István</i>)	26
Mátyási József poéta nyomában Debrecenben. A honismereti akadémián emlékezetembe ötlő gondolatok (<i>Mesznéder Klára</i>)	29
Az újragondolt libresszó – a miskolci Antik Art Café (<i>Hideg Ágnes</i>)	31
Honismereti barangolások festőecsettel (<i>Bihari Puhl Levente</i>)	33

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Honismereti Szakkör és Történeti Téka Sásdon (<i>Erdős Zoltán</i>)	37
--	----

TERMÉS

A XLVIII. Országos Honismereti Akadémia előadásából

Hajdú-Bihar megye román megszállása, 1919–1920 (<i>Perczel Olivér</i>)	44
Trianon és a magyar zsidók (<i>Róbert Péter</i>)	52
Az Ónodon felállított első világháborús emlékmű felavatása (<i>Kurucz Ádám</i>)	60
Tápiószecső Nagyközség az országzászló mozgalomban (<i>Anka László</i>)	65
Az amerikai magyarság Trianon-kultusza. Egy 40 évvel ezelőtti emlékműavatás története (<i>Molnár Zsolt</i>)	70
Szegénység Hajdúdorogon az 1940–1950-es években (<i>Sári Tamás</i>)	73

Arckok a múltból

Závory Sándor, Mikszáth Kálmán orvosa (<i>Gömör Béla</i>)	82
Újabb krasznójarszki fejezettel folytatódik Gyóni Géza utóélete (<i>Valentyik Ferenc</i>)	85
Hídvégi Lajos kántortanító emlékezete (<i>Hodos Gábor</i>)	92
Mosolygó Imre, a nyírmártonfalvi görögkatolikus templom alapítója (<i>Villei-Pribék András Gábor</i>)	94

Törvénytörési néprajz

Történeti múltunk két különös alakja, a pribék és a tolvaj (<i>Novák László Ferenc</i>)	99
A titokzatos hejőcsabai „zsebesakadémia” (<i>Reiman Zoltán</i>)	107

KRÓNIKA

Emlékbeszéd Tolcsván a trianoni békediktátum évfordulóján

(<i>Székely András Bertalan</i>).....	110
Nagyszőlős Boldogasszonya. Kárpátaljai szoborállítás az eucharisztia és a nemzeti szolidaritás jegyében (<i>Bakos István</i>)	114
Rákóczi Ferenc és Márton Áron szobra Gyimesbükkön (<i>Deáky András</i>)	119
A Jászárokszállási Népfőiskolai Társaság 30 éves működése (<i>Wirth István</i>).....	120
Dr. Kókai Sándor, a Balassa Iván-emlékérem 2021. évi díjazottja (<i>Frisnyák Sándor</i>).....	124
A Honismereti Szövetség révkomáromi konferenciája. (2021. szeptember 18–19.) (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>)	126
Báró Eötvös József újratemetése Ercsiben (<i>M. Lovas Krisztina</i>).....	129

KÖNYVESPOLC

Könyv a Bibliában említett ásványokról (<i>Viczián István</i>)	132
Közép-Bánát gyermekjátékai (<i>Silling István</i>).....	133
A Marosszög történeti földrajzi monográfiája (<i>Bányászné Kristóf Andrea</i>)	135
Futballkönyv Kunszentmiklósról (<i>Murányi Lajos</i>)	138
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR 2022 (Összeállította: <i>Halász Péter</i>)	142
A 2021. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE (Összeállította: <i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	147

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaitak lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladjon meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusán, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikusán úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusanak és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Litea – Budai Krónika Könyvesbolt (1014 Budapest, Hess András tér 3.)

ÉVFORDULÓK

Kétszáz éve született Szelestey László költő, politikus

Szelestey László (1821–1875) a nemzeti eszmélés nagy korszakának, a XIX. századnak egyik figyelmünkre méltó közszereplője volt, akiről sem a történelem, sem az irodalomtörténet köreiből nem sokat hallani, legalábbis nem annyit, amennyi érdemei alapján kijárna személyének. A világháló közismert adattára, a Wikipédia magyar változatának meghatározásában elsősorban „*lírikus és népies költő*”, de az összefoglalás még négy más tevékenységet is felsorol személye kapcsán: ügyvédi munkáját, tanfelügyelői feladatkörét, királyi tanácsosi rangját-címét és magyar országgyűlési képviselői tevékenységét. Kiegészítésként mindehhez, említésre érdemes, hogy két évfolyamon át (1857–1859) életben tartotta és Székely Józseffel szerkesztette a *Szépirodalmi Közlönyt*, a kora ízlésvilágának egyik jellemző irányzatát képviselő, ellenzéki hangú lapot.

A költőt, a „*népies lírikus*”-t saját kora, a romantikát kiteljesítő reformkor majd a Világos után újrainduló irodalmi élet jól ismerte, ha irányzatát bírálták is. A halálát követő századfordulón még számontartották,¹ szerepel irodalmi lexikonjainkban, de már a kortárs kritika a petőfieskedők közé sorolta azonban,² s költői tekintélye fokozatosan megkopott. A XX. századi hatkötetes irodalomtörténeti szakkönyv erőteljes kritikusan hangon ítéli meg; munkásságának Petőfit utánzó jellegét emeli ki, az epigonköltők között említi,³ és ez a besorolás él ugyanígy tovább a szakmai kánon megítélésben a XXI. században. Többi elfoglaltsága viszont egy alapos életrajzi vázlatban, akár a fontossági sorrend felbontásával, gazdag élete mellékvonulataként, egy későbbi alapos, részletesebb elemzésben pontosabban kiadhatja életútjának mind költészetével összefonódó, mind attól eltávolodó vonulatát, vonatkozásait is. Valójában egy elkötelezett, a nemzeti érzelmű közéleti szereplő társadalmi tevékenységét művészettel kiegészítő költői szerep, valamint romantikus-népies költészet az övé.

Szelestey László életútja ötvennégy évet ölel fel. A Vas megyei Uraiújfaluban jómódú családba született két évszázada, 1821. szeptember 14-én. Élete első éveit minden valószínűség szerint a faluban, illetve a szomszéd településen, Szentivánfán töltötte. Húsz-harminc kilométeres körzetben mozoghatott, többnyire a nagy család, a rokonság, és a barátok körében, vendégként, rokonként. Saját birtokaik egyike az uraiújfalusi volt egy udvarházzal, amely ma is áll. A kúria utcai oldalán felújított emléktábla őrzi hírét. Földbirtokos és orvos apja a történelmi család adatai szerint: Szelestey Sándor (1790-es évek?–1866) Vas megyei; édesanyja, Keresztényi Katalin (1788–1861) zalai származású volt. Második férje oldalán

1 *Esztergályos Ágoston*: Szelestey László élete, politikai és irodalmi működése. Nagy-Kanizsa, 1896; *Mikulics Károly*: Szelestey László élete és irodalmi munkássága. Trencsén, 1901.

2 Arany János, Erdélyi János, Gyulai Pál fogalmazott meg élés kritikát az epigonokkal szemben; Szelesteynek *Kemenesi cimbalom* című, sok ezer példányban megjelent verskötetét is támadták.

3 A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig. Szerk.: *Sőtér István*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 176.

A költő szülőháza az 1960-as években (<http://uraiujfalu.hu/hu/uraiujfalu/hires-szuloitek1>)

nyolc éves lehetett, amikor latint kezdett tanulni a szomszéd falu, Vámoscsalád plébánosától. Kortársainál mindenképpen sokkal változatosabb előképzettségű gyermek volt. Szülei Kőszegre küldték tanulni. Onnan került Sopronba, Szombathelyre, végül Győrbe, ahol jogot tanult. Első versei alig tizennyolc éves korában, 1839-ben jelentek meg a *Társalkodóban*.

Ügyvédi gyakornokoskodása idején egy soproni megyei bálon ismerkedett meg Igmándy Magdolnával, az iklanberényi földesúr lányával. Miután összeházasodtak, a hozományul kapott iklanberényi birtokra költözött asszonyával, ahol nagyon boldog heteket töltöttek.⁵ Igmándy Magdolna művelt hölgy volt, írással is foglalkozott, verseit Madeline néven a *Hölgyfutár* közölte. Férjének, az 1848-as forradalom előtti évek fiatal költőjének szerepvállalása több vonatkozásban rokon a Petőfiével; Szelestey is bekapcsolódott a forradalomba és szabadságharcba a nemzetőrség tisztjeként, amikor megsebesült, visszavonult szülőfalujába. Alig négy év elteltével meghalt fiatal felesége, 1854-ben özvegyen maradt. Hónapokra magányosságba vonult vissza, alig tartott kapcsolatot a külvilággal. Csak a hozzá legközelebb állók zavarhatták a fájdalomba zárkózott költőt. Deák Ferencnek sikerül rávennie, hogy meglátogassa, és nála töltsön el két hetet, írja a már idézett családi kronológia krónikása, Szelestey P. (Polgár) Attila. Azután felköltözött Pestre, a formálódó fővárosba. Életének ezt a korszakát több művének a köteté szerkesztése és megjelentetése jellemzi.

Első kötetét (*Érzelemvirágok*, Szombathely, 1842) tíz év késéssel követi az *Összes költeményei* (Pest, 1852), majd ezután évente sorra egy-egy verseskötet: a *Kemenesi cimbalom* (Pest, 1853), a *Falu pacsirtája* (Pest, 1854), a *Tündérvilág* (Pest, 1855). A következő mű egy olyan tematikus antológia, amelyet csak egybeszerkesztett, a *Huszárok könyve* (Pest, 1858). Különálló versekből összeállított kötet a *Pásztorórák* (Pest, 1859), majd élete utolsó, egyben fő műve következett: az *Egy rab álmai* (börtönéveit megörökítő „versnapló”, Pest, 1867). Pesten részt vett a családi köntösben megjelenő, évről évre kibontakozó társasági-társadalmi életben; a nemesi családok teadélutánjain, így kora szellemi arisztokráciájával is folyamatos volt a kapcsolata. Innen lehet valószínűleg eredeztetni szerepét az Almási–Nedeczky-féle császárelenes összeesküvésben. Ebben a körben ismerhette meg későbbi második feleségét, Bocskák Annát.

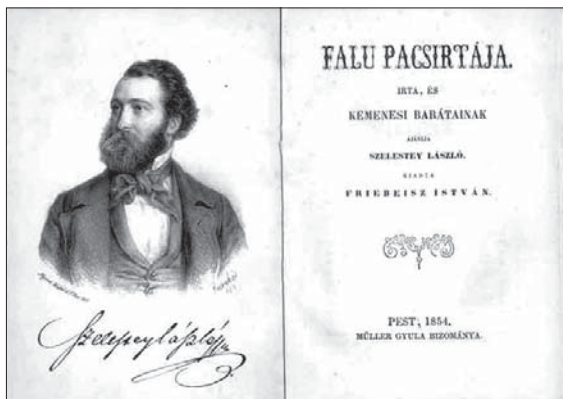
4 www.szelesteyfamilia.hu

5 www.szelesteyfamilia.hu

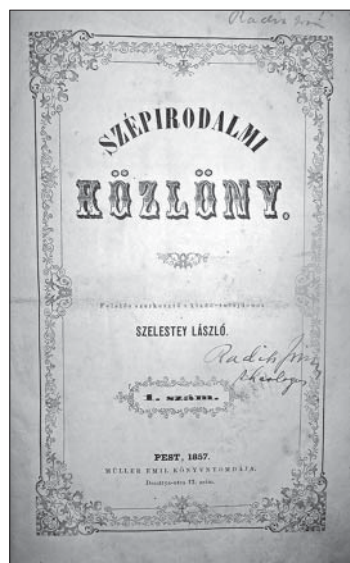
Az 1850-es években a megbénított-bé-
nult magyar kulturális közélet élesztésé-
nek első próbálkozásai a napi- és hetila-
pok. A közérdeklődést kielégítő sajtó, a
kulturális igényű folyóirat-irodalom las-
sú egymásutánban bontakozik ki. Ebbe
a másfél évtizedes sorba illeszkedik
1857-től a *Szépirodalmi Közlöny*, amely
kezdetben hetente kétszer, később egyre
ritkább időközökben jelent meg. Fény-
korában 1700 előfizetőt ért el, ezek szá-
ma azután teljesen leapadt, a ráfizetési
vállalkozást 1859 májusában be kellett
szüntetni.⁶

1864-et írtak, amikor a kényszerura-
lom alatti legnagyobb méretű titkos
mozgalom, az Almásy–Nedeczky-összeesküvés gyanúsított-
jaként, több más közéleti szereplővel együtt elfogták, rész-
vétellel gyanúsították, s bizonyítékok hiánya ellenére három
év fogságban tartották. Az összeesküvőket a három fővád-
lottal, Almásyval, Nedeczkyvel és Beniczkyvel szinte egy
időben, azonnal letartóztatták, a pesti Károly-kaszárnyába
börtönözték be mindannyiukat, olvasható a Beniczky-élet-
rajzban.⁷ Közülük egyedül Asbóth tett olyan vallomást,
amely a többiekre nézve terhelő volt, egyébként egyik letar-
tóztatottnál sem találtak bűnrészességre utaló használható
adatokat, ellenük felhozható bizonyító anyagot. Asbóth La-
josról jóval később, évtizedek elteltével, a XX. század elején
derült ki, hogy a társaságba beépített besúgó volt, ráadásul az
egyik legfontosabb szerepkörrel. Elfogatásuk után Szelesteyt
a pesti Újépületbe zárták, majd Olmützbe, Theresienstadtbba
vitték; 1867-ben szabadult, a kiegyezés egyik következménye-
ként nyerte el szabadságát.

A börtönkorszaknak verseit jelentette meg az *Egy rab ál-
mai* című kötetében. *Előszavát* maga Szelestey írta, prózában.
A versben megfogalmazott *Bevezetés* éjjeli elfogatását rajzolja
meg, majd öt különböző hosszúságú és tagolású verses feje-
zet részletezi a börtönményeket. A IV. fejezet, a *Naplójegy-
zetek* a rimes részek leghosszabbika és legfurcsábbika egyben. Eljárása a korban szokatlan
lehetett; a fogság részletekbe menő aprólékos megrajzolása számos kis életképszerű elem-
ből alakul benne egészzé. A művek többnyire úgy érnek véget, hogy szintén versbe szedett
megjegyzések követik őket. (Mintha egy színdarabban a rendező utasításait olvasnánk.)
Ezek a versekkel összhangban álló „ráadások” a fogoly érzelmi megnyilvánulásaiaként, re-
flexióiként a külvilág reakcióit szűrnek le, emelik be a szövegbe.

*Szelestey László egyik művének címlapja
és az abban szereplő arcképe*

*A Szépirodalmi Közlöny
1. számának címlapja*

6 A magyar sajtó története. II/1. 1848–1867. Főszerk.: Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp., 1985. 441–442.

7 [https://hu.wikipedia.org/wiki/Beniczy_Lajos_\(ezredes\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Beniczy_Lajos_(ezredes))

Hosszabb elemzés helyett talán egy vers, a ciklus első részlete, a *Procedur* is elég, hogy jelzésértékkel a börtönélményekről, az értelmetlenül, ok nélkül zárva tartott fogoly érzéseiről beszámoljon. Szelestey így vázolja föl bezárása indokát: „*S mi történt? [...] Vártam várdogáltam én / Egy éven át míg a bírák / Neki gyürköztek és vétségemet / Enmagamtól tudakolák.*” Rabsága fájó emlékei – a szabadulás és kimondhatásuk által a gyógyulás lépcsőfokaiként – kötetben még 1867-ben (!) megjelentek Pesten. A mű, melyet politikai töltete következtében szívesen olvastak, csak erősítette szerzője országos hírnevét.

Közben a körmendi választókerület országgyűlési képviselője lett, őt küldték a parlamentbe. Majd a vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Eötvös József tanfelügyelővé nevezte ki. Igaz, pártfogója halála után a következő miniszterrel, Pauler Tivadarral személyes ellentétek miatt (miután feljebbvalóját, miniszterét nyilvánosan bírálta) távozott tanfelügyelői munkaköréből.⁸ 1872-ben kezdődő második házassága Bocskák Annával alig három évet ért meg, mert „*egy agylob férfikora teljében, a rendkívül szép alaku, daliás férfit hirtelen megölte.*”⁹ Betegsége 1875. szeptember 7-én vetett véget életének. A Kerepesi úti temetőbe temették, de sírja ma már az Új köztemetőben található, egy későbbi temetőrendezés következtében.

Szelestey László saját korában közismert költő volt, aki a műdalok világában nyomot hagyott. Néhány versét megzenésítették, népies alkotásai közül több is országosan elterjedt. Talán a legismertebbek: *Ez az én szeretőm* vagy a *Balatonon jár a hajó* („*Balatonon jár a hajó, / A lány menyecskének való. / Szerelem az evezője. / Fejkötő a kikötője.*”).

„*Buzgó, lelkes, szókimondó hazafi volt, ki senki szép szeméért nem engedett akár a maga, akár a nemzet igazából. Tele volt tüzzel, lelkesedéssel, mindaz iránt, ami magyar.*” (Vadász Norbert, premontrei főgimnáziumi tanár¹⁰) A jó szándékú, elfogult jellemzés mögül kibukkan, mint bújócskában a kíváncsi gyermekarc, a Dunántúl szülöttének elismerése, és megmutatkozik a mindenkori dunántúliak főhajtása a vidék szülötte, költője iránt.

Lengyel Ferenc

HÍREK

Megnyílt a Bessenyei György Emlékház a bihari Bakonszegen. Bessenyei György költő, író, magyar királyi testőr felújított bakonszegi emlékházában 2021. október 15-től fogadták az első csoportokat. A felvilágosodás kalandos életű képviselője 1787-től haláláig élt a nádfeleles lakóházban, ahol a Petőfi Irodalmi Múzeum *Kontrasztok – Szemléljük az eget és a mélységeket* címmel rendezett be állandó kiállítást. Az emlékezetkultúrának egy Bessenyei-adatbázis is része lesz. [...] (Gurzó K. Enikő. Magyar Nemzet, 2021. okt. 26.)

8 https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Szelestey_Laszlo_1821_1875.xml

9 Vasárnapi Újság 1875. szept. 19., címlapi nekrológ, 594.

10 http://www.vasidigitkonyvtar.hu/vasidigiportal/image/vdkweb/vm_magyarirodalomban/magyarirodalom.html

Egy múzeumigazgató emlékére

Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor

„A szentesi múzeum azért megcsodálnivaló,
mert egyetlen embernek, ennek a már őszülő,
vékonycsontú Csalláynak örjítő hite teremtette meg.”¹

(Komáromi János író)

1897. május 9-e jelentős nap volt Szentes történetében. Ezen a napon tartotta alakuló ülését a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat, mely célként tűzte maga elé a megye múltjának kutatását, a régészeti leletek és egyéb régiségek gyűjtését, valamint az ismeret-terjesztést. A társulat létrejöttének kezdeményezője egy lelkes fiatalember, Csallány Gábor volt, akit múzeumi örré választottak.² Ebből a társulattól nőtt ki a Csongrádvármegyei Múzeum, mely a harmincas évekre Európa-szerte ismertté vált. A jubileum kapcsán érdemes áttekinteni az intézmény igazgatójának gazdag életművét.

RÉGÉSZET ÉS MÚZEUM

Csallány Gábor 1871. május 10-én született egy dunántúli kisvárosban, Tamásiban. Mivel az édesapa munkahelyei folyton változtak, így a család is állandóan költözött. Gábor középiskolai tanulmányait Budapesten, Zágrábban és Fiumében folytatta. Érdeklődése a műszaki és humán területek felé egyaránt megnyilvánult. Elsőként a villanszerelő szakmát sajátította el, majd 1890-ben az Adriai Tengerhajózási Társaság alkalmazottjaként fél éves tengeri utazást tett Dél-Amerikában. 1892-ben került Szentesre. A Belvízszabályozó Társaság telefonfelügyelője volt, és oroszlánrészt vállalt a Körös-(bal)parti telefonvonal kiépítésében. 1903-tól a szentesi kórház gondnokaként vette hasznát műszaki ismereteinek.

A munka mellett egyre nagyobb érdeklődést tanúsított a régiségek iránt. Jó barátságba került Kosztká Károly mérnökkel, a legendás 48-as honvéd századossal, aki szenvedélyes numizmata és régészeti gyűjtő volt. Csallányt is érdekelték a régi pénzek, és rabul ejtették a földmunkák során felbukkanó régészeti leletek is. Hamarosan feltárásokba kezdett Szentes határában. Ekkor – Kosztká ajánlására – a Magyar Nemzeti Múzeum helyi képviselőnek nevezte ki. Csallány életre szólóan elkötelezte magát a régészet mellett, és a helyi értelmiség köreiből megszorgalmazni kezdte egy régészeti társulat megalakítását, ami 1897-ben sikeresen megtörtént. A Nemzeti Múzeum igazgatósága élénk figyelemmel kísérte tevékenységüket, és mint más „szakkedvelő” (mai szóval amatőr) régésznek,³ így Csalláynak is felajánlották a tanulás lehetőségét. Régészeti, numizmatikai, majd egy néprajzi tanfolyamra invitálták. Csallány örömmel élt a felkínált lehetőséggel, de autodidakta módon is gyarapította tudását, amiben segítségére volt kiváló nyelvérzéke: jól beszélt olaszul, németül és horvátul is.⁴

1 Komáromi János: Csatangolás mindenfelé. Genius K., Budapest, 1930. 155.

2 A Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. Szerk.: Berecz Sándor. Szentes, 1899. 3.

3 Szende László: Akik hajlamot mutattak a tanulásra. Rómer Flóris és a „szakkedvelő” régészek; <https://mnm.hu/hu/cikk/akik-hajlamot-mutattak-kutatasra-romer-floris-es-szakkedvelo-regeszek>

4 Csallány Dezső: Csallány Gábor és a szentesi múzeum. 1971. 1–6. (Kézirat, Koszta József Múzeum, Szentes).

Csallány Gábor (Kosztá József Múzeum, Fotótár)

Ásatásainak köszönhetően az általa vezetett múzeum gyűjteménye rendkívüli mértékben gyarapodott. Az intézmény 1913-ban mintegy 42 ezer, főképp régészeti és néprajzi tárggyal rendelkezett. A történelem szinte minden korszakából voltak leletei, rengeteg népvándorlás és avar kori temetőt tárt fel. A hatalmas anyag azonban túlnötte a rendelkezésre álló lehetőségeket. A kicsiny múzeumi épületben állandó volt a helyhiány, és a leletek szakszerű publikálása is meghaladta Csallány erejét,⁵ ám a leglátványosabb és értékesebb tárgyak szépen rendezve fogadták a látogatókat.⁶

A húszas évektől kezdve a vendégek között neves személyeket is találunk. Miniszterek, hazai és külföldi tudósok, írók, de grófok, hercegek és hercegnők is megfordultak a ligeti épület falai között. Albert főherceg kétszer is eljött kíséretével, és egy ásatást is megtekintett.⁷ 1930-ban a múzeum kilépett a nemzetközi színtérre. A londoni népvándorlás kori világiállítás magyar pavilonjában a szentesi múzeum értékes avar síjainak és díszes övcsatjainak rekonstrukcióit is megtekinthették a látogatók.⁸ De Csallány nem csak értékes, hanem ritka és érdekes leleteket is fel tudott mutatni, amivel felkeltette a korabeli média érdeklődését. Nagy visszhangja volt az 1936-ban megtalált „ölelkező avar csontvázak”-nak,⁹ melyről a Magyar Világhíradó is tudósított, és több európai lap, köztük a londoni *Times* magazin is kért fotókat.¹⁰ A „Szentesi Vénusz”-nak nevezett, kőkorból származó nő alakú

5 *Zalotay Elemér*: Krónika. III. 82–85.; IV. 33–37. (Kézirat, Kosztá József Múzeum, Szentes).

6 *Csallány D.* i. m. 21.

7 Albrecht királyi herceg látogatása a muzeumban. *Szentesi Hírlap* 1924. dec. 14.; Albrecht királyi herceg és kísérete részt vett Szentes határában egy huntemető feltárásában. *Szentesi Hírlap* 1925. jún. 11. 1.

8 A szentesi muzeum anyaga a londoni kiállítás értéke. *Szentesi Hírlap* 1930. máj. 31. 3.

9 Csókolózó, ölelkező csontvázak a szentesi avar temetőben. *Az Est* 1936. jan. 9. 13.; Csodálatos leletek a kajáni avar temetőben. *Tolnai Világlapja* 1936. febr. 26. 42.

10 Filmfelvételt készít a világhíradó számára a kajáni ásatásokról a Magyar Filmiroda. *Csongrádmegyei Hírlap* 1936. jan. 14. 3.

edény, mely egész Európában ritkaságnak számított, ugyancsak foglalkoztatta az országos sajtót.¹¹ Csallány többször adott interjút különféle lapoknak, és cikkei jelentek meg többek között a *Magyarságban*, a *Históriában* és az *Archaeologiai Értesítőben*. A szentesi múzeum legújabb kincseiről mindig örömmel számolt be. „*Csakis mindent odaadó lelki fanatizmussal lehet egy ilyen csodálatosan értékes régészeti osztályt létrehozni*”¹² – mondta 1938 márciusában az idelátogató kultuszminiszter, Hóman Bálint.

Csallány személyét már életében az anekdoták sajátos világa vette körül. Amikor 1932 nyarán Szilárd János író, a *Magyarság* munkatársa cikket írt Szentesről, írását a következő történettel kezdte:

„*Idén történt Szentesen, az egyik elemi Iskolában, amikor a vizgák folytak. Vallástanból felelt a Pista gyerek, mikoron is az utolsó ítélet passzusához érkezvén, hozzáfordul a főtisztelendő úr, és ezt kérdezi:*

– *Mondd meg nekem, Pista, meddig marad a test a földben?*

Mire Pista gyerek megszívja magát levegővel, és teli tüdőből így válaszol:

– *Ameddig a Csallány igazgató úr ki nem ássa!*”¹³

SAKKOZÁS, SZOCIÁLIS MUNKA ÉS EGYEBEK

A régészet mellett másik nagy szenvedélye a sakkozás volt. A Szentesi Sakkör (1903) megalapítóját és első elnökét tisztelhetjük személyében. De az Országos Sakkszövetség vezetőségében is ott találjuk a nevét.¹⁴ Ebbéli szenvedélyét jellemzi az az eset, amikor az általa vezetett sakk-kör távsakkversenyt tartott francia sporttársakkal a II. világháború elején. Tették ezt annak dacára, hogy a háború kitörése után a franciákat már ellenségként tartották számon. Mindez Csallányt és a szentesi sakkozókat cseppet sem zavarta. Hetente levélváltás útján jöttek és mentek a lépések Párizs és Szentes között, s csak a katonai behívók tették lehetetlenné a verseny folytatását.¹⁵

Közéleti szereplésének másik színtere a szociális munka volt: a Szentesi Hadirokkantak csoportjának vezetőjeként és a Városi Szegényügyi Bizottság elnökeként is aktív tevékenységet folytatott.¹⁶ Az iránta megnyilvánuló tiszteletnek tudhatjuk be, hogy közel 40 kulturális és sportegyesületben választották meg valamilyen tisztség viselésére.¹⁷ Azt is illik tudni róla, hogy nagy családos ember volt. Feleségével, Csergő Kornéliával kilenc gyermeket neveltek.¹⁸ *Gondolatok* címmel írt bölcselkedéseit olvasva képet nyerhetünk a mélyen hívő, katolikus Csallány életfilozófiájáról is. Ízelítőül álljon itt néhány gondolata:

„*A közmondás azt tarja, hogy a két szélsőség sohasem jó, eszerint vagy amikor megszülettünk, vagy amikor meghalunk, nem cselekszünk helyesen. A kérdés csak az lehet, hogy melyik esetben cselekedtünk rosszabbul. Nem kérdéses azonban a harmadik eset, mely szomorú és a haza szempontjából feltétlenül rossz, amikor valaki meghal, mielőtt megszületett volna. Ezt angyal-csinálásnak nevezik, bár ördögi munka. [...] A szépségére ne legyen hiú*

11 Jövőre felállítják Szentesen a népvándorlás korának országos múzeumát. Uj Nemzedék 1925. szept. 12. 7.; Az őszember sebészkeése. Esti Ujság 1943. júl. 27. 2.

12 A kultuszminiszter látogatása a muzeumban. Csongrádmegyei Hírlap 1938. márc. 8. 6.

13 Bolyongás ezeréves temetőikben. Magyarság 1932. augusztus 20. 12.

14 Sakk. Csallány Gábort társelnökké választotta a Sakk Szövetség. Szentesi Napló 1938. szeptember 8. 6.; Sakk. Szentesi Napló 1938. november 1. 4.

15 A háború miatt abbamaradt a szentesi sakkozó tájversenye a franciákkal. Szentesi Napló 1940. január 12. 6.

16 Felhívás a hadigondozottakhoz. Szentesi Napló 1939. július 16. 9.

17 *Csallány D.* i. m. 14–16.

18 Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára. Főispáni bizalmas irat 144/1930.

senki, mert az nem az ő érdeme: véletlen adomány, amely másokat gyönyörködtet ugyan egy ideig, de soknak a vesztét is okozza, és nem is tart örökké. Egyedül a lelki szépség az, amely mindent túlél. [...] A szeretet a legszebb erény. Miként azonban a hit jócselekedetek nélkül holt, úgy a szeretetnek sincs áldozatok nélkül értéke.”¹⁹

CSALLÁNY ÉS A MAGYAR ÍRÓK

Móricz Zsigmond 1935 októberében látogatott Szentesre és Csallány Gáborral is személyes kapcsolatba került. A múzeumban és az ásatáson látottak mély hatást gyakoroltak rá. Október 26-án Móricz *Az Alföld medencéjében – Szentesi körkép* címmel tartott rádiós előadást, melyben külön kiemelte az igazgató úr munkáját:

Móricz Zsigmond a kajáni ásatáson Csallány Gábor múzeumigazgató, Lampel Béla bankigazgató és Böszörményi Jenő lelkipásztor társaságában 1935. október 15-én (Kosztá József Múzeum, Fotótár)

„Ez a nép ötezer év óta lakja ezt a tájat. Az ötezer évet napnál világosabban igazolja a városi múzeum remek épülete. A kőkorszakból s azóta, kivétel nélkül minden korszakból nagyszerű ásatási gyűjtemények vannak feltárva. A legszebb, amit az Alföldön láttam. Olyan kincsei vannak, melyeket a British Múzeum is irigyel. Részt vettem egy ásatáson, ahol Csallány Gábor múzeumigazgató, aki egy hosszú emberélet minden szenvedélyét ennek a gyűjteménynek szentelte, a szemem láttára egy népvándorlás kori sírt tárt fel. Mélyen megindító, ahogy a temetés ellenképe lefolyt, a sír kiásása, s lent a mélyben az ezeröttszáz éves halott maradványainak gondos és aprólékos feltárása.”²⁰

Juhász Gyula háromszor járt Szentesen. Ő is megismerkedett a múzeum igazgatójával és az

Attilával kapcsolatos elméletével, miszerint a hun fejedelem valahol itt van eltemetve Szentes környékén. Ettől a gondolattól vezérelve írta meg 1926-ban a *A szentesi határban* című költeményét, melyhez a következő ajánlást fűzte: „Csallány Gábornak szeretettel”²¹

Móra Ferencsel kapcsolatos levelezése is figyelmet érdemel. A szegedi múzeumban 1917-től igazgatóként dolgozó Móra régészeti tevékenysége folytán került közeli kapcsolatba a szentesi múzeummal. Móra többször meglátogatta kollégáját, megtekintette a helyi gyűjteményt. Ám a régészeti lelőhelyek közelsége, a feltárt leletek tulajdonlásának kérdése, de

19 Gondolatok. Alföldi Újság 1929. január 13. 9.

20 Móricz Zsigmond hagyatékából. Szerk.: *Diószegi András-Vargha Kálmán*. Akad. K., Bp., 1960. 298–306.

21 Szentesi irodalmi emlékei. Szerk.: *Vágvolgyi Zoltán*. Szentes, 2019.

leginkább az Attila sírja körüli véleménykülönbség időnként vitához vezetett kettejük között. Erről a vitáról annyit érdemes tudni, hogy Móra, Csallánynyal ellentétben, a hun fejedelem sírjának keresését hiábavaló vállalkozásnak tartotta. Levelezésük baráti hangvétele azonban figyelemre méltó.²²

Csallány életének utolsó éveiben is aktív volt. Bár 1939-ben nyugdíjazták, megfelelő ember híján továbbra is ő intézte a múzeum ügyeit. A háború azonban mindent megváltoztatott. A front közeledtének hírére a kultuszminisztérium elrendelte a kiürítést: az értékes régiségeket ládába zárva kellett biztonságos helyre szállítani, és a városi, valamint a megyei tisztviselőknek is el kellett hagyniuk lakóhelyüket. Így került Csallány és felesége 1944 ősztén a fővárosba, az értékes gyűjtemény Szekszárdra, ahol sajnos rongálást szenvedett.²³

Az idős igazgató Budapest ostromát nem élte túl, 1945. január 31-én 73 évesen tüdőgyulladásban hunyt el családja körében.²⁴ Élete azonban nem múlt el nyomtalanul. Bár a pótolhatatlan értékű leleteknek: az arany és ezüstpénzeknek, valamint az ékszereknek nyoma veszett, az általa feltárt régészeti anyag nagy része ma is hirdeti nem csak az egykor Szentes környékén élt népek életét, de Csallány Gábor fáradhatatlan munkáját is.²⁵

Vágvölgyi Zoltán

„Babba Mária az égen jár...”

Emlékezés a száz éve született Daczó Árpád Lukácsra

A száz éve született Daczó Árpád Lukács (1921–2018) egyike volt azon jeles egyházi személyiségeknek, akik választott hivatásuk mellett életük meghatározó részét a népi kultúra kutatásának és megörökítésének szentelték. Olyan jeles elődök nyomdokaiba lépve a sorszerű véletlenek folytán és némiképp ösztönszerűleg, mint volt Ipolyi Arnold, Petrás Incze János, Kálmány Lajos, Molnár Ambrus, vagy Erdélyben Kriza János és unitárius gyűjtőhálózatának tagjai. Kortársa volt a szintén hosszú kort megélt unitárius Adorjáni Rudolf Károlynak, aki a Kis-Küküllő völgyében végzett néprajzi gyűjtéseket.¹ Mindazonáltal a XX. század második felében az erdélyi katolikusok köréből csupán néhány olyan lelképásztor ismert, akit hozzá hasonló érdeklődés vezetett, közvetlen vagy közvetett módon segítve a szolgálati helyén néprajzi kutatásokat végző szakembereket. Persze a kor sem kedvezett a honismereti törekvéseknek: a kommunista éra évtizedei alatt, amikor még a csíksomlyói pünkösdi búcsú megtartására sem nyílt lehetőség, és a hitélet gyakorlása visszaszorult a

22 Rózsa Gábor: „Vadrózsa-per” Szentesen. In A kőkortól a középkorig. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1994. 553–579.

23 Dobay volt alispán vitte el Kiskunfélegyházáról a szentesi múzeum arany- és ezüstkincseit. Magyar Alföld 1945. nov. 28. 3.

24 Csallány D. i. m. 20.

25 Születésének 150. évfordulójára a Martin Opitz Kiadó vaskos kötettel jelentkezett. A szerző, Szalontai Csaba „Hát atyámfia, a múzeum nem komédia” című műve az intézmény első hetven évét tárgyalja.

1 Adorjáni Rudolf: Történeti mondák Désfalváról. Honismeret 1997. 6. sz. 21–25.; Adorjáni Rudolf Károly: Lukács Sándor ravai búcsúztatói 1930–1938 között. Kolozsvár, 2006; Adorjáni Rudolf Károly: Pipe. Egy Kis-Küküllő menti unitárius falu száz éve. Budapest–Kolozsvár, 2011.

templomfalak közé, az olyan témák, mint vallási néprajz, néphit, nemzeti és vallásos témájú népköltészet, még a hivatásos néprajzkutatók számára is tiltva voltak (vagy legalábbis alig jelenhettek meg). És ebből a nézőpontból különösen értékelendő az az életmű, amely – számos ponton vitára készítette ugyan – a népi Mária-tisztelet archaikus rétegeit tárta fel, és amely bővelkedik kiváló megfigyelésekben és unikális folklórhagyományok megőrkítésében.

Daczó Árpád Lukács egyik közeli munkatársával, Csortán Erzsébettel (Harangozó Imre felvétele)

létezett, és amely egyes archaikus népi kultúrájú vidékeken, kivált a nyelvterület peremein számos vonatkozásban a népi tudatvilág középkori rétegét tartotta fenn. S noha az egyház felszentelt képviselője előtt a kereszténységen túli (és előtti) hitvilág többnyire szándékosan elhallgatott képzetkör maradt, Daczó Árpád Lukács érdeklődése és empatikus készsége megnyitotta hívei-adatközlői részéről e külvilág felé eladdig zárt kapukat.

Több mint beszédes az az esettanulmány formájában rögzített visszaemlékezés, amelyet már fogarasi szolgálati helyén, 1991-ben vetett papírra Lukács atya.³ A történet lényege, hogy egy írástudatlan kosteleki híve arra kérte az őt meglátogató plébánost, hogy szenteljen meg neki egy zacskó korpát és egy marék fokhagymát, mert a tehenét a szépasszonyok járják, és mit sem használ ellenük az istállóba kiakasztott tükör és guzsaly. A haszonállatok éjjelenként zaklató, nyargaló ártó, démonikus lényekről eladdig mit sem tudó pap első csodálkozását követően hitbéli magabiztosságával a kételyének adott hangot, babonáságnak titulálva a hallottakat, mire – mint írja – szinte megfagyott a levegő, „egyszer csak kike-

2 Daczó Árpád Lukács: A gyimesi Babba Mária. In Népismereti Dolgozatok 1980. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1980. 231.

3 P. Daczó Árpád Lukács: Népünk hitvilága, vallásos élete. In Népi vallásosság a Kárpát-medencében. I. Szerk.: S. Lackovits Emőke. Veszprém, 1991. 15–26.

rekedett [a kosteleki parasztember] szemé, lassan felállott, a két kezét elhárító mozdulattal lökte felém, kitátotta a száját és küszködve a szavakkal, végül szinte nyögve kiáltotta felém: Plébános úr, maga pap és mégsem hisz?!” Mint Daczó hozzáfűzte, e kínos és tanulságos helyzetet a háziasszony diplomatikus közbeszólása mentette meg, ám még úgy is hosszú időbe telt, amíg sikerült visszaszereznie csángó híve bizalmát, a tudomására hozva, hogy már ő is hitelt ad az általa elmondottaknak.

Mint Daczó írja, e felismerés döbentette rá arra, hogy ha az „egyszerű nép” lelkéhez akar közel férkőzni, akkor ő magának is Bosco Szent János nevelési elvét érdemes alkalmaznia, miszerint „Szeresd azt, amit a gyermek szeret, mert aztán ő is szeretni fogja azt, amit te szeretsz!” Másként fogalmazva: szeretettel és együttérzéssel érdemes fordulni az egyszerű hívekhez is, „különben bezárulnak a lelkek, és az a kép, amit róluk festünk, nem lesz hiteles, az adat, amit tőlük felveszünk, nem lesz eredeti és igaz”.⁴ S továbbfűzve e gondolatát, mint azt a nép ősi hitvilága, a keresztény egyházi képzetek mögötti vallásos tudatvilág kapcsán egy vallási néprajzi konferencián és a Gyulafehérvári Főegyházmegye papjainak tartott rekollekciós előadásban megfogalmazta: „Hogy itt sok ténylegesen babonás jelenséget is találunk? Ne féljünk tőle és ne botránkozzunk meg rajta! Mi is csak írjuk le úgy, amint találjuk! Sohasem lehet tudni, hogy milyen csodálatosan szép világnak lesz a kulcsa sokszor csak az az egyetlen szó is, aminek hallatán kezdetben talán csak lenézően mosolyogtunk! Így jártam én is éppen a Babbával, aztán a rekegővel.”⁵

Mohay Tamás jegyzi fel Daczó Árpád Lukács csíksomlyói papi szolgálata (1957–1970) kapcsán, hogy miként Erdélyi Zsuzsanna már élete és néprajzkutatói pályafutása derekán 1968-ban egy somogyi faluban talált rá véletlenül az archaikus népi imádságok számára eladdig ismeretlen, középkortól kontinuus világára, úgy Daczó is a gyimesi csángók között, az egyházmegye legkeletibb plébániáján figyelt fel néhány évvel később a Babba Mária szókapcsolatra,⁶ majd a szólás jelentésrétegeit kutatva a népi Mária-kultusz ősi és sok tekintetben unikális formájára. Papi hivatása mellett innentől datálódik elhivatottsága e népi tudatformák feljegyzése és értelmezése iránt, ásva bele magát autodidakta kutatóként a néprajzi terepen fellelt téma minél teljesebb körű feldolgozásába.

Így jelentek meg első dolgozatai Faragó József ösztönzésére a kor legfőbb romániai néprajzi fórumának számító *Népismereti Dolgozatok* lapjain. 1980-ban látott napvilágot *A gyimesi Baba Mária* című úttörő jelentőségű híradás,⁷ amely bizonyos értelemben Bosnyák Sándor 1973-ban publikált, a keleti magyar népcsoportok napkultuszával foglalkozó, és nagy szakmai visszhangot kiváltó közleményével⁸ vethető egybe, majd a következő évi kötetben egy, a magyar folkloristák számára szintén újdonságként ható híradás a *rekegő* hiedelemalakjáról,⁹ arról a kísértetszerű hiedelemleányról, amelynek képzete a Csíki-havasok csángók által lakott, félreeső szegleteiben még szintén elevenen élt az 1970-es években.

Ez utóbb említett hiedelemtanulmány, annak dacára, hogy egy mindössze néhány oldalas szövegközlés, azóta is gyakori hivatkozási alap az erdélyi néphitről, a természetfeletti

4 Uo. 24.

5 Uo. 28.; Daczó Árpád Lukács: *Népünk hitvilága*. H. n., 1992.

6 Mohay Tamás: *Élet-gyónás „magamról – a világnak”*. Kozma Mária: Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Erdélyi Múzeum LXXX. 2018. 2. sz. 239.

7 Daczó Árpád Lukács: *A gyimesi Babba Mária*. In *Népismereti Dolgozatok* 1980. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1980.

8 Bosnyák Sándor: *A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportoknál*. Ethnographia LXXXIV. 1973. 559–563.

9 Daczó Árpád: *A gyimesi rekegő*. In *Népismereti Dolgozatok* 1981. Szerk.: Kós Károly–Faragó József. Bukarest, 1981. 197–201.

lényekről szóló tudományos munkákban.¹⁰ Olyan unikális folklórjelenségről van ugyanis szó, amely végső soron társtalan a Kárpát-medence népi hiedelemvilágában, mindössze közvetett analógiái ismertek. Olyan bolyongó, kirekesztett lélek ugyanis a kísértet-hiedelemkörön belül, amely aktív, és ártó szándékát, emberek elleni tetteit a hátborzongató, természetfeletti hanghatással éri el, amelyről gyimesi megnevezését (*rekegés* = *rekegő*) is kapta. Mint arról Daczó Árpád Lukács által feljegyzett több hárompataki hiedelemtörténet is szól, ha a *rekegő* eléri célját és „*kétségbe ejti*” az esti órákban hazafelé tartó, a településen kívül úton lévő embert, ő megszabadul köztes, státusz nélküli helyzetéből, és a rémületében meghalt személy lép az ő helyébe. E hiedelemkör lokális gazdagsága annak is betudható, hogy a környező hegyekben mindkét világháborúban véres harcok dúltak, és az ott elesett, egyházi végtisztesség nélkül eltemetett holtak az ott élő emberek tudatvilágában a bolyongó lelkek sorát gyarapították.

Daczó Árpád Lukács nevét igazán ismertté néprajzosi, vallástörténetési körökben a már említett, a népi Mária-tisztelettel kapcsolatos kutatásai tették, a kultusz középkori gyökerű, addig ismeretlen vonatkozásaira irányítva a figyelmet.¹¹ A Lukács atya kutatói életművében meghatározóvá vált Babba Mária-eszmékör monografikus összefoglalására immár nyugdíjas éveiben, a dési ferences kolostorba visszavonulva került sor. A magyarság ősi, kereszténység előtti istenasszonyával kapcsolatos képzetek, Babba Mária holdkultusszal összefüggésbe hozható hiedelemköre, valamint a csíksomlyói napkultusz Daczó Árpád Lukács kései műveiben egységes, szinkretikus hagyományértelmezéssé álltak össze,¹² és sok tekintetben rokonítható a már említett Kálmány Lajos folklórtörténetileg klasszikus dolgozatával.¹³ E kutatási eredmények részletes ismertetése, esetleges kritikája meghaladja e megemlékezés terjedelmi kereteit, ezért itt elsősorban azok forrásvidékére, a gyimesi csángó folklórban történt felfedezésére kívánunk visszautalni (amely forrásfeltáró origója volt, és ihletadójjává vált minden későbbi értelmezésnek is).

A *Népismereti Dolgozatok* említett, 1980. évi közleménye ugyanis már önmagában is a paraliturgikus rítusok és az egyházi vallásgyakorlattól független vallási képzetek gazdag tárházát villantja fel. Köztük a már a XIX. századi székely tájszótárakban is fellelhető „*babba*” szót, mint a „*szép*” szó szinonimáját – akárcsak másfélszáz évvel később Csíkborzsován, Csíkmenaságon vagy Kostelegen Szép Szűz Mária értelemben, Babba Mária fohászba foglalt nevét (a legkülönbözőbb situációkban és szöveggörnyezetben), a felkelő holdban, az újholdban megtestesülő istenanyát, akihez esténként fohászcodni és imádkozni kell (mert „*Babba Mária az égen jár. Azért mindent belát, mindent tud. Mindig vigyáz. Mindennek vigyáz.*”¹⁴ – egészen addig, hogy a gyimesi csángó közbeszédben még jóra, illendő viselkedésre intő gyerekijesztőként is megjelenhet, sőt, esetenként még tabuként is, olyan

10 *Magyar Zoltán*: A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák. (Magyar Népköltészet Tára III.) Budapest, 2003a. 88–90.; *Magyar Zoltán*: A rekegő hiedelemköre a hárompataki (gyimesi csángó) folklórban. In *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldova határán*. Szerk.: *Tomisa Ilona–Magyar Zoltán*. Budapest, 2003b; *Takács György*: Kantéros, lúdérc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák. Budapest, 2004. 112–121., 462–501.; *Magyar Zoltán*: Csinódi népköltészet. Az Űz-völgyi csángók folklórhagyományai. (Magyar Népköltészet Tára IX.) Budapest, 2009. 84–85., 298–301.

11 *Tánczos Vilmos*: „Csodák sorozata az életem. Az életműdíjjal kitüntetett P. Daczó Árpád Lukács köszöntése. Keresztény Szó XXIII. 2012. 5. sz. 8–9.

12 *Daczó Árpád Lukács*: Napkelte-nézés Csíksomlyón. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. II. Szerk.: *S. Lackovits Emőke*. Veszprém–Debrecen, 1997. 168–173.; *Daczó Árpád Lukács*: Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban. Csíkszereda, 2000; *Daczó Árpád Lukács*: Csíksomlyó ragyogása. Csíkszereda, 2010.

13 *Kálmány Lajos*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Budapest, 1885.

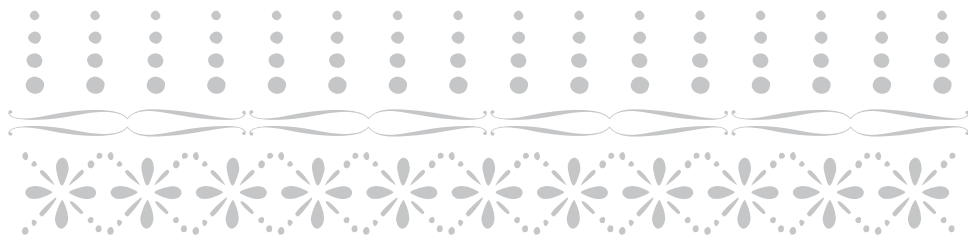
14 *Daczó Árpád Lukács*: A gyimesi Babba Mária. In *Népismereti Dolgozatok 1980*. Szerk.: *Kós Károly–Faragó József*. Bukarest, 1980. 236.

nagy titokként, hogy „róla beszélni nem szabad”.¹⁵ S mint azt már Lukács atya egy 1970-es évekbeli kosteleki gyűjtése is megörökíti, sok tekintetben valóban ő lehetett valamikor a székelyek-csángók istenasszonya: „A Jóisten felett mondjuk a Babba Máriát. [...] A Babba Máriát inkább kérjük, mint a Jóistent. Többet kérjük őt. A Jóisten meghallgat, de a Babba Máriát hamarabb kérjük, az áldottat.”¹⁶

E sorok írójának gyimesi folklórgyűjtéseit is többek között Daczó két, a *Népismereti Dolgozatokban* publikált írása inspirálta. Az 1990-es évek elején az alcsíki Pottyondról a Szellő havasán keresztül jutottam első ízben a Kárpátok gerincén túli Hárompatak legeludogtabb településére, Kostelekre, ahol másfél évtizeddel korábban a falu plébánosaként Daczó szolgált. Már akkor is szembetűnő volt, hogy mennyire élő az emlékezete a község korábbi lelkipásztorának: szinte minden megkérdezett kostelekinek volt róla személyes emléke, története, ami már csak azért sem meglepő, mert Daczó még fogarasi papsága (1989–1994) idején is többször visszalátogatott kedves helybeli híveihez. Az elkövetkező években javarészt Daczó Árpád Lukács nyomdokain végeztem monda- és hiedelemgyűjtő terepmunkát a Csíki-havasok keleti oldalára kirajzolt három csángó település (Kostelek, Magyarcsügés, Gyepce) lakói körében, esetenként még azokra az emberekre is ráelve, akik adatközlőként Daczó említett tanulmányaiban is szerepeltek.

Daczó Árpád Lukács közelmúltban kiadott naplója, levelezése és egyéb vegyes feljegyzései¹⁷ még számos további, figyelemre méltó néprajzi adatot rejthetnek. Az általa gyűjtött archaikus népi imádságok (továbbá ráolvasók és szentes énekek) Takács György jóvoltából kötetbe szerkesztve 2003-ban jelentek meg,¹⁸ különösen a Székelyföld és Belső-Erdély vonatkozásában töltve be hiánypótló szerepet. Kéziratos hagyatékának meghatározó része a Kriza János Néprajzi Társaság Archívumába került a kolozsvári néprajzi tanszék diákjai által rendszerezett formában, kisebb része pedig még mindig a dési ferences kolostorban van. Daczó Árpád Lukács néprajzkutatói életműve tehát korántsem biztos, hogy lezárt, őrizhet még olyan gyűjtéseket és feljegyzéseket, melyek az erdélyi magyarság népi kultúráját, vallásos képzeit és hiedelemvilágát tovább árnyalhatják, újabb fontos adalékokat szolgáltatva egy majdani tudományos szintézishez.

Magyar Zoltán

15 Uo. 238.

16 Uo. 235.

17 *Kozma Mária* (szerk.): Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Naplók, levelezések és más feljegyzések nyomán. Csíkszereda, 2013.

18 *Daczó Árpád Lukács*: Hosszú utak megszoradának. Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából. Sajtó alá rendezte: Takács György. Budapest, 2003.

Ötven éve hunyt el a „békési” régészprofesszor, Banner János

2021. június 29-én volt 50 éve, hogy Budapesten elhunyt Banner János, a kiváló ősrégész, néprajzkutató és művelődéstörténész. Utolsó percig végigdolgozott élete során mindvégig hű maradt saját elvárásaihoz: „*Mentem a magam útján, mert az ember sohasem járhat a másén.*”¹ Régészeti kutatásai ma is példaértékűek, tudományos következtetései ma is stabil alapot jelentenek a mai és az eljövendő idők kutatóinak. Bár nem Békésen született (1888. március 6., Székudvar, Arad megye), gyermekkorát Békésen töltötte, s munkás élete során mindvégig szülőföldjeként szerette ezt a tájat. „*Sohasem vallottam magamat másnak mint békésinek, s azt hiszem ezután sem fogom, hiszen minden ifjúkori emlékem ide fűz*” – írta 80 éves korában.² Kemény munkával telt, hosszú kutatóévei alatt hűségesen vissza-vissza-tért fogadott pátriájába, egy-egy békési témájú dolgozat, ásatás idejére, mert mint mondta: „*Gazdag ez a terület, mint Alföldünk minden része, csak a kutató szakértelmét és ásját várja, amely bizonyára még sok figyelemre méltót találhat a föld alatt, amely évszázadok, évezredek óta gondosan megőrizte.*”³

Életrajzát megírták, munkásságát részletesen feldolgozták, így békésiként most városunkhoz való kötődését szeretnénk ismertetni. Itt ragadt rá a régiségek szeretete, a család és az iskola irányította választott hivatása, a régészet felé. Emlékezőként életének ezt a szegmensét szeretnénk most bemutatni.

Édesanyjuk korai halála után apja a család anyai rokonaira bízta Banner Jánost és testvéreit. 1896-ban hozták őket Békésre, itt a Petőfi u. 8. szám alatt laktak. Ez az első békési gyógyszerész, Koritsánszky Mihály leányának, özv. Wieland Jánosné Koritsánszky Apollóniának, a kedves „Grószki”-nak a háza volt. „*Nyolc éves voltam, amikor a millennium évében, nagyanyám házához, Békésre kerültem*” – írta visszaemlékezéseiben.⁴

Elemi iskoláit a boros-sebesi osztatlan, hatosztályos iskolában kezdte, majd Békésen a községi fiúiskolában fejezte be. 1898-ban kezdte a gimnáziumot, az ún. Kollégium épületében. Gyermekkorára emlékező írásaiból forrásértékű helytörténeti információkat gyűjthetünk a millennium korabeli békési középületekről is:

„*Naponta elmentünk a Nagyház előtt – uraság házánaak mondta a hivatalos használat –, az udvarán is sokszor megfordultunk, de ugyan ki hívta volna fel figyelmünket nemes árkádjaira, szép és érdekes homlokzatára. Különös épület volt s ma is az. Magas pincéje, 10–15 lépcsőn megközelíthető földszintje és e fölött két emeletes magtára volt. Két-három szobában volt az uradalom központja, a pénztárral, saját telefonközponttal. Az épület többi része a grófi család céljait szolgálta, ha nagy véletlenül egyik-másik tagja itt tartózkodott, leginkább a téli nagy vadászatok idején. (El ne felejtsem: itt volt az uradalmi levéltár.)*

A másik műemlék a művelődést szolgálta. Az öreg kollégium, kora ízlésének megfelelően épített, máig is szép teret záró épülete. A múlt század negyvenes éveiben épült a református

1 Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Szerk.: Erdmann Gyula. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1990. 41.

2 Janttyik Mátyás Múzeum (JMM), L. sz.: Td.88.44.1.

3 Banner János: Várak Békés határában, Békési Élet VI. 1971. 2. sz. [285–290.] 290.

4 Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Gyula, 1990. 11.

A család a Wieland-ház udvarán, középen ül a nagypapa, Wieland János, elől bal szélén a kis Banner János (Jantyik Máttyás Múzeum, L. sz.: F.3701)

tanügy szolgáltatásban, a katolikus földesúr legjelentékenyebb támogatásával. Sok szegény parasztfiút nevelt ez az épület, s a község első »múzeum«-át is magában foglalta.

Jártuk a körüljárós tornyú református templomot, sohasem figyelmeztetett bennünket senki a torony és templom nemes egyszerűségére, kitűnő térhatására, pedig ma már minden hozzáértő tudja, hogy az Alföld egyik legszebb kálvinista temploma.

Nap-nap után megfordultunk a Benedicty – egykor Koritsánszky – patika bolthajtású helyiségében s a mellette lévő ún. patika szobában, amelyet az államosítás utáni terjeszkedni akarás törölt ki a műemlékek sorából, pedig tudta, hogy mit alkot az az ismeretlen építőmester, aki 1821-ben építette. Sokat jártunk a Hajnal-házba. Sokat ültünk széles, árkádszerű magas folyosóján, de csak nemrég derült ki erről is, hogy jelentős polgári műemlék, mint ahogy az a Körös-parti Jantyik-ház, a polgárosult gazdag parasztház tipikus példája. (Itt született a festő Jantyik Máttyás.)⁵

Nagyanyja házában találkozott először a régiségek szeretetével: „Ekkor hallottam először múzeumról, s ekkor tudtam meg, hogy az arra való, hogy a régi idők emlékeit megőrizze. És ekkor kezdtek belém nevelni ezeknek a családi és történeti emlékeknek tiszteletét és megbecsülését.”⁶ Ennek hatására jött létre első saját gyűjteménye: „A gyűjtés óvatos körütekintéssel kezdődött a szobákban, színben, padláson. [...] A családi tanács látva a múzeum gyors fejlődését, a háromajtós szekrényt nekem adta s ezzel az épület kérdésének megoldása megindult a maga útján.”⁷

5 Ua. 13–14.

6 Ua. 12.

7 Ua. 18.

A középiskolás Banner János „házi múzeum”-a
(Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.4392)

Az érettségiző Banner János
(Jantyk Mátyás Múzeum,
L. sz.: F.3704)

Banner János később is azt vallotta, hogy a gyűjtés a muzeológus legfőbb feladata. Mint régész, leglényegesebb feladatnak a leletanyag megmen-
tését, megtisztítását, restaurálását, konzervá-
lását, szakszerű nyilvántartásba vételét, biz-
tonságos és hozzáférhető módon való őrzését
tekintette. A múzeumi gyűjtőmunkának az
elvégzéséhez megfelelő, folyamatosan gyara-
podó szakismereteket kívánt és mindenekelőtt
fáradhatatlan szorgalmat, kitartó munkát, sőt, ki-
mondottan az úgynevezett „aprómunká”-t, illetve
az aprómunka pontos, következetes elvégzését. Elkép-
zelhetetlennek tartotta, hogy a múzeumban

végzett tudományos munka nélkül, attól füg-
getlenül, nem annak az eredményeit propa-
gálva, közkinccsé téve lehessen „népműve-
lési munká”-t végezni. Éppen ezért a múzeumi ismeretter-
jesztés fogalmi körét meglehetősen szűkre húzta meg, csak a
múzeumi tudományos munkához kapcsolódó, azon alapuló
tevékenységet ismerte el. A sajátos múzeumi, tehát más in-
tézmény által nem végezhető ismeretterjesztésnek volt a híve.

Gimnazistaként erősen érdeklődött a povádi – akkor még
ismeretlen korú – lelőhely iránt: „Povád már a századforduló
első éveiben az ígért földjébe tartozott s a vele való foglalkozás
még csak növelte a régi cserepek iránti érdeklődésemet” – írta.⁸

1905 nyarán, 17 évesen gyűjtést is folytatott itt diáktársaival:
„Nyáron olyan régiséggyűjtést végeztünk Povádon, amelyet ad-
dig tudtommal senki se végzett, de azóta – nem merném mon-
dani, hogy az én példámat követve – komolyabb és felkészült
formában többször is megismételtek, elsüllyedt városok vagy
éppen elsüllyedt hajók kincseinek kutatására.”⁹

1906-ban érettségizett, de súlyos mellhártyagyulladás mi-
att nem a többiekkel május 15-én, hanem külön miniszteri
engedéllyel június 14-én. Ez szerencsésen befolyásolta továb-
bi sorsát is, a családi tanács ugyanis úgy döntött, hogy mégse

folytassa a körükben élő hagyományt, egészségi állapotára való tekintettel nem kell pati-
kusnak lennie. Tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán folytatta, de mivel „nem érez-
tem magam otthon ezen a biflázással foglalkozó pályán sehogysé”¹⁰, családi hozzájárulással
már a második félévben történelem–földrajz szakra iratkozott át. Itt alkalmat nyílt régészeti
stúdiumokat is hallgatni, s múzeumi munkába is bekapcsolódhatott. Végül pedig földrajz-
professzora, Cholnoky Jenő a néprajz tárgykörében írt dolgozatokat földrajzi disszertációnak
fogadta el. Bátyjáról, Benedekről írt nekrológiájában¹¹ így emlékezik vissza saját dolgozatára:

8 Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Gyula 1990. 18.

9 Ua. 22.

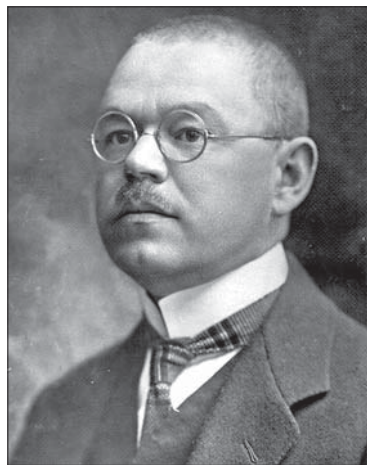
10 Ua. 23.

11 Banner János: Dr. Banner Benedek emlékének. Békési Élet 1970. 2. sz. [233–242.] 235.

„Az először kitűzött témát – Vác települése – megváltoztatni kértem. De, hogy lássa, nem a munkától akarok megszökni – hiszen szakdolgozat nélkül nem lehet vizsgázni –, azonnal elő is álltam a magam javaslatával. A nyarat úgy is otthon, Békésen töltöttem és szívesen feldolgozom a község népi építkezését. Ezen a területen [...] soha senki néprajzzal nem foglalkozott. Szót értettünk és én egyetemi dolgaim végeztével, 1909. június 29-én már beleírtam a dátumot frissen vásárolt rajzfüzetembe, megvettem a szükséges egyéb füzeteket, kölcsön kértem az Emperl Gyula lemezes, hat kazettás, harmonikás fényképezőgépet, és Banner Benedekkel együtt hozzákezdtem a munkához. Nem volt olyan utcája Békésnek, amelyiket be ne jártuk, és kevés olyan, ahol egy-két házat padlásával együtt meg ne néztünk volna. Délelőtt és este felé dolgoztunk a terepen, hol a városban, hol a tanyákon, délután rajzoltuk a települési térképet, rendeztük az anyagot, s mire vége lett a nyárnak, a két és fél hónapos munka eredményeként, örömmel vittem az eljövendő dolgozat feldolgozásra váró anyagát Kolozsvárra.” 1910-ben disszertációja megvédésével ledoktorál, 1911-ben középiskolai tanári oklevelet, 1914-ben régészet–néprajz szakos végbizonysítványt szerez. Szakdolgozata – kb. negyedére csökkentve, válogatott rajzokkal, de térképek nélkül – *A békési magyarság népi építkezése* címmel meg is jelent a *Néprajzi Értesítő* XII. évfolyamának (1911) 2–3. füzetében. Tanulmányai mind a mai napig nélkülözhetetlen forrása a népi építészettel foglalkozó néprajzosok számára. Feltehetően eredetileg disszertációjának része volt az 1913-ban ugyancsak a *Néprajzi Értesítő*ben megjelent *Békési cigány lakások* című kisebb írás is.

Friss diplomásként a jászberényi állami főgimnáziumba került helyettes tanárnak, 1913 májusában – mellékfoglalkozásként – megválasztották a Jászmúzeum őrévé. 1920-tól 1923-ig a szegedi főreáliskola tanára volt, emellett bekapcsolódott a szegedi múzeum munkájába is. 1923-tól magántanárként tárgyi néprajzot tanított a szegedi egyetemen, majd 1924-től a régészeti tanszéken kapott adjunktusi állást. Fiatalkori, pótolhatatlan megfigyeléseit felhasználva több kisebb békési témájú néprajzi írást is kiadott ezekben az években, a *Föld és Ember* 1924. évi folyamában megjelent *Adatok a békési határ XVIII. századi vízrajzához* című dolgozata máig alapvető forrásmunka. Feltehetően ez, a békési határ (az eredeti, nagy kiterjedésű határ) régi vízrajzának tüzetes felderítése során végzett terepmunkája lehetett Banner János első alapos „helyszíni gyakorlata”. De máig ható módszertani értékekkel bírnak *Adatok Békés megye településföldrajzához* (*Föld és Ember*, 1922), *A békési pásztorok élete a XVIII. században* (*Népünk és Nyelvünk*, 1929) és *A békési községi levéltárban őrzött Litterae Currentales viselettörténeti adatai* (*Népünk és Nyelvünk*, 1933) című írásai is.

Továbbra is figyelemmel követte diákkori kincsesbányájának, a povádi régészeti lelőhelynek sorsát, már régész-professzorként a szegedi egyetem hallgatóival 1925-ben két, 1927-ben pedig egy esetben gyűjtöttek itt. Ezek után jelentette meg az *Archaeologiai Értesítő*ben (1930) *A tiszai kultúra két ismeretlen lelőhelyéről* című dolgozatát, melyben elvégezte az újkőkori település kormeghatározását. Banner János szerint a lakóhelyszeretet formálásának és ébrentartásának feladata döntő mértékben a tudományos megalapozottságú helytörténetírásra és az arra támaszkodó, igényes népszerűsítésre hárul.

A friss diplomás Banner János
(Jantyk Máttyás Múzeum,
L. sz.: F.4391)

1937–1946 között a szegedi egyetem Régiségtudományi Tanszékének vezetőjeként tevékenykedett, majd 1946-tól a budapesti tudományegyetem Régészeti Tanszékének élére került, és nevelt fel több régészszakembert 1968-as nyugdíjazásáig. Az 1950–1960 közötti években több ásatási szezonon át feltárásokat – akkoriban a megye egyik legnagyobb szabású ásatása volt – is végzett fogadott pátriájában, Békés–Városerdő Várdomb elnevezésű részén (a terület ma közigazgatásilag Tarhoshoz tartozik). A sok évig tartó ásató munka során a Várdomb területén egy késő bronzkori erődített tellt (településdombot) tárt fel, az eredményekről több kisebb közlemény is napvilágot látott (Bronzkori házak a békési Várdombon – *Archaeologiai Értesítő*, 1955; Tarhos-Várdomb – *Archaeologiai Értesítő*, 1960). Az ásatás teljes feldolgozása azonban csak halála után, 1974-ben jelent meg német nyelven az *Acta Archaeologica Hungarica* sorozatban, *Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés* címmel.

Kapcsolata diákkora városával sohasem szűnt meg, békési részről is évente érkeztek a születésnapjára kapott (1969) jókívánságokat az alábbi szavakkal köszönte meg: „... nem csak írásban, de írással is köszönöm, sőt fizetni is szeretnék érte, ha erőm engedi a város története két kérdésének tisztázásával, de legalább is a tisztázáshoz közelebb hozásával. Nem nagy dologról van szó. A két kérdés már évek óta foglalkoztat engem, a másik 100, vagy talán inkább 200 esztendeje többeket, akik a község történetével szóban vagy írásban foglalkoztak, de különböző eredményre jutottak. Most talán közelebb vagyunk a megoldáshoz. Egyelőre ne legyen szó arról, miről van szó. Sajnos nem olyan eget verő ügyről, amely a városi rangot közelebb hozza.”¹² A levélben említett kérdés a békési vár helyének meghatározása volt, melyet az aprólékos kutatómunka, és az általa felfedezett *Intravillanum Oppidi Békés* című térkép alapján a Kastélyzugban határozott meg.

Régészek Békés–Várdombon 1959-ben, középen Banner János, mögötte balról jobbra Kalicz Nándor, Bóna István és Kemenczei Tibor (Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.3720)

területen. A *Békési Élet* honismereti folyóirat szerkesztőinek köszönhetjük, hogy ezekben az években igyekeztek minél több kisebb-nagyobb írását leközzölni: 1970 – *Időjárási adatok Békésről; Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról*, 1971 – *A békési rév; A békési fafaragásról és a temetőkről*.

Utolsó nyilvános szereplése is Békésen zajlott le. Régóta szívügye volt, hogy egy békési régészeti leletekből álló kiállítást létrehozson. 1966-ban így írt erről: „*Arra gondoltam: nem*

*zához közelebb hozásával. Nem nagy dologról van szó. A két kérdés már évek óta foglalkoztat engem, a másik 100, vagy talán inkább 200 esztendeje többeket, akik a község történetével szóban vagy írásban foglalkoztak, de különböző eredményre jutottak. Most talán közelebb vagyunk a megoldáshoz. Egyelőre ne legyen szó arról, miről van szó. Sajnos nem olyan eget verő ügyről, amely a városi rangot közelebb hozza.”*¹² A levélben említett kérdés a békési vár helyének meghatározása volt, melyet az aprólékos kutatómunka, és az általa felfedezett *Intravillanum Oppidi Békés* című térkép alapján a Kastélyzugban határozott meg. A dolgozat a *Békési Élet* 1970/1. számában *A békési vár (castrum, castellum, palánk) földrajzi helye* címmel jelent meg, eredményét a tudományos szakma is elismerte, hatására többször is folytak ásatások az általa megjelölt

12 JMM, L. sz.: Td.88.44.3.

lehetne egy szobát a Békésen előkerült anyagból berendezni, természetesen a csabai múzeum tulajdonjogának fenntartásával. Van ott a Várdombról kikerült anyagon kívül egyéb is. [...] Milyen szép és tanulságos kiállítást lehetne rendezni belőle.¹³ Próbálkozása – hosszas szervezés után – sikerrel járt, 1970. október 25-én megnyílt a Nagyházban a *Várak Békés határában* című régészeti kiállítás. Itt elmondott megnyitóbeszédében¹⁴ hangzott el az az örök érvényű gondolata, melyhez egész életében hű maradt: „... a cserép igazat mond, ha nem mi akarunk beszélni helyette”.

A hozzá közel állók tudták, hogy még élete utolsó napjaiban is Somlyai Gábor békési históriájának problémáit boncolgatta, a régi Békési Olvasó Társaságról írott munkáját rendezte sajtó alá a *Békési Élet* számára csakúgy, mint a békési vár hétköznapi életéről tervezett tanulmányokat. Sajnos ezek, sok más írásához (*A békési malmok; Egy gazdag békési polgár lomtára két szárazmalomban; Halászati jegyzetek Békésről, Szeghalomról, Vésztőről; A békési skanzen; A békési gimnázium múzeuma; Legendák Békés eredetéről*)¹⁵ hasonlóan kiadatlanok maradtak. A Banner Jánossal szembeni adóságokat valamelyest törlesztve a *Békési Élet* 1983-ban *Békés város a századfordulón*, majd 1988-ban *Arcok a gyerekkorból* címmel részleteket közölt helytörténeti szempontból rendkívül sok információval szolgáló visszaemlékezéseiből.

1988-ban, születésének centenáriumán Békésen és Hódmezővásárhelyen (amely régészeti kutatásainak másik célpontja volt) emlékülést rendeztek, a Nagyház falán emléktáblát avattunk a tiszteletére. Az emlékezések és méltatások 1989-ben *Banner János emlékezete* címen meg is jelentek. 1990-ben *Békés–Kolozsvár–Jászberény–Sze-*

Banner János megnyitja a „Várak Békés határában” című kiállítást, mellette Tábory György múzeumigazgató (Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.3693)

Emléktábla a Nagyház falán (S. Turcsányi Ildikó felvétele)

13 JMM, L. sz.: Td.88.46.1.

14 Megjelent: *Banner János: Várak Békés határában*, *Békési Élet* VI. 1971. 2. sz. 285–290.

15 A kéziratok megtalálhatók a múzeumi Banner-hagyatékban.

ged címen egy kötetben emlékiratait (1945-ig terjedő időszak) is kiadták. (Hagyatékának városunkhoz köthető részét utódai ekkor ajándékozták a Jantyik Mátyás Múzeumnak.¹⁶)

Őszintén reméljük, hogy az ő példaértékű magatartása, ragaszkodása követőkre talál; hogy mi, ma itt élő emberek se csak lakóhelyünként, hanem valóban szűkebb hazánkként tiszteljük városunkat, miként azt Banner János tette: „*Tudományos munkám is a községgel kezdődött és úgy látszik azzal is fejeződik be. [...] Még sokszor visszatértem néprajzi, földrajzi és művelődéstörténeti kérdésekre, amelyek Békésről szólnak, bármilyen igénytelenek is voltak. [...] Az az igazság, hogy kisdíák koromtól érdekelt a múlt – az otthonommá lett község múltja és kiszélesítve az érdeklődést az egész Alföldre, sőt: az egész országra, ennek felderítésén dolgoztam utolsó nagy munkámig. [...] A jól végzett munka értékét nem a külsőségek adják, hanem a belső jó érzés, az elvégzett munka felemelő tudata.*”¹⁷

S. Turcsányi Ildikó

HÍREK

A Bethlen Gábor Alapítvány díjazottjai. A Bethlen Gábor Alapítvány (BGA) júniusi (Budapest, Országház) és szeptemberi (Budapest, Pesti Vármegyeháza) ünnepségén az alábbi személyek részesültek kitüntetésben.

2021. június 4.

Bethlen Gábor-díj

Bakos István

művelődéskutató,

a Bethlen Gábor Alapítvány (BGA)
kezdeményezője és kurátora

2021. szeptember 25.

Bethlen Gábor-díj

Andrásfalvy Bertalan

néprajzkutató, volt művelődési
és közoktatási miniszter

Márton Áron-émlékérem

Szövényi Zsolt

pedagógiai szakíró

Teleki Pál-émlékérem

Beke István és Szócs Zoltán
terrorizmus vádjával elítélt
székely fiatalemberek

Grezsa István

miniszteri biztos

Gyurácz Ferenc

irodalomtörténész

Kassai Lajos

lovásíjász

Ismerős Arcok

zenekar

Székelyföld jövőjéért ösztöndíj

Varga Andrea

egyetemi hallgató

Ónodi Henrietta

egyetemi hallgató

16 JMM, L. sz.: Td.88.44.1.-34.; JMM, L. sz.: Td.94.51.1.-92. és 94.1.1.-14.

17 JMM, L. sz.: Td.88.44.1.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Deme László: Nyelv és nyelvészet a tudományos-technikai forradalom idején*

[...] A tudományos-technikai forradalom az emberiség fejlődésének folyamatában nem állapot, hanem tendencia, melynek magva az egész termelő emberiségnek a technika fölé emelése, mégpedig az egyes – és minden egyes – termelőnek tudományos szintű kiképzése és állandó továbbfejlődésre ösztönzése révén [...]. Mint tudjuk ugyanis: a tudományos-technikai forradalomnak az – egyénekeg bontott – társadalmi jellemzője éppen az, hogy benne a termelők képzettsége és állandó öntovábbfejlesztése közvetlen termelőerővé válik, technikai szükségletté növekedik; s ezért tömegméretekben kell megjelennie a gondolkodó – és alkotó gondolkodása segítségével állandóan tovább és tovább haladó – átlagember típusának. [...]

Mi köze van az elmondottakhoz a nyelvnek, nyelvhasználatnak, és rajtuk keresztül a nyelvtudománynak? Sokkal több, mint azt a felületes szemlélő gondolná, akinek képzetében a nyelv nem több, mint a mindennapoknak – figyelemre sem méltatott – reflexszerű automatizmusa, a nyelvtudomány pedig – nem is egészen ok nélkül – a mumusként rögzült iskolai nyelvtan, legföljebb még a helyesírás szabályaival súlyosbítva!

A nyelv a társadalmi embernek társadalmi levegője. Levegő nélkül nincs biológiai élet, nyelviség nélkül nincs társadalmiság. Épp ezért nem érezzük a jelentőségét egyiküknek sem; illetőleg csak akkor, ha baj van velük. A levegőt, ha eltömődik a bunker szellőzője, és fuldokolni kezdünk; a nyelvét meg akkor, ha kilépünk saját természetes nyelvi közösségünkől egy másikba, s egyszerre társadalmilag értéktelenné, hasznosíthatatlanná zsugorodik minden tapasztalatunk, közölhetetlenné minden gondolatunk. Akkor döbbenünk rá, hogy emberségünk mennyire nyelvűségünkhöz kötött. Pedig már legkisebb korunktól az: az előttünk járt nemzedékek tapasztalatait ezen keresztül vettük át, fogalomvilágunk és gondolkodásunk ennek segítségével alakult ki és rögződött bennünk; s mindezek továbbfejlődésének is a nyelv az eszköze és a közege. Emberi mivoltunk a nyelviséghez tapad nemcsak a gondolkodás, de még az érzékelés, sőt az érzés területén is.

* Száz éve született és tíz éve hunyt el dr. Deme László (1921. nov. 14.–2011. jún. 6.) nyelvészprofesszor, a modern magyar nyelvtudomány egyik leginveciózusabb tudósa. Forrásunk: *Deme László: Magyarul szólni. Válogatott tanulmányok. Anyanyelvápolók Szövetsége, Bp., 2021. 30–34. A tanulmány eredeti megjelenése: 1971. A kiadvásokat [...] jelzi. (A szerk.)*

A fejlődés mai fokán az egyén nemcsak a társadalomba kapcsolódik a nyelven keresztül, annak segítségével, hanem még a természet valóságával is ezen át jut érintkezésbe. Valamikor, a fejlődés kezdetén, az egyéni képzetek s a belőlük kikristályosodott társadalmi fogalmak a valóságból szűrődtek ki, s a társadalmi tevékenység csak kontrollálta őket. Ma már fordítva van: a kisgyermek a nyelviség révén a társadalom beszédgyakorlatában kialakult kész fogalmakkal találkozik először, s a valóságon csak kontrollálja tartalmuk és terjedelmük érvényét és határait. A rajta kívül álló dolgoknak, társadalmiaknak is, természetieknek is kapcsolatait és mozgástörvényeit is nyelvi élményeken keresztül észleli először. Térbeliség, időbeliség, okság és következményesség, ellentét, rész-egész viszony, és minden egyéb valóságtörvény, hamarabb rögzül gondolkodásában a tükröző nyelv, mint a tükrözött dolog oldaláról.

Ellenőriznie persze kell őket; de felfedeznie már nem, e feladatot a társadalom hosszú évezredek tapasztalásával már megoldotta helyette.

Bonyolult és komplex társadalmi feladatát a nyelv azért tudja ellátni, mert kétosztatú eszköz; mert jelzései minőségileg eltérnek az állatvilágban használtaktól. Jelzések ugyanis az állati hangmegnyilatkozások is: a kotlóstyúk csucsorgó hangja például kifejezi azt az örömet, hogy ennivalót talált a csirkéinek, informálja a kicsiket erről a tényről, sőt arra ösztönzi őket, hogy egyszerre összeszaladjanak. E feladatokat látja el az emberi kommunikáció jelzésegysége, a mondat is: kifejezi a különben érzékelhetetlen pszichikai tartalmat, ezáltal informálja a partnert, sőt – cselekvésszerű, szóbeli vagy magatartásbeli – reakálásra is készíti.

De az emberi jelzés – a mondat – nemcsak tudósít, hanem ábrázol, megjelenít; mert nem elsődleges és osztatlan jelzés, hanem másodlagos és szerkesztett. A beszéd szolgálatában ott áll a nyelv, mely elemeivel utalni képes a valóság részleteire és viszonyaira; s így lehetővé teszi, hogy egy-egy jelzés képzetek egész raját idézze fel: fogalmakét és viszonyaikét is. Az állati jelzés mögött az idegállapot, az emberi mögött a gondolat az uralkodó tartalom. A gondolat, ami a valóság szerkezetét nemcsak elemzi, hanem – a beszéd révén, a nyelv segítségével – analitikusan tükrözi is. Minden, amit az ember a természetből megismert a vele való küzdelem során, otthagya lenyomatát a nyelvben, akár tény, akár összefüggés. S ezzel az ember olyan eszközre tett szert, amelynek segítségével már nemcsak észlelni és kifejezni lehet, hanem kombinálni is: következtetni a megismertből a még ismeretlenre. [...]

Gondoljunk csak végig: mi is rejlik az ember nyelvisége mögött! Az ember mint biológiai lény, része a valóságnak, magasan fejlett és sajátos formája a világunk egységét jelentő anyagnak. Gondolkodása a biológiai mozgásból kinőtt magasrendű képesség, de változatlanul anyagi megalapozottságú és kötöttségű. S mit tükröz, mit tükrözhet az emberi gondolkodás? Minthogy a tükröző agy és a tükrözött világ is egyazon alapanyagnak csak más-más lét- és mozgásformája: gondolkodásunkban nem tükröződhet más, mint a valóság szerkezete. S mik vannak a valóságban? Dolgok, amelyek e valóságnak összefüggésekbe ágyazott részei; s amelyek jellemző sajátságokat hordoznak. E sajátságait az észlelés statikusaknak, állapszerűeknek, vagy dinamikusaknak, változásszerűeknek jelzi.

Az anyagnak, a valóságnak ezt a szerkezetét tükrözi gondolkodásunk. Már magának az észlelésnek mindig van valami tárgya, s e tárgynak vannak jellemzői. Az elemi logikai ítéletben ez a két mozzanat jelenik meg: amire gondolunk, s amit gondolunk róla. Ez az alapszerkezet vetül ki mondatainkba. A két fő pólus bennük: az alany (amiről beszélünk), s az állítmány (amit mondunk róla). A fő mondatrészek talaján válnak ki azután a fő szófajok. Az alany oldalán a főnév, amivel a dolgokat megnevezzük, az állítmány oldalán a

melléknév, mint a dolgok statikus, tulajdonságszerű jellemzőinek (s ennek fajtájaként a számnév, mint mennyiségüknek) megjelölője; majd az ige, amely a dinamikus, mozgás-szerű jellemzők jelölésére képes.

Mindez olyasfélét jelez, hogy amíg az ember része marad az anyagi világnak, s amíg a világgal való aktív kapcsolatának az őt környező valóság a fő tárgya és az agy az irányító központja, addig a társadalmi egymásra hatásnak sem igen születhet olyan más eszköze és szisztémája, amely alapjaiban eltérne a mostanitól. [...]

HÍREK

Petercsák Tivadar: A magyar képeslap története – Fitz József-könyvdíj. A *Fitz József-könyvdíj*at 1988-ban hozta létre az akkori Művelődési Minisztérium a Magyar Könyvtárosok Egyesülete közreműködésével. A díjat azzal a céllal alapították, hogy kitüntessék azokat a köteteket, melyeket könyvészetileg és tartalmilag is a legértékesebbnek és legszebbnek ítélnék meg. Minden évben három könyv és azok kiadói nyerhetik el ezt a megtisztelő kiténtetést, amit a mindenkori kulturális minisztérium ítél meg, a könyvtáros szakma javaslatai alapján. Idén Petercsák Tivadar a Kossuth Kiadónál megjelent *A magyar képeslap története* című könyve is részesült az elismerésben (ismertetését lásd B. Gál Edit tollából a *Honismeret* 2021. 3. számának 110–112. oldalain). Honismerőtársunknak, a jeles néprajzkutató Petercsák Tivadarnak szívből gratulálunk és további eredményes munkát kívánunk!

Richly Gábor a Magyar Művészeti Akadémia új főtitkára. Kucsera Tamás Gergely leköszönő főtitkár posztjára a Vashegyi György, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) elnöke által is támogatott jelöltet, Richly Gábort választották meg az akadémia közgyűlésén, aki 2021. november 5-étől öt éven át viseli majd a főtitkári címet. Kucsera Tamás Gergely tíz évig volt az MMA főtitkára, nevéhez köthető az akadémia szervezeti struktúrájának kialakítása, a hároméves ösztöndíj bevezetése, a köztestületi tagság és a művészfáradság ötlete, a Művészetelméleti Tagozat létrehozása, valamint az MMA Kiadó és a *Magyar Művészet* folyóirat koncepciója, megalapítása is. [...] – *Sokéves vezetői gyakorlatot, diplomáciai tapasztalatot szereztem az államigazgatásban. Érdemi eredményekre van szükség az akadémikusok életműve, hagyatékuk gondozása terén, a kiemelkedő művészeti eredmények nemzetközi megismertetésében. Az ösztöndíjprogram résztvevőinek szorosabban kell kapcsolódnuk az akadémiahoz, az MMA irányelveit, módszertanát, stratégiai céljait be kell emelni a Vashegyi György vezette Nemzeti Kulturális Tanács programjába* – mondta a választás előtt Richly Gábor. Az újonnan megválasztott főtitkár arról is beszélt, hogy a Magyar Művészeti Akadémiához hasonló méretű Balassi Intézet tagozatvezetőjeként, szakmai igazgatójaként, majd főigazgató-helyetteseként is dolgozott, és az elmúlt évben több mint ezer kulturális és művészeti programot hoztak létre a Helsinkiben Magyar Kulturális és Tudományos Központban. [...] (Magyar Nemzet, 2021. szept. 28.)

A Regnum Marianum-közösség és -templom története II.

Mint 1975 óta zuglói lakos, érdeklődve olvastam a *Honismeret* korábbi, 2019/5. számában a templom és a közösség történetéről megjelent cikket, Tornai Csongor Gáspár írását. Ebből megtudtam, hogy a felvonulási tér kialakítására hivatkozva született meg a döntés arról, hogy a XIV. kerület egyik gyöngyszemét, a Regnum Marianum-plébániatemplomot fel kell számolni. Ez még 1951-ben, véletlenül a születésem évében, tehát éppen 70 éve történt. Engedjék meg, hogy zuglói lokálpatriótaként röviden ismertessem a templom, illetve utódjának további történetét.

Akkor, 1951-ben a városligeti ingoványos altalajon betoncölöpökre épült, vasbeton szerkezetű templom bontása több mint fél évig tartott, és csak katonai segédlettel, robbantásokkal sikerült a porba rombolni. A bontás során nem minden romot hordtak el, néhány szobrot, oszlopot helyben, a Városligetben ástak el. Azonban akkori ifjú regnumos aktivisták, köztük *Hajnal György atya*, követték ezeknek a becses maradványoknak a sorsát és megfigyelték azok városligeti nyughelyét.

A Regnum Marianum-közösségnek az előző cikkben a városligeti templom bontásáig megírt modern kori története után 1990-ben jött el az az idő, amikor lehetőség nyílt az új Regnum Marianum-plébániatemplom újbóli felépítésére, mégpedig a zuglói Zoborhegy téren. A templom hivatalosan a Budapesti Magyarok Nagyasszonya-templom nevet viseli, s vele egybeépítve található a Regnum Marianum-plébánia.

Az új templom építkezésének megkezdése előtt – valószínűleg a régi plébániatemplom 1989. évi régészeti feltáráshoz kapcsolódóan – Hajnal atya kiásatta 3 méter mélyről és az új plébánia kertjébe szállíttatta a városligeti épület néhány tartóelemét. Ezek – mementóul a régi templom barbár pusztításáról – az új Isten háza körüli emlékpark ma is látható értékei, valamint a belsejében őrzött két kőtörzso is. A park ereklyéje a régi templom oltárszentélyénél, a tabernákulumnál volt oszlopfő, ez carrarai márványból van kifaragva. A másik, belső relikvia a volt templom külső homlokzatát díszítette, ez egy stilizált cserkészjelvény.

A jogutód plébániatemplom építésére *Hajnal György atya* 1990-ben kapott megbízatást Paskai László bíboros, esztergomi érsektől. A mindentudó Wikipédia szerint először 1991-ben a Regnum Marianum közösségi ház, majd 1995-ben a lerombolt városligeti templom jogutódjaként megépült a plébániatemplom is. Az utóbbi modern, különleges építé-

A Zoborhegy téri templom
(Szűcs István felvétele)

szeti megoldásokkal épült, melyben az altemplom mellett kegyeleti hely, és a templomkertben egy, az eredeti lerombolására emlékeztető mementó lépcső is található.

Az új templom történetét a Regnum Marianum honlapjáról származó adatokkal és kissé átfogalmazott szöveggel Molnár Alajos plébános úr anyaga alapján ismertetem. Az építető célja volt mindazt megformázni, ami feladata egy templomnak: biztonságot és erőt adjon, a bent elmélyedő gondolatai a magasba törjenek. Ezt jelzi a 33 méter magas pengetorony. Már mérete is jelkép, Jézus földi életének az idejére utal, másrészt pedig a szeretet lángját, a gyertyalángot formázza meg. Mint ilyen jellegű forma, az első pengetorony a hazai templomépítészetben. Tervezője Illés-Kreutzer Attila volt. A toronyban három harang található, melyek az alábbi hangokat ütik: 1. Szent György-harang (55 kg – átmérője: 46 cm): „A” hang, 2. Szent István-harang (110 kg – átmérője: 60 cm): „F” hang, 3. Magyarok Nagyasszonya-harang (210 kg – átmérője: 74 cm): „D” hang.

A templom méretei: hossza 38 m, szélessége 25 m, belmagassága 16 m, alapterülete 800 m².

Az épületbe belépve a magasba törő ívek felviszik a tekintetet az ég felé, így az mintha megnyílna fölöttünk. Az oltár fölötti mennyezet sugaras megoldása pedig szemünket az oltárhoz vezeti, szinte nem is lehet máshova tekinteni.

A szárnyas kivitelű oltár *Latorcainé Ujházi Aranka* alkotása, képe a kis Jézust ábrázolja édesanyja ölében. A templom belső oszlopaikat díszként öleli át az Árpád-házi királyok, hercegek pántkoronája, az oszlopfőket díszítő akantszlevelek az egyház univerzalitását akarják kifejezésre juttatni. Ezek a *Hummel Műhely* kézműves alkotásai. A keresztút képeit *Herczeg Mónika* kerttervező készítette, aki az üvegfestészet művészetével alkotta meg az állomásokat, egy-egy növényt, virágot ábrázolva a képekben kifejezett történetben.

A templom védőszentje Magyarok Nagyasszonya, akinek Szent István ajánlotta fel az országot, és a Szent Koronát.

A templom építését annak idején szorgalmazó, és a plébánia múzeumi gyűjteményét 1992-ben létrehozó Hajnal György atya, a Regnum Marianum-templom plébánosa 1995-ben *Zuglóért* emlékérmét, 1996-ban *Budapestért* díjat, 2017-ben pedig nyugalmazása után *Pro Urbe Budapest* díjat kapott. Utóbbi, melyet a budapesti Városházán vehetett át ünnepélyes keretek között, Tarlós István főpolgármester adta át. 2015-ben viszont elhunyt Paskai László bíboros, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye vezetője, a templom újraépítésének engedélyezője.

Felmerülnek még kérdések. Miért éppen Zugló? Miért éppen a Zoborhegy tér, és honnan kapta a tér egyáltalán ezt a nevet? Az első kérdésre adódik a válasz: a Városliget Zugló része, így a régi és az új templom is ugyanebben a városrészben van. Az utóbbi kérdés megválaszolása már egy kis utá-

A régi oszlopfő
(Szűcs István felvétele)

A mementó lépcső
(Szűcs István felvétele)

A templombelső panorámája
(Balogh Róbert felvétele)

*A Zobor-hegyi
millenniumi emlékmű*
(Ifj. Csámpai Ottó 2011)

najarást igényel. A Zoborhegy tér elnevezés Zugló e terére nem régi lehet, figyelembe véve, hogy Budapest XIV. kerületként Zugló is csak 1935 óta létezik. Igencsak valószínű, hogy a Zoborhegy utca és tér elnevezése, kijelölése új telekosztással szintén ebben, vagy az azt követő évben lehetett, mert a Hungaricana archívum őriz olyan dokumentumot Zoborhegy utcai házokról (pl. 23. szám), melyek építési éve 1937. Mindenesetre a Fővárosi Levéltárban őrzött 1908. évi helyrajzi térképen még a tér sincs jelölve, a környező terület elnevezése pedig Alsórákosi rétek.

A Zobor-hegy egyébként a mai Szlovákiában van, Nyitrától mintegy 3 km-re, amely a Tribecs-hegység legdélibb nyúlványát képezi. Legmagasabb pontja 586,9 m, a hegy 1952 óta a Zobori erdőszyeppe (szlovákul *Zoborská lesostep*) természetvédelmi rezervátum része. A szláv eredetű *zbor* kifejezés magyarul gyülekezetet jelent, utalva a környék szerzeteseinek, remetéinek az itteni régi – még István királyunk alapította, Szent Hippolitrról elnevezett – kolostor körüli gyülekezőhelyére.

A Zobor-hegyen állt az egyik millenniumi emlékmű, melyet 1921-ben cseh legionáriusok felrobbantottak. Valószínűsíthető, hogy a két robbantásos rombolás – a Zobor-hegyi emlékmű és a Regnum Marianum-templom megsemmisítése – között vonható párhuzam miatt nevezték el Zugló ezen terét Zoborhegy térnek. Így ide épült az új plébánia és a templom épületegyüttese, amellyel egy komplexumban található a Regnum Marianum Közösségi Ház is.

Szomorú apropója ennek a kis tudósításnak, hogy a publikálásra beadás előtti átnézés közben érkezett a hír: 86 éves korában elhunyt Hajnal György atya, Zugló díszpolgára, a Regnum Marianum-plébánia protonotárius kanonoka. A *Zuglói Lapok* októberi számában Papp Dezső tollából olvasható egy rövid megemlékezés Hajnal atya munkásságáról, arról, hogyan hozta létre az új templomot és az alapítványi közösséget. Nyugodjék békében! A Regnum Marianum-közösség pedig tovább él, aktívan dolgozik.

Szűcs István

Irodalom. Ifj. Csámpai Ottó: A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű. Heraldika, Budapest, 2011; *Pro Urbe Budapest díjat kapott Hajnal György atya.* *Zuglói Lapok* 2017. november 17.; Papp Dezső: Búcsú Hajnal György plébánostól. *Zuglói Lapok* 2021 október 5.

Internetes források. <http://www.regnumzobor.hu/templomunk.html>; https://hu.wikipedia.org/wiki/Zoborhegy_téri_Regnum_Marianum_templom_és_közösségi_ház; [https://hu.wikipedia.org/wiki/Zobor_\(hegy\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Zobor_(hegy)); <https://felvidek.ma/2016/08/szazhusz-eve-avattak-fel-a-millenniumi-emlekmuvet-a-zobor-hegyen>; <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Lakasiv/6767>

Mátyási József poéta nyomában Debrecenben

A honismereti akadémián emlékezetembe ötlő gondolatok

A debreceni XLVIII. Országos Honismereti Akadémia gondos szervezői sok élményben részesítették a résztvevőket. A helytörténeti kutatással foglalkozók számára a régi városkép és iskolarendszer, a kedves helyszínek sok gondolatot ébresztettek fel. A megnyitó helyszínén (Oratórium) meghatottan vettem át a *Honismereti Emléklapot*. A lépcsőn felérkezve eszembe jutottak szülőföldem, Izsák neves emberei, Mátyási János tiszteletes úr (Komárom, 1727–Izsák, 1789) és fia, Mátyási József jogász, költő (Izsák, 1775–Kecskemét, 1849). Mátyási János tiszteletes úr nagy munkát végzett a kiskunok földjén levő településen a Kolon-tó mellett (Colon Aqua, *Tihanyi alapítólevél*, 1055). Fontosnak tartotta a tudást, és meggyőződéssel hirdette az evangéliumot. Prédikációit a református levéltár őrzi. Mátyási József Izsák, Kecskemét és Nagykőrös után Debrecenben jogot tanult. Pesten az első magyar színjátszó társaság támogatására Goldonit fordított (*Gavallér és dáma*). Kelemen László színtársulata szívesen fogadta támogatását. Esküdtként a királyi főítélőszéken dolgozott, majd széki Teleki József Ugocsa megyei főispán, a református egyház kurátora titkárként alkalmazta. Sokat utazott Telekivel. „*Én Magyarországnál szebb hazát nem látok*” – írta a korabeli Európa bejárása után.

A gróf titkáraként sok feladatot bízta rá: birtokgondozás, jogi ügyek, utazási feladatok. 1784-ben jelent meg első verseskötete *Semminél több valami* címen. Benne nyolc latin vers található. Például a Horia–Closca-féle erdélyi parasztfelkelésről, melyben kifejti véleményét: „*a gazdagság rablás*”.

Otrokocsi Nagy Gábor *Mátyási József és a magyar polgári életeszmeny kialakulása* című tanulmánya Debrecenben jelent meg 1944-ben, a Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványaként. Ebben olvashatjuk: „*Aligha van olyan magyar író, akit többször fedeztek volna fel, és mégis kevésbé ismernének, mint Teleki József gróf és Fekete János gróf »titoknokát«, házi barátját, a későbbi kecskeméti ügyvédet; Mátyási Józsefet. Ő maga halhatatlanságot jósolt magának. Kortársa és barátja, Csokonai Vitéz Mihály is elismeri, hogy az ő nyomán ment a »parnasszusi« templomba. Két verset is ír költő barátjához.*”

O. Nagy Gábor fejezetekre osztja gondolatait, felhasználva a különböző helyeken fellelhető Mátyási-kiadványok és -kéziratok tanulmányozása során szerzett ismereteket. A *Felvilágosodás és vallásosság* című fejezetben érzékeli a biblikus alakokat a költő munkájában, de a felvilágosodás eszméi is jelen vannak. Idézi a költőt: „*A régi hibát jobbítani, a kopott törvényt újítani szükséges dolog.*” A külföld majmolása a nemzeti jellegzetességek csökkenését hozza magával. A *Társadalom és nemzetszemlélet* című fejezetben írja, hogy Mátyási világnézete sajátos nemzeti érzése és államszemlélete alapján mondható polgárinak. Egyszerre mondható, hogy nemes és polgár volt. A *Polgári élet eszménye* című fejezet alapján mondhatjuk, a józan élet, a szélsőségektől óvakodó biztonságos középút az életeszmeny a költőnek. Több kutató említi, hogy Mátyási műveit másolták, énekelték. A *Felvilágosodás és konzervativizmus* című fejezet szerint fogékony emberként, a konzervativizmus talaján állva a felvilágosodás eszméivel ismerkedett Fekete gróf titkáraként. A gróf hatással volt a költő munkásságára, zamatos, pikáns, új léptékű verseket adott közre. O. Nagy Gábor értekezé-

sét így fejezi be: „Mátyási maga is közemberesnek tartotta versei hangját. Életének egy részét mint »lakosi jussal megtisztelt« kecskeméti polgár és ügyvéd élte le. Talán nagyvonalaiiban sikerült azt a társadalmi réteget körül határolni, amelyben Mátyásihoz hasonlóan a magyar polgári világnézet kialakulása végbemehetett.”

Kiegészítés a tanulmányhoz: a Mátyásiról írók többsége nem foglalkozott a teljes életmű áttekintésével. O. Nagy Gábor alaposan ismerte a nyolc megjelent kötetét és hivatkozott néhány kéziratban levő munkára. De nem az 1807. évi országgyűlés kritikai hangú verses leírására. Vorák József levéltáros Kiskunhalason egy kéziratos énekeskönyvben megtalált leírásnak eredt a nyomába. Összehasonlította az Országos Széchényi Könyvtárban, valamint a sárospataki kollégium könyvtárában található másolatokkal. Véleménye szerint az énekeskönyv íráselemzés alapján is Mátyási József munkája (Cumania, III. Kecskemét, 1975).

„Hunnia! Megbántott Anyánk!
Míg veled kezét fogott
Themis! – addig szent földeden
A varázslás nem fogott...”

Megismerni a leírásból a megyei követek munkáját, az arisztokraták és a főpapok bírálatait. Biztatja a kialakuló új polgári rendet:

„Díszes polgári rend, ne tedd csuffá magad,
Metéld le valami rád erővel tapad.”

Mátyási József kecskeméti emléktáblája (Wikipédia)

Mátyási felesége korai halála után Izsákon élt, valószínűleg a település érdekében tevékenykedett. Részt vett a település mezővárossá nyilvánítási folyamatában, elvégezte a jogi feladatokat. Izsák birtokosai: Reviczky József, Uzovicz Mózes, Csemniczky Mátyás stb. A *Gulyásnóta* című versében a szabad pásztorfoglalkozást mutatja be a jobbágysorssal szemben. Ujjgyakorlatként lefordította a *Mezei éjszakák* című francia verset (Delevaux). A *Barátság* című munkájában összegzi az életről, a barátságról alkotott nézeteit. Munkáit szívesen szétosztogatta, megtalálhatók minden jelentős könyvtárban. Kiadatlan műveit *Kalászkaparék* címen összekötve a Kecskeméti Református Egyház gondjaira bízta végrendeletében. A jókedvű, könnyen barátkozó jó kártyapartner sok emberrel tartott kapcsolatot.

Az egykori kecskeméti lakóháza helyén álló törvényszék falán áll az emléktáblája, Imre Gábor képzőművész munkája. Izsákon emléktábla és utca őrzi nevét. Szülei ismeretlentől származó festménye a plébániahivatalban látható. Ferenczy István mellszobrot készített róla.

Mesznéder Klára

Az újrarendelt libresszó – a miskolci Antik Art Café

1964. szeptember 19-én nyílt meg városunkban a miskolci libresszó, azaz a városi könyvtár 26. számú fiókkönyvtára. Idősek még emlékezhetnek a selyemréti Mosoly cukrászda helyén megnyílt könyvtár-kávézóra. Egyik termében szabadpolcos könyvtár működött, míg a másikban presszó, melynek falait minikiállítások díszítették.¹ Nem kisebb helyi alkotók állítottak itt ki akkor, mint Kunt Ernő, Zsignár István, Csabai Kálmán, Vati József, Mäger Ágnes, Barcsay Jenő vagy Balla Demeter.

Valami hasonló történt 2020-ban a Déryné utca sarkán lévő antikváriumban is. Régi könyvek lapozhatók – illatos kávé mellett! Lelkes, merész fiatalok belevágtak ebbe a „megújított” könyveladási formába. A régi bolthelyiséget átalakították, jobb oldalra egy pultot telepítettek, hátul néhány kisasztal mellé le is lehet ülni, a bal oldalon pedig antikvár könyvek sorakoznak a polcokon. Így kapott egy másféle funkciót (is) a közel 70 éve ebben a házban működő antikvárium. Az egyemeletes saroképület már Miskolc 1862-ből származó sematikus városképi ábrázolásán is látható. Végző formájának kialakítása az 1870-es években történt. Az épület gyakran változtatta üzleti portáljait, s névfeliratait. Erről a miskolci címtárak és telefonkönyvek mesélnek.²

Az antikvárium épülete (Hideg Ágnes felvétele)

1 Megnyílt a miskolci libresszó. Északmagyarország 1964. 221. sz. 12.

2 Dobrossy István (szerk.): Miskolc írásban és képekben. 1/2. B.-A.-Z. M. Levéltár, Miskolc, 2006. 505.

Az antikváriumi üzletág nem újkeletű. Elég csak a Szajna-parti könyvárusokra gondolni, akik több száz éve kínálják portékáikat (régii, ill. használt könyveket) a folyó partján hosszan elnyúló, zöld bódéikból. A használt könyvek és kéziratok kereskedelmének igénye a középkori egyetemek alapításáig nyúlik vissza, amikor leginkább az egyetemi diákság kereste fel ezeket az árusokat. Későbbi fellendülését a régi és ritka könyvek gyűjtésének széles körű elterjedése is segítette. Az első pesti antikváriumot Meiszner Ferenc nyitotta meg. Későbbi ismert antikváriusok: Horovitz Fülöp, Révai Leó, Ranschburg Gusztáv, Langer Mór, Stemmer Ödön és mások. Egy 1949 novemberében kiadott rendelet értelmében a magán kisipari szektort megszüntették, ekkor az antikvár könyvkereskedelem állami kézbe került. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat, majd a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat létrehozta az állami antikváriumok hálózatát Budapesten és vidéken.³

Az első vidéki állami antikvárium 1951-ben Pécsen nyílt meg, a következő Miskolcon. Az *Északmagyarország* 1952. december 7-i száma adott hírt arról, hogy az Állami Antikvárium a Széchenyi utcáról átköltözött a Deák (ma Déryné) utca 2 szám alá.⁴ A mai napig itt vásárolhatnak régi és használt könyveket a városlakók. Sokan innen gyűjtötték össze tekintélyes könyvgyűjteményüket. Kabdebó Lóránt irodalomtörténész, egyetemi tanár így emlékszik vissza ezekre az időkre:

„*Tudatos gyűjtővé miskolci gimnazista koromban, 1951–1954 között serdültem. Rendszeresen bejártam a Déryné utca és a Fő utca sarkán mindmáig működő antikváriumba, és ott fillérekért hozzájutottam magyar és külföldi szerzőkhöz. Furcsa vásárló voltam [...]. kettős szerepben tértem be a használt kötetek közé: az iskolai könyvtár beszerzőjeként, és magamnak is válogatva.*”⁵

Az évek során a bolt forgalma egyre nőtt, 1958 decemberében már 5000 (!) vásárló kereste fel az üzletet.⁶ 1960-ban *Tengernyi ember – tengernyi könyv* címmel jelent meg újságcikk az antikvárium forgalmáról, ahol Mészáros József boltvezető nyilatkozott a „*tengernyi*” vásárlóról.⁷ Borsod, Heves és Nógrád megyékben hosszú ideig a miskolci antikvárium szolgálta ki az eladni és olvasni vágyókat. A munkatársak időnként útra keltek, bejárták a három megye nagyobb településeit, s vásárokat tartottak: adtak is, vettek is.⁸ 1976-ban nyolc hónapig felújítás miatt zárva volt az antikvárium. A megújult, megszépült üzlet a nyitás után ismét nagy forgalmat bonyolított le.⁹ Az első évben 2 millió 700 ezer, majd 1979-ben 4 millió forint volt a forgalmuk.¹⁰ A nyolcvanas években tovább prosperált az antikvár könyvkereskedés, sőt, a kínálatot hanglemezekkel is bővítették. Egy-egy hanglemez megjelenésekor az előadók eljöttek, s dedikáltak az üzletben.

A forgalomnövekedést segítették még a Miskolci Egyetemen beinduló társadalomtudományi szakok is (jog, irodalom, szociológia). A bolt életében jelentősebb változást az 1989-es év hozott, ugyanis ekkor privatizálták, Antikvár Kft. lett, s az itt dolgozó munkatársak lettek a bolt tulajdonosai.

Az 1990-es évektől kezdve a számítógép és az internet elterjedésével megváltoztak az olvasási szokások; és a városban rendszeresen megtartott régiségvásárok pedig tömegével

3 Kicsi Sándor András: Magyar könyvlexikon. Kiss József Könyvkiadó, Bp., 2006. 19.

4 Állami Antikvárium. *Északmagyarország* 1952. 287. sz. 2.

5 Kabdebó Lóránt. *Magyar Könyvgyűjtő* 2002. 4. sz. 8.

6 Rövid hírek. *Északmagyarország* 1959. 8. sz. 6.

7 *Tengernyi ember – Tengernyi könyv*. *Északmagyarország* 1960. 298. sz. 4.

8 *Érdekességek az antikváriumban*. *Északmagyarország* 1968. 88. sz. 12.

9 Kinyitott az Antikvárium. *Észak-Magyarország* 1977. 9. sz. 6.

10 Régi könyvek új divatja. *Észak-Magyarország* 1980. 22. sz. 4.

Az Antikvár Kft. tulajdonosai az 1990-es évek elején, balról jobbra Szokolczai Sándorné, Nagy Ferencné, Draskóczy Gáborné és Novák Attiláné (Magántulajdonban)

kínálták az olcsó könyveket. E tényezők hatására fokozatosan visszaesett az antikvárium (és más könyvesbolt) forgalma. Ehhez járult még a 2008/2009-ben kialakuló gazdasági és pénzügyi válság, minek következtében a dolgozók létszámát a felére kellett csökkenteni. Így 2010-től 2020-ig két fő vitte a bolt ügyeit. 2020-ban tulajdonosváltás történt, s az új tulajdonos, átgondolván lehetőségeit, a régmúlt idők könyvei közé/mellé egy kávézót álmódott. Ebből az újraálmódott párosításból jött létre e különös kávézó, az *Antik Art Café!*¹¹

Az Antik Art Café (Hideg Ágnes felvétele)

Hideg Ágnes

Honismereti barangolások festőecsettel

„Levy – Bihari Puhl Levente (Székesfehérvár, 1957. december 29.) Jánosházán (Vas megye) élő kortárs, magyar képzőművész, festő, gondolkodó. Előtte azonban 60 évig Siófokon lakott, és ott festett 1977 óta.

A művészetek, különösen a képzőművészet eszmélésétől fogva érdekelték, izgatták nyílt értelmét. 1979-ben felvételizett a Képzőművészeti Főiskolára, de nem vették fel. Ekkor azonban már tudta, hogy élethivatásként választja a képzőművészetet. Elkezdett festészetet, anatómiát, modellrajzot tanulni. Több képzőművész körben dolgozott, és otthonában rendezett be önképző műhelyt. A festészet alapjait, a modellrajzot, az anatómiát Daday Kálmán

11 Szokolczai Sándorné boltvezető szóbeli közlése nyomán.

festőművésznél, Rudnay Gyula tanítványánál tanulta. Daday Muzsinszky Nagy Endrével az 1955-től működő Siófoki Képzőművészeti Szabadiskola alapítója, művésztanára volt. Mesterének tekintti Wessely Tibor művész-pedagógust, a Képcsarnok Vállalat egykori művészeti mentorát. Ő vezette be a klasszikus festészet rejtelseibe – melyet mindig is keresett és el akart sajátítani.

1980-tól az ARTEX-nél dolgozott. Ez jó iskola volt arra, hogy megtanulja a klasszikus festészet alapjait és mesterfogásait. Ekkortól rendszeres megrendelésekhez jutott: a nagyközönség ízlését kielégítő zsánerképeket és tájképeket kellett festenie. Ezeket a képeket külföldi műkereskedők rendelték, s így festményei eljutottak az USA-ba, Kanadába, Angliába, Franciaországba, Japánba, Ausztráliába.

1990-ben társaival megalapította a MESSENGER Művészeti Alkotóközösséget. Ekkor kezdett el több társával csoportos kiállításokat is rendezni. Napjainkig több mint kétszáz egyéni és csoportos tárlata volt itthon és külföldön egyaránt.

Bihari Puhl Levente alkotás közben Döbröntén
(Bihari Ágota felvétele)

sokrétű munkásságát Siófokon, majd 2005-ben ugyanott megrendezte az első Levyntgard ki- és beállítását. 2007-re érett meg benne az a teljesen egyedi festészeti modor, stílus, melyben sikerült összefoglalnia addigi tudását és világlátását. Ez az analízáló és szintetizáló alkotási mód az, amit levyntgardnak nevez. Ennek lényegét számos még publikálatlan, illetve sajtó alatt lévő elméleti művészetfilozófiai írásában fogalmazta meg.

Jelenleg Jánosházán alakítja ki a Levyntgrad Művészeti Bázist, valamint lányával, Yndával (aki szintén festőművész) közösen a LevYnda Design – EIM Lakás- és Életkultúra bemutatótermeit.” (Vasvári Zoltán művelődéstörténész, néprajzkutató)

Munkásságom egyik jelentős területe a még meglévő, ill. pusztulófélben lévő Magyar Értékek ábrázolása, bemutatása a festészet nyelvén, amely jelenlegi hazánk területére korlátozódik, leginkább a Magyar Táj, és a Magyar – főleg – Népi Építészet megjelenéseire.

Mindkét terület közvetetten egyfajta értékmentés, hiszen felgyorsult világunkban nem csak az egyszerű házak tűnnek el, hanem akár még tájrészletek is. Ezek a természeti és épített értékek azonban a festészet átörökítő nyelvén bizonyosan fontosak és értékesek lehetnek. Ma, amikor mindenki fotózik, nyomkodják az okostelefonok képrögzítőit, egy tradicionális, évszázadokon átívelő mesterséggel, a festéssel próbálok utat törni ebben az információ-hegyeket lavinaként ömlesztő fényképi világban.

Festészetem nem a látvány pusztá lemásolása, hanem annak feldolgozása, mely hangulatokat, érzéseket, gondolatokat közöl az adott jelenség megörökítésével, átfogalmazásával, megkomponálásával, természetesen az adott lényeghez kötődően.

Tájfestészetem bizonyosan már gyermekkoromban alapozódott megfele, amikor Siófok-ról vonattal utaztuk át fél Magyarországot, újfahértói nagyszüleimhez, ahol viszont a népi élet ezernyi összetevője hatott rám. Az úton végig vonatablakra szorított tekintetemmel bámulva a tájat, a siófoki Balaton egyre modernebbé váló világából szivárogtam vissza egy letűnőben lévő, paraszti kor élményei közé. A Balatontól, és a Dunántúl elhagyott hegyeitől, dombjaitól Budapesten át érkezünk a Nagykunság–Hortobágy–Nyírség végeláthatatlan, tanyákkal teletűzdelt rónái közé, átszelve nagy Duna után a szőke Tiszát, majd a kiismerhetetlen Zagyvát, míg a Hortobágy és a Keleti-főcsatorna vashídján áthaladva eljutottunk a nyárikonyha mellett lévő eperfa árnyékának miliójébe.

Az évek során a táj kiszélesedett, beterítve egész országunkat, s így a 90-es évek elejétől bejártam szinte minden szegletét. Ekkor kezdtem küldetésnek érezni, hogy festészetem eszközeivel teremtem meg a Magyar Táj még meglévő, szelíd pátriájának világát. Külön festménysorozatok keletkeztek műtermemben Vas, Veszprém, Fejér, Tolna, Somogy Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj megyékről, valamint kistérségekről, mint az Őrség, a Balaton, a Hortobágy, Tihany, a Duna, a Művészetek Völgye, illetve településekről: Jánosháza, Siófok, Töreki, Balatonföldvár, Balatongyörök, Badacsony, Csopak, Felsőnána, Dusnok, Baja, Tokaj, Újfahértó. Közben készülnek már a többi megyét bemutató – főként táj – sorozatok is.

Építészetünk esetében egyre inkább azok felé a lakóházak felé vettem tekintetem, és próbálok jellegzetességeiket bemutatva megörökíteni, melyekben a vidék embere élt, s mára már romosan, az egykori zsbongó élet halvány mementőiként bukkannak fel országunkban mindenfelé. Kultúrtörténeti letétemények, egyfajta unikális ábrázolások ezek főként azért, mert XVIII. századi tetőcserepekre, deszkákra festem, s így szervesen kapcsolódnak a témákhoz.

Ezeket a házakat szerte az országban gyűjtöm, és így kerülnek aztán műtermembe, hogy festményeké válva szóljanak az utókor-nak. Muzeális értékük mellett más, igényes lakások, vidéki, nosztalgia-ákat őrző és ápoló lakóházak belső tereinek falait is díszíthetik, kreatív ötleteket adva elhelyezésükhöz.

Földút Nyim határában (Olaj, fatábla, 70x90 cm)

Régi ház Barnagon (Olaj, XVIII. századi tetőcserép, 18,4x37,2 cm)

Eddigi gyűjtéseim főleg a Dunántúlra korlátozódtak, de természetesen szélesedik a skála, ahogy járom, kutatom kis országunkat.

Régi házak mellett megjelenik festézetem hagyományörző sorozati között a Magyar Vár és Magyar Borvidékek kollekciók is, valamint Árpád-kori templomok, romok, kolostorok, és egyéb szakrális épületek, szintén kőalapú festményhordozókon, mint pl. épületkerámia-lapok, lapos kőtáblák, tetőcserepek, téglák.

Bihari Puhl Levente

HÍREK

Kalonda és Hollókő közös öröksége. A hagyományörzés és az értékmegőrzés jegyében pályázatot nyert a magyarországi Hollókő és a Szlovákia Losonci járásában levő Kalonda községben működő civil szervezet. A kisprojekt alaphoz benyújtott *Közös örökség 2020* nevet viselő pályázatnak köszönhetően mindkét falu új népviseletre tehet szert. A kalondai Papp Andrea projektmenedzser, a Regionális Aktivitások Intézete Nógrádban elnöke elmondta, mivel a kalondai népviselet már szinte feledésbe merült, a pályázat segítségével szeretnék visszahozni a köztudatba. – A régi viseletünk a szomszédos falvakéhoz képest egyszerűbb volt és sötétebb, ezért sem maradt meg olyan erős érzelmi kötődés iránta a helyiekben, mint máshol. Hollókőnek viszont éppen a népviselet az egyik legizgalmasabb sajátossága, amit nemcsak az idősebbek öltenek magukra az ünnepeken, hanem a fiatalok is. *„Mi is hasonlóképpen szeretnénk a felelevenített helyi viseletben fogadni a Kalondára érkező vendégeket, illetve akkor is felölteni, ha mi megyünk másokhoz vendégségbe.”* [...] A támogatásból mindkét falu 30 viseletet varrathat, amelyek korabeli fotók és dokumentumok alapján készülnek el. [...] *„Ragaszkodtunk hozzá, hogy az egykori szabásvonalak megmaradjanak, ezért Hahnné Duray Éva néprajzgyűjtő segítségével kutattuk fel, pontosan hogyan festett az eredeti viselet.”* [...] (Magyar7 2021. okt. 22.)

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Honismereti Szakkör és Történeti Téka Sásdon¹

HONISMERETI MUNKA ÉS A HELYI TÁRSADALOM SÁSDON

Baranyában az 1950-es évek végén kezdődött meg a honismereti szakkörök szervezése. A Magyar Dolgozók Pártja 1954 februárjában hozott központi vezetőségi határozata a hazafias nevelés érdekében kötelezővé tette a lakóhelyismeret oktatását az általános iskolákban; a településtörténeti gyűjtőmunka módszertanát a Dunántúli Tudományos Intézet dolgozta ki. A központi direktíva mellett több helyen egy-egy lelkes népművelő, tanár vagy tanácselnök kezdeményezésére alakultak honismereti csoportok; Kémesen Zentai János, Egerágon a művelődési ház igazgatója, Kutnyánszky Géza, Pécsváradon pedig Gállos Ferenc munkája adta meg a kezdő lökést.²

Sásdon az elsők között, 1960. szeptember 8-án alakult meg a honismereti szakkör 16 fő részvételével; első elnöke Bodó László tanár, elnökhelyettese pedig Maksay Zoltán lett.³ A szervezet irányítását 1962-ben vette át Vajda József (1921–2010), aki kezdettől fogva motorja volt a honismereti munka szervezésének. Személyisége meghatározó szerepet játszott a szakkör fejlődésében: a későbbi vezető, Urvald Péter megfogalmazása szerint „beoltotta a környékbeli gyerekeket a helytörténet szeretetével”.⁴

Vajda személyes népszerűsége és a tagság munkájának színvonala egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a szakkör kezdettől fogva támogató közegben dolgozhatott. Munkáját a helyi tanács, az állami szervek, a vállalatok és lényegében az egész lakosság segítette, tevékenységét a helyi és a járási művelődési központtal is összehangolta.⁵ A települési krónika készítését támogatta a Művelődési Központ és Könyvtár, a római katolikus plébánia, az általános iskola tanári kara, és (szakmai felügyeleti szervként) a megyei levéltár.⁶ Ez a partneri hálózat a legutóbbi években tovább szélesedett: az immár önálló épülettel rendelkező szakkör rendszeresen biztosít rendezvényhelyszínt a város civil szervezeteinek, a lakóközösségeket pedig sátorral, sörpaddockal, mobil kemencével segíti. Ezek a szívességek nemcsak egy-egy

1 Köszönetet mondok Meggyesi Mónikának és Urvald Péternek, akik számos fontos adattal segítették a dolgozat elkészítését.

2 Összefoglalóan: *Erdős Zoltán*: Honismeret és helytörténetírás a Baranyai Művelődés hasábjain. Tudásmenedzsment XXII. 2021. 1. sz. 144–162.

3 *Vajda József*: Negyvenöt éves a Városi Honismereti Szakkör. Sásd és Vidéke XVI. 2006. 1–2. sz. 6.; A köztudatban felbukkant, hogy a szakkör 1960. január 6-án alakult meg, és hogy alapítója Vajda József volt. *Nógrádi László*: Egész éves ünnep a sásdi jubileum. Új Dunántúli Napló. XXVIII. 2017. febr. 18. 2.; *Simor Ferenc*: Vajda József. Honismeret XXXIII. 2005. 4. sz. 115.

4 *Nógrádi László*: Belenőtt a Városi Honismereti Szakkör. Sásd emlékeit őrzi a közösségéért is dolgozó Urvald Péter. Új Dunántúli Napló 2018. febr. 23. 5.

5 *Vajda József*: A honismereti szakköri tevékenység negyedszázadának eredményei Sásdon. In Baranya megyei honismereti emléklapok. Szerk.: *Timár Irma*. Megyei Művelődési Központ, Pécs, 1985. (Baranya megyei honismereti írások, IV.) 42.

6 *Vajda József*: Harmincöt éves a Sásd városi krónikaírás. Sásd és Vidéke XVI. 2006. 1–2. sz. 4–5.

program lebonyolítását teszik lehetővé, hanem hosszabb távon erősítik a szolidaritást és a város egészségét gazdagítják.⁷

A honismereti mozgalom és a szakköri munka – részben a közművelődés változó feltételei, részben az átalakuló kulturális és szabadidős szokások miatt – az 1980-as évek végétől megyszerte hanyatlásnak indult, 1992-ben már csak 45 működő csoportról tudott a honismereti szakkörök megyei referense.⁸ A sásdi szakkör azonban egyike volt azoknak a csoportoknak, amelyek változatlan megbecsülésnek örvendő és változatlanul magas színvonalon folytatták munkájukat. A szakkörnek az új évezred első éveiben 20 tevékeny, valamint 200 pártoló és tiszteletbeli tagja volt.⁹

A HONISMERETI GYŰJTEMÉNY

A mai Sásdi Történeti Téka gyűjteményének alapját Vajda József magángyűjteménye vetette meg, akinek fiatal korától szenvedélye volt a módszeres gyűjtés: „*Gyűjtöttem mindent, amit emberi kéz vagy a természet alkotott, fűszedtem, hazavittem. Az édesapám kérdezte, hogy mi lesz itten? Mondtam neki, hogy ezt majd valahol be kell mutatni. Hitte is, nem is*” – emlékezett vissza Vajda József.¹⁰ A szakkör számára felajánlott gyűjteményt a tagság átgondolt ütemterv alapján gyarapította és feldolgozta, így az első 25 év alatt több mint 2000 okirat és tárgyi emlék jött össze. Ezek közül kiemelkednek a római leletek, a középkori okiratok, az 1848-as *Tizenkét pont* egy példánya, valamint a forradalmak és a tanácsköztársaság időszakát dokumentáló fotók. 1985-ben nyílt meg a helytörténeti kiállítás,

Az 1985-ben berendezett helytörténeti kiállítás (Új Dunántúli Napló 2010. szept. 8. 11.)

7 Nógrádi: Belenőtt i. m.

8 Timár Irma: A Baranya megyei honismereti szakköri munka. Honismeret. XX. 1992. 3. sz. 94–97.

9 Simor i. m.

10 Hegyháti portrék. Összeállította: Váradi Mónika Mária. Bp., 2008. 315.

melyet maga a tagság rendezett. A különösebb válogatás, tematizálás nélkül összeállított és a képalírásokot, kísérő szövegeket is nélkülöző tárlat ekkor három termet töltött meg.¹¹ A kiállítás – gyengeségei ellenére – példát és inspirációt jelentett a Hegyhát falvai számára hasonló helytörténeti gyűjtemények létrehozására.¹²

Egy 2009-ben elnyert pályázati támogatásnak köszönhetően a gyűjtemény önálló épületben kapott helyet.¹³ A korábbi kiállítás anyagából Winkler Ferenc muzeológus vezetésével és Pinczehelyi József segítségével egy vezérfonal alapján válogatást készítettek, minden tárgyhoz közérthető magyarázatot illesztettek. A kiállítás három fő egységből állt: a történeti rész a római kortól mutatta be Sásd fejlődését, a következő terem a dualizmus és a két világháború időszakába kalauzolta el a látogatót, és a neves sásdiakat mutatta be, a legkisebb teremben berendezett enteriőr pedig a kaszinónak állított emléket. A súlypontot tehát a XIX. század második fele és a XX. század első fele jelentette, amikor Sásd – városi rang nélkül, de járási székhelyként – virágkorát élte: regionális gazdasági centrumként és járásbírósi székhelyként pezsgő közéletnek és kulturális életnek adott helyet, társasági életét kaszinó, négy szálloda és üzletsor fémjelezte. A polgári kultúra emlékei mellett a gyűjtemény egy cukrász-, egy bognár- és egy asztalosműhely eszközeit, valamint a parasztság tárgyi kultúráját reprezentáló anyagot is tartalmazott.

Az új helytörténeti kiállítás első terme (Gerdei Sándor felvétele)

11 *Vajda*: A honismereti szakköri tevékenység i. m. 43.; Állandó helytörténeti kiállítás nyílt Sásdon. Dunántúli Napló XLII. 1985. dec. 1. 2.

12 *Csuti János*: Gyűjtemények raktáron. Új Dunántúli Napló XI. 2000. okt. 31. 4.

13 Az egykori Vízmű épületének korszerűsítésére: [*Katus Eszter*] *K. E. I.*: Oktatás, intézményfejlesztés. Új Dunántúli Napló XXII. 2012. ápr. 28. 10.; [*Katus Eszter*] *K. E. I.*: Eredeti „12 pont” is van a sásdi gyűjteményben. Új Dunántúli Napló XXIII. 2012. máj. 16. 2.

A Casino (Gerdei Sándor felvétele)

A 2010-es évek elejétől folyamatosan zajlott a múzeumi anyag digitalizálása, és múzeumpedagógiai hasznosítása, az iskolai oktatásba való beemelése. 2019-ig, a kulturális köz-foglalkoztatási program lezárultáig állandóak voltak a foglalkozások, a Téka emeleti termében elsős korosztálytól fogadta a gyerekeket, és színteret biztosított az iskolai hon- és népismereti szakkör foglalkozásaihoz is.

2010 után kimondott célként fogalmazódott meg, hogy a Téka gazdasági szempontból önfenntartó legyen. A látogatóktól sosem kértek belépti díjat,¹⁴ ezt azonban bőven pótolták az adományok, a testvérvárosokból érkező támogatások, valamint a pályázati források. Hogy a Téka mindezekről független, állandó bevételekre is szert tehessen, megindult a Rétes Fesztivál és a Sásdi Kolbásztöltő szervezése.¹⁵ Mindennek köszönhetően lehetőség nyílt az épület klimatizálására, egy projektor és a közösségi rendezvényekhez szükséges mozgatható kemma megvásárlására.

2019 fordulópontot hozott a Téka életében. Az épületben, amely immár civilek és nemzetiségek házaként működik tovább, helyet kapott a Német Önkormányzat és a Deutsch Klub Magyar–Német Kulturális Barátsági Egyesület. A történeti kiállítás második és harmadik termét ekkor megbontották, az enteriőr helyén német szobát alakítottak ki. Ugyan megvan a szándék a Történeti Téka fenntartására, az új kiállítás helyszíne és formája azonban egyelőre bizonytalan.

TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSOK

A honismereti szakkör – a gyűjtőmunkával párhuzamosan – megalakulásától fogva alaptevékenységként folytat településtörténeti kutatásokat. A tagok kezdetben felosztották

¹⁴ Váradi i. m. 321.

¹⁵ Nógrádi: Belenőtt i. m.

egymás közt Sásd történetének egy-egy korszakát, kérdéskörét; egy-egy téma körüljárása nagyon fontos eredményeket hozott, például módszeres kutatómunka előzte meg a sásdi direktorium megalakulásának ötvenedik évfordulóját, amelynek során értékes források kerültek elő.¹⁶ Az eredmények összegzéseként, a település első írásos említésének 650 éves jubileumára nagymonográfia összeállítását tűzték ki célul. A regionális viszonylatban kiemelkedő színvonalú mű a megye legelismertebb kutatóit sorakoztatta fel, összesen 15 fős szerzőgárda közreműködésével készült el, és Füzes Miklós szerkesztésében jelent meg, 650 oldalas terjedelemben, 2000 példányban.¹⁷

A monográfia mellett a szakkör kezdeményezte és szervezte meg több más kiadvány elkészítését, megjelentetését. Önálló kötetben dolgozták fel a sásdi iskola és a tűzoltótörség történetét, a sásdi plébánia 1983-ig ívelő történetét az egyházi műemlékek bemutatásával, valamint elkészült a hegyháti települések monográfiája, helynév- és dűlőnévgyűjteménye – ez utóbbi pályázati díjnyertes mű –, és Vásárosdombó története.¹⁸

Az önálló kötetek és tanulmányok mellett a sásdi városi lapban számos kisebb írás is megjelent a település történetéről. Megyei és országos szempontból talán a szakkör egy-egy tagjának visszaemlékezései, gyűjtései – például az 1956-os forradalom sásdi eseményeiről szóló visszaemlékezés és fotódokumentáció¹⁹ – a legértékesebbek.

A helytörténeti kutatásokkal szinte szétválaszthatatlanul összefonódott a dokumentációs tevékenység, kortörténeti feljegyzések készítése, amelyet itt – egyedülálló módon – nem egy ember, hanem a szakkör egyik csoportja végzett. A munka Sásd „felszabadulás”-ának krónikájával, az 1944 novembere és 1945 júniusa közötti események naplószerű, de retrospektív bemutatásával kezdődött szemtanúk, résztvevők elbeszélése alapján.²⁰ Ennek folytatásaként 1964-ben, 1975-ben és 1982-ben a „felszabadulási” jubileum alkalmából a szakkör ismételten elkészítette a Sásd utolsó két-három évtizedének fejlődését bemutató összefoglalást.

A települési krónika készítése a megyei tanács 1971-ben kelt utasítása nyomán Sásdon azonnal megkezdődött. A kitűzött cél maradéktalanul megvalósult, hiszen olyan emlékmű készült az utókor számára, amely nemcsak megörökítette a település életének megannyi fejleményét, hanem – a „nép hangja”-nak sajátos perspektíváját megjelenítve – kritikus megjegyzéseket, értékeléseket is fűzött a leírásokhoz.²¹ Az 1977-es év krónikáját a megyei levéltár szakemberei kiemelkedőnek értékelték: „Eseménydús krónika, óriási forrásértékkel rendelkezik, a község életével részletesen foglalkozik. Egyéni, sajátos hangvételű, stilisztikai szempontból is igen hangulatos. A krónikában megismerkedhetünk a nagyközség lüktető életével. Nagyon jónak tartom, hogy a krónikáíró a honismereti szakkör munkájára építi fel a munkáját. Érdekes, tartalmas a dokumentumgyűjtemény.”²² Míg a legtöbb településen hamar elhalt a mozgalom (a 2000-es évek közepén Baranyában alig egy tucat te-

16 Sásd a forradalomban. Dunántúli Napló XXV. 1968. nov. 20. 5.

17 Sásd. Szerk.: Füzes Miklós. Sásd Nagyközségi Közös Tanács V. B., Sásd, 1982.

18 Vajda: A honismereti szakköri tevékenység i. m. 43.; Váradi i. m. 321.; A monográfia második köteteként aposztrofált plébániatörténetet kéziratként sokszorosították. [Szommer Ádám]: A sásdi plébánia története 1332–1335-től 1983-ig. [Sásd, 1983]

19 Sásd és Vidéke XXVII. 2017. 9–10. sz. 5–8.

20 A felszabadulás krónikája. Baranyai Művelődés I. 1975. 117–122.

21 Vajda: A honismereti szakköri tevékenység i. m. 43, 44–45.; Az 1975. évi krónika összefoglalója: Vajda József: Sásd nagyközség krónikájának összefoglalója. In Baranyai krónikáírás, 3. Szerk.: Bezerédy Győző. Baranya megyei Levéltár, Pécs, 1977. 60–65.

22 Zeleni Ferenc: A sásdi járás 1977. évi krónikáinak értékelése. In Baranyai krónikáírás, 4. Szerk.: Sándor László. Baranya megyei Levéltár, Pécs, 1979. 118.

lepülés vezette a krónikát), addig Sásdon a krónikairás továbbra is a szakkör munkájának egyik erősségét jelentette. A szakköri tagok a mindennapok során készített jegyzeteiket az év végén megvitatták és mintegy 100–150 oldalon, eredeti dokumentumokkal kísérvé összefoglalták. „Semmit sem hagynak ki: lehet az ritka természeti jelenség, extra virágzás, különös madárvonulás, jégeső, vihar vagy bármilyen rangú rendezvény.” Minden kötet végén összegző kritikát alkottak az évről, „hogyi mi tetszett a városlakóknak és mi nem, mi az, ami erősítette, netán csorbította a demokráciát”, és ezt az önkormányzathoz is eljuttatták. 2001 szeptemberében kiállításon mutatták be a 30 év során keletkezett krónikákat, és ugyanekkor tűzbiztos páncélszekrényben helyezték el az eredeti köteteket.²³

A krónikairással a 2010-es évek elején hagyott fel a szakkör: a változó jogi környezet (a személyiségi jogok és az adatkezelés kötöttségei) megnehezítette, a nyomtatott és online sajtóban megjelenő adattömeg pedig részben feleslegessé is tette a város életének aprólékos dokumentálását.

KÖZMŰVELŐDÉS ÉS KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS

A szakkör tagsága kéthetente találkozik, és ezek felett évente szerveznek egy-kétnapos szakmai, helytörténeti kirándulásokat is.²⁴ A nagyközönség számára rendszeresen tartanak ismeretterjesztő előadásokat, pódiumbeszélgetéseket és kiállításokat.²⁵ Ezek között kiemelkedő helyet foglalt el a 2016 novemberében megnyílt, a GULAG-emlékévhöz kapcsolódó *Barakkba zárva – életre ítélve* című vándorkiállítás, amelyhez saját programelemeket fűztek: felavatták a Sásdról elhurcoltak emléktábláját és bemutatták a malenkij robothoz kapcsolódó helyi oral history-gyűjtésük eredményeit és fotóarchívumukat.²⁶

A szakkör érdeme a város 14 történelmi emlékhelyének felkutatása és megjelölése. 1992-ben avatták fel Bedenicz József 1848-as honvéd emléktábláját, néhány évvel később pedig sikerült az „elfeledett tábornagy”, az Oroszlón birtokos Rakovszky báró, ’49-es vértanú azonosítása és emlékének megörökítése.²⁷ A reflektálatlan lelkesedés azonban olykor furcsa anomáliákhoz vezetett: a Bedenicz-emléktáblát annak a Feltámadás-kápolnának a falán helyezték el, amelyet 1853-ban éppen a szabadságharc utáni „visszarendeződés” emlékére építtetett Szalay Antal plébános. A képet tovább tarkítja, hogy a kápolnától nem messze fekszik az 1866-ban megölt betyár, Rigac Jancsi sírja, melyet 2018-ban alsómocsoládi segítséggel állítottak helyre.

A történeti tudás mélyítését és a helyi identitás gazdagítását célozza az ismeretterjesztés klasszikus formáinak újragondolása. A szakkör 2017-ben megrendezte az emlékezetes Városrészek Vetélkedőjét,²⁸ és több alkalommal szervezett várostörténeti sétákat, beszélgetéseket régi, jeles sásdiakkal. Ezek mellett a Téka a Múzeumok Éjszakája és a Múzeumok Őszi Fesztiválja országos akciónapokhoz is csatlakozott. Kimondottan a helyi közösséget szolgálják a Húsvéti Zsongás és az Adventi Készülődés rendezvényei.²⁹

23 [Mészáros Attila] M. A.: Az elfelejtett tábornagy. Új Dunántúli Napló XII. 2001. máj. 16. 7.; Csuti János: A jövőnek szánt múlt. Példa lehet a hegyháti krónikairás. Új Dunántúli Napló XII. 2001. szept. 3. 7.

24 Pl.: Molnár Attila: A Honismereti szakkör [!] 2001. évi kirándulása. Sásd és Vidéke XIII. 2001. 7. sz. 7.

25 Vajda: A honismereti szakköri tevékenység i. m. 44.

26 Ujhelyi Csilla Katalin: „Barakkba zárva...” Sásd és Vidéke XXVI. 2016. 9–10. sz. 11–12.

27 Vajda: Negyvenöt éves i. m.; Március 15-i ünnepek Baranyában. Új Dunántúli Napló III. 1992. márc. 13. 3.; Mészáros i. m.

28 Nógrádi: Egész éves ünnep i. m.

29 A közösségi programokra: [Katus Eszter] K. E. I.: Tapasztalatot adnak át a díszítők. Új Dunántúli Napló XXVII. 2016. márc. 11. 6.

A szakkör és a Téka kifejezett célja, hogy közösségi rendezvények, a fiataloknak szóló élményszerű programok révén örökössé váljon a szülőföld szeretetét és a város történetének ismeretét – erre utal a Téka szlogenje: „Ahol mindig történik valami”.

ÖSSZEGZÉS

A Sásdi Honismereti Szakkör és az égisze alatt létrejött Történeti Téka több évtizedes tevékenységében szétszalazhatatlanul összefonódik a magas szintű helytörténeti kutatómunka, a közösségi tudás létrehozása és őrzése, a közösség szerveződés, valamint a helyi kulturális örökség birtokba vételét és a lokális identitás megélését célzó örökségesítés. E négy csapásirány egységének alapvető feltétele az elvégzett munka mély társadalmi beágyazottsága. Ez annak ellenére is igaz, hogy az amatőr mozgalmak gyermekbetegségeit nem minden tekintetben sikerült meghaladni.

A szakkör megalakulásához és tartós működéséhez nélkülözhetetlen volt egy rátermett vezető, aki szervezte a munkát, és akinek személyes példaadása tucatnyi embert ragadott magával. Ugyanilyen alapvetőnek bizonyult azonban a helyi társadalom fogadókészsége is. E két pólus együttműködésének köszönhető, hogy a szakkör – mint tudományos műhely és mint közösség – hosszú távon is működőképes lehetett, és ez nemcsak maradandó értékek születését, hanem a helyi társadalom erősödését is magával hozta.

Erdős Zoltán

HÍREK

Újjáépítik a gyimesbükki Rákóczi-várat. Románia Fejlesztési Minisztériuma 6,7 millió lejes finanszírozást hagyott jóvá a gyimesbükki Rákóczi-vár újjáépítésére. – *Közös örökségünk megújulásának szempontjából mindenképp fontos időszakot élünk: ma örömmel jelenthetjük be, hogy Gyimesbükön megújul a XVII. századi Rákóczi-vár. A helyieket dicséri leginkább ez az eredmény, akik összefogtak. A kormányzati csapat a Fejlesztési Minisztériumon keresztül támogatja a vár megújulását* – mondta 2021 szeptember végén Kelemen Hunor miniszterelnök-helyettes. – *Az egykori határon fekvő várom történelmi jelentőségű az erdélyi magyarok számára, ezt a fontos műemléket, történelmünk egy darabját újjáépítjük* – fogalmazott Cseke Attila fejlesztési miniszter. *A gyimesbükki Rákóczi-várat a XVII. században építették fel, Bethlen Gábor fejedelem idejében vagy kis idővel azután. Egy évszázaddal később a vár nevét adó II. Rákóczi Ferenc megerősítette az őrtornyot. A felújítási munkálatok során az épületet korhű építőanyagokból helyreállítják, és egy kiállítótermet, illetve egy kávézót rendeznek majd be benne a látogatók számára.* – 1710 után, az építmény bővítését követően a várat vesztegzárként is használták. *A vámszedőhelyként működő őrhely így egy harmadik szerepet is kapott, tíz napra helyezték karanténba, vesztegzár alá azokat, aki átlépték a határt azért, hogy a betegségek terjedését megfékezzék* – mutatott rá Cseke Attila. A Fejlesztési Minisztérium a finanszírozási szerződés aláírását követően elindíthatja a közbeszerzési folyamatot, azt követően pedig elkezdődhet az építkezés. A vár újjáépítését 2023 végéig fogják elvégezni.

TERMÉS

A XLVIII. Országos Honismereti Akadémia előadásából

Hajdú-Bihar megye román megszállása, 1919–1920¹

BEVEZETÉS

Alábbi írásunk Magyarország 1919–1920-as években bekövetkezett román megszállása kutatásának két korábban már megjelent fejezetének² egybedolgozása. Ugyanakkor, dolgozatunkban – a hely szűkössége miatt – a megszállás eseményeinek bemutatását csupán a mai Magyarország Hajdú-Bihar megyei területére koncentrálni tettük meg. Tanulmányunkban kitérünk a térségben zajlott ütközetekre és azok következményeinek, valamint – Debrecen példáján keresztül – a megszállás hétköznapijainak bemutatására is.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

A román megszállás kezdete az I. világháborút követő 1918. november 13-i ún. belgrádi fegyverszünethez köthető, amely elrendelte, hogy Magyarország a Szamos felső folyása–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza a hadseregét. A szerződés következtében a román hadsereg számára lehetővé vált az erdélyi behatolás a kijelölt demarkációs vonalig. Ezután a román csapatok sorra megszállták a székelyföldi településeket, majd december 24-én elfoglalták Kolozsvárt. Az ellenőrzésük alá eső területen rögtön megkezdték tartósan tervezett berendezkedésüket.³ A román királyi hadsereg 1919 januárjában ismét támadásba lendült, Kolozsvárt elhagyva folytatta előrenyomulását Nagyvárad felé. Azonban az időközben felállított Székely Hadosztály Cigányinál, Zilahon és Csucsánál feltartóztatta őket. A román csapatok 1919. január végén a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Bánffyahunyad–Zám vonalig nyomultak előre – majd a front április közepéig megmerevedett.

A világháborút lezáró béketárgyalások 1919 januárjában kezdődtek Párizsban, ahol február 28-án újabb demarkációs vonalat határoztak meg. A széles demilitarizált zóna nyugati kiterjedése már a Vásárosnamény–Debrecen–Gyoma–Hódmezővásárhely–Szeged vonalig terjedt. A kijelölt területet a magyar hadsereg köteles volt elhagyni. Az erről rendelkező

1 Jelen tanulmány a Debrecenben a XLVIII. Országos Honismereti Akadémián 2021. július 7-én elhangzott előadás bővített változata.

2 *Perczel Olivér*: A Hajdúság román megszállása, 1919–1920. In *Történeti Tanulmányok* XXVI. 2018. 183–211. és *Perczel Olivér*: Bihar megye román megszállása, 1919–1920. *ujnezopont.hu* 2019/4. szám 93–109.

3 Az erdélyi eseményekről lásd: *Raffay Ernő*: Erdély 1918–1919-ben. Magvető Kiadó, Budapest, 1987; *Fodor János*: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922 In *Múltunk* 2016/2. 148–186. Legújabbban *Romsics Ignác*: Erdély elvesztése 1918–1947. Helikon Kiadó, Budapest, 2018.

jegyzéket Fernand Vyx francia alezredes közölte a magyar kormányval 1919. március 20-án, aminek következtében Károlyi Mihály lemondott, majd a hatalmat másnap a Kun Béla irányította Tanácsköztársaság ragadta magához. Miután a román hadsereg az antanttól felhatalmazást nyert a magyarországi bolsevizmus letörésére, április 16-án újra előrenyomult. Összehangolt támadásukra északon és délen is azonos időben került sor. A háromszoros román túlerő elől a Székely Hadosztály visszavonult,⁴ sőt, a déli szakaszon harcoló vöröskatonák is elhagyták állásaikat, Halmágycsúcsnál vonatokra szálltak és elutaztak. A román csapatok április 20-án elfoglalták Nagykárolyt, Nagyváradot, így a Partium román megszállás alá került.

HARCOK A TÉRSÉGBEN

A Székely Hadosztály szórványos ellenállás után végül Nyíregyháza térségében, Demecsernél április 26-án letette a fegyvert. Ellenállásukon kívül harcok folytak a mai határnál elhelyezkedő Létavértesnél a visszavonuló vöröskatonák és a román hadsereg között.⁵ Valamint kisebb ütközetekre került sor Berettyóújfalunál⁶ és Derecskénél. A falunál az 1. vörös gyalogezred Hencidán állomásozó egységének negyven járőre vette fel a harcot a román hadsereg szerelvényével. A járőr sortüze után a megszállók visszavonultak, de később visszatértek és elfoglalták a települést.⁷ A lövöldözés Derecskénél – ahogy a halotti anyakönyvek kutatása megállapította – kilenc halálos áldozatot (két vöröskatonát és hét civil) követelt.⁸ A román királyi hadsereg továbbvonult és a Hajdúság területét Vámospércs felől érte el. A faluhoz debreceni munkások és a II. Budapesti Nemzetközi Német Vörös Ezred és egy terrorkülönítmény érkezett április 21-én a román hadsereg jövetele előtt, hogy felvegyék a harcot az ellenséggel. Az ütközetre délután került sor a község határában. A harcok során több mint 30 osztrák vöröskatonát esett el, köztük a zászlóaljparancsnok, Leo Rothziegel is.⁹ A tüzéségi tűz következtében a település 12 lövést kapott, amelyek több házban, a református templomban, és néhány gazdasági épületben is sérüléseket okoztak. A jegyző által írt jelentés szerint 43 vöröskatonát – köztük két nőt – is elesett.¹⁰ Ötórás küzdelem után a románok elfoglalták a települést és szabad rablásra kaptak engedélyt. A rablás során több lakost teljesen kifosztottak, sokakat levetkőztettek és értéktárgyaikon kívül elvették a ruháikat és csizmáikat is. Az ámokfutás során felgyújtottak 17 lakóházat, egy tanyai házat és több melléképületet. A károkat jelentősen növelte, hogy a csapatok átvonulása öt napon át tartott, amely idő alatt többé-kevésbé folyamatos volt a rablás. Feldúlták az egyházi irodát, a csendőrségi laktanyát, a főjegyzői irodát, tönkretették az iskolai felszereléseket, valamint a tanítói könyvtárt. A pusztítás halálos áldozattal is járt: megöltek egy helyi lakost, négyet pedig megsebesítettek – köztük egy gyermek láblövését kapott.¹¹ Miután a román

4 A Székely Hadosztály történetéről lásd: *Gottfried Barna-Nagy Szabolcs*: A Székely Hadosztály története. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018.

5 *Dr. Bodnár László*: A 275 éve újjátelepült Monostorpályi. [Monostorpályi Nagyközség Tanácsa], [Monostorpályi], [1988.] 80.

6 *Veress Géza*: Az ellenforradalom hatalomra jutásának és átmeneti stabilizációjának éve. (1919–1929). In Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Debrecen, 1970. 138.

7 *Szendrey István–Nyakas Miklós*: Derecske története. Debrecen, 1980. 286.

8 *Szikla Gergő*: Derecske I. világháborús hősi halottai és hősi emlékei. In A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXV. Debrecen, 2018. 187–218.

9 *Fehér András*: Az 1919-es proletárdiktatúra Hajdú megyei történetéhez. In Párttörténeti Közlemények 1959/2. 1–52.

10 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920. A jelentés 1919. augusztus 22-én íródott.

11 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920.

hadsereg szétverte a Tanácsköztársaság hadseregét, a menekülő vöröskatonák ellepték az utakat és Debrecent, a megszálló hadsereg pedig folytatta előrenyomulását Hajdúsámsón és a megyeszékhely felé.

Miután a megszállók bevonultak Debrecenbe, észak felé folytatták támadásukat, Hajdúhadházat április 26-án ellenállás nélkül szállták meg. Bevonulásuk után elfogták a Tanácsköztársaságban aktívan közreműködőket és 23 személyt Brassóba internáltak.¹² A közeli Hajdúböszörményből a román hadsereg érkezésének hírére a helyi direktórium április 23-án délelőtt menekült el. Az ellenséges csapatok érkezése előtt – a lakosság védelmének érdekében – a vezetőség a városházára fehér zászlót tűzött ki és plakáton tudatta a lakossággal a megszállás közeledtét, amire végül 26-án este került sor. Első intézkedésük – uralmuk biztosítása érdekében – a fegyverek begyűjtése volt, majd a Tanácsköztársaság helyi vezetőinek átadását követelték. Így az új vezetés a direktórium helyben maradt 27 tagját elfogatta, akiket a román előljárók részben Debrecenbe, részben pedig Bras-

sóba és Moldvába szállították.¹³ Az északra tartó hódítás következő állomása Hajdúnánás városa volt. A román csapatok érkezésének hírére ebből a városból is április 23-án menekültek el a helyi direktórium képviselői. Az irányítást ismét a korábbi közigazgatási vezetők látták el, akik a lakosság megkímélése érdekében az április 28-án érkező megszállókat fehér zászlóval fogadták. A bevonulás során atrocitás nem történt, a lakosság a román hadsereget barátságosan fogadta.

A megszálló hadsereg Hajdúböszörmény felől érkezett Balmazújvárosba, ahol sor került némi fegyveres ellenállásra. Április 26-án a Debrecen felől menekülő Vörös Hadsereg katonái páncélvontatjukból géppuskával körülbelül 1000 lövést adtak le a román katonákra. A lövöldözés következtében négy helybéli megsérült, egyikük olyan súlyosan, hogy a lábát amputálni kellett.¹⁴ Miután a várost az ellenséges csapatok megszállták, a Tanácsköztársaságban aktívan részt vett 16 személyt innen is Brassóba internáltak. Letartóztatták a volt nemzetőröket és a Vörös Őrség tagjait is, összesen 52 főt, sokukat botbüntetéssel sújtották.

ÉRTESÍTÉS

A román megszálló csapatok városunkat a legrövidebb időn belül megszállják.

Felhívatik a város közönsége, hogy a megszálló csapatokat a legnagyobb higgadsággal, rendben, minden megjegyzés nélkül fogadja.

Biztosítja a városi tanács, hogy a megszálló csapatok a lakosságot sem személyében, sem vagyonában meg nem támadják, csupán a legnagyobb rend, fegyelem fenntartásáraszeritkoznak.

Valakinek egy meggondolatlan tette, amellyel a megszálló csapatokat akár lövéssel, akár szóbeli megjegyzéssel illetné, összes harmincezernyi lakosságunkat a legnagyobb meglorlásnak teszi ki.

Hajdúböszörmény, 1919 április 25.

Városi tanács.

Hajdúböszörmény városi tanácsának felhívása a megszállás előtt
(MNL Hajdúböszörményi Levéltár)

12 A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága, Debrecen, 1959. 450. Dokumentum: 496–497.

13 *Fehér András*: A város politikai élete 1867–1944. In *Hajdúböszörmény története*. Szerk.: *Szendrey István*. [Városi Tanács], [Hajdúböszörmény], 1973. 229–230.

14 A Tanácsköztársaság 1959. 433. Dokumentum: 471–472.

Hajdúszoboszló polgármestere szintén fehér zászlókat tüzetett ki a templomtornyokra és elkezdte megszervezni a román csapatok fogadásának előkészítését. Azonban a Debrecenből visszavonuló vöröskatonák a városon keresztül vonultak át és részben itt gyülekeztek. Április 24-én kisebb összetűzésre került sor a település határában, a bevonuló kisebb román egységeket a vöröskatonák páncélvonata elűzte. A város birtokbavételéért április 25-én déli 12 óra és 13 óra között kisebb utcai harcok dúltak. A rövid csata során polgári áldozat nem esett, a tüzéségi tűz következtében azonban három ház megsérült. A bevonuláskor az utcákon talált körülbelül 300 lakost elfogták és szintén Brassóba internálták őket.¹⁵ A Vörös Hadsereg itt harcoló 44-es vörös ezrede a román tüzéségi túlerő elől Kaba felé vonult vissza.¹⁶

A szomszédos Kaba községe szenvedte el a legkomolyabb harci tevékenységet. A települést a román hadsereg április 25–26-a közötti éjjelen folyamatosan tüzéségi tűz alatt tartotta, majd 26-án délelőtt elfoglalta. A déli órákban a bevonulókra az itt maradt, erre menekülő vöröskatonák pánikba esve puskalövéseket adtak le. A lövöldözés hatására komoly ütközet alakult ki a falun belül és annak határában is. Az ütközet jelentős károkat okozott a településnek. A becsapódó gránátoktól megrongálódott a templom tornya és körülbelül egy tucatnyi ház is. A civil lakosságból is sokan áldozatul estek a harcok után engedélyezett rablásnak és gyilkolásnak. Az alispán számára írott jelentés szerint 17 polgári áldozat volt és kétségbeesésükben hatan öngyilkosságot követtek el, míg a román katonaság 23 áldozatot számlált. Gonda Ferenc – aki átélte a borzalmakat – helytörténeti munkájában 20 polgári áldozatot említ, akik közül négyen önkézzükkel vetettek véget életüknek. A visszaemlékező szerint a románok negyven vöröskatonát elfogtak, akiket a jegyző udvarán saját maguk ásott gödörbe belelőttek, majd elföldelték őket.¹⁷ A halotti anyakönyveket vizsgáló kutatás 15 áldozatot és négy öngyilkosságot állapított meg.¹⁸ Az állapotok felmérésére később a faluba érkezett a megyei főjegyző. Jelentésében 29 polgári áldozatról ír és 18 vöröskatonát holttestét említi, akik a jegyző udvarán lettek elföldelve.¹⁹ A román katonák a harcok után kirabolták a községházát is, feldúlták a hivatali helyiségeket és szétszórták az iratokat.

A vöröskatonák Tetétlen községben is harcba bocsátkoztak a megszállókkal április 25–26-án. A falu határában megerősített árokrendszert hoztak létre, ahol viszonylag védett helyről igyekeztek feltartóztatni a román hadsereget. A tüzéségi tűz azonban elűzte a vöröskatonákat, akik az utcákon lövöldözve vonultak vissza. A lövedékek megrongáltak néhány épületet és a szilánkok megsebesítettek két helybéli lakost. A román parancsnok elrettentésül kivégeztetett két fogoly vöröskatonát és 1 óra szabad rablást engedélyezett katonáinak. A rövid idő alatt majdnem minden házba betörték, a lakosságot kifosztották, és – a jelentés szerint – „*ebben a községben vétettek legsúlyosabban a nők testi épsége ellen*”.²⁰

A Tisza-parti Egyek volt a tavaszi hadművelet utolsó célállomása. A község helyzete a folyó közelsége miatt sajátos volt. A Vörös Hadsereg a Tiszát védelmi övezetnek használta

15 *Tasi Miklós*: Politikai és pártharcok Hajdúszoboszlón 1919–1944. In *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló történetéből 1919–1944*. Szerk.: *Gazdag István*. Hajdúszoboszló Város Tanácsa, Hajdúszoboszló, 1981. 41. (A továbbiakban: *Tasi* 1981)

16 Vörös Újság 1919. április 29. 1.

17 *Gonda Ferenc*: Kaba története. Bujdosó Géza, Kaba, 1981. 144–145.

18 *Szikla Gergő*: Kaba I. világháborús hősi emlékműve és hősi halottai. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 2016. 38–39.

19 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920. A jelentés készítése során valószínűleg elgépelés történt. A 29 áldozat helyett mi is a halotti anyakönyvekben bejegyzett 19 áldozatot fogadjuk el.

20 MNL HBML IV. B. 906/b. 3901/1919.

meket keltett a helyiekben. Ahogy a visszaemlékező írja: „A debreczeni magyar lelkében kétféle érzelem váltakozott akkor. A megkönnyebbülés és a szégyen. – A megkönnyebbülés, hogy megszabadulva láttuk magunkat a vörösterrortól; a szégyen, hogy ezt a szabadságot ezeréves hazánk területi épségét megrabolni akaró nép, az oláh telhetetlen nagyravágyó ellenségünk hozza nekünk.”²²

Az első román rendelkezések a fegyverek beadására, a gyülekezési jog megtiltására, a cenzúra bevezetésére vonatkoztak. A román állam nemcsak hadiállapotban volt a magyar állammal, a román hadsereg magát a kommün ideológiai ellenfelének is tekintette, amit a megszállók saját érdekeik érvényesítésére használtak ki. A térparancsnok, Pirici ezredes május 3-iki rendelete minden tényleges és tartalékos, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében szolgált tisztet igazoló eljárás céljára történő jelentkezésre kötelezett. Alig egy héttel később, május 9-étől már a tartalékosoknak és a közkatonaiknak is jelentkezniük kellett.²³ A jelentkezetteket azután Brailába, Szebenbe és Szinaiába deportálták és több hónapig fogva tartották.²⁴ A megszállók foglyaikkal durván bántak, megverték és előfordult, hogy meg is kínozták őket.²⁵

A román katonai igazgatás június 11-én egy Román–Magyar Összekötő Hivatalt hozott létre, amely a városházán működött. Feladata szerint a román parancsnokság és a polgári hatóságok között felmerülő ügyek elintézését közvetítette, ám a hivatal léte nem jelentette a magyar hatóságok egyenlő partnerként való elfogadását.²⁶ A rendőrség munkáját is ellehetetlenítették, legénységi állományának fegyvereit elvették, hatáskörüket korlátozták. Nyomozniuk nem szabadott, amennyiben annak csak gyanúja is felmerült, hogy a bűneset elkövetői román katonák voltak. Sőt, a román hadsereg tagjainak rekvirálásaiban – még a jogtalanokban is – a megszállók segítségére kellett állniuk. Miután a magyar katonák fogságukból hazatértek, megpróbáltatásaik tovább folytatódtak. 1919. augusztus 17-én Mihailescu tábornok minden helyi tartalékos katonatisztet hadifogolynak nyilvánított, és eltiltott az egyenruha viselésétől, ezenfelül heti két alkalommal jelentkezésre kötelezett a térparancsnokságnál.²⁷ A lakosság személyes szabadságát és mozgását is jelentősen korlátozták. Este 10 és reggel 6 óra között nem hagyhatták el lakásaikat. Szabályozták és ellenőrizték a lakosok utazását is, amit különféle feltételekhez és engedélyekhez kötöttek.²⁸ Az utazni szándékozónak fényképes személyi igazolványt kellett készítenie, amelyet erkölcsi és azonossági bizonyítvány kiállításához is kötöttek. A hosszú ideig tartó és költséges procedura után még a főispán engedélye is kellett a vasúti jegy megváltásához. A vasúti forgalom május 28-a után indult meg, de akkor sem minden irányba. Korlátozták a kávéházak és vendéglők záróját, de külön engedéllyel táncmulatságokat lehetett rendezni. A mulatságok mellett működtek a mozik és a színházban is játszottak, a rendezvények plakátjait, hirdetéseit két nyelven kellett közzétenni. A román katonák viselkedése időnként

22 Zoltai Lajos: Oláhok Debrecenben. 1919. április 23.–1920. március 11. siralmas története. In Debreczeni Képes Kalendárium 1921. [40–58.] 42.

23 Kahler Frigyes: Réczei Sándor naplója. Adalékok a Tiszántúl 1919–1920-as román megszállásának történetéhez. In Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 7. 1980. 37–38.

24 Zoltai 1921. 55.

25 Márton Lajos debreceni nyugdíjas visszaemlékezése. In A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága, Debrecen, 1959. 503. Dokumentum: 570.

26 Kahler Frigyes: Adalékok Debrecen román megszállásának történetéhez. (1919–1920.) In A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve 60. 1981. [231–249.] 238.

27 Zoltai 1921. 55.

28 Bődök Gergely: Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–1920-ban. In Kommentár 2016/1. 68–86. 74.

nagy feltűnést keltett: állítólag némelyik román tiszt kifestve, fűzőt viselve, parfümilletot árasztva, lóháton ülve galoppozott be a kávéházba.²⁹

A város és a megye lakosságára további teherként hárult, hogy a román hadsereg élelmezéséről kellett gondoskodniuk. A tisztai étkezde számára hetente kétszer 25 csirkét és 300 tojást kellett – csekély összeg fejében – beszállítani. Ezek a rendszeres beszállítások az alispán felosztása alapján minden héten más-más településre hárultak.³⁰ Ezeken kívül az Ítéletábla épületében működő tisztai étkezde követelésére, annak konyhájára, minden szombaton 1000 tojást, 40 csirkét, 10 kacsát és 10 libát kellett juttatni.³¹

A megszorításokon és a különféle sarcolásokon túl – mint fokozatosan kiderült – a román csapatok a megszállt területet módszeresen kirabolták. Rablásukat rekvirálásnak nevezték, amely a városnak több mint százmillió koronás kárt és sok fizikai szenvedést okozott. Leszerelték az államvasutak gépjavító műhelyét, a dohánygyárat, elvitték az állami fémipari szakiskola és az állami gazdasági akadémia gépeit, a telefonokat. Elszállították a kórházak ágyait, gyógyszereit, fehérneműit és kötözőszereit. A szarvasmarha- és a lóállományok negyede, valamint a termények nagyobb része került a megszállók kezére, akik azt vasúton elszállították. A fuvarosok szolgáltatásait – térítés nélkül – folyamatosan igénybe vették és a mezőgazdasági munkákhoz elengedhetetlen szekereket a román tisztek legtöbbször csak kocsikázásra használták. „*Számtalanszor megtörtént, hogy a hadiszolgáltatás címén kirendelt fogatok egész éjjelen a földi gyönyörűség kielégítésére hordozták tisztai lakásról tisztai lakásra a hadsereget kiegészítő hölgyeket*” – örökítette meg az egyik visszaemlékező a román megszállók hatalommal történő visszaélésének gyakorlatát.³²

A megszálló katonaság távozásakor minden mozdítható tárgyat magával vitt a lakatnyákból. Így bútorok, kályhák, ablakok, ajtók és még a deszkapadló is elkerült, ráadásul a helyiségeket ürülékükkel összepiszkítva hagyták maguk után. Gyakoriak voltak a rablások, előfordult, hogy békés utcai járókelőket állítottak meg, akikről levetették a nekik tetsző ruhadarabokat. A tanyákon garázdálkodó 5–10 fős különítmények megtizedelték a mezőgazdasági felszereléseket. A román katonák túlkapásait sokszor még saját tisztjeik sem tudták meggátolni. „*Minden igazolás nélkül megjelennek az egyes háztartásokban és gazdaságokban és onnan különböző szükségleti és élelmi cikkeket, élőállatokat rekvirálnak, elhoznak legtöbb esetben ellenérték nélkül*” – írta a főispán a román katonai helytartónak címzett levelében. Megkeresésében arra kérte a katonai vezetőt, hogy a parancsnoksága alatt álló katonának tiltsa el „*szükségleteik beszerzésének önkényes formájától*”,³³ ám panasza következmények nélkül maradt és a rablások folytatódtak. A középületeken túl a magánlakásokban elszállásolt katonák némelyike is a család bútoraival, szőnyegeivel távozott.³⁴ A megszállás után a Központi Statisztikai Hivatal összeírta a keletkezett károkat. Debreczenben 3140 kárbejelentést tettek, 2997 magánszemély és 143 hivatal tette meg panaszát.³⁵ A rablások mellett azonban a román katonák több brutális gyilkosságot is elkövettek. A legutóbbi, halotti anyakönyveket vizsgáló kutatás 17 esetet említ, akik közül a

29 Borók Imre: Román megszállás Hajdú-Biharban. In Új Hónap 2000/3. 34–35. A magukat sminkelő román katonák toposza a fővárosban is megjelent. Lásd. Ablonczy Balázs–Zahorán Csaba: Rúzs és bocskor. Román-magyar történetek 1919-ben. In Rubicon 2017/7–8. 30.

30 MNL HBML HBFL V.B.76.c 4259/1919.

31 MNL HBML HBFL V.B.76.c 4561/1919.

32 Zoltai 1921. 52.

33 MNL HBML IV.B.901.f. 37/1919. A levél 1919. május 15-én íródott.

34 Debrecen Sz. Kir. város és Hajdú vármegye. Szerk.: Csobán Endre. Budapest, 1940. 80–81.

35 Dr. Rácz Lajos: Mit szenvedett Debreczen város az oláhok fosztogatásaitól? In Debreczeni Képes Kalendárium 1922. 65–69.

legtöbb áldozat tanyákon élt, de kocsmáros, szobafestő és gyógyszerész is megtalálható a felsorolás között.³⁶

Debrecen megszállása 1920. március 11-én ért véget. Aznap érkezett meg vonattal az Antantmisszió vezetője, Berthou ezredes, aki jóváhagyta a magyar Nemzeti Hadsereg bevonulását a városba. A misszió tagjait a román katonaság vezetői a városházán fogadták, ahol átnyújtották nekik a város átadásáról szóló jegyzőkönyvet. A megszálló román katonaság ezután a Kossuth utcán át elhagyta a várost. Eközben a magyar vasi ezred katonái a vasútállomás felől bevonultak a főtérre. Útjukat zenekar és 40 000 ujjongó lakos kísérte. Érkezésüket követően a városi tanács köszönetként díszbédet adott a misszió és a katonai vezetők számára az Arany Bika szálloda különtermében. A tiszteken kívül az egyszerű bakákat is megvendégtették. A helyi gazdák egyesülete a Református Kollégiumban elhelyezett legénységet gulyással, debreceni ropogós fonatossal és borral fogadta.³⁷

ÖSSZEGRZÉS

A román hadsereg a térséget 1919. április 21–30. között foglalta el. A hadszíntéren a román hadsereg a legtöbb helyen akadálytalanul nyomult előre, a térség településeinek többsége harc nélkül kapitulált. Előfordult ugyanakkor, hogy a megszállók ellenállásba ütköztek és kisebb csaták alakultak ki. A megszálló román hadsereg elöljárói a veszteségeket kíméletlenül megtorolták, a harcokkal elfoglalt településeken nemegyszer szabad rablásokat engedélyeztek, amelyek során kivégzésekre is sor került. Az offenzíva végén április 30-án mindenhol elérték a Tisza vonalát. A hadműveletet követően már a berendezkedésre koncentráltak. Habár magukat a szabadítók szerepében tüntették fel, a lakosság hamar csalódott. Az első román rendelkezések mindenütt a fegyverek beadására, a gyülekezési jog felfüggesztésére és a cenzúra bevezetésére vonatkoztak. Következő lépés a proletárdiktatúra helyi vezetőinek felkutatása volt, akik közül néhányat kivégeztek, sokukat internáltak. A katonákon kívül a lakossággal is kegyetlenül bántak, többféle atrocitással éltek. Ezek egyik formáját jelentette a lakosságot megalázó nyilvános botozás. Ráadásul ezt a nyilvános, megalázó kínzást kis engedetlenségért is megítélték. Minden helyütt a lakosság mozgását és személyes szabadságát korlátozó intézkedéseket vezettek be. Ez kijárási tilalommal, a szórakozóhelyek nyitvatartási rendjének megváltoztatásával és szigorúan ellenőrzött igazolványok kiváltásával járt. A Tiszántúlt a megszállók a tiszai front mögötti, hadműveleti területnek tekintették, és hadseregük ellátása is a lakosságot terhelte.³⁸

A megszállók – rekvirálásra hivatkozva – a térség módszeres kirablását hajtották végre, amelyeket több hullámban végeztek el. Először összeszedték a takarmányt, begyűjtötték a gabonát és a lisztet. Az élelmiszerek után a gazdasági eszközöket, a gépeket, szíjakat szedték össze és leszerelték a malmok többségét. A gépek begyűjtése után a haszonállatok következtek. Elhajtották az ökröket, szarvasmarhákat, lovakat és juhokat. A térség elvezítette állatállományának több mint 60%-át. A megszállók – ha fizettek is a rekvirálások során – jóval áron alul értékelték az állatokat és a gabonát. Az összegyűjtött holmit azután vasúton szállították Románia felé. A begyűjtéseik során többféle erőszakosságra is sor került. A lakosságot több esetben kirabolták, bántalmazták. A rablások főleg a tanyákon

36 Balogh Tamás Zoltán: Debrecen román megszállásának polgári áldozatai In *Civisporta.hu* 2020/2. 21–66.

37 Hajdúföld 1920. március 12. 2–5.

38 Veress Géza: Az ellenforradalom hatalomra jutásának és átmeneti stabilizációjának évei (1919–1929). In *Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Szerk.: Tokody Gyula. Debrecen, 1970. 143–144.*

élőket érték, de a városiak is sokat szenvedtek tőlük. Sőt, a megszállók a veréseken és a rablásokon kívül sok gyilkosságot is elkövettek.

A párizsi béketárgyaláson eldöntötték Magyarország új határait, amely nagy vonalakban 1920. januárjában már ismert volt. A kivonulásra több ütemben került sor, a megszállók a Tiszántúlt 1920. február 25 után fokozatosan hagyták el. Debrecenből március 11-én, Hajdúböszörményből 13-án, Berettyóújfaluból március 24-én vonultak ki, helyükre érkeztek a Nemzeti Hadsereg katonái, akiket a lakosság kitörő örömmel fogadott.³⁹ A korábbi állapotok helyreállítása végett a hatóságok március 15-én már munkára szólító plakátokat függesztettek ki: „*Ne heverjen dologtalan kar! Mit erőnk megbír, ne maradjon vetetlen bárázda! Dolgozzunk, bízzunk önmagunkban s talpra fog újra állni a magyar!*”⁴⁰

Perczel Olivér

Trianon és a magyar zsidók

Az első világháború merőben más volt, mint a megelőző századok összecsapásai: különbözött a hadviselés módjában, de a szembenálló hadseregek összetétele tekintetében is. Ellenében a múlttal, amikor a fegyverviselés a nemesség kiváltsága volt, most a polgárok is részt vehettek hazájuk védelmében. Felekezetre tekintet nélkül érkeztek a behívók és zsidó katonák tömegei jelentek meg a laktanyákban és a fronton. Így volt ez az Osztrák–Magyar Monarchiában is, 320 000 zsidó vonult be, akik közül minden nyolcadik soha nem tért vissza...

MILYEN VOLT EKKOR A MAGYAR ZSIDÓSÁG?

Az 1867-es egyenjogúsítás gyors magyarosodást eredményezett, kulturális és gazdasági téren nagy előrehaladást értek el, ami nem mindenkinek tetszett. Zömük kormánypárti volt, érdekes dokumentuma ennek Tisza István Nemzeti Munkapártjának 1912-es választási támogatására felszólító jiddis nyelvű körlevél, amelynek héber betűs szövegében a párt nevét latin betűkkel gépelték be. Persze voltak szép számban „48-as”-ok, tehát ellenzékiek is, jó néhány zsidó képviselő jutott a parlamentbe közülük. Nagyon sok zsidó vett részt baloldali mozgalmakban, szakszervezetben, a Gallilei Körben, egy részük szerepet vállalt az 1918–19-es forradalmakban is. Érvényesült az egyenjogúság a hadseregben is, noha létszámuk alatta maradt lakossági arányuknak, viszont a tartalékos tiszték 17–18%-a volt izraelita felekezetű. (Az első világháború hadügyminisztere báró Hazay Samu is zsidónak született Rimaszombaton.)

A VESZTETT HÁBORÚ UTÁN

Az egyenlő jog a hősi halálra a fronton maradéktalanul érvényesült, egy táborig rabbi az olasz harctéren 268 zsidót temetett el egyetlen véres napon! Ezek után nagyon megrázta

39 Fogarassy László: A Horthy-hadsereg bevonulása a Tiszántúltra. In A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1973. 221–240.

40 MNL HBML HBFL V.B.192/b 1142/1920.

a zsidó közgondolkodást a háborús vereség, a forradalmak, ellenforradalom és a mindezek következtében növekvő antiszemitizmus. Tragikusan fejezte be a korszakot a trianoni békeszerződés, amely az egész országot – és benne a zsidóságot – valósággal sokkolta. A háború lezárásának sokat emlegetett fejezete ez a bizonyos trianoni döntés, amely a magyar zsidóságot is nagyban érintette, nagyobb részüket az utódállamoknak juttatva. (A magyarságnak egyharmada került az utódállamokba, a háború előtti milliós zsidó lakoságnak több mint a fele!)

Ennek veszélye már a háború végén felrémlett és más csoportokkal együtt ők is tiltakoztak ellene. A felekezet legnagyobb, legrelevánsabb lapja, az *Egyenlőség* azonnal felismerte a veszélyt. Biró Lajos, a híres író-publicista, Ady barátja írta:

„Ránk az a kötelesség hárul, hogy változatlan forró szeretettel, de sokszorozott önzetlenséggel siessünk minden áldozatot meghozni, melyet hűséges fiaitól a haza megkívánhat. Igen sok testvérünknek van összeköttetése az európai kultúrélet vezető szellemeivel és irányító orgánumaival. Ezeknek a zsidó testvéreinknek haladéktalanul munkához kell látniok, és mindent meg kell tenniök, hogy a béketárgyalások idejére a magyar nemzetünk iránt való fagyos közhangulatot melegebbé tegyék.” (Egyenlőség 1918. nov. 2.)

November 6-ára zsidó nagygyűlést hívtak össze a Vigadóba, tiltakozásul a területek elszakítása ellen. Érdekes olvasni a beszámolót a napirendről és fogadtatásáról:

„1. pont. A magyar zsidóság törhetetlen hűségnyilatkozata a magyar nemzethez. A közönység felállva tapsol. A 2. pont felhívja a külföldön élő hittestvéreket, harcoljanak a magyar integritás, a magyar állam becsületének védelme mellett. Örjögő taps.”

A viharos gyűlésre két küldött késve érkezett, önhibáján kívül:

„Egyszerre két ember közeledett felénk lihegve.

Elnök úr! – lihegte az egyik. – A csehek betörték a Felvidékre és elhurcolták Pozsony megyéből az összes zsidókat.

A másik ember megtörölte izzadt homlokát:

A románok is betörték... Besztercén folyik a vér, csupa zsidó áldozat. Erdély, Erdély elvesztett.”

Az új hatóságok gyakran arra hivatkoztak, hogy ezeket a sérelmeket az illetők mint magyar hazafiak szenvedték el. Így Hodzsa Milán szlovák politikus, az első budapesti csehszlovák követ elismerte kb. 5000 zsidó család kitelepítését a Felvidékről, de szerinte ezzel a magyarságot akarták sújtani.

Tény, hogy az idegen csapatok elleni – eléggé szórványos – polgári ellenállásban zsidók is részt vettek, főleg tartalékos tisztak. (Például a balassagyarmati emléktáblán is van zsidó név.) Közülük többen az új hatóságok letartóztattak, kivégzések is voltak. A zsidókból szerveződött ún. önkéntes karhatalmi századok, amelyek a pogromok ellen léptek fel, főleg a nemzetiségi vidékeken működtek (pl. Galgóc, Vágújhely) és egyúttal a magyar közigazgatást is helyreállították.

Később a forradalmak sok zsidót érintettek, mind a közismert vezetők, mind az áldozatok (kivégzettek, túszok) között meghaladta a zsidók száma lakossági arányukat. A fellángoló antiszemitizmust a zsidó vezetők a proletárdiktatura elítélésével és hűségnyilatkozatokkal, valamint ősi módszerrel, pénzadományokkal (pl. a Nemzeti Hadsereg részére átadott 100 000 korona) igyekeztek csillapítani, de nem sok eredménnyel. Hivatalos részről figyelembe kellett venniük az őket hatalomra emelő fegyveres és polgári csoportok zsidóellenes hangulatát, ugyanakkor a külföld felé védelembe vették a zsidóságot, akiket az utódállamokkal szemben nemzetközi fórumokon teljesen magyaroknak tekintettek.

Ezzel már a gróf Teleki Pál vezette Békeelőkészítő Iroda is foglalkozott, dokumentumaik tanúsága szerint „A magyar zsidók száma meghaladja az egymilliót, antropológiai szempontból csak vallási különbséget mutatnak fel. Büszkén emlegetik, hogy a honfoglaló magyarokhoz török eredetű kazárok csatlakoztak, akik közül többen a zsidó vallást vették fel... Legnagyobb részük teljesen asszimilálódott a magyarokhoz.” Ez a részlet a külügyminisztérium által kiadott békeelőkészítő anyagból furcsán hangzik, tekintve hogy szerzője vagy legalábbis jóváhagyója az a gróf Teleki Pál volt, aki később egyetértett a numerus clausus-sal és a zsidótörvényekkel! Ekkor azonban még erélyesen sikraszállt a békekonferencián a zsidók magyarsága mellett. Nem éreztelen az a körülmény, hogy a Békeelőkészítő Iroda anyagait megtárgyaló üléseken – amelyeket néha az Ullman Adolf irányította Magyar Általános Hitelbankban tartottak – részt vettek zsidó származású előkelőségek, pl. Hatvany Károly, Madarassy-Beck Gyula, Lánczy Leó, Chorin Ferenc, Bacher Emil, Walder Gyula és mások. Az anyagban külön fejezet szólt a zsidókról, főleg a román hadsereg zsidóellenes kilengéseit sorolva fel. Demográfiailag a városok magyar többségét hangsúlyozták olyan helyeken is, ahol a zsidóság nagy száma volt a döntő, például: Nagyvárad 25%, Munkács 45%, Szatmárnémeti 20%. Ezeken a helyeken az ő vállalt magyarságuk biztosította később a kisebbségi jogokat a magyar lakosság részére, ők voltak a mérleg nyelve.

Támaszkodhattak a magyar zsidóság egységes állásfoglalására, amely osztozott az ország egész lakosságának a trianoni rendezést elutasító magatartásában. Ezen a téren nem volt lényeges különbség az egyébként erősen megosztott felekezet különböző csoportjai között. Álláspontjukat az érkező rossz hírek is igazolták. Ellentétben Csehszlovákiával és Jugoszláviával, Romániában később sem javult a zsidók helyzete. Különösen a román diákszervezetek rendeztek antiszemita – és általában egyúttal magyarelles – tüntetéseket, amelyek rendszerint atrocitásokba (verekedés, kirakatok megrongálása) torkolltak. Jellemző példa, hogy a medikusok rendszeresen „Zsidó hullákat!” feliratú táblákkal vonultak fel, ugyanis a zsidó halottak hozzátartozói általában nem kértek boncolást. Ugyanekkor Párizsban egy bizonyos gazdasági együttműködés – amelynek zsidó résztvevői is voltak – nyújtott némi reményt a békefeltételek enyhítésére.

Dr. Halmos Károly kassai ügyvéd és üzletember jó francia kapcsolatokkal rendelkezett. 1919 decemberében immár cseh útlevéllal, de Teleki megbízásából Párizsba utazott, ahol csatlakozott hozzá Ullmann Adolf báró, a Rothschild érdekeltségű Hitelbank vezetője. Ők megpróbálták a francia gazdaság figyelmét hazánkra irányítani. Segítségükre volt ebben, hogy a Clemenceau-t felváltó Millerand miniszterelnök a Habsburg-monarchia romjain francia vezetésű államok együttműködését akarta létrehozni, amelyben a Rothschild-pénzüntézetek is érdekeltek voltak, de pl. a Banque Paris vezetője, Horace Finaly 1871-ben Budapesten született a hasonnevű, híres és ismert óbudai zsidó családból. 1920. március 16-án a Párizsban tartózkodó magyar küldöttség hivatalosan úgy döntött, hogy támogatni fogja az akciót. Áprilisban már tárgyaltak róla a franciákkal, Halmos magánemberként irányította az ügyet, Horthy megbízásából levelezett a Quai d’Orsay főtitkárával, gazdasági előnyökért, jóindulatú támogatást kérve a béketárgyalásokon. Kezdeményezései arra irányultak, hogy felkeltse a befolyásos francia pénzügyi körök érdeklődését Magyarország iránt és politikai támogatást szerezzen a béketárgyalásokra. Teleki támogatása ellenére nem járt sikerrel.

Kecskeméti Lipót rabbi Nagyváradon így beszélt a zsinagóga szószékén: „A mi nemzeti érzésünk a magyarságé. Mi az új uralomban is magyar zsidók vagyunk, a magyar érzésnél kitartunk a maga végtelenségében.” A megtorlás nem is maradt el. Román katonák szuronyok között kísérték a helyőrségi börtönbe!

Nem hagyhatjuk ki a külföldön élő, Magyarországról kivándorolt zsidók tevékenységét sem. Legnagyobb volt köztük az USA-ban letelepedettek csoportja. Chicagóban Singer Berthold bocsátja ki az első írásokat Trianon ellen és Turteltaub Lajos végigjárja az amerikai magyar egyesületeket irredenta szavalatokkal. Nemcsak írtak és szavaltak: az amerikai magyar segélybizottság (elnökségének tagjai és aktivistái kizárólag zsidók voltak) 20 000 pár cipőt, 50 000 dollárnyi élelmiszert küldött Budapestre és berendezte a Rókus Kórházat. A JOINT zsidó segélyszervezet Szibériában rekedt 18 000 magyar hadifoglyot – zömmel keresztényeket – szállított haza tengeri úton.

Mindezek nem hatottak a közvéleményre. A béke aláírásának gyásznapján (június 4-én) a franciák és az utódállamok elleni tüntetések zsidóellenes jelleget kaptak. Nem volt elég a jelszavak skandalása: hivatalos jelentés szerint 85 zsidó sebesültet láttak el a mentők! Egy rikkancsot azért vertek véresre a Duna-korzón, mert az *Egyenlőség* című zsidó újságot árulta, lapjait elégették. Pedig éppen ez a lapszám a diktátum miatt feketekeretes gyászban jelent meg, első oldalán Kiss József hazafias versével.

ZSIDÓ VESZTESÉG AZ ÚJ HELYZETBEN

Ez a gyász nem volt mesterkélt. A magyar zsidóságnak volt oka fájlalnia az ország megcsonkítását. A békeszerződés megváltoztatta helyzetüket itthon és az elcsatolt területeken egyaránt. Embervesztés: az 1910-ben még 911 ezer fős felekezet 1920-ban 473 ezerre csökkent, tehát létszámának 48%-át elvesztette, bár a megmaradt ország lakosságán belüli aránya 5,9%-ra nőtt. Olyan nagy múltú hitközségek szakadtak el, mint Pozsony, Ungvár vagy Nagyvárad. Főleg az ortodoxiát sújtotta az északkeleti rész, a hagyományokhoz hű „*Unterland*” elvesztése. Az új határok közbeiktatása a galíciai bevándorlást is megszüntette (amely különben sem volt olyan mérvű, mint az antiszemita propaganda állította)!

Megváltozott a zsidóság településszerkezete is, az urbanizáció, elsősorban a főváros javára. 1910-ben 50,8% volt városlakó, Trianon után 72,7%. Budapesten élt már a háború előtt a magyar zsidóság közel negyede, 1920 után az itt élő 215 ezer fő, ha hozzászámítjuk a peremvárosok (különösen Újpest) zsidó lakosságát, az ország zsidóságának több mint felét tette ki. Ez szociológiailag is változást jelentett.

Eltűntek a kárpátaljai és a máramarosi „*paraszt-zsidó*”-k – előbbi helyen volt a zsidók között a világon a legmagasabb a földművesek aránya, 22%. Nagyon lecsökkent az ortodox és a Status quo hitközségek létszáma. Előbbiek aránya a világháború előtti 52%-ról 31%-ra esett! Ez együtt járt viszont az asszimiláció erősödésével és a jiddis nyelv visszaszorulásával.

A zsidók helyzete az ún. „*elszakított területek*”-en nagyon kényes volt. Kétszeres nyomás alatt éltek, elindult egy disszimilációs folyamat, új zsidó identitásokat kerestek. Komlós Aladár, a nagy irodalomtörténész ezt írta egy röpiratban Kora Álmos aláírással Eperjesről 1921-ben: „*Aki még most is kételkedik benne, annak kísérletileg is igazolhatjuk, hogy dupla bőrünk van. Űsd elöttünk a magyart és fáj...Űsd a zsidót, és még jobban fáj. Mi duplán tudunk fájni.*”

Megerősödik a cionizmus, sokan zsidó nemzetiségűnek vallják magukat a statisztikában, de gyakorlatilag senki sem szlováknak! Meg kell jegyezni, hogy a magukat zsidó nemzetiségűnek bejelentők is többnyire ragaszkodtak a magyar nyelvhez, nagy részük volt abban, hogy egyes városokban (pl. Munkács) engedélyeztek bizonyos magyar nyelvhasználatot. Voltak, akik a kisebbségi magyar politikai mozgalmakban is részt vettek, pl. a Magyar Párt alapítói és tagjai.

Romániában is hasonló mozgás zajlott le. Mintegy 200 000 erdélyi és kelet-magyarországi zsidó került a megnagyobbodott királyságba. Nagyobb részük magyar anyanyelvű és kultúrájú, bár Máramarosban jiddis tömegek éltek. Ők tették ki az ország zsidóságának negyedét és helyzetük határozottan romlott a békebeli Magyarországhoz képest. Romániában a zsidók európai viszonylatban legkésőbb kaptak egyenjogúságot, legtöbbjük még állampolgár sem lehetett. Érdekes módon ők éppen a magyar zsidók számára oly hátrányos párizsi békekonferenciának köszönhetik végre megkapott jogait a kisebbségekről szóló szerződés 7. cikkelye alapján, amelyet 1919. december 9-én Románia is kénytelen volt aláírni. Ugyanis az erdélyi zsidók korábbi magyar állampolgárként a trianoni szerződéssel román állampolgárok lettek, a regáti zsidók akkor még nem voltak román állampolgárok. Ennek ellenére nagyon erős volt az antiszemitizmus, amely különösen a magyarul beszélő erdélyi és a német kultúrájú bukovinai zsidóságot támadta. Erőteljesen támogatták a magyar kisebbség szervezeteit. Erősödött a cionizmus, de zsidó pártot csak 1928-ban sikerült alapítani, igaz hogy ők az 1931-es választásokon már az erdélyi zsidó szavazatok felét megkapták. Már szóltunk a román diákszervezetek zsidóellenes akcióiról. Nagyváradon 1927 decemberében ők 5 zsinagógát dúltak fel, 28 tóratekerccset égettek el. Átterjedt a zavargás Kolozsvárra és más településekre, összesen 8 zsinagógát támadtak meg, 46 *Tórá*t gyaláznak meg. A zsidók támadását a magyarok szidásával és fenyegetésével kötötték össze.

Az 1918 őszen megalakult erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség lapja, az *Új Kelet* következetes cionista állásponton volt, a második világháború után Tel Avivban jelent meg mint az egyetlen és legnagyobb külföldi magyar nyelvű zsidó napilap. Még egy „*élclap*” is volt mellékletként 1922–1928 között: az *Ojkelet*.

Az új hatalom gyakorlatilag szankcionálta, lehetetlenné tette a magyarsághoz valló adminisztratív jelentkezést, a magyarok a kisszámú zsidóval nem nyertek annyit, mint egy másik – kulturálisan, gazdaságilag jelentős – kisebbség együttműködésével. A statisztikai bejegyzés dacára az utódállamok zsidósága továbbra is magyarnak vallotta magát, erre az anyaországiak egyhangúlag buzdították is őket. Schönfeld József, a cionista irányzatú *Zsidó Szemle* szerkesztője a békeszerződés aláírásakor őszintén siratja az elszakított hitközségeket, de kétségtelennek tartja: „*A megszállott területek zsidósága, ha formailag más országokhoz fog is tartozni, kulturális téren egy marad Csonkamagyarország zsidóságával. A zsidó nemzeti eszme jegyében szervezkedett zsidóság lesz az a láthatatlan erő, amely a mesterséges határokat le fogja dönteni és a kulturális kapcsok gazdasági kötelekeket is fognak létesíteni közöttünk.*”

A zsidó lapok, főleg az *Egyenlőség* mindig következetesen képviselte a magyar álláspontot. Szinte minden számban volt valami az elszakított területeken élő zsidókról, akiket a magyarsághoz való hűségre biztatott. 1922-ben egész cikksorozatot szentelt ennek Az *Egyenlőség munkatársa a megszállt területen* alcímmel. Gyakran idézte ottani magyar személyiségek nyilatkozatait, amelyek köszönetet mondtak a támogatásért. Egy temesvári magyar vezető szerint például a város kisszámú magyarsága már elveszne, „*hanem itt van a mi zsidóságunk, amely valósággal letéteményese a magyar kultúrának.*”

A legnagyobb, mert jogszabályban rögzített sérelme volt a hazai zsidóságnak a numerus clausus. Mégis, amikor a Népszövetség be akart avatkozni, a zsidó szervezetek ezt elhárították, mert úgy látták, hogy a szerencsétlen trianoni szerződés nem lehet jogaik forrása.

Vázsonyi Vilmos is felismerte Trianon hatását a zsidókérdésre: „*Meggyőződésem, hogy ha területe meg nem csonkítatott volna, gyorsan kiheverte volna a bolsevizmus utóhatásait és a bukása után keletkezett izgalmak és szenvedélyek aránylag rövid idő után elsimultak volna.*” Finom megfogalmazása az antiszemita atrocitásokra utalt!

Végig a két háború között a zsidó kiadványok álláspontja Trianont illetően teljesen megegyezett az országban bárhol megjelent értékelésekkel. Áll ez nemcsak újságcikkek-re, hanem tudományos munkákra is. Utalhatunk Marczali Henrik kiváló történetíró monográfiájára (*A béke könyve*, 1920), amely történelmi példák sorával érvelt Trianon igazságtalanságai ellen. Az Országos Rabbiegyesület elnöksége minden év júniusában szombati istentiszteleten emlékezett meg „*Magyarország nagy gyászáról*”, külön imát rendelve „*az átkos módon igazságtalanul feldarabolt magyar haza feltámadásáért*”.

Amikor 1931-ben létrejött a különböző hazai zsidó irányzatokat képviselő Magyar Zsidó Unió, Párizsban beterjesztett első memorandumában hangsúlyozta, hogy az országon úgy lehet segíteni, „*ha orvoslást nyer az a súlyos igazságtalanság, amely Magyarországot rettenetes megcsonkításával érte*”.

A hazai zsidó újságok állandóan figyelemmel kísérték az elszakított hitközségek életét, buzdították őket a magyarsághoz való hűsége, a helyzet ideiglenességét hangsúlyozták. Az *Egyenlőség* például idézte „*illusztris hittestvérünket*”, Halmi Bélát, a felvidéki magyar párt alelnökét és Dési Géza megköszöni a lapban „*cseh rabságban sínylődő testvéreink*” kitartását. Dési egyébként a hazai kormánypárt, az Egységes Párt egyik funkcionáriusa volt és Váry Albert koronaügyész külön méltatta revíziós érdemeit: „*Azzal, hogy pártunkban van, nagy szolgálatot tesz a hazafias magyar zsidóságnak.*” 1934 októberében Stern Samu mondott beszédet a Revíziós Liga nagygyűlésén a Vigadóban és „*nagy ovációval*” fogadták.

Nemcsak az *Egyenlőség*, de az összes zsidó lap egységesen támogatta a Trianon-ellenes propagandát. Ebben nem volt lényeges különbség a különben egymással esetleg vitatkozó csoportok (neológok, ortodoxok, cionisták) között. Ennek egyik oka a hazai zsidóellenesség remélt gyengítése volt, ami a konszolidációval be is következett, de nem ennek következtében, hanem külső, főleg gazdasági tényezők folytán.

ZSIDÓ SORS AZ ÚJ HATÁROKON TÚL

A Magyar Revíziós Liga Nyugaton terjesztett háromnyelvű 1934-es emlékirata szerint zsidók tömegeit „*számlálták el*” – saját nyilatkozatuk ellenére – a magyarságtól, így súlyosztva a kritikus 25% alá egyes felvidéki városok magyar lakosságát. Szabolcsi Lajos, az *Egyenlőség* főszerkesztője ezt írta lapjában: „*Talán szabad a jövőben egyet kérni a magyar antiszemitáktól: hogy amikor zsidót akarnak ütni, előbb nézzenek Pozsonyba és Ungvárra, ahol őrájuk való hivatkozással, az ő elveik alapján szakítják le a zsidókat a magyar törzsről és gyengítik ezzel a magyar ellenállást.*” Egyébként az *Egyenlőséget* időnként kitiltották Romániából irredenta propaganda miatt. Ezen nem csodálkozhatunk, ha beleolvasunk a két háború közötti példányokba. Nemcsak vezércikkekben, kommentárokból jelentkezett az ország megcsonkításán érzett fájdalom, hanem a szépirodalomban is. Szabolcsi Lajos az *Egyenlőségben* „*magyar–zsidó legendá*”-t közölt, amelyben a magyar újságíró a kassai zsidó tanítónő az ablakba tett hanukai gyertyákkal figyelmezteti a csehszlovák rendőrök közeledtére.

Az elcsatolt területeken élő zsidók helyzete mutat ugyan általános vonásokat, de országonként különbözik. Legrosszabb volt Romániában, ahol a zsidókat mindenképpen hátrányosan diszkriminálták – akár magyaroknak vallották magukat, akár nem, de ha megtették, akkor az elnyomás súlyosabb lett, mintegy megduplázódott. Egyedül itt volt fizikai erőszak a 20-as, 30-as években, főleg a román diákok részéről. Különvonatokat indítottak verekedő fiatalokkal magyarlakta városokba, utasaik bántalmazták a magyarul beszélő járókelőket és összetörték a zsidó üzleteket.

Csehszlovákiában ilyen nem volt, de Masaryk elnök liberalizmusával ellentétben a szlovák nacionalizmus az összes kisebbség, így a zsidók ellen is irányult. A felvidéki magyar párt együttműködött a zsidókkal, de a kárpátaljai ukrán szervezetek zsidóellenesek voltak.

Az 1930-as népszámlálás előtt egy hazai zsidó szervezet, a Magyar Zsidó Unió felhívta a felvidéki és a kárpátaljai zsidókat a magyar nemzetiség vállalására, annak ellenére, hogy Gömbös Gyula honvédelmi miniszterként néhány nappal előbb elzárkózott a zsidó frontarcosok vitézi rendbe való felvételétől. (PéNZ- és birtokadományt azért tehettek a vitézi rend javára!) Emlékeztet erre az a cikksorozat, melyet R. Vozáry Aladár munkácsi képviselő közölt az *Egyenlőségben* a munkácsi zsidókról 1931 februárjában, leírva, hogyan mentették meg „a kaftános, pajeszes zsidók szavazataikkal a magyarságnak Zrínyi Ilona városát”.

Jugoszláviában volt a legkisebb a zsidók száma, itt Sándor király barátságos volt a magyar ajkú zsidókkal is, közismert volt kapcsolata a zimonyi rabbival.

A cionista mozgalom mindhárom országban erősebb volt, mint Magyarországon. Kiadványaik érdekes módon magyar nyelvűek. Kolozsváron igen kedvelt volt a már említett *Új Kelet* című lap, amelyen kívül a nagyváradi *Mizrahi* képviselte a cionizmust.

Igen erős a kulturális kapcsolat az anyaországgal, a zsidók magyar könyveket hozatnak, magyar szintársulatokat hívnak meg, a nagyrészt zsidók szerkesztette helyi lapok figyelemmel kísérik az anyaország kulturális életét.

A MAGYAR KISEBBSÉGI POLITIKA ÉS A ZSIDÓSÁG

Magyar kisebbségi szervezetek a két háború között két évtizedig saját jól felfogott érdeükben nem vették át a magyarországi antiszemita politikát. A csehszlovák demokráciában egyébként is kedvező volt a zsidók helyzete, a numerus clausus kirekesztettjei szívesen tanultak az itteni német nyelvű felsőoktatási intézményekben (pl. Radnóti). Ennek ellenére együttműködésük – főleg kulturális téren – a helyi magyar szervezetekkel erőteljes volt. Sok zsidó vett részt baloldali szervezetekben, különösen, ha ezek az anyaországban nem működhettek. Ezért a szlovák jobboldal a zsidókat mint magyarbarátokat is támadta.

Majdnem ilyen jó volt a kép Jugoszláviában, csak az időszak végén tért a német kisebbség szervezeteinek egy része antiszemita irányba.

Romániában – sajnos – az államhatalom kezdettől zsidóellenes jellegű, így a kisebbségek összefogásra kényszerülnek. Annál inkább, mert például 1927 decemberében a zsidóverő diákok különvonatai a zsidó üzletek szétrombolása mellett a magyar járókelőket is bántalmazták. Az Erdélyi Magyar Párt kifejezetten zsidóbarát, utódszervezete, az Erdélyi Párt a bécsi döntés után már nem az. Kulturális téren nincs megkülönböztetés, például amikor az *Erdélyi Helikon* pályázatot hirdetett magyar irodalomtörténet írására, azt Szerb Antal nyerte. Érdekes módon Erdélyben a zsidó szervezeteknek szorosabb volt a kapcsolata a magyar kisebbség képviselőivel, mint a romániai zsidó szervezetekkel, például a Romániai Zsidók Szövetségével, bár a 30-as években a Romániai Országos Zsidó Párt mandátumával kerültek erdélyi zsidó értelmiségiek a román parlamentbe. 1940 után Romániában tovább romlott a zsidók helyzete. Már 1939-ben megvonták 270 000 zsidó állampolgárságát, sokakat a Dnyeszteren túlra (Transznisztria) hurcoltak és a helyi zsidó lakossággal együtt legyilkoltak. Különösen gyűlölték a magyar anyanyelvű zsidókat, akiket „*evrenmaghiar*”-nak neveztek. Amikor 1943-ban szóba került a romániai zsidók Németországba való deportálása, az aradiakkal kezdték volna. Végül ez nem történt meg, de így is 200 000-re teszik a meggyilkoltak számát.

ZSIDÓ KISEBBSÉGI JOGOK

Meg kell említeni, hogy a párizsi békék gondot fordítottak a kisebbségek, így a zsidóság jogaira. Sajnos határozataikat nem mindig hajtották végre, illetve tartották be. Zsidó küldöttségek tárgyaltak Párizsban Amerika és Európa számos országából, 1919 márciusában megalakult a Párizsi Békekonferencia Zsidó Küldöttségeinek Bizottsága, amely a konferencia bezárása után is működött, feladatának tekintve, hogy megismertesse a világgal az utódállamok zsidóságának sérelmeit és rájuk irányítsa a közvélemény figyelmét. Dokumentumot állítottak össze a kisebbségi jogokról, amelyben autonómiát követeltek számukra. Ezt 1919. június 10-én terjesztették be, de már előtte ismertették elveit, így a békekonferencia 1919. május 1-jén különbizottságot hozott létre az új államokkal kötendő kisebbségvédelmi megállapodások előkészítésére. Biztosítékokat követeltek a kisebbségek, köztük a zsidóság jogainak védelmében.

Az új államok heves ellenkezése dacára a szerződések tartalmazták a kisebbségi jogokra, valamint az oktatás és vallás terén a kisebbségi autonómiára vonatkozó cikkelyeket, nem határozták meg azonban a végrehajtást ellenőrző eljárást és a szankciókat megsértésük esetén. Előírták, hogy csak a népszövetségi tagállamok vagy szervezetek nyújthatnak be panaszt, maguk a kisebbségek nem. Így a zsidók hátrányos helyzetbe kerültek, mivel a többi kisebbség anyaországai előnyösebben védhették azok érdekeit.

Sajnos ezeket a szerződéseket általában nem tartották be. 1929 áprilisában a Zsidó Kisebbségek Jogainak Tanácsa az utódállamokban élő 5,7 millió zsidó nevében benyújtott memorandumban megállapítja: *„A zsidóságnak a békeszerződésekben biztosított jogok tekintélyes részével népünk továbbra sem élhet. Számos országban a polgári, politikai és etnikai jogok érvényesüléséért a zsidóságnak még mindig hosszú és kemény küzdelmet kell vívnia.”*

Ez a kitekintés is bizonyítja, hogy a magyar zsidóság más országba került zöme számára mennyi problémát jelentett az új helyzet. Noha papíron megkapták egyenlő jogait, nehezen alkalmazkodtak a változásokhoz. Gazdaságilag is lehettek megkülönböztetések, például üzleteik szombati zárvatartása terén. 1927-ben a csehszlovák hiteljegytvény érvénytelenítette a héber betűkkel írt hiteljegyeket, Romániában az üzleti könyveket az ország nyelvén kellett vezetni, minden más nyelvű kettős adóztatás alá esett.

Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar zsidóság – határokon innen és túl – ideiglenesnek tekintse a trianoni rendezést és vissza kívánja a „békebeli” állapotokat. Ez a törekvés legerősebb volt Romániában, leggyengébb a demokratikus Csehszlovákiában. (Azért ne feledjük, hogy még itt, a térség legliberálisabb államában a zsidó közalkalmazottak létszáma az 1921-es 9920-ról 10 év alatt 5604-re csökkent, noha ebben az időszakban a tisztviselők létszáma 60 ezer fővel nőtt.)

1938–1941-ben az elcsatolt területek egy része visszatért az anyaországhoz. Korabeli leírások szerint a zsidó lakosság keresztény szomszédaihoz hasonló örömmel fogadta a bevonuló magyar honvédséget. Pedig ekkor már érvényben voltak a zsidótörvények! Sajnos ez az öröm nagyon hamar elszállt! 1944-ben ők is áldozatul estek a deportálásnak, noha sokan a visszacsatolt területeken igazolták, hogy a magyarság melletti kiállításukért ún. „*kormányzói mentesítésre*” voltak jogosultak. Ezt a helyi hatóságok gyakran nem vették figyelembe. Néha a mentesítettek önként szálltak a marhavagonokba, mert nem akartak elszakadni családtagjaiktól. Sajnos igen kevesen tértek vissza a haláltáborokból, pusztulásuk a magyar nyelv arányát is végzetesen csökkentette ezeken a területeken.

Róbert Péter

Irodalom. Ablonczy Balázs: A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa kiadó, Bp., 1911; *Beke Mihály András*: Illuziók kora, Erdély. Széphalom Könyvműhely, Bp., 1993; *Ettinger, Smoel*: A zsidó nép története. Osiris kiadó, Bp., 2002; *Gonda László*: A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Századvég Kiadó, Bp., 1992; Hét évtized a hazai zsidóság életében. I–II. Szerk.: *Horváth Pál*. MTA Filozófiai Intézet, Bp., 1990; Múlt és Jövő 1990. 4. sz.; *Szabolcsi Lajos*: Két emberöltő. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Bp., 1993; Zsidó újságok és folyóiratok (1920–1934).

Az Ónodon felállított első világháborús emlékmű felavatása

Magyarország településein áthaladva olykor magas, máskor alacsonyabb talapzaton álló daliás hőst ábrázoló szobor vagy szoborcsoport előtt suhanunk el. Legtöbbször bele sem gondolunk abba, hogy ezek az alkotások milyen tragikus események emlékét őrzik: ma is felfoghatatlan, hogy olyan magyarok, akik járásuk határát is alig lépték át, szülőföldjüktől több száz kilométerre lettek hősi halált. Alig volt az országban olyan település, amelynek az első világháború után ne kellett volna valamilyen formában gondoskodnia arról, hogy elesett fiainak neve ne merüljön feledésbe.¹ Bár ezek az emlékművek ma már az utcaképek megszokott részét képezik, egykori avatásukat a helyi lakosság élénk érdeklődése kísérte, az áldozatokat gyászoló családokkal az élen. Számos hősi emlékmű kapott országos figyelmet azáltal is, hogy felavatásukon az államfő személyesen vett részt. Ezek közé tartozott az 1707. évi országgyűlés helyi megtartásáról jól ismert Borsod vármegyei Ónod község is, amely ekképpen került a sajtó érdeklődésének középpontjába 1937 októberében, amikor is Horthy Miklós kormányzó és felesége jelenlétében felavatták a község 66 hősi halottjának tiszteletére emelt szobrot, valamint a település országzászlaját.²

AZ ÓNODI HŐSI EMLÉKMŰ TERVE ÉS DÖNTÉS A FELÁLLÍTÁSRÓL

Alispáni javaslatra Ónod község képviselőtestülete 1936. május 5. napján tartott rendkívüli közgyűlésén 17/kgy. 1936. szám alatt hozta meg azt a határozatot, amelyben a községben létesítendő hősi emlékmű költségeire az 1937. évi költségvetésben 1000 pengő fedezetről gondoskodott. A döntést jóváhagyásra dr. Fekete Bertalan, a Miskolci járás főszolgabírója terjesztette fel pártoló véleményével Bónis Aladár alispánnak 1936. június 30-án. A vármegye törvényhatósági kisgyűlése az 1936. augusztus 11-én tartott ülésén hozott 17532/1936. számú véghatározatával a község döntését jóváhagyta és a kormányhatósági megerősítés végett vitéz leveldi Kozma Miklós belügyminiszterhez felterjesztette. A 99.469/1936. számú miniszteri rendeletet dr. Csanády Béla miniszteri titkár küldte meg az alispánnak 1936. október 14-én: „*Minthogy a szóbanlevő szükséglet a község költségvetésével van szoros kap-*

1 Az elesett hősök emlékének megörökítéséről 1917. évi VIII. törvénycikk rendelkezett.

2 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Országos Levéltára (a továbbiakban OL) K szekció, Magyar Távirati Iroda (a továbbiakban MTI) Napi Hírek, 1937. október 24. 12. kiadás.

csolatban és megnyugvásra csak ennek, valamint a község háztartási helyzetének megvizsgálása után nyerhet érdemben elintézés, ennél fogva az iratokat azzal a felhívással küldöm vissza Alispán úrnak, hogy ezt az ügyet terjessze az 1937. évi költségvetések felülvizsgálatára kiküldött miniszterközi bizottság elé.”³ A belügyminiszter állásfoglalását a szükséges iratokkal együtt az alispán 1936. október 21-én adta át a vármegyei számvevőségnek azzal, hogy „az iratokat, illetve a határozatot a költségvetés felülvizsgálata során a miniszterközi bizottságnak mutassa be”.⁴

Ónod község önkormányzatának képviselőtestülete 1937. június 15-én délután 2 órakor a község házában megtartott rendkívüli közgyűlésén vette tárgysorozatba a hősi emlékmű tervének bemutatását és elkészítésének elhatározását. A közgyűlésre a képviselőtestület legtöbb adót fizető és választott tagjai – összesen 39 fő – kapott meghívást.

Az ülésen Lengyel Kálmán jegyző jelentette a képviselőtestületnek, hogy az egész község lakosságának régi vágya teljesülne azáltal, ha a szomszédos és környező községek által már évekkel azelőtt létesített hősi emlékművekhez hasonló, de mindenestre a község történelmi nevezetessége és nagyságának figyelembe tartása mellett a háború befejezése utáni 19. esztendőben Ónodon is elkészítenék a világháborúban hősi halált halt 63 hős emlékéhez méltó emlékművet.

„Ezen hősi emlékmű elkészítéséhez eddig mindössze csak 3.000 Pengő készpénz áll rendelkezésre – folytatta Lengyel Kálmán –, azonban a lakosság a hősi emlékmű elkészítését annyira magáévá tette, hogy minden remény meg van ahhoz, hogy a még hiányzó összeg gyűjtés után befolyik, már csak azért is, mert a község minden rendű és rangú polgára egyenesen szégyelli, hogy a környék egyik legnagyobb községének a háború befejezése utáni 19-ik esztendőben, s akkor, midőn az már minden kisközségben meg van, a világháborúban hősi halált halt hősöknek, illetőleg azok emlékének hősi emlékoszlopa, szobra az erre kijelölt helyen felállítva nincs.”⁵

Ezután Lengyel ismertette a képviselőtestülettel a járási főszolgabírónak már előzetesen bemutatott – Borsodi Bindász Dezső szobrászművész által készített – terv- és műleírást s kérte a képviselőtestületet, hogy azt elfogadva a hősi emlékműnek folyó évben történő kivitelezését határozatban mondja ki. Ez a 27 kgy/1937. számon meg is történt.

A határozatot a képviselőtestület törvényhatósági jóváhagyásra azzal a megjegyzéssel rendelte felterjeszteni, hogy annak jóváhagyása után tervező szobrászművésszel a szerződést azonnal kössék meg. A határozatot 1937. július 2-án terjesztették fel a miskolci főszolgabírónak, aki azt pártoló véleménye kíséretében továbbította az alispánnak 1937. július 4-én.

Az ónodi hősi emlékmű ügyét a körzet volt országgyűlési képviselője, Miskolc város ekkori főispánja, Lukács Béla is felkarolta: 1937. július 9-én fordult baráti levélben Bónis Aladár alispánhoz: „A hősi emlékművet a község csak akkor tudja az évben megépíteni, hogyha a kisgyűlés már most a 13-iki ülésen jóváhagyja. Miután azonban a kisgyűlés tárgysorozatába ez a tárgy felvéve nincs, tisztelettel arra kérlek, légy szíves póttárgysorozatra felvételni, hogy a kérdéses sürgős ügy letárgyalható legyen.”⁶

Lukács kérése célt ért, ugyanis 1937. június 15-én Borsod, Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék kisgyűlése 1937. július 13-án tartott rendes havi ülésén

3 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban BAZML) IV. 904. b. 17532/1936.

4 MNL BAZML IV. 904. b. 17532/1936.

5 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

6 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

jóváhagyta Ónod Község Képviselőtestületének határozatát a hősök emlékének megőrkítéséről. A döntés megokolásából az anyagi fedezet részletezése mellett kiderül: „A hősi emlékmű tervét az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács⁷ hősök emlékműveinek bíráló bizottsága 1937. évi május 1-én tartott ülésében 2915. szám alatt elfogadta. Erről érdekelt község képviselőtestületét és elöljáróságát a miskolci járás főszolgabírája útján, valamint az ellenőrzés gyakorlása végett a vármegyei számvevőséget értesítjük.”⁸

A SZOBOR ÉS AZ ORSZÁGZÁSZLÓ ÁTADÁSA

1937. október 24-én már napfelkelte előtt talpon volt Ónod lakossága. Százak sepregettek portájuk előtt, hogy mire megvirrad, tiszta utcák várják a magas rangú vendégeket. Kilenc órára már teljes egészében elkészült az ünnepi díszítés: a házak homlokzatán piros-fehér-zöld lobogók lengtek, szép ruhás lakosok – fekete ruhás nők és férfiak; magyar ruhás leányok; piros mellényes, lobogó ujjú inges, fehér gatyás legények; árvalányhaj-bokrétás fiatalok – várták az ünnepség kezdetét. A község simára döngölt utcáin hosszasan sorakoztak az autók, lovas kocsik, szekerek és autóbuszok. A vármegye minden részéből özönlött az ünneplő közönség. A miskolciak részére a Volán külön autóbuszjáratokat is indított.⁹

A kormányzói pár vitéz Gerlóczy Gábor őrnagy szárnysegéd kíséretében utazott Nyék-ládházára. A különvonat hajnali 2 óra 35 perckor futott be az állomásra. A kormányzói pár az éjszakát szalonkocsijában töltötte, majd reggel 9 óra 15 perckor gépkocsin hajtattott Ónodra, ahol negyed órával később kellemesi Melczer László királyi kamarás, a kormányzó sógora¹⁰ fogadta a vendégeket kastélya előtt.¹¹ Itt a kormányzó egy fogadáson vett részt, ahová magas rangú katonatisztek, cilinderes előkelőségek, a vármegye és Miskolc város vezetői voltak hivatalosak. Ezalatt Purgly Magdolna a katolikus templomban misét hallgatott Melczer Lászlóné kíséretében.¹²

A szobor és az országzászló előtt ekkor már állt a dízsátor és az avatási ünnepség minden előkészülete befejeződött. A dízsátortól balra hosszú széksorok várták a vármegye előkelőségeit, vezetőit. A dízsátorral szemben az ónodi hősi halottak hozzátartozói foglaltak helyet. A hősi emlékmű két oldalán miskolci frontharcosok álltak díszőrséget.¹³

Az országzászló és a hősi emlékmű felavatási ünnepségének jelentőségét jelzi, hogy a kormányzói pár mellett azon részt vett a környék szinte összes polgári és katonai előkelősége: Ludvig György nyugalmazott gyalogsági tábornok; Lichneckert András tábornok, a miskolci vegyesdandár parancsnoka; Halász István tábornok; vitéz Szinay Béla nyugalmazott altábornagy, a 4. sz. Vitézi Törzsszék törzskapitánya; vitéz Butkay Béla nyugalmazott ezredes, Borsod-Gömör vármegyék vitézi székkapitánya; dr. Támedly Mihály királyi tankerületi főigazgató; vitéz Borbély-Maczkay Emil, Borsod-Gömör vármegyék főispánja;

7 Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsot az 1934. IX. tc. hívta életre. Ügyeit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium III. főosztálya intézte. A tanácsa kormányhatósági intézkedés körébe tartozó irodalmi és művészeti – így szobrászművészeti – alkotások támogatásával kapcsolatban a kormány tanácsadó és véleményező szerve volt.

8 MNL BAZML IV. 904. b. 18184/1937.

9 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 3.

10 Melczer László felesége, Purgly Janka Horthy Miklós feleségének, Purgly Magdolnának volt a testvére, eképpen lett a kormányzó sógora.

11 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás.

12 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

13 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

dr. Mikuleczky Gyula árvaszéki elnök – aki az ekkor gyengélkedő alispánt képviselte –; kövecsesi Lukács Béla, Miskolc város főispánja, korábbi ónodi képviselő; gróf Bethlen Pál, dr. vitéz Görgey László felsőházi tagok; Lichtenstein László, Egry Zoltán, Zsóry Lajos, Ronkay Ferenc, Reisinger Ferenc országgyűlési képviselők és dr. Halmay Béla miskolci polgármester vezetésével Miskolc város egész tisztviselői kara és sokan mások.¹⁴

Pontosan tizenegy órakor kürtszó jelezte a kormányzói pár érkezését. Horthy Miklós a *Himnusz* hangjai mellett fogadta a katonai és polgári hatóságok jelentését, majd feleségével együtt helyet foglalt a dízsátorban.¹⁵ A Melczer és Lukács család tagjai a dízsátorral szemben, ott foglaltak helyet, ahol a hősi halottak hozzátartozói ültek.¹⁶ Ez a kegyeletes ünnep a Melczer család ünnepe is volt, mert kellemesi Melczer István huszárzászlós, Melczer László fiának a neve is az elesett hősök között lett felvésvé az emlékműre.¹⁷

Az ünnepség a *Hiszekegy* eléneklésével vette kezdetét, majd Joós Gyula levante szavalata után Lukács Béla főispán lépett a szónoki emelvényre, hogy elmondja a hősi emlékmű avatóbeszédét. Mondandójában kitért Melczer László fiára is, akiről Borsodi-Bindász Dezső a szobor egyik reliefjének alakját mintázta: „*Látom a Kukli¹⁸ melletti harcokban a fiatal 23 éves, szőke huszárzászlóst, kellemesi Mele[c]zer Istvánt, amint lóról leszállva, gyalogos kézitusában, halált megvető bátorsággal küzd szakasza élén. Amilyen hős a harcban, olyan körülrajongott barátai és minden rendűrangú embertársának szeretete által, mert kivételes képességű, lovagias, önfeláldozó! Önfeláldozó lovagiasságával mentette meg parancsnoka életét és adta oda a magáét, melyől jogosan remélt mindenki igen sokat: családja, vármegyéje és hazája! Mire a nagy számbavétel megtörtént, az ónodi hősök közül 66-an a magyarok Istenének zsámolya előtt sorakoztak!*”¹⁹

Horthy Miklós kormányzó és felesége az ónodi hősi emlékmű felavatásának ünnepségén (Tarnóczy József gyűjteményéből)

14 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás

15 MNL OL K MTI Napi Hírek 1937. október 24. 12. kiadás, Budapesti Hírlap 1937. október 26. 7.

16 A két család közös említése a korabeli sajtóban nem volt véletlen: Lukács Béla miskolci főispán (kövecsesi Lukács Géza, Gömör vármegye nyugalmazott főispánja és martonházai Marton Lenke fia) 1923. december 11-én – ekkor Borsod vármegye tiszteletbeli főjegyzője – feleségül vette Melczer Dórát (kellemesi Melczer László királyi kamarás, nemzetgyűlési képviselő és jószáshelyi Purgly Janka lánya), ami által kialakult a rokoni kapcsolat. Reggeli Hírlap 1923. december 12. 8.

17 Dr. Melczer István zászlós, Borsod vármegye tiszteletbeli aljegyzője a cs. és kir. 13. huszárezredben szolgált. 1915. október 23-án Volhíniában fejlődés folytán lelt hősi halált.

18 Község Volhíniában.

19 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 3. Az idézett beszéd hasonló szövegváltozatban jelent meg a Budapesti Hírlapban (1937. október 26. 7.).

E szavak elhangzása után – a kormányzó intésére²⁰ – lehullott a szobrot addig takaró lepel. A főispán folytatta beszédét, ezt követően az ónodi vegyeskórus énekszámot adott elő, majd dr. vitéz Huszár Aladár, Budapest nyugalmazott főpolgármestere²¹ – az Országzászló Bizottság elnöke – felavatta az országzászlót és elmondta az ünnepi gondolatait a magyar zászló dicsőségéről.

AZ EMLÉKMŰ ÁTADÁSA UTÁN: PERCEKKEL ÉS ÉVTIZEDEKKEL

Az ünnepi beszédek elhangzása után az egyházak képviselői megáldották a szobrot és az országzászlót, amelyeket Tatár Sándor, a község bírása vett át megőrzés céljából. Az ünnepség záróaktusaként a koszorúzás következett, majd a *Himnusz* eléneklésével véget ért a rendezvény.

*Az egyházak képviselői megáldják a szobrot
(Tarnóczy József gyűjteményéből)*

*A szobor megkoszorúzása,
előtérben az egykori
frontharcosok díszőrsége
(Tarnóczy József gyűjteményéből)*

A kormányzói pár az ünnepség után elbúcsúzott az előkelőségektől, majd a Melczer család, valamint Lukács Béla és felesége kíséretében visszatért a Melczer-kastélyba, ahol szűk körű családi ebéden vettek részt. A méltóságok és kevésbé prominens résztvevők a katolikus iskola nagytermében, több mint 100 terítékes diszebédre gyűltek össze, amelyet Leffler Károly panziós rendezett meg. Az első pohárköszöntőt vitéz Borbély-Maczkó Emil mondta a kormányzóra: „Az, hogy ma Magyarország a rend, a béke és a nyugalom országa, ezt Budavár nagyurának, Magyarország kormányzójának köszönhetjük.”²² Őt követte dr. Pápay István ónodi református lelkész, aki a vármegye főispánját köszöntötte, majd Lichtenstein László a magyar egység eszméjére ürítette poharát. Egymást követték ezután a felszólalások, a

20 8 Órai Ujság 1937. október 26. 2.

21 Dr. vitéz Huszár Aladár 1932-től 1934-ig töltötte be Budapest főpolgármesterei tisztségét.

22 Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1937. október 26. 4.

pohárköszöntők: képviselők, megyei előkelőségek és kisgazdák, akik egyaránt mondtak tólytot az ebéd lefolyása alatt.

A kormányzói pár kevéssel három óra előtt hagyta el Ónodot. Az őket szállító különvo-
nat pontosan három órakor gördült ki a nyékládházai állomásról. Melczer László és Lukács
Béla ezután ellátogatott a diszebédre, melynek közönsége a késő délutáni órákig maradt
együtt.

Tatár Sándor a szobrot a község lakossága nevében vette át és fogadalmat tett a nemzeti
szellem ápolására.²³ Az emlékmű ma is áll és a Hősök terén őrzi az elesett ónodi hősök
emlékét (a Rákóczi és a Vár utca kereszteződésében). Az ekkor már országosan ismert és
elismert szobrászművész, Borsodi-Bindász Dezső alkotása – akinek a leleplezés után a kor-
mányzó is személyesen gratulált²⁴ – egy támadóállásban kardot rántó kuruc vitézt formá-
zott meg, amely két méteres kőtálapzaton ma is a szemlélő fölé magasodik.²⁵

Kurucz Ádám

Tápiószecső Nagyközség az országzászló mozgalomban

A Trianon-ellenes revizionista és irredenta mozgalom egész Magyarországra kiterjedő,
úgynevezett országzászló mozgalmat szervezett az 1920-as évek elejétől, amelyet az Ere-
klyés Országzászló Nagybizottság mint társadalmi szervezet koordinált, Habsburg József
királyi herceg, tábornagy reprezentációs feladatokat betöltő díszelnöksége mellett. Azon
ünnepi esemény volt ennek a csúcspontja, amikor 1928 nyarán, Budapesten, a Szabadság
téren ereklyés országzászlót állítottak közadakozásból (a mai szovjet emlékmű helyén). Az
elképzes Urmánczy Nándortól, egy erdélyi származású volt országgyűlési képviselőtől
eredt, aki a két világháború közötti korszakban a Magyarország Területi Épségének Védel-
mi Ligája tagjaként, majd elnökeként tevékenykedett és Trianon-ellenes agitációt fejtett ki.
Két évtized alatt országszerte több mint 350 településen állítottak országzászlót. Ezek hely-
ben készültek, nem volt előírás, hogyan nézzenek ki. Egy közös motívumuk volt mindösz-
sze, a Szent István-i Magyarországra utaló felirat: „Így volt – így lesz!” Nagyjából az ünnepi
ceremónia is egyformán zajlott le a városokban, falvakban.¹

Azért lehetett hasonló módon megszervezni az országzászló avatási rendezvényeket,
mert a korszakban minden évben kiadták a jegyzők zsebkönyvét, amely útmutató kézi-
könyvként funkcionált és nem csak az aktuális jogszabályokat, eljárási rendeket tartal-
mazta, hanem a különböző ünnepek megrendezési forgatókönyvét is. Ezek alapján bonyo-

23 Budapesti Hirlap 1937. október 26. 7.

24 Pesti Hirlap 1937. október 26. 10.

25 Csendőrségi Lapok 1937. november 1. 728. A hősi emlékmű felavatásáról készült képeket ezúton is köszö-
nöm Tarnóczy Józsefnek, Ónod község polgármesterének.

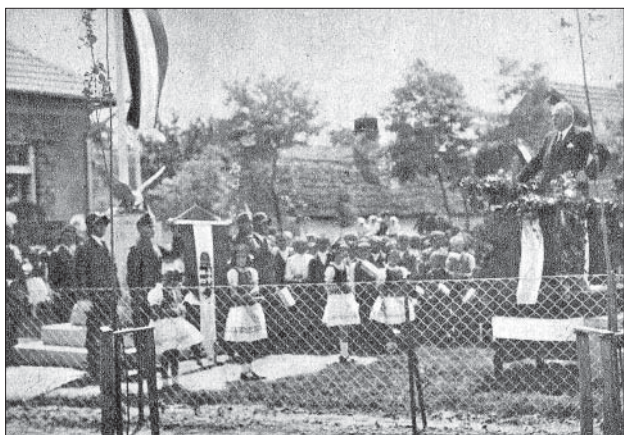
1 *Dömötörfi Tibor: Az országzászló-mozgalom. 1921–1944. Élet és Tudomány* 1991. 8. 232–234.; *Somfay Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2012. 146–147. (A továbbiakban: Somfay.)*

lították le a húszas években az első világháborús emlékművek megvalósítási pályázatát, illetve előírták ebben azt is, milyen szervezetek részvételével és kiknek a meghívásával kell egy rendezvényt megtartani.

Tápiószecső Nagyközség a Horthy-korban a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Nagykátai járáshoz tartozott tizenkét másik faluval. Az 1930-as népszámlálás szerint 3900 lélek élt itt, ezzel a járás közepes falvai közé tartozott. A megyei címtár azt is megemlítette, hogy „színmagyar” lakói voltak, 90%-ban római katolikusok.² A község az 1930-as években átlagosan fejlődött, a környező települések többségével szemben a vasútvonala és a főút mellett feküdt. Lakosságát alapvetően az 5–10 katasztrális hold földbirtokkal rendelkező paraszti agrárnépesség alkotta. Legnagyobb birtokosnak a Hevesy-Schossberger familia számított, közéjük tartozott a kémiai *Nobel-díjat* kapott Hevesy György is. Az első világháborúban 63 helybéli esett el a frontokon. Számukra 1925-ben állítottak hősi emlékművet a katolikus templom oldalában. Itt is megalakult a Levente Egyesület és a veterán Tűzharcos Szövetség helyi csoportja.³

A település Trianon után abban tűnt ki a járási falvak sorából, hogy elsőként itt tartottak országzászló-avatást, és az első bécsi döntés után visszatérő Felvidéken elsőként kerestek kapcsolatot a visszatért településekkel és vittek országzászlót Somorja városának.

E két esemény jól illeszkedett a revizionista mozgalomhoz és helytörténeti érdekességén túl rávilágít arra, hogyan élte meg egy falu a revizionizmust és az elszakított területek visszacsatolását.

**Országzászló-avatás Tápiószecsőn,
Preszly Elemér főispán az avatóbeszédét tartja
(Képes Pesti Hírlap 1937. június 9.)**

Tápiószecsőn az országzászló felavatására 1937. június 6-án vasárnap került sor. A *Nagykátai Járás* és a nagykátai katolikus esperesi kerület által kiadott *Katolikus Szó* című újságok, valamint a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* tudósítottak erről, innen ismerjük az ünnepi alkalom részleteit, illetve a *Képes Pesti Hírlap* június 9-iki száma is közölt egy fényképet az eseményről, így képileg is bemutatható, hogyan lehet elképzelni a ceremóniát. Az országos lapok tudósításai csak néhány mondatos beszámolót tartalmaznak.⁴

A *Nagykátai Járás* első cikke rövid összefoglalót közölt: „Tápiószecső, járásunk egyik legkisebb

2 Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismertetője és címtára. Ötödik körzet. Szerk.: *Gyulai Sándor-Rexa Dezső-Szathmáry István*. Budapest, 1931. 127, 157. (A továbbiakban: Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismertetője.)

3 *Anka László-Kuczsa Péter*: Tápiószecső anno. A 750 éves falu története írásban és képekben. Tápiószecső, 2014. 19–24, 58, 67, 78–79.

4 A rövidsége vonatkozó példaként lásd a *Budapesti Hírlap* idevonatkozó cikkét. „(Országzászlóavatás Tápiószecső községben.) Vasárnap Tápiószecső közönsége országzászlót avatott. Az ünnepélyen megjelent Meskó Rudolf országgyűlési képviselő is. Az országzászló-felavató beszédet Preszly Elemér főispán tartotta.” *Budapesti Hírlap* 1937. 128. 8.

községének hazafias és áldozatos közönsége, vasárnap, június 6-án avatja fel járásunkban az első orszáگزászlját fényes ünnepség keretében, mellyel példát mutat a járás központjának és a többi községnek is. Az ünnepség már szombaton zenétakaródoval veszi kezdetét, melyet vasárnap reggel zenés ébresztő követ. A tulajdonképeni avató ünnepséget szentmise vezet be, mely után vasárnap délelött fél 12 órakor az orszáگزászlnál folyik le az ünnepség. Az orszáگزászlv avató beszédet dr. Preszly Elemér m[agyar]. kir[ályi]. titkos tanácsos, pest-vármegye főispánja tartja.”⁵

A második cikk *A járás első orszáگزászljának felavatása Tápiószecső község nagy ünnepe* címmel már az ünnep lezajlása után íródott és behatóan tájékoztatott a részletekről.

Vasárnap reggel hatkor zenés ébresztéssel kezdődött a nap. A kilenckor érkező vonattal jöttek a meghívott nagykátai és tápiószelei első világháborús veteránok, akiket kocsisor fogadott az állomáson és lovas kocsikon vitték őket keresztül a virágdíszbe öltözött falun a községházához. Ez előtt diadalív emelkedett, ami mellett lovasbandérium és leventeszázad üdvözölte az érkezőket. A díszvendégek Preszly főispán, Meskó Rudolf, a választókerület országgyűlési képviselője, dr. Hofer Ferenc járási főszolgabíró, dr. Ney Géza vármegyei főjegyző, Virányi Ferenc nyugalmazott altábornagy,⁶ egy huszárezredes, a járásbíróság elnöke és a szomszédos falvak főjegyzői voltak.⁷ Tápiószecső nevében vitéz Szendrőy István főjegyző üdvözölte a vendégeket. Felvonultak a helyi cserkészek, önkéntes tűzoltók, a népiskola diákjai a tanítókkal és tanítónőkkel. A főispánt négy díszruhás kislány köszöntötte. A Szent Miklós-templomban Koppán Miklós esperesplébános celebrálta a misét, majd a nagykátai kanonok mondott szentbeszédet.

A mise után a közönség elvonult az orszáگزászlv számára kitézőtt helyre a Hangya Hitelszövetkezet épületéhez, ahol már előzőleg felállítottak egy turulszobrot egy ember nagyságú talapzatra, amint ez a korabeli fényképfelvételeken jól látszik. (Arra vonatkozóan nem maradtak fenn források, hogy a turulszobrot akkor, vagy már egy korábbi alkalommal állították-e fel. De éppen, mert korábban turulszoborról nem tesznek említést a források, vélhetően erre az ünnepi eseményre készítették.)

E szobor mögött állt előkészítve a zászlórúd, a szoborral szemközt pedig a szónoki emelvény. Preszly főispán innen intézett beszédet az egybegyűltekhez: *„Szükségét látom annak is, hogy komoly részről történjék megnyilatkozás, mert ebben a zűrzavaros légkörben igen sokan igyekeznek a népet félrevezetni. Az ördög nem a pokolban van, hanem itt közöttünk, a háború lépten-nyomon kísért. Szükségét látom megállapítani, hogy itt békés munka folyik. Ez azonban nem azt jelenti, hogy megnyugodhatunk, ez óriási csalódás, mert mi megcsonkítottságunkban soha megnyugodni nem fogunk! [...] Készülünk a nagy leszámolásra! Az idegen rab-ságban sínylődő 4 millió magyar figyeli, hogy mi történik*

*Vitéz Szendrőy István,
Tápiószecső főjegyzője
(Hadtörténeti Levéltár, Szendrőy István, 1951,
AKVI, 1896/2132)*

5 Nagykátai Járás 1937. 23. 1.

6 Vencsellői Virányi Ferenc nyugalmazott altábornagy tápiószelei lakos volt, a Tápiószelei Olvasókör és a Tápiószelei Gazdasági Bank elnöke. Lásd: Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismertetője 162.

7 Tápiószecső községben nagy ünnepélyességgel avatták fel az Orszáگزászlvot. Pesti Hírlap 1937. 127. 4.

*itt, de nem csak ők, hanem a felvidéken élő tótok, a megszállott területen élő németek, sőt az erdélyi oláhok is várva-várják azt a pillanatot, amikor visszatérhetnek hozzánk, mert látják, hogy rossz cserét csináltak.*⁸

A főispán után az Ereklés Országzászló Nagybizottság társelnöke, Javorniczky Jenő miniszteri tanácsos is felszólt.⁹ Utánuk Koppán plébános felszentelte a lobogót. A gyermekkórus dalokat énekelt, egy levente verset szavalt, majd a községi bíró átvette a zászlót. Leventék, cserkészek, diákok, nemzeti viseletbe öltözött lányok, főkötős menyecskék vonultak el a zászló előtt, amit felvontak a rúdjára. Az ünnepséget a Hangya-kertben és a községi vendéglő nagytermében terített ünnepi ebéddel zárták le.

A rendezvény fényére egy kis árnyék esett. A 22 éves Sebők Sándor helyi lakos nem vette le a kalapját *Himnusz* és a *Hiszekegy* elhangzása közben, pedig erre még a jelenlévő csendőrök is figyelmeztették. Ezért feljelentették, bíróság elé került, amely az állam és a nemzet megbecsülése ellen irányuló vétségben elmarasztaló ítéletet hozott. Sebőköt 8 napi fogházra ítélték és hiába próbált meg azzal védekezni, hogy fáradt volt az előző napok kiemertő munkáitól.¹⁰

Tápiószecső példát mutatott a járás más falvainak, amelyek innentől egymás után avattak országzászlókat (Nagykátá, Tápiógyörgye, Tápiószele).

Az 1930–40-es évek fordulóján visszacsatolt területeken szintén rengeteg országzászlót állítottak fel. Több esetben az anyaország valamelyik települése választott magának egy falut/várost a visszatért területről és küldött neki zászlót.

Másfél évvel a szecsői országzászló felavatása után, az első bécsi döntés értelmében Csonka-Magyarországhoz visszacsatolták a Felvidék déli területsávját, amely addig Csehszlovákiához tartozott.

Tápiószecső főjegyzője a Pozsonyhoz közel fekvő Somorján született 1896-ban,¹¹ mert az édesapja hivatásos katonaként, altiszti beosztásban teljesített szolgálatot az ottani lakományában. Ezért tett olyan indítványt a képviselő-testületnek, hogy szülőhelyének adományozzon a falu országzászlót.¹²

A lobogót delegáció vitte el Somorjára, amelyet a főjegyző mellett Honti Ferenc községi képviselő, iskolaigazgató, Koppán Miklós esperesplébános és dr. Perczel Miklós járási főszolgabíró alkotott. Magukkal vitték a szecsői gyerekek ajándékait, amelyeket a somorjai iskolásoknak készítettek. A lányok kötöttek 40 téli kendőt, a fiúk ugyanennyi falovat fagragtak. Küldtek a somorjai gyermekeknek 30 képes mesekönyvet is.¹³ Az útról a *Nagykátai Járás* és a *Somorja és Vidéke* tájékoztatta olvasóit.

A delegáció 1938. december 18-án, vasárnap utazott Somorjára, ahol ünnepi fogadtásban részesültek, de autóbuszuk érkezésének pontos idejét nem lehetett tudni, ezért a küldöttséget kevesen várták a megállóban. Takáts Endre somorjai főjegyző a városházán fogadta őket. A hideg idő miatt a katolikus templomban zajlott le a zászló átadása, ahová a képviselő-testület tagjai kísérték át a vendégeket. Itt a polgármester köszöntötte a küldöttséget, melynek tagjai szintén tartottak beszédeket. „*Vitéz Szendrőy István főjegyző a tápiószecsőiek üdvözlését és az országzászlót adta át Somorja városának, e beszédében kifejezte,*

8 Nagykátai Járás 1937. 24. 1.

9 Tápiószecső községben nagy ünnepélyességgel avatták fel az Országzászlót. Pesti Hírlap 1937. 127. 4.

10 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Sebők Sándor. 3. 1. 6. P-1887.

11 Hadtörténelmi Levéltár, Szendrői István. AKVI. 1896/2132.

12 Somorja és Vidéke 1938. december 17. 3.

13 Tápiószecső országzászlót ajándékozott a felszabadult Somorja községnek. Nagykátai Járás 1938. december 18. 4.

hogy nagy örömmel küldték és hozták a zászlót. Megható szavait hálás éljenzés követte. A meglehangú beszéd közben a magyar címeres zászlót rá helyezték félig kibontva az asztalra, hogy a közönség láthassa. E megható jelenet alatt a szónok szemében könny fakadt, mi is sírtunk, álom ez, vagy valóság? Beszédében elmondotta, hogy ő is Somorja szülötte és bizony hosszú éveken keresztül nem láthatta szülővárosát, ahová mindig szeretettel vágyott vissza. Utána következett az Isten szolgája, a nemes falu nagyrabecsült esperes plébánosa mondta el magasszárnyalású beszédét, hogy Ők ott mennyit gondoltak ide ránk, mily buzgón imádkoztak a Jóistenhez felszabadulásunkért és, hogy Ő mily boldog, hogy ma itt lehet. Azért is jött el, hogy láthasson minket. Láthassa azt a húszév után felszabadult népet, amit Ő még soha sem látott. Beszédében kitért arra, hogy most már nem elég az, hogy a trianoni rabságból megszabadultunk, hanem ki kell tartanunk, tovább kell küzdeni az elmaradt testvéreinkért, a régi határért.”¹⁴

Elhangzott a Himnusz, a Hiszekegy, majd misét hallgattak, végül az énekkar dalait. „Bangha Károly helyettesbíró szép szavakban hálás köszönetet mondott a Tápiószecsőieknek áldozatkészségükért, a remekszép zászlóért. Beszédét Horthy Miklós éltetésével fejezte be és ezt a jelenlévők éljenzése követte. – Éljen Horthy Miklós, éljenek a Tápiószecsőiek.”¹⁵

A város főterén egy ideiglenes zászlórúdon félárbócra eresztve felvonták az országzászlót, a tűzoltótestület tagjai és a cserkészek zenészó mellett elvonultak előtte. Somorjának nem volt rá ideje, hogy az ajándékba kapott zászló megérkezéséig méltó zászlórudat és talapatot csináltasson, ezért a lobogó ideiglenesen ebben a templomban lett elhelyezve. A tápiószecsőiek még az érkezés és a zászlóátadás napján elindultak hazafelé.¹⁶

Korabeli képeslap Somorja városáról az országzászlóval (Wikipédia)

14 Megjött az Országzászló. Somorja és Vidéke 1938. december 24. 6.

15 Uo.

16 Uo.

Amikor elbúcsúztak, megígérték egymásnak, hogy a kapcsolatfelvételnél lesz folytatása. „Amikor a Tápiószecsőiek búcsúzása következett, akiktől azzal az előlegezett ígérettel váltak el, hogy a tavaszra tervezett országzászló felavatására viszont látjuk egymást, amit meg is ígértek.”¹⁷ Azonban nem található arról forrás, hogy sor került volna újabb találkozóra. Pedig a somorjaiak nem hagyták, hogy az országzászló a templomukban porosodjon. Tervezték a Horthy Miklósról elnevezett főtérré egy lobogótartó talapzatot. Ezt Martinel Ödön budapesti szobrásszal készítették el. A talapzat mellett felállítottak egy turulmadarat ábrázoló szobrot is, amelyet Schwantzer Ferenc helyi kőfaragómesterrel csináltattak. Az országzászló talapzatát és a mellé állított turulmadár szobrárt ünnepélyes keretek között 1940. november 10-én avatták fel.¹⁸ Az ünnepi beszédet ez alkalommal Borsos Miklós tartotta.¹⁹

Emlékmű-kutatások alapján azt lehet látni, hogy a tápiószecsői kezdeményezésű somorjai országzászló felállítását az 1940-es esztendőben alig néhány más hasonló esemény, momentum felállítása előzte meg.²⁰ De az is látszik, hogy az emlékmű-kutatások még nem eredményeztek teljes körű képet, például egy 2010-ben megjelent kötetben, amely külön fejezetet szentelt a felvidéki zászlóállításoknak, a somorjai eset megemlítésre sem került.²¹

Anka László

Az amerikai magyarság Trianon-kultusza

Egy 40 évvel ezelőtti emlékműavatás története

Az 1945 utáni szovjet megszállás időszakában a trianoni szimbolika használata tabunak számított, a Trianonról való nyilvános párbeszéd megszűnt, „rendszerellenes”-sé vált. A kommunista diktatúra a békediktátum által okozott trauma teljes elfojtásával próbálta a nemzettudatot szocialista hazafiságra cserélni. A Trianon-emlékkultusz azonban ezekben az évtizedekben sem tűnt el teljesen, hiszen a nyugati magyar emigráció közel fél évszázadon keresztül konzerválta és életben tartotta azt. Ennek egyik legjelentősebb, de napjainkra szinte már feledésbe merült példája az a negyven évvel ezelőtti szoboravató, amely az Amerikai Egyesült Államokban, az Ohio állambeli Akronban történt 1981 májusában. Az alábbiakban ennek az eseménynek a háttérét mutatnám be korabeli amerikai magyar sajtóbeszámolóik alapján.

A több hullámban érkezett magyar emigránsok a XIX–XX. század fordulóján, a második világháborút követően, majd az 1956-os forradalom leverése után vándoroltak, illetve me-

17 Uo.

18 Fejezetek Somorja város történetéből. Történelmi konferencia a Zsigmond király által adományozott városi kiváltságok elnyerésének 600. évfordulója alkalmából. Somorja, 2005. szeptember 9. Szerk.: *Strešňák Gábor–Végh László*. Lilium Aurum, Somorja–Dunaszerdahely, 2005. 231–232.

19 Országzászlóavatások. Pesti Hírlap 1940. 258. 6.

20 *Somfay* 148–149.

21 *L. Juhász Ilona*: Neveitek e márványlapon... A háború jelei. (Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez). Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010. 88–96.

nekültek tömegesen az „*ígéret földjé*”-nek tartott Egyesült Államokba. Főként az amerikai Közép-Nyugat, és a keleti part bányatelepein, iparvárosaiban telepedtek le nagy számban. Folyamatosan kiépítették a magyar közösségi intézményrendszer-hálózatot, szervezeteket alapítottak, segélyező egyesületeket létesítettek, templomokat építettek. Az 1956-os forradalom utáni menekülteknek egyik fő területe Ohio állam lett, amit az is bizonyít, hogy napjainkban is itt él a legnagyobb lélekszámú magyar közösség.¹

Mint minden emigráns magyar közösségben, Ohióban is az egyházközségek lettek a fő oszlopai a kitelepült nemzettársaink magyarul tudásának és magyarként való megmaradásának. Az 1956-os emigráns lekésznek, Dömötör Tibornak köszönhetően, különösen is kiemelkedő az akroni magyar református közösség magyarságmentő tevékenysége. Dömötör pedagóguscsaládban született 1929-ben, Csömörön. A Fasori Gimnáziumban letett érettségi után református teológiát tanult, majd 1956 decemberében disszidált az USA-ba. 1966-ban az egyik akroni református gyülekezet lelkészévé választották, majd 1972-ben esperes lett. Az 1970-es években magyar református egyházat szervezett Phoenixben (Arizona), megszervezte a Károli Gáspár Lelkészképző Intézetet, illetve felépítette a Lorántffy Zsuzsanna Otthont Akronban, amely az amerikai református magyarság legnagyobb szerezhetőhona lett. Ez utóbbi intézmény az amerikai magyarság egyik fontos kulturális központjává vált, ahol számos közösségi rendezvényt tartottak, illetve emlékhelyeket, kulturális alkotásokat lepleztek le az 1980-as évektől.²

1980-ban, két évvel a Lorántffy Otthon bővítése után, Dömötör Tibor – immár püspök helyettesként – javaslatot tett arra, hogy a trianoni békekötés 60. évfordulójához kapcsolódóan az intézmény kertjében állítsanak fel egy méltó emlékművet. A szoborállításról 1980. június 4-én döntött az Akroni Magyar Egyletek és Egyházak Nagybizottsága.³ A korabeli amerikai magyar sajtó több helyen is megírta, hogy a 10 ezer dollár értékű alkotást – amelynek elkészítésével Kur Csaba felvidéki származású amerikai magyar szobrászt bízták meg – magánszemélyek és civil szervezetek adományaiból kívánják felállítani. „A Szobor Bizottság tagjai [...] minden egyes adományt hálás köszönettel vesznek és nyilvánosan nyugtáznak”, illetve a legalább „100 dollárt adó személyek, egyházak és egyesületek nevei a szobor talapzatán bronz táblán kerülnek majd megörökítésre” – olvasható a *Californiai Magyarság* 1981. áprilisi számában.⁴ A *Chichago és Környéke* című lap beszámolt arról is, hogy az emlékmű talapzatán az egyik bronz táblán

Dömötör Tibor az akroni Lorántffy Otthon udvarán 1997-ben
(<https://edoku.org/kep/4695/>)

1 Az amerikai magyarok történetéről a legátfogóbb összeggést Várdy Béla írta. Ld. *Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története.* Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Bp., 2000.

2 *Tóth Eszter Zsófia: Csömöri hősök.* Veritas–Magyar Napló, Bp., 2017. 62.

3 *Californiai Magyarság* 1981. április 10.

4 *Californiai Magyarság* 1981. április 10.

angol nyelven kívánják megörökíteni Trianon következményeit, hogy minden amerikai számára nyilvánvaló legyen a béke igazságtalansága.⁵ Az *Amerikai-Kanadai Magyar Élet* című újság adatai szerint a szoborra 25 amerikai és 4 kanadai államból, valamint Argentínából és Angliából is érkeztek adományok. Az adományozók között olyan emigráns szervezeteket találunk, mint például a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (Cleveland), az Erdélyi Világszövetség (Washington), az Angliai Magyarok Közössége (London), illetve amerikai magyar egyházközösségek, valamint sok-sok magánszemély. Ez utóbbiak leggyakrabban a felhívásban megjelölt 100 dolláros adományokkal járultak hozzá az emlékműállításához.⁶

Kur Csaba a nagy jelentőségű szobrot pár hónap alatt elkészítette, amelynek bronzba öntése 1981 áprilisában fejeződött be.⁷ Másfél hónappal a tervezett leleplezés előtt már az emlékmű leírását is megismerhette a nyilvánosság: „a bronzszobor egy iga alatt görnyedő magyart ábrázol, aki fölött a négy idegen államhoz csatolt négy országrészt négy stilizált kopjafa jelképezi. [...] A szobor felállítása kifejezi az amerikai magyarság elszánt harcát az elszakított területeken élő magyarságért és az anyaországhoz való visszakerülésért.”⁸

Dömötör Tibor egy meghívót is közzétett, amelyből értesülni lehetett az avatás részleteiről: „Az amerikai magyarság nevében szeretettel meghívjuk Önöket az 1981. május 31-i szoboravatási ünnepségünkre. Ezen a napon délután egy órakor ünnepélyes bankett lesz egyházunknál, melyen szónokok méltatják trianoni szobrunknak, az Emlékezés Szobrának felállítását.”⁹

Az leleplező ünnepségre május utolsó vasárnapján, A Hősök Napján került sor. Nyilván azért választották ezt a június 4-éhez legközelebb eső hétfévégét, hogy minél többen részt tudjanak venni a rendezvényen. Megjegyzendő, hogy egy nappal korábban, szintén Akronban tartotta 1981. évi tavaszi ülését az Amerikai Magyar Szövetség Igazgatósága is.¹⁰ Szinte minden amerikai magyar sajtóorgánium részletesen tudósított az avatásról. „Az ünnepély első részében az amerikai magyarság 16 legnagyobb egyesülete és egyházteste képviselői szólaltak fel, emlékezve a trianoni békediktátum fájdalmas következményeire és mai napig sem rendezett problémáira. A felszólalók 200,000 amerikai magyar nevében beszéltek és tettek Ígéretet az igazságtalanságok elleni további elszánt harcra. Az ünnepély második része az akroni Magyar Református Egyház templomában zajlott le, ünnepi istentisztelet keretében. Az ünnepi istentisztelet a »Beh régen vérezel szegény magyar« ének éneklésével kezdődött, az egyháztestek

Az Emlékezés Szobra Akronban
(Kronika 1982. június 1.)

5 Chichago és Környéke 1981. április 11.

6 Amerikai-Kanadai Magyar Élet 1981. június 20.

7 Magyarság 1981. június 15.

8 Californiai Magyarság 1981. április 10.

9 Californiai Magyarság 1981. május 22.

10 Californiai Magyarság 1981. július 3.

képviselőinek imáival és igehirdetéseivel folytatódott, majd a magyarság közös nagy imájával, a Magyar Himnusz eléneklésével fejeződött be. [...] Az ünneplő közönség, a magyarság hatalmas tömege ezután átvonult a Lorántffy Otthon díszkertjébe és a fátyollal letakart szobornál tett hitet a magyar jövődőről.¹¹ A Californiai Magyarság megemléktette dr. Banda Árpád egyetemi tanár nevét, aki magyar és angol nyelven vázolta fel a rendezvényen a trianoni béke végzetes következményeit, valamint idézte Dömötör Tibor szoboravató beszédének legfontosabb gondolatait is. „Ez a szobor emlékeztet bennünket minden magyarra, aki az elmúlt hatvanegy év során, a trianoni békediktátum következtében magyarságáért szenvedett, meghalt, vagy bármilyen formában megaláztatott” – hangzott el a szobrot megálmodó református püspökhelyettes szavai között. A hivatalos becslések szerint az egész napos ünnepségen több mint ezren – zömében az USA-ban élő magyarok – vettek részt.¹² A Bajtársi Levél így írt a nap jelentőségéről: „Az amerikai magyarok történetének egyik legszembetűnőbb, legemlékezetesebb napjává vált 1981. május 31-e, az Emlékezés Szobrának leleplezése. A gyönyörű szobor és a felirata – Trianon 1920-1980 – emlékezteti a magyarságot a gyászos, erőszakkal ránk kényszerített békediktátumra, mely Magyarország területének kétharmadát és a magyarság összességének egyharmadát idegen uralom alá rendelte.”¹³

Egy évvel a leleplezés után a *Krónika* című újság a címlapján közölt fotót az emlékműről, amely a későbbiekben a június 4-ei megemlékezések egyik legismertebb amerikai színhelyévé vált.¹⁴ Dömötör Tibor, aki 1983-ban az amerikai Szabad Magyar Református Egyház püspöke lett, tovább folytatta az USA-ban élő magyarságot összefogó, annak értékeit mentő tevékenységét egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig.¹⁵

Molnár Zsolt

Szegénység Hajdúdorogon az 1940–1950-es években

SZEGÉNYEK

A társadalomban elkerülhetetlenül vannak szegények és gazdagok. Az egyének és a családok helyzete időnként kisebb-nagyobb különbségeket mutat, ezt hívjuk társadalmi egyenlőtlenségnek. Megmutatkozhat ez a jövedelemben, vagyonban, munkakörülményekben, lakásviszonyokban és másutt. Szegénységnek nevezzük a hagyományos fajtájú hátrányos helyzetet, az alacsony jövedelmet és az ebből fakadó hátrányokat a táplálkozásban, a lakásviszonyokban és másutt. Relatív szegénység pedig az, amikor az egyén, vagy a család erősen lemarad az adott társadalom átlagos viszonyairól.¹

11 Californiai Magyarság 1981. június 19.; illetve Amerikai–Kanadai Magyar Élet 1981. június 27.

12 Amerikai–Kanadai Magyar Élet 1981. június 27.

13 Bajtársi Levél 1981. október 31.

14 *Krónika* 1982. június 1.

15 *Tóth Eszter Zsófia* i. m. 62.

1 *Andorka Rudolf* Bevezetés a szociológiába. Második javított és bővített kiadás. Osiris, Budapest, 2006. 116–118.

Az egyik nagy elméleti kérdés az, hogy mennyire indokoltak az egyenlőtlenségek?² Van-
nak, akik szerint az egyenlőtlenségek szükségszerűek. Például azért, mert a jövedelem-
elosztásba való beavatkozás sérti a gazdagok szabadságját, így végül szolgáshoz és
diktatúrához vezet,³ vagy azért, mert a fennálló jövedelemelosztás épp azt tükrözi, hogy a
társadalom tagjai mennyire hasznos funkciót töltenek be a társadalom számára.⁴

A másik nagy elméleti kérdés, hogy az egyenlőtlenségek miként alakultak ki? Az egyik
magyarázat szerint az egyenlőtlenségek a vadászó-gyűjtögető társadalmaktól kezdve min-
dig jelen voltak, és folyamatosan nőttek, majd az ipari társadalom kezdeti szakasza után
csökkenni kezdtek.⁵

Magyarországon az 1945 előtti időszakra vonatkozóan nincsenek pontos adatok. Azon-
ban az 1911. évi lakásösszeírás mutatja, hogy a lakosság háromnegyede teljesen vagyontalan
vagy szegény volt.⁶ A falukutatók pedig a két világháború között hárommillió koldusról
beszéltek, értve alatta a mezőgazdasági munkásokat és a törpebirtokosokat. Mivel az 5–10
holdas parasztok és munkások jelentős része a létminimum alatt élt, így a szegények száma
ettől valószínűleg jóval nagyobb lehetett.⁷ Az 1945 előtti időszakot néprajzi szemzőből
közelítve az agrártársadalom peremén élők kerülnek a fókuszba. Az erdei és faipari mun-
kásokon, szállító- és rakodómunkásokon, építő- és közlekedési munkásokon túl számom-
ra a legrelevánsabb a mezei munkásság és a házi cselédség helyzete. Ilyenek az uradalmi
és gazdacselédek, házi cselédek, summások, részesek és napszamosok. Ezekre az állandó
és időszakos munkaerőkre azért volt szükség, mert nagyobb birtokokon több munkás-
kéz kellett. A mezei munkássággal monográfiájában Sági Vilmos foglalkozott figyelemre
méltóan.⁸ A tőkés korszakbeli összegzéseknél pedig többek között szociálpolitikai szem-
szögből Czettler,⁹ közgazdasági szemszögből Reichenbach,¹⁰ szociográfiai nézőpontból pe-
dig Eörsy¹¹ foglalkozott a témával. Társadalmi szempontból a legátfogóbbak Erdei Ferenc
munkái,¹² az uradalmi cselédek esetében pedig Illyés Gyulát¹³ kell megemlítenünk. Kiss La-
jos vásárhelyi monográfiái¹⁴ pedig klasszikus néprajzi munkáknak számítanak a témában.

A továbbiakban a fentieket igyekszünk részletesen körüljárni a szakirodalom és az em-
pirikus ismeretek segítségével. A dolgozat tehát a szegénységgel kapcsolatos társadalom-
tudományi munkákhoz kíván hozzájárulni a néprajzi diszciplína keretein belül. A kutatási
helyszín Hajdúdorog, időben pedig az 1940-es évek került a középpontba. A település több

2 McCord, William–McCord, Arline Power and Equity. An Introduction to Social Stratification. Praeger, New York, 1977.

3 Nozick, Robert Anarchy, State and Utopia. Basic Books, New York, 1974; Hayek, A. Friedrich Piac és szabadság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

4 Davis, Kingsley–Moore, Wilbert A rétegződés néhány elve. In Angelusz Róbert (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum, Budapest, 1997. 10–24.

5 Lenski, Gerhard Power and Privilege. A Theory of Social Stratification. McGraw-Hill, New York, 1966.

6 Pikler J. Gyula Az 1911-i fővárosi lakásszámlálás főbb eredményei és főbb szociálpolitikai tanulmányai. In Litván György–Szűcs László (szerk.) A szociológia első magyar műhelye. 2. Gondolat, Budapest, 1973. 225–247.

7 Andorka Rudolf 1. m. 131.

8 Sági Vilmos A mezőgazdasági bérmunkásság viszonyai Magyarországon a 16. századtól 1848-ig. Akadémia, Budapest, 1967.

9 Czettler Jenő Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Pátria, Budapest, 1914.

10 Reichenbach Béla A mezőgazdasági üzem berendezése és szervezése. I. Pátria, Budapest, 1930.

11 Eörsi Béla A magyar földműves-szegénység kialakulása. Gazdaságtörténelmi tanulmány. Fővárosi Könyvkiadó, Budapest, 1938.

12 Erdei Ferenc Parasztok. (Erdi Ferenc összegyűjtött művei). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973; A magyar társadalomról. (Erdi Ferenc összegyűjtött művei). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

13 Illyés Gyula Puszták népe. Ebéd a kastélyban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

14 Kiss Lajos A szegény emberek élete. I.–II. Gondolat, Budapest, 1981.

karakteser jellemzője közül jelen esetben a mezőgazdasági jelleg és a kiterjedt tanyavilág az, ami sajátos megvilágításba helyezi a kutatás eredményeit. A módszertanról elmondható, hogy az empirikus adatok gyűjtése mélyinterjú adatfelvétel segítségével történt, melyet hajdúdorogi származású, hetvenöt év feletti idős személyek körében készítettem. Az interjúk helyszíne jellemzően az adatközlők ingatlana volt, akiket hólabda módszerrel és ismertségi kapcsolatrendszeren keresztül értem el. A továbbiakban a szakirodalom és az empirikus adatok alapján szó lesz a mezőgazdasági munkások típusairól, a cselédségről, a szolgatartásról, a szegénységről, a nehéz élethelyzetek megoldásáról, a koldulásról és a cigányokról.

Cselédségről szorosabb értelemben a XV–XVI. századtól beszélhetünk. A házatlan zselélek jobbgyapaszti és úri birtokokon dolgoztak, később zsellérfalvakba tömörültek. A háztartási cselédek tehetősebb munkaadóknál szolgáltak. Akik megengedhették maguknak, azok számára ez státuszszimbólumként szolgált.¹⁵ A két világháború között a népi írók is foglalkoztak velük, gondoljunk Kosztolányi Dezső *Édes Anna*¹⁶ című művére. Szociológiai szemszögből Gyáni Gábor monográfiáját,¹⁷ néprajzi szemszögből pedig Nagy Varga Vera¹⁸ és Gergely Katalin¹⁹ műveit érdemes említeni.

A fontosabb háztartásicseléd-kategóriák a következők. Kisgyermek mellett a *dajka*, 2–4 éves gyermekek mellett pedig a 10–12 éves *peszra* (pesztra). A mindenest cselédek közt beszélhetünk a *kisszolgálóról*, aki még tanuló, a *nagyszolgálóról*, aki felnőtt, az *öregszolgálóról*, aki hosszú ideig szolgáló, általában hajadon nő, továbbá a *szobalányról*, aki a nagypolgári lakások vezető cselédje, hozzá hasonló még a *komorna*. A női gazdacselédek és a tanyai cselédek benti és kinti munkát is végeztek, a *bejárónő* idősebb, alkalmanként járó asszony, vénlányokból, özvegyekből *szakácsnők* is lettek, a férficselédek vezetője az *inas*, a *lakáj* és a *komornyik*, s végül voltak még az *idősebb cselédek*. Akik pedig időnként az épületre vigyáztak: az *udvaros* és a *házörző*.²⁰

A *summások* néhány hónapra elszegődött idénymunkások. Abban különböznek a cselédektől, *részese*ktől és más munkásoktól, hogy csoportokban, bandákban szegődtek el a *summásgazda* vezetésével.²¹ Párhuzamot vont a cselédek és a summások közt Illyés Gyula,²² életkörülményeiket a parasztokéval Szabó Zoltán vetette össze.²³

Munkacsúcsokra és alkalmi tömegmunkákra szabad mezei bérmunkásokat szerződtettek. Bérük alapján kategorizálhatjuk őket. Ennek megfelelően volt a *teljesítménybéresek*, az *időbéres* és a *köztes, átaljás* típus.²⁴ Sorsukat olyan szociálpolitikai munkák dolgozzák fel, mint Milhoffer, vagy Ferge Zsuzsa művei. A néprajzi munkákat tekintve Kiss Lajos könyvét említem meg.²⁵

15 Katona Imre Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén. In Magyar néprajz. VIII. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 174–181.

16 Kosztolányi Dezső Édes Anna. Genius, Budapest, 1926.

17 Gyáni Gábor Család, háztartás és a városi cselédség. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

18 Nagy Varga Vera Szolgálók a fővárosban a Tápió vidékről. In Tápió mente néprajza. Szerk. Ikvai Nándor. (Studia Comitatus 16.). Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1985. 707–735.

19 Gergely Katalin Szolgálólányok, summások, napszámosok. Női munkavállalás a Káli-medence falvaiban a két világháború között. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére. In Arator. Szerk. Balázs Géza-Voigt Vilmos. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1987.

20 Katona Imre i. m. 184–185.

21 Katona Imre i. m. 185.

22 Illyés Gyula Puszták népe. Ebéd a kastélyban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

23 Szabó Zoltán A tardi helyzet. Cifra nyomorúság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

24 Katona Imre i. m. 192.

25 Kiss Lajos A szegény emberek élete. I. Gondolat, Budapest, 1981. 187–221.

A gazdaságok munkaerejeként szóba jönnek még a háztartás tagjai és egyéb rokonok, két vagy több háztartás együttműködése, két gazdaság közötti rendszertelen kooperáció, vagy külső munkaerő megfizetésével pénzben vagy természetben való fizetés útján.²⁶

A településeken jellemző szolgatartást Faragó csoportosította. Egyik településtípus, ahol a háztartások közel egyharmada, másik típus, ahol 40%-a tart csoportosan szolgát. Van-
nak továbbá azok a települések, ahol csak minden negyedik-ötödik háztartás tart szolgát,
általában csak egyet.²⁷ Kós szerint az első világháború előtt, Bolondkúton a cseléd tartás
„rangjelző” szokás is volt.²⁸

Petánovics írja, hogy a XIX. században élő szegény emberek nem voltak rosszabb hely-
zetben, mint a következő századi szegények. Ezzel kapcsolatban említi meg a ragaszkodást
a kis házhoz és a kevés földhöz is, melyek egyfajta biztonságot jelentettek a számukra.²⁹

Faragó a paraszti háztartásokkal és munkaszervezettel foglalkozva, a munkaerőt ele-
mezve, a zsellérekkel kapcsolatban azt állapította meg, hogy a zsellérháztartások nem kö-
tődtek nagyobb gazdaságokhoz, s a munkájukban csak a munkacsúcsok idején vettek részt,
rendszeresen nem.³⁰

Átányban munkaszervezet alapján két külön csoportot különböztettek meg: egyik volt
az *igásember*, másik a *gyalogember*. Az igásembernek kocsija, boronája és egyéb nagy szer-
számái voltak, a gyalogembernek csak kis eszközök voltak az udvarán. A kettejük földje
Fél Edit szerint 5–8 hold volt.³¹

Kiss Lajos *könnyen élők*ről és *nehezen élők*ről írt. Nehezen élők például a *csordásgyerek*,
a *fuvaros*, az *egylovas ember*, a *kubikos*, a *napszámos*, a *szőlőkapás* vagy az *utcaseprő*.³²

Hódmezővásárhelyen a temetésről hazatérve már a szegények és koldusok várták a csa-
ládót, akiket megvendégeltek. Félegyházán az etetés a halotti ünnepre, őszre tolódtott át, a
borsodi matyóknál pedig választott koldusai voltak a falvaknak.³³

A *magyarország néprajza* IV. kötetében szintén szó van a koldusetetésről. Ezt a tor szoká-
saként említik meg, de mivel a tort sok esetben a haláleset után egy héttel tartották, így a
koldusok etetése, megajándékozása is sok helyen halottak napjára csúszott.³⁴

Kiss Lajos szerint koldulásra öreg korra, végső szükségben vetemedett a *fehércseléd*.
Voltak koldusok, akik üzletszerűséggel végezték tevékenységüket, s eljártak vásárookra,
búcsújáróhelyekre.³⁵

A cigánysággal kapcsolatban hasznos ismeretekkel szolgálnak az 1893-as cigányössze-
írás és az 1971-es cigánykutatás adatai. 1893-ban a cigányság 61,7%-a élt házban, 33,3%-a
putriban vagy kunyhóban, 3,3%-a sátorban, 1,7%-a pedig sátorban vagy egyéb helyen.³⁶

26 Faragó Tamás Paraszti háztartás- és munkaszervezet-típusok Magyarország a 18. század közepén. (Történeti statisztikai füzetek 7.) KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest, 1985. 75–76.

27 Faragó Tamás i. m. 81.

28 Kós Károly Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Kriterion, Bukarest, 1980. 382–383.

29 Petánovics Katalin: Vállus. Egy summásfalú néprajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 84.

30 Faragó Tamás i. m. 77–79.

31 Fél Edit Egy monografikus néprajzi kutatás tanulságai. In Emlékezés Fél Editre. Szerk. Fülemlé Ágnes–Stefány Judit. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1993. 200.

32 Kiss Lajos i. m. 375–376.

33 Róheim Géza Magyar néphit és népszokások. Universum Könyvkiadó, Szeged, 1990. 179–181.

34 Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos Szokások. In A magyarország néprajza. IV. Szerk. Viski Károly. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943. 306.

35 Kiss Lajos i. m. 437–438.

36 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Athenaeum, Budapest, 1895. 36.

Az 1893-as összeírás szerint a cigányság 51,9%-a élt szegregáltan, 39,8%-a „*a többi lakosság közt*”, 8,3%-a pedig „*részint külön, részint vegyesen*”.³⁷ 1971-re vonatkozóan Kemény István és munkatársai azt állapították meg, hogy a cigányok háromnegyede szegregáltan él.³⁸ A foglalkozásokat tekintve: 1893-ban a legtöbb cigány, 36,7% napszámos volt, iparral kapcsolatos munkákat 29% végzett, 10,4% volt a háztartásbeli nő, 9,6% zenész, 7,6% 15 év feletti foglalkozás nélküli volt, 3,2% mezőgazdasági munkával foglalkozott, 2,5% pedig kereskedett.³⁹

HAJDÚDOROG – A KUTATÁSI HELYSZÍN JELLEMZŐI

A helyszínválasztás oka a településre jellemző mezőgazdasági jelleg és a kiterjedt tanyavilág, ahol a földbirtokok rendkívül változatos méreteken fordultak elő. Továbbá Balogh István szerint nincs más társadalom, ahol a gazdálkodás és az életforma olyan nyomot hagyott volna, mint a Hajdúságban.⁴⁰ A kutatás időszakára a fentiek mellett jellemző, hogy a társadalmi rétegzettség erős volt, a településen megtalálható volt a polgári városközpont, a parasztfalu és a szegénylakótelep is, az ezekhez tartozó társadalmi rétegekkel együtt. A helyi társadalom az 1940-es évekig, a jelentős társadalmi-gazdasági változások ellenére megőrizte agrárjellegét.

A SZEGÉNYSÉG HAJDÚDOROGON

A szegény paraszti családok munkafolyamataiban a gyermek is részt vett. A kétkezi munkásember életébe enged betekintést a következő idézet:

„*Mindent kézzel kellett, kézzel aratni a 40-es években. A búzát learattuk egyénileg, kézzel, én is szedtem a markot, és kaszálta az apám. Volt, mikor én szedtem a markot, összeraktuk, egy hétig arattunk, mikor megérett a búza, június, Péter-Pál nap után, aratás, keresztbe raktuk a tarlót, mink a tanyába hordtuk be, ott boglyát raktak a kévéből, és volt a faluban egy pár cséplőgép, és jött, és egy csomóba volt hordva, és kicsépelte a szemet.*”⁴¹

A mezői munkák különböző fázisaiban szükséges volt munkaerőt biztosítani. Az elsődleges munkaerők a család tagjai voltak.⁴² Azoknak a családoknak az esetében, amelyek kisebb földbirtokokkal rendelkeztek, a családtagok el tudták végezni a munkát, esetleg munkácsúcsok idején, aratáskor volt szükség kiegészítő munkaerőt keresni.⁴³ A nagyobb földbirtokosoknak biztosítani kellett a folyamatos munkaerőt, 40 hold felett ez mindenképpen érvényes volt.⁴⁴ Aki nagyon kevés földdel rendelkezett, 5 hold alatt, vagy egyáltalán nem volt földje, ők dolgozni kényszerültek más gazda birtokán, ők voltak a nagybirtokon az időszakos vagy állandó munkaerők.⁴⁵ Az arányokat tekintve: a nagybirtokosok voltak legkevésbé, a legnagyobb számban pedig a magukat éppen ellátni tudó kisbirtokosok

37 Uo. 27.

38 Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella A magyarországi cigányság, 1971–2003. Gondolat–MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004. 51.

39 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás... 60–79.

40 Balogh István Hajdúság. Gondolat, Budapest, 1969.

41 A Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Archivuma 4545/8. A továbbiakban DENIA.

42 DENIA 4545/4.

43 DENIA 4545/8.

44 DENIA 4545/7.

45 DENIA 4545/5.

voltak.⁴⁶ A továbbiakban – a szakirodalomhoz hasonlóan – a nagyobb birtokosok munkajének csoportosításával foglalkozom, mint *cseléd*, *szolga*, *napszámos*, *arató*, *feles*, *harmados* és így tovább.

A cseléd a családjával a gazda birtokára költözött, és elvégezte a gazdaságban felmerülő munkálatokat.⁴⁷ Egyes cselédeknek saját lakásuk nem volt, a gazda birtokán a gyermekeik is munkát végeztek. A cselédek a birtokon cselédlakásokban laktak.⁴⁸ Az egyik interjúút egy ilyen, volt cselédlakásban sikerült rögzítenem, mely egy előtérből és egy szobából állt, közvetlenül az istálló mellett, az istállónak a valamikori gazda házához közelebbi oldalán.⁴⁹ A jómódú gazdánál több cseléd család számára több cselédlakás is állt. Egy beszámoló szerint egy közös *pitár*ból nyílt négy szoba négy család számára.⁵⁰ A nagyobb gazdánál, ahol több cseléd is lakott, külön *intézőre* volt szükség. Ő fogadta fel a cselédeket, ő szabta meg, hogy mennyi napszámot fog fizetni, intézte a birtok ügyeit. Nagyobb kúriák esetében a gazda háza mellett állt az intéző lakása.⁵¹ A cselédek fizetségüket terményben kapták. Annál a gazdánál vállaltak munkát, aki több fizetést biztosított nekik. A kiszabott juttatást akkor is ki kellett fizetni a gazdának, ha neki nem maradt, ez a szegényebb gazdánál gyakran előfordult:

„Cselédek voltunk. A gazdával úgy megegyeztek, hogy adott tűzrevalót, szalmát, példát mondok, megsabta, hogy egy évben ad 5 kilogramm szalonnát, 5 kilogramm paszulyt, krumplifődet, tengerifődet, ezt nekünk ki kellett mérni, ha neki nem is maradt. [...] Ezt megkaptuk, ha a gazdának egy fillér nem maradt, akkor is.”⁵²

Hogy miben különbözött a cseléd a napszámostól, arra a következőkben kapunk választ:

„Egy meglett család, gyerekek innen mentek iskolába, néha besegítettek. Más kulákoknál is így volt, magába nem tudott mit kezdeni. A napszámostól abban különbözik, hogy egész éves bére, konvenciója volt, a jószággal mindig volt dolog, innen nősült a fia, ment férjhez a lánya.”⁵³

Hajdúdorogon főleg az agráriumban dolgozott a lakosság. Aki a saját földjeiből nem tudta biztosítani a családja megélhetését, annak lehetősége volt nagyobb gazdánál, az első világháború idején harmadban vagy később felesben művelni a földet.⁵⁴

Többféle terményt termesztettek Hajdúdorogon, ezek közül a cukorrépa jelentős kézi munkát igényel, így sokak számára munkalehetőséget biztosított.⁵⁵ Szegényebbek foglalkoztak még favágással vagy *részibe* arattak.⁵⁶ A földdel egyáltalán nem rendelkező családokban a gyermekeknek is el kellett menni dolgozni, és a pénzt, vagy a búzát haza kellett adni a szülőknek.⁵⁷

A társadalmi rétegzettséget tekintve elmondható, hogy nem homogén, inkább rétegzett társadalomról beszélhetünk, ahol mind a nagy földbirtokosok, mind pedig az éppen megélni tudók és a jelentős anyagi gondokkal küzdők is megtalálhatóak voltak:

46 DENIA 4545/5.

47 DENIA 4545/11.

48 DENIA 4545/4; 4545/6.

49 DENIA 4545/7.

50 DENIA 4545/4.

51 DENIA 4545/6.

52 DENIA 4545/11.

53 DENIA 4545/7.

54 DENIA 4545/6.

55 DENIA 4545/6; 4545/11.

56 DENIA 4545/6.

57 DENIA 4545/6.

„Váltak gazdagok, középrétegűek, hogy mán azok nem annyira szegények, de voltak, akik nagyon szegények voltak.”⁵⁸

Tehát a mezőgazdasággal foglalkozók között jelentős különbségek voltak, és megállapítható, hogy a városban lakó iparosok messze nem éltek olyan magas életszínvonalon, mint a közepes, vagy nagybirtokos gazdák.⁵⁹ Továbbá a napszámba vagy részibe aratni járóknak, ha nem volt tanyájuk, ők is a városban laktak, így jellemzően ott lakott a legszegényebb réteg:

„Bent laktak a városban, volt, hogy 5 forintért egymást érték a vasúton, a kavicsot górták felfele.”⁶⁰

A szegény családok számára az egyik nagy kihívás a fűtés volt. A hagyományos tüzelőanyagot helyettesíthette a kukoricatő,⁶¹ de a trágya is.⁶² Miután levágták a kukoricát, kiverték a tövéből a földet, és szekérral hazavitték, ha nem volt saját földjük, vagy kevés volt, a gazdától elkérték.⁶³

A viseletdarabok közül a cipő beszerzése okozta a legnagyobb gondot. Ha kilyukadt, a cipésszel foltot tetettek rá, ha már sok folt volt rajta, akkor pedig megfejezték, vagy elvitték felsőrészkesztőhöz. A cipő tulajdonosa a munkát megvárta, mert „Annyival volt annyi.”⁶⁴ Olyan is előfordult, hogy egy családban egy cipő volt, és egyik nap az egyik gyerek, a másik nap a másik gyerek ment benne az iskolába. Hidegben már nem volt jellemző a mezítláb járás.⁶⁵

A Mátyás körúti szegényházzal megoszlanak az emlékek. A legnagyobb valószínűséggel öregek laktak ott, de volt, aki szerint 10–12 gyermeknek adott otthont:

„Volt ott Pufi Pista, anyám jól tartotta, adott anyám neki egy szelet kenyeret, menjél Pista, adok egy karé kenyeret, oszt menjél hazafele! [Pista:] Aggyik Marikának is egyet! [Mesélő:] Adott anyám vagy két karé kenyeret, és mentek haza. Olyanok voltak ott, akiknek a szüleik elhaltak, vagy nem kellett a szülőknek a gyermek, mert olyan szegények voltak, hogy nem tudták eltartani.”⁶⁶

Mások szerint ott olyan idős hölgyek éltek, akiknek nem volt hozzátartozójuk, magatehetetlenek voltak, egyedülállóak, a városházától vittek számukra minden nap ebédet.⁶⁷ A görögkatolikus iskolában a szegény gyerekek minden nap egy csupor meleg tejet kaptak, olykor egy szelet kenyérral vagy egy kiflivel.⁶⁸

Azok, akiknek valamilyen oknál fogva nem volt házuk, elmentek cselédnek egy tanyára,⁶⁹ földkunyhóban éltek, ez főleg a cigányokra volt jellemző.⁷⁰ A lakhatást leginkább családon belül oldották meg.⁷¹ A szegénység oka nem mindig a munka hiánya volt. Voltak munkakerülők is.⁷²

58 DENIA 4545/5.

59 DENIA 4545/12.

60 DENIA 4545/5.

61 DENIA 4545/8; 4545/11.

62 DENIA 4545/6.

63 DENIA 4545/6.

64 DENIA 4545/6.

65 DENIA 4545/6.

66 DENIA 4545/5.

67 DENIA 4545/6; 4545/8; 4545/10.

68 DENIA 4545/6.

69 DENIA 4545/11.

70 DENIA 4545/5; 4545/6.

71 DENIA 4545/1.

72 DENIA 4545/5.

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy hova tudtak a szegények fordulni anyagi gondjaikkal, akkor olyan válaszokat kapunk, hogy a rokonokhoz,⁷³ a szomszédhoz,⁷⁴ az egyház melléjük állt,⁷⁵ illetve

„*Akkor is volt szegények konyhája, mint most, nem hagyták éhen.*”⁷⁶

A szegénység leküzdésében a fent említett feles, harmados földhasználat, a részibe aratás, a napszám, a szolganak, cselédnek állás is lehetőség volt. Amit viszont itt még meg kell említenünk, az a kölcsön. A nagygazdától kértek kölcsön. Ha kaptak, akkor azt „*újkor*”, azaz az új búza aratását követően meg kellett adni.⁷⁷

A szegények esetében fontos volt a koldulás. Egyik lehetőség a piaci napokon nyílt, amikor a piacon a kolduló személy kéregetett, 2–4–10 forintot kapott.⁷⁸ A koldulás másik helyszíne a görögkatolikus székesegyház főbejáratánál lévő előtér, a *cinterem* volt. Kétoldalt a padon ültek a „*féllábúak*” és a szegény emberek, és aki úgy gondolta, vitt nekik valamit mise előtt vagy hat heti mise előtt. A jómódúak kalácsot vagy kicsi *pupuskákat* vittek nekik.⁷⁹ A koldulás harmadik színhelye pedig háznál volt: a koldus a városban vagy a tanyákon házaknál kéregetett. Nem zörgetett, csak bekiabált, és amelyikén megessett az ember szíve, vagy amelyik szimpatikusabb volt, annak adtak.⁸⁰ Ezek a személyek cigányok voltak, az adatközlők szerint tisztelettudóan viselkedtek:

„*Még meg is kérdezték, hogy vehetünk egy almát? Én határozott voltam, hogy vehettek, de ha máskor valamihez is hozzányúltok, én soha többet nem adok.*”⁸¹

A szegényekkel kapcsolatban végül meg kell említenünk a lopást. Az adatközlők említék a csendőrök határozott fellépését.⁸² A beszámolók szerint a '40-es években jellemző volt a cigány emberekre a lopás, de ennek az adatnak nem adtak hangsúlyt.⁸³

Hajdúdorogon a '40-es években nagyon rossz lakáskörülmények között laktak a cigány emberek.⁸⁴ Egy adatközlő szerint kétféle cigány élt Hajdúdorogon, az *úri* és a *sátoros*:

„*Úri cigányok, meg a sátoros, előbbi szakmát tanult, utóbbi kint lakott a külső részeken, ők loptak is. Azok nem szerettek dolgozni, hanem koldulásból éltek, meg sárga földet hordtak. [...] Bent a városban koldultak, jártak házakhoz. A kulturáltabb cigányok el is mentek dolgozni, napszamba, családokhoz mosni, takarítani. A kintiek kunyhókban éltek, földbe vájt házakban, az úri cigányok a városban laktak, azok külön.*”⁸⁵

Ha egy cigány ember ugyanahhoz a házhoz járt kisebb munkákat elvégezni vagy koldulni, azt úgy mondták, hogy annak az embernek „*Volt egy cigányja.*”⁸⁶

A cigány asszonyok *sárga földet* hordtak házakhoz, amiért cserébe ételt kaptak. Így ennek hordása összefonódik a koldulással. A sárga földet a mezőn ásták fel, és a földes házakban időnként ezzel simították le a padlót. Ez egyfajta „felmosásnak” vagy díszítésnek

73 DENIA 4545/11.

74 DENIA 4545/3; 4545/4.

75 DENIA 4545/3.

76 DENIA 4545/3.

77 DENIA 4545/6.

78 DENIA 4545/5.

79 DENIA 4545/6; 4545/9.

80 DENIA 4545/1.

81 DENIA 4545/1.

82 DENIA 4545/5.

83 DENIA 4545/10; 4545/12.

84 DENIA 4545/1; 4545/7.

85 DENIA 4545/6.

86 DENIA 4545/2.

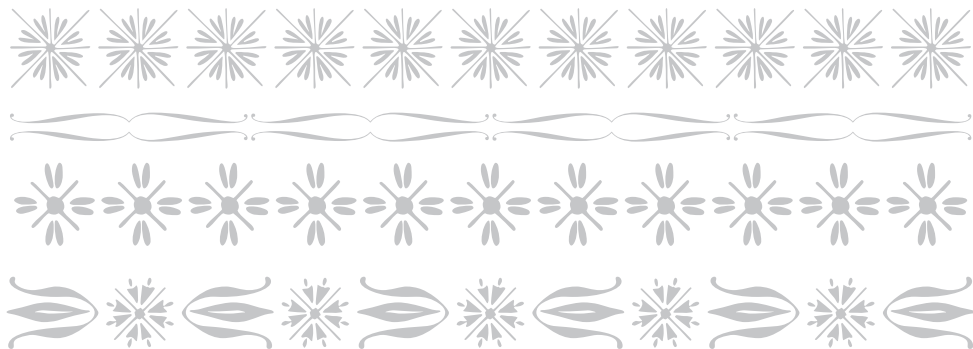
minősült.⁸⁷ Ez az agyagos homok sárga volt, „*mint a tojás*”⁸⁸ és erek formájában helyezkedett el a földben.⁸⁹ A hátukon ponyvában,⁹⁰ vagy más anyagban szállították, össze volt nyomkodva gömbökbé,⁹¹ gubacokba.⁹²

„*A cigányok azok hordták a sárga földöt a hátukon, vót, hogy az aprólék baromfiba belejött a kolera, az ember elásta. Ők kiásták, nem törődtek vele, hogy jaj, kolerába döglött meg, a cigány így élt. Hordta a sárga földöt, mert akkor még földös szobák voltak. Nálunk is járt kettő, az egyik már nagyon öreg volt, Lakatos Mari néni, vagy hogy hívták.*”⁹³

A koldulás során ritka esetben kaptak pénzt,⁹⁴ inkább aprólék baromfit,⁹⁵ csirkét vagy tyúkot,⁹⁶ döglött csirkét,⁹⁷ dögöt, szalonnát, pupuskát, kenyeret,⁹⁸ tojást,⁹⁹ krumplit, lisztet¹⁰⁰ vagy gyümölcsöt adtak nekik.¹⁰¹

„*Kihozták az ilyen gubac sárga földöt, krumpliért, egy kis lisztért, tojásért. Anyám mindig adott neki, Rózának meg Emíliának hívták, azt hiszem. Mindig anyám adott nekik egy hát krumplit, oszt vitték hazafelé. [...] A krumpli megtermett a földbe, de mán a lisztet nem adta úgy, hogy nesze, egy csomó, csak egy jó kilónyit.*”¹⁰² A cigányok „*A nép után éltek.*”¹⁰³ „*Jártak így házról házra.*”¹⁰⁴

Sári Tamás

87 DENIA 4545/5.

88 DENIA 4545/2.

89 DENIA 4545/1; 4545/3; 4545/9. 4545/10.

90 DENIA 4545/7.

91 DENIA 4545/11.

92 DENIA 4545/5.

93 DENIA 4545/9.

94 DENIA 4545/7.

95 DENIA 4545/9.

96 DENIA 4545/1; 4545/9.

97 DENIA 4545/1; 4545/9.

98 DENIA 4545/1; 4545/7.

99 DENIA 4545/1; 4545/5.

100 DENIA 4545/5.

101 DENIA 4545/1.

102 DENIA 4545/5.

103 DENIA 4545/9.

104 DENIA 4545/10.

Arcok a múltból

Závory Sándor, Mikszáth Kálmán orvosa

Mint a lexikonok is közlik, Mikszáth Kálmán 1847. január 16-án, a ma Szlovákiában található Szklabonyán született, és úgy halt meg 1910. május 28-án Budapesten, hogy írói jubileuma alkalmából éppen megérte szülőfalujának Mikszáthfalvára történt átnevezését. Szülőházában idén nyílt meg újrarendezett állandó kiállítása. Élete sok viszontagság után, az 1880-as évek második felére került egyensúlyba, családi vonatkozásban és politikusi, írói mivoltában is. Mikszáth egész életében betegnek tűnt, minden képmása kövérségéről tanúskodik, folyamatosan szivarozott. Már 30 éves korától az életét megkeserítette az idült köhögés, krákogás, rekedtség. Akkortájt ilyen típusú krónikus panaszok esetén leginkább a klímaváltozást tudták tanácsolni az orvosok, főleg, ha ezt még fürdőkúrával is kombinálni lehetett. Megjegyezhető, ma, a szintetikus gyógyszerek garmadának világában sem rossz terápia ez, ha lehetőség van rá. A mai Magyarország területén ilyen célnak megfelelő gyógyhelyet nem lehetett találni, ezért nagy írónk a Monarchia más területe felé orientálódott. 1889-ben utazott először Gleichenbergbe.

Túl azon, hogy a bájos ausztriai gyógyhely akkorra szépen kiépült, úgy tudni, „a nagy palóc” választása azért esett erre helyre, mert itt működött dr. Závory Sándor magyar

Gleichenberg 1844-ben (Illustrierte Zeitung Bd. III. 1844. 152.)

fürdőorvos, akit melegen ajánlottak neki. Mikszáth annyira megszerette az orvost és a kellemes helyet, hogy ezt követően minden évben két egész hónapot töltött ott nyaranta, egészen 1899-ig. Ekkor Mikszáth kizárólag azért lett hűtlen Gleichenberghez, mert Závory doktor 57 évesen föl hagyott a praxissal. Nélküle nem tartotta értelmét Stájerországba menni. A továbbiakban a ma Rogaska Slatina néven Szlovéniában található fürdőhelyet, Rohicsot látogatta, ahol szintén magyar orvosra, Gámán Bélára bízta kezelését.

Gleichenberg község Graztól 42 kilométerre fekszik, tengerszint feletti magassága 317 méter, de a helységet több 600 méter körüli magasságú hegy övezi. Ahogy azt számos híres fürdőhelyről is mindig elmondják: vizeit már a rómaiak ismerték. A bőséges alkálikus gyógyforrásokkal rendelkező Gleichenberget a XIX. század elejétől fokozatosan fejlesztették.

Závory Sándor a csallóközi Nagykeszin (ma Szlovákia, Velké Kosihy) született 1842. július 9-én. Gimnáziumi középiskolai tanulmányait a híres pápai református iskolában végezte, ahol osztálytársa volt Eötvös Károly. Orvosi diplomáját a pesti egyetemen 1867-ben szerezte meg. Szakmai karrierje szerencsésen kezdődött, mert hosszabb időre egy magyar főúri család beteg gyermeke mellé került külföldre. Így lehetősége nyílt nyelveket tanulni, művelődni, több európai országot meglátogatni. Mivel a kis beteg fölgyógyult, a doktornak jó híre lett.

Závory Sándor négy év külföldi tartózkodás után tért vissza Magyarországra és Hajdúszoboszlón telepedett le, megházasodott, családot alapított. Háziorvosi praxist folytatott, de 1873-tól a nyári hónapokban a stájerországi Gleichenbergben dolgozott fürdőorvosként. Rejtély, hogyan lehetett évtizedeken át így kétlaki életet élni. Nemsokára a háziorvosi működése színterét Kecskemétre helyezte át, amit az orvosi címtárak dokumentálnak. De a Monarchia távoli részén 26 éven át folytatta a nyári fürdőorvosi tevékenységét.

A szoros és évtizeden át tartó kapcsolatról, mely Mikszáth és Závory doktor között kialakult, hiteles adatok nyerhetők a fürdőorvos visszaemlékező írásából. *„Eötvös Károly előre jelezte Mikszáth jövetelét és hogy hozzám fog fordulni orvosi tanácsért. Nem örültem e hírnek. Félttem, hátha gyógyíthatatlan baja lesz? [...] Nagy aggodalom szállt rám, midőn gégetükörrel is megvizsgáltam. Gégéjén sebeket találtam s az ilyenek a legtöbb esetben vést jelentenek”* – írja Závory az általa 1914-ben, Galántán kiadott *Emlékeim* című kötetben.¹ A „vész” kifejezéssel, az akkor használatos magyar szóval nevezte meg a tuberkulózist. És eligazítást kapunk a kezelésről is. *„Bejárattam hozzám minden nap s az ásványvíz használatán kívül tannin-jodol porbefúvásokat alkalmaztam.”*

A doktornak a betegével az volt a legnagyobb problémája, hogy Mikszáthnak sok ismerőse, tisztelője akadt a magyarok által fölkapott fürdőhelyen, akik mind beszélgetni óhajtottak az íróval. *„El kellett őt szigetelnem s hallgatásra bírnom. Jól tudom – mondám – szászor érdekesebb dolgokat mondhatnál, mint amit tőlem hallasz, de a te gégédnek pihenni kell,*

Závory Sándor
(szoboszlokeskonyve.hu)

¹ Olvasható a világhálón a *Magyar Elektronikus Könyvtár* sorozatban.

anélkül nem lehet gyógyuláso. Azért engedd, hogy én beszéljek.” Így aztán a vacsora utáni hosszas beszélgetések során – orvosi feladatként – Závory vitte a szót. S kiderült, hogy a doktor remekül mesélte el élményeit, amelyekben a praxisában történeteket elevenítette föl. Mikszáth Kálmán annyira élvezte Závory elbeszéléseit, hogy az egyik alapján megírta *Aesculap az Alföldön* című elbeszélést. Ugyanakkor arra ösztökölte az orvost, hogy írja meg érdekes történeteit, és közölje újságokban. „Az unszolására írogattam a Györi Mikát, Tüskei uramat, a tudákos borbélyt stb., – amikkel előbb Mikszáthot mulattattam” – emlékezik Závory. A történeteket 1904-ben Gyomán ki is nyomatta *Emlékezzünk régierekről!* címmel, saját költségén, saját terjesztésben. Így tette Mikszáth íróvá a kezelőorvosát. A doktor csak fokozatosan, hetek múlva engedte Mikszáthot beszélni. Az író élvezte a semmittevést, a társasági életet. „Olyan gondtalanul élt, mint madár a szabad mezőn. Kivéve egy nyarat, amikor Szent Péter esernyőjét írta meg a fürdőhelyen, heti folytatásokban, az Új Idők számára.” Ez az 1895-ben megjelent regény talán az író legismertebb műve.

Ismerjük Mikszáthnak egy, dr. Grubiczky Lászlónak szóló, 1890. július 9-én kelt levelét, amelyben üdvözetét küldi a 48. születésnapját ünneplő orvosának:

„Kedves Barátom! Hallom, hogy Závory Sándor születése napját tartjátok ma. Nem akarom azt mondani, hogy t. barátom rosszkor született. Inkább maradok amellett, hogy én betegedtem meg rosszkor. Érzem, hogy ott kellene lennem köztetek, akik őt ünnepeletek, mert én tartozom neki a legtöbbel. Először a hangomat adta vissza. Az igaz, hogy valami tetszetős, hasznos dologra még eddig nem használtam, de fordulhat az idők szele, mikor a szerény, okos és sima »igen«-eknek dörgő, kevély »nem«-ekké kell majd válniuk! Először, mondom, visszaadta a hangomat, másodsor nyertem általa egy jó barátot, aki visszaadta a kedélyemet. S ez a gyöngéd, jó barát ő maga. Tudasd hát kérlek vele, hogy szellemileg én is köztetek vagyok (ámátor a vendéglősnek nem lehet valami nagy öröme a szellemi kosztosokban), s hogy szívből osztozom a ti jó kívánataitokban. Éljen a doktor sokáig, és – ne engedjen benünket se meghalni! Tiszteelő barátod: Mikszáth Kálmán”.²

Závory doktor háziiorvosa és jó barátja volt a félkarú zongoraművésznek, gróf Zichy Gézának is. 1890-ben, háromhetes hangversenykörútja alkalmából Závory mint orvos kísérté el a művészt Szentpétervárra, amiről részletesen beszámolt az 1904-es kötetében.

Dr. Závory Sándor halálának 2021-ben van a centenáriuma, hiszen a *Budapesti Hírlap* közlése szerint 1921. szeptember 14-én halálozott el. Meglepő, hogy a dédunokája, Somossy Tamás fafaragó által 1991-ben *Egy pápai diák a XIX. századból – Dr. Závory Sándor, a híres gleichenbergi fürdőorvos 1842–1921* címmel kiadott kis kötet az elhalálozás pontos dátumát nem közölte.³

Gömör Béla

2 Mikszáth összes műve. Mikszáth Kálmán levelezése. 24–26. kötet. 180. levél.

3 A 65 lapos kiadványban szemelvényeket olvashatunk a doktor írásaiból. Lásd még: *Vendégh Piroska* összeállítás: Felvidékiek Gleichenbergben. Mikszáth Kálmán és Závory Sándor barátsága. Itthon, nemzeti kulturális havilap (Pozsony) 2007. 9. sz. 24–25. Továbbá: <https://kesziert.online/zavory-sandor/> https://www.szoboszlokepkeskonyve.hu/hiresseg.php?hid=zavory_sandor

Újabb krasznojarszki fejezettel folytatódik Gyóni Géza utóélete

Az első világháború centenáriumi megemlékezéseinek sorozata jelentősen gazdagította a világegés magyar lantosa, Gyóni (Áchim) Géza (Gyón, 1884. június 25.–Krasznojarszk, 1917. június 25.) utóéletét is. 2017-ben, a költő halálának centenáriumi évében rég nem látott választékban jelentek meg művei,¹ melyek közül irodalomtörténeti jelentősége miatt kiemelkedik verseinek orosz nyelvű fordításkötete.² A szabadkai Életjel Kiadó kiadványának háttértörténetét a *Honismeret* olvasói is megismerhették.³ Megújult szülőházának környezete, emlékszobáját XXI. századi modern tárlattá formálták.⁴ A fertálmesterek kezdeményezésére új mementóját avatták fel a várvédők városában,⁵ Dóczy Péter színész, rendező és művész barátai pedig *Mindhalálig 1917* címmel színdarabban jelenítették meg alakját.⁶ Az eseményt a *Magyar Örökség Díj* koronázta meg, melynek laudációját Vári Fábán László költő tartotta.⁷ A határon túli magyar lapokban is megemlékeztek Gyóni Géza centenáriumáról, míg Przemysl városában dr. Tomasz Pomykacz lengyel történész előadásával tisztelegtek a „*vérrel vakolt vár*” egykori védőjének emléke előtt. Oroszországban Gaál Áron (1952-2019) költő, műfordító *A béke katonája* című, Gyóni Géza költészetét bemutató orosz nyelvű esszéjét, versfordításait krasznojarszki, moszkvai és kalinyingrádi irodalmi lapok közölték.⁸ A közlések szerepet játszhattak abban, hogy 2018. november 13-án – Oroszországból elsőként – Denis Kirilick krasznojarszki történész Dabásra látogatott, hogy Gyóni Géza után kutasson. Megtekintette a szülőházat, a Luther-udvart, az emlékszoba gyűjteményét. Megismerkedett a költő kultuszával, mementóival és az emlékezetét őrző helyi szervezetek képviselőivel. A fiatal kutató a tragikus sorsú költő életútjáról könyvet ír, melynek kiadása a közeljövő terveiben szerepel.⁹ A Gyóni-életmű elismerésének fontos állomása, hogy a Nemzeti Alaptanterv módosítása során a költő három verse ismét a tankönyvekbe kerül (*Csak egy éjszakára, Magyar katonák dala, Alexis levele Alexandrához*).

Legutóbb pedig 2020 októberében, képekkel illusztrált sajtóhíradásból értesültünk,¹⁰ hogy az első világháború magyar hadifoglyainak rejtőző kézirataira találtak rá a Krasznojarszki Helytörténeti Múzeum egyik raktárában. A dobozokból 20 füzetnyi évszázados

1 *Margittai Gábor*: Lefegyverezve. Könyvek a száz éve halott Gyóni Gézáról és hadifogoly magyarokról. Magyar Idők 2017. július 22. Lugas 15.

2 *Gyóni Géza*: Jajszavas írás. Válogatott versek. Összeállította és magyarról oroszra fordította: *Gaál Áron*. Dabas Város Önkormányzata, Dabas, 2017.

3 *Valentyik Ferenc*: Gyóni Géza válogatott írásai a Bácskai Hírlap 1913-as évfolyamából. *Honismeret* 2018. 2. sz. 117–118.

4 *Balog Eszter*: Gyóni Gézára emlékeztek a centenáriumon Dabas–Gyónon. *EVANGELIKUS.HU* 2017. 06. 26. 08:20

5 *B. K.*: Tábla őrzi Egerben Gyóni Géza emlékét. *Heves Megyei Hírlap* 2017. június 27. 3.

6 *Megyeri Dávid*: Civilizációmentő a hit. *Magyar Idők* 2017. szeptember 14. 18.

7 *Vári Fábán László*: „Ő mindent értett, s mindent megbocsátott”. Gyóni Géza emlékezete. *Magyar Napló* 2018. 1. sz. 44–45.

8 *Valentyik Ferenc*: Gyóni Géza testamentuma. Összeállítás az emlékévé írásából. Gyóni (Áchim) Géza 1917–2017. Szerk.: *Valentyik Ferenc–Kapui Ágota–Szűcs Mária*. Dabas Város Önkormányzata, Dabas, 2018. 67, 73, 81, 88–89, 98.

9 *Feldman László*: Orosz történész kutatása Dabason. *Dabasi Újság* 2018. december. 22.

10 *EVANGELIKUS.HU*: Irodalmi szenzáció. Ismeretlen Gyóni Géza versekre bukkantak Szibériában. 2020. október 22. 07:31

**Gyóni Géza, „a világháború Petőfije”
a krasznojarszki hadifogolytáborban
(Ismeretlen hadifogolytárs felvétele;
Magyar Család 1930. 5. sz.)**

nővérével, Zsuzsika húgával és Endre öccsével elkötelezett magyar és református nevelést kaptak szüleiktől.¹³ Elemi és középiskoláit 1893-tól bentlakó diákként a közeli Marosvásárhely Református Kollégiumában végezte. Az iskolai értesítők a legjobb tanítványok között tartalmazzák a nevét, a sportban, testnevelési gyakorlatokban is az élen járt. Hetedikes tanulóként nyertes irodalomtörténeti pályamunkát készített *A székely népballadák irodalma* témakörben,¹⁴ majd a március 15-i városi ünnepség színvonalát emelte a Bem-szobornál elmondott szavallatával.¹⁵ Végzős diákként, az 1901–1902-es tanévben az újonnan alakult ifjúsági egyesület, a Mentovich Önképzőkör jegyzőjévé választották. Elnyerte a marosvásárhelyi születésű dr. Sebess Dénes (1869–1945) országgyűlési képviselő díját, mellyel a szóban legjobban érvelő vitakozót jutalmazták. Szintén elnyerte nyugalmazott tanára, tekintetes Szabó Sámuel úr díját is mint a magyar történelemben, irodalomban legtöbb önmunkásságot tanúsító diák. Mindezekon felül ő tartotta az iskolában a március 15-i ünnepi beszédet.¹⁶

11 *Kő András*: „Istenem, ne többet”. Magyar Hírlap 2020. november 21. Hétvégi melléklet IV.

12 *Kovács László–Tatyjana Mihajlovna Rejsz*: Egy hadifogoly-antropológus tanár: Dús Ferenc (1888–1945). *Anthropologiai Közlemények* 50. Budapest, 2009. 81–99.

13 *S. Székely Lajos*: A Somosdi Székely család. *Turul* 1908. 157–166.

14 *Bedőházi János*: A Marosvásárhelyi Református Kollégium értesítője az 1900–1901. iskolai tanévről. Marosvásárhely, 1901. 81.

15 Magyarország: A vidéken – Marosvásárhely. 1901. március 16. 5.

16 *Csikó Lajos*: A Marosvásárhelyi Református Kollégium államilag segélyezett főgymnasiumának értesítője az 1901–1902. iskolai tanévről. Marosvásárhely, 1902. 95.

Képességeit tekintve lehetett volna atyja pályájának folytatója, de a szószék helyett a katedrát, a tanári hivatást választotta. A családon belüli mintát nagybátyja, Somosdi Székely Lajos csittszentiványi református tanító példája adta. Felsőfokú tanulmányainak színhelye a budapesti tudományegyetem, ahol közéleti tevékenysége a Főiskolai Székely Kör tevékenységében összpontosult, részben az egyesület alapító tagjaként, majd elnökeként is.¹⁷ Ezt követően besorozták, katonai kiképzése végeztével tartalékos hadnagyi rangban szerelt le.

Tanári pályafutása az 1907-ben alakult marosvásárhelyi Gróf Széchenyi István Felső Kereskedelmi Iskolához kötődik. Az intézménynek 1909-ben elkülönülten működő leányiskolája indult, melyben szintén oktatott. Az iskolavárosban 1911. februárban megalakult a Marosvásárhelyi Tanári Kör, melynek előbb jegyzőjévé, majd titkárává választották a fiatal kollégát.¹⁸ Tanintézetét 1911-ben már 177 fiú és 36 leánynövendék látogatta. Az értesítőben Székely tanár úr hangulatos leírásban számolt be az olaszországi tanulmányútról, mely a lapszerkesztők¹⁹ figyelmét is felkeltette.²⁰ Az iskola nagyszabású október 6-i megemlékezésén emelkedett hangvételű ünnepi beszédet mondott.²¹ 1912 júliusában családot alapított: a leányiskolában oktató kolléganőjét, Gombos Rózát, az ismert kolozsvári nyomdász, Gombos Ferenc²² másodszüllött leányát vette feleségül.²³

1913-ban őt bízták meg a tanintézet sportegyesületének vezetésével. A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara tevékenységét ismeretterjesztő előadások tartásával támogatta. 1914. január 5-én Szaloniki jelenét és jövőjét mutatta be az érdeklődőknek a vármegyeháza nagytermében,²⁴ február végén pedig a vitaestély aktív résztvevőjeként rögzítik nevét a lapok, a fórumot Erdély vasútpolitikájáról rendezték.²⁵ 1914 júniusában, levélben üdvözölte a Mikes Kelemen Irodalmi Társaság sepsiszentgyörgyi megalakítását.²⁶

A világháború kitörése után azonnal mozgósították, a beszercei 63. gyalogezred kötelékébe vonult be. Egyenesen a frontra, Galíciába irányították őket, és már augusztusban megütköztek az ellenséggel. A hátszországban felesége a harcok kárvallottjait rendszeresen támogatta adományai-

A beszercei 63. gyalogezred I. világháborús emléktáblája Budapesten (Schäffer Ármin felvétele, 1931; Déri Múzeum, Debrecen)

17 Székelység: A budapesti „Székely internatus”. 1906. március 9. 2.

18 Székely Napló: Megalakult a „Marosvásárhelyi Tanári Kör”. 1911. február 7. 1–2.

19 Székely Napló: A kereskedelmi iskola értesítője. 1911. augusztus 13. 1.

20 Az értesítőn túl bizonyosan publikált a korabeli erdélyi sajtóban is, azonban írásai hiteles beazonosításához még Gulyás Pál irodalomtörténész cédulátára sem nyújt elegendő segítséget.

21 Székely Napló: Október 6-ika. 1911. október 7. 2.

22 Gombos Ferenc (1854–1913) nyomdász, Kolozsvár közéletének számontartott alakja, tulajdonosként a Római Katolikus Lyceum Nyomda működésének folytatója 1895-től. *Ujság* címmel 1899-ben saját napilapot alapított. Szakirodalmi munkája: A kolozsvári könyvnyomdászok segélyző egyletének keletkezése és fejlődése 1861–1886. Magyar Polgár Könyvnyomda, Kolozsvár, 1886.

23 Székely Napló: Házasság. 1912. július 4. 3.

24 Ellenőr: Balkán. 1914. január 4. 3.

25 Székely Napló: Erdélyrészi vasútpolitikánkról. 1914. március 1. 1.

26 Székely Nép: A Mikes Kelemen Irodalmi Társaság alakuló gyűlése. 1914. június 4. 1–2.

val, 1914 novemberében ékszereinek leadásával résztvevője volt az Augusztá-alap „Aranyat vasért” felhívásának is.²⁷ Székely hadnagy a hősiességek során 1915. július 27-én, Cholm városában esett a többszörös túlerőben lévő oroszok fogságába. Az előző napon azonban olyan merész előretörést vitt véghez egységével, hogy *Signum Laudis*-szal, azaz *Katonai Érdeméremmel* tüntették ki és főhadnaggyá léptették elő. Mindez a Marosvásárhelyen megjelenő *Székely Napló* rövid híréből tudható, mely a feleségéhez írt levél alapján készült.²⁸

Szibéria legnagyobb hadifogolytáborainak egyikébe, Krasznójarszkba hurcolták, ahol több tízezren sánylódtek. A táborban mintaszerű kulturális tevékenységet folytattak a magyar tanítók: istentiszteleteket tartottak, temettek, koncerteket adtak, analfabétákat tanítottak meg írni-olvasni. Tanfolyamokat szerveztek a témakörök széles választékával: biológia, magyar történelem, magyar irodalomtörténet, pedagógia, általános ismeretek, ipari és kereskedelmi általános ismeretek, ipari és kereskedelmi könyvelés, gazdasági szakismertek, németnyelv-oktatás kezdőknek és haladóknak, gyorsírás, könyvvitel, orosz-, francia-, töröknyelv-oktatás és háziipari oktatás.

Az egyesülethez csatlakozó Székely főhadnagy a *Magyar történelem* tanfolyamot vezet-te.²⁹ 1920-ban hazatért kézdivásárhelyi rabtársa így emlékezett: „Tartalmas előadásokat tartott a táborban »Székelyföld«, »Erdély politikája«, »Marosvásárhely jövője«, stb. címen, s mint Cholnoky tanítványa, bizonyította előadásaiban, hogy mit dokumentálnak a temetők, ásatások és a városok. Személyes jó barátságban állott Gyóni Gézával. Előadásokat tartott Gyóni élete, költészete és egyénisége címen.”³⁰ Ugyancsak bajtársaitól tudjuk, hogy Gyóni halálakor ő tett javaslatot az elhunyt költő tetemének vasabronccsal történő jelölésére, a későbbiekben remélt exhumálás segítésének szándékával. Székely tanár úr egyike volt annak a 40 hadifogolynak, akik kikísérhették a költő koporsóját a tábor kapujától a hadifogoly-temetőbe, majd a sírhantnál Anton Weidel német evangélikus lelkész imája után ő mondta el az utolsó búcsúztatót. Beszédéből a következő részlet jutott el a hazai lapokhoz:

„Pihenj békén, csöndesen, ebben az idegen földben, amely már nem egészen idegen nekünk. Az Altáji hegyektől északra 2000 év előtt magyar lovasok paripái düböröghettek. Le-gyen könnyű Neked ez az ősi hant, hol testvéreid mellé jutottál és várj türelemmel a nemzet megemlékezésére, mely jönni fog nemsokára. Addig is ne zavarja semmi nyugalmadat. Isten veled!”³¹

Egy másik visszaemlékezés, Balogh István (1894–1970) memoárja³² örökítette meg, hogy a temetés után az egész táborot bejárta Gyóni Géza verskéziratainak összegyűjtéséért: „kopogtatott mindenki ajtaján, hogy összeállítsa Gyóni fogoly-portróját”. Mindent elkövetett, „csak hogy valamit is exhumáljon róla”. Az elképzelés azon alapult, hogy a költő bajtársai kérésére gyakran írt emléksorokat, olykor még hegedűbe, vagy párnahuzatra is, de azt is megengedte, hogy az aktuális versét lemásolják.³³ Székely Lajos sokszor járt sikerrel, mert méltányolták az otthoni könyvkiadás tervét, ugyanis rendszerint a felesége családja tulajdonában lévő kolozsvári nyomdára hivatkozva érzékeltette az elképzelés realitását.

27 Székely Napló: Aranyat – vasért! 1914. november 17. 1.

28 Székely Napló: Székely Lajos fogságban. 1915. szeptember 11. 1.

29 *Baja Benedek–dr. Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos* (szerk.): *Hadifogoly magyarok története*. II. kötet. Athenaeum Rt., Budapest, 1930. 120.

30 Székely Nép: Székely művészet a krasznójarszki fogolytáborban. 1920. szeptember 30. 2.

31 Egeri Népujság: Gyóni Géza temetése. 1922. február 17. 1–2.

32 *Balogh István*: Gyóni Géza szibériai életrajza. A szerző kiadása, Budapest, 1927. 185–186.

33 *Martin Kornél*: Martin Ferenc tartalékos hadnagy első világháborús feljegyzései. *Hadtörténelmi Közlemények* 2001. 1. sz. 167–168.

Gyóni Géza temetése (Sapiro krasznajarszki fényképész felvétele; Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. Bp., 1927. 191.)

Végül – a borítólapon fotójának tanúsága szerint – a Gyóni Géza verseit is tartalmazó kéziratfüzet fejezeteit: „*Írták bajtársai a költő halála évében Krasznajarszkban, Közép-Szibériában*”, és az összeállítás a *Gyóni a harctéren és a hadifogságban* címet kapta a szerkesztőtől. A kiadót illetően azonban az elgondolás változott, a kéziratot Kolozsvár helyett Budapestre tervezték eljuttatni, hogy a Petőfi Társaság adja ki, hiszen a neves irodalmi egyesület Gyónit 1915 decemberében rendes tagjává választotta, s a lélekmelengető hír még Szibériába is eljutott.

Az életrajz létezése gyakorlatilag elfeledett, de nem ismeretlen ténye a költő utóéletének. Elkészültéről 1918 júniusában a hadifogságból Szabadkára hazaérkező Keresztes Henrik hadnagy adott hírt a hazai lapokban: „*Székely Lajos tanár, aki szintén fogolytársa volt Gyóninak, egy nagyobb munkában megírta a költő élettörténetét és irodalmi jelentőségét.*”³⁴ Marosvásárhely helytörténeti idôtára a korabeli tudósítások alapján a következőképpen rögzíti az eseményt: „*Székely Lajos, a Felső Kereskedelmi Iskola tanára, Gyóni Géza fogolytársa könyvet írt a költőről, haláláról, s művéről.*”³⁵

Székely főhadnagy bizonyára szabadulásakor tervezte hazamenteni a kéziratkötetet, és egyengetni annak itthoni útját, de a sors más fordulatot hozott számára. 1919 tavaszán a táborparancsnokság engedélyével Magyar Szövetséget alakítottak a hadifoglyok, melynek vezetésében, alelnökként vállalt szerepet. A nyomorgó legénységet segélyezték, a nemzeti, bajtársi érzést ápolták, a hazajutás érdekében munkálkodtak. A nemes célú szervezet ténykedése néhány hónappal később mégis bajhoz vezetett, ugyanis tényleges működését eltorzítva, annak ürügyével végezték ki a krasznajarszki magyar hadifoglyok történelmetanárát 1919. augusztus elsején. A kolcsakisták vérengzése az egyik legszomorúbb fejezete a tábor történetének. Oroszországnak ebben a zavaros időszakában a tábort őrző újonczred katonái július 30-án reggel fellázadtak, a megmozdulást voltaképpen vörös érzelmű altisztek szították. A túlerőben lévő fehérek azonban gyorsan leverték a lázadókat, és szörnyű

34 Budapest: Gyóni Géza utolsó éve. 1918. június 9. 4–5.

35 *Sebestyén Mihály* (összeállította): *Időtár. V/2. 1900–1944. Pótlások, kiegészítések, javítások az Időtár II–III. kötetéhez.* Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2016. 309.

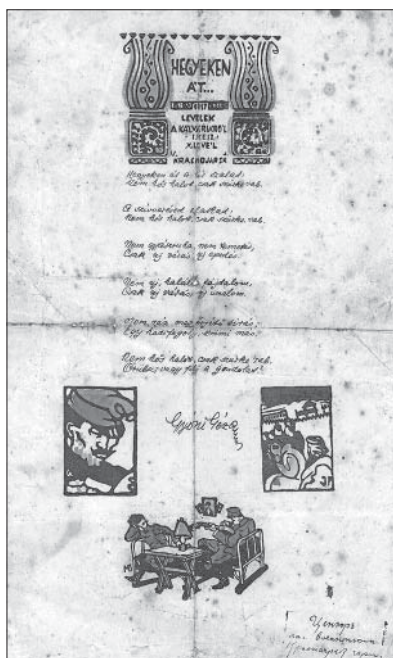
bosszút álltak: egyetlen nap alatt több mint ötszáz katonát végeztek ki. Az ámokfutást, bűnbak-keresést a zendülésben teljességgel ártatlan magyar hadifoglyok között folytatták. A 12. csehszlovák lövészezred hadbíró-sága mondvacsinált okokkal 1919. július 31. és augusztus 2. között 17 hadifogoly agyonlövését rendelte el: Zsedér Sándor tizedes, Saj Jenő gyalogos, Székér Károly zászlós, dr. Pély Géza hadnagy, Székely Lajos főhadnagy, dr. Száva István hadnagy, Fekete Emil hadnagy, dr. Katona Gyula hadnagy, Pap János gyalogos, Pável György gyalogos, Gáspár Béla hadapród, dr. Forgács Dezső zászlós, Dukesz Artúr hadapród, dr. Molnár Alajos hadapródjelölt, Kraszovszky Dezső tizedes, Ludvig Kálmán zászlós és Skoff Béla hadapródjelölt életét oltották ki. A kivégzéseket még több is követhet volna, ha a Svéd Vöröskereszt megbízottja, a „Szipéria anygala” nevet kiérdemlő Elsa Brändström (1888–1948) közbe nem lép és le nem tiltatja a további vérengzést.³⁶

Székely Lajos családja 1920 májusában kapott hivatalos értesítést a tragédiáról.³⁷ A Honvédelmi Minisztérium hadifogoly osztályának lapjában 1920. június 15-én emlékeztek meg az áldozatokról, akiknek voltaképpen a magyarságuk volt a legfőbb bűnük.³⁸

A következő évtizedekben, a hazai újságokban méltóan ápolták emléküket, jellemzően időről időre egy-egy Szibériából hazajutott szemtanúval felidézve a történeteket.³⁹ 1945 után ez jelentősen megritkult, és a megváltozott politikai viszonyoknak – mondhatni a korszellemnek – megfelelően a publikációkban a Magyar Szövetséget nacionalista szervezetként állították be.

Székely tanár úr nevét a Gróf Széchenyi István Felső Kereskedelmi Iskola világháborús emléktáblája őrzi, melyet a marosvásárhelyi református temetőben állítottak az egykori tanítványok.⁴⁰ A világháború harcaiban megsemmisült egykori ezrede emlékét pedig a Hadtörténeti Múzeum díszudvarán található mementó örökíti, melyet eredetileg 1931-ben avattak,⁴¹ majd 1945 után raktárba került, és a közelmúltban állították fel újra.

Az ismeretlen krasznojarszki kéziratok között akad egy Magyarországon jól ismert tétel is: a *Hegyeiken át...* című, színezett linómetszetekkel illusztrált adománygyűjtő lap. A relikvia szerepel a Hadtörténeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, az OSZK Kézirattára és a dabasi Gyóni Géza Emlékszoba állományában, de számos példányt őriznek magángyűjtők is. Dr. Pajzs Elemér ügyvéd, tartalékos hadnagy kezdeményezésére 1917 márciusában, összesen 700 példányban készült. Valamennyire saját kezűleg

A krasznojarszki adománygyűjtő lap (A szerző gyűjteményéből)

36 Baja Benedek–dr. Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos i. m. 422–426.

37 Sebestyén Mihály (összeállította): Időtár. III. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919–1944. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2011. 29.

38 Hadifogoly – Újság: Magyar marttyrok. 1920. június 15. 1.

39 Pesti Napló: Cseh haditörvényszék Krasznojarszokban. 1938. október 16. 36.

40 Valentyk Ferenc: Székely főhadnagy, a krasznojarszki magyar hadifoglyok történelemtanára. Dabasi Újság 2020. december. 19–20.

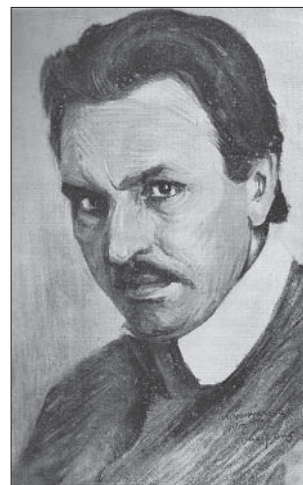
41 Újság: Hősök emléke. 1931. július 7. 9.

írta híressé vált versét Gyóni Géza, de Gallas Nándor, Jakobovits Arthur, Muhits Sándor és Vermes József személyében további ismert művészek működtek közre létrehozásában.⁴² Egy rubelért árusították, a kézzel írt *Lapfordítások* című tábori lapot készítő tanítók megsegítésére szolgált, akik a bevételt húsvéti ajándékként kapták meg. Az eset jól igazolja a költő humanizmusát, aki visszavonult, zárkózott hadifogolyként élt, de társaitól – amíg tehetne – minden esetben elvárta, hogy a karitatív akciókba bevonják.

A közelgő halálát érző Gyóni kórházba menetele előtt sok iratát elégette.⁴³ Hátrahagyott holmijának, szellemi hagyatékának rendezésével a vele egy kórházi szobában fekvő Tscheik Ernő (1880–1965) iglói rajztanárt bízta meg 1917. június 13-án. A rabtárs a táborparancsnokságtól félve vette magához a kéziratokat, azzal az eltökéltséggel, hogy az alkotásokat eljuttatja a költő sógorához, dr. Szolár Ferenchez, Budapestre. A temetés után az Áchim testvérek holmiját árverésen értékesítette, melyből 355 rubel folyt be, amit a költő rendelkezése alapján a magyar legénység segélyezésére adott át.⁴⁴ Az árverés után megmaradt ingóságokat Molnár Elek alezre-des egy kétméteres ládába csomagoltatta. A ládát gondosan őrizték, majd az utolsóként szabaduló két tiszt, mivel nem hozhatták haza magukkal az emléktárgyakat, inkább elégették a láda tartalmát, mintsem az oroszok kezére kerüljön.⁴⁵ Lényeges gyakorlati ismeret, hogy Oroszországból a szabaduló hadifogoly legális módon iratot nem hozhatott haza magával. „Az oroszok ugyanis mindenütt éberem vigyáztak arra, hogy a hazatérő hadifoglyoknál ne maradjanak dokumentumok, amelyek a szibériai nagy éjszaka feketeségeire rávilágítanak. Az időnként kicserélt beteg katonáktól úgyszólván minden írásos dolgot elvettek.”⁴⁶ A hadifogoly leleményesség esetén mégis képes volt legyőzni ezt az akadályt: Tscheik Ernő például Gyóni Géza utolsó, hadifogságban írt verseit az eredeti kéziratokról vékony hártypapírra másolta és csere-rokkantként „egy ládika kettős fenekében elhozta” 1918 májusában Budapestre.⁴⁷ Azaz nagy esély van arra, hogy a híradásokban ismeretlenként jelzett versek jelentős része Tscheik Ernő jóvoltából már 1919-ben eljutott a magyar olvasóközönséghez a *Rabságban* című kötetben.

Ez Székely Lajos érdemeit egyáltalán nem csorbítja. Életrajzkötetében éppen az adománygyűjtő-lap erényére, a hitelességre számíthatunk a legnagyobb bizonyossággal. Irodalmi szenzációt jelenthet benne néhány ismeretlen Gyóni-vers és versváltozat, de ebben a vonatkozásban a visszafogott várakozás az indokolt. A leletanyag folyamatban lévő feldolgozásának sikerében joggal bizakodhatunk, s remélhetjük, hogy eljön a magyar irodalom különleges napja, amikor kézbe vehetjük Gyóni Géza Krasznajarszkban, kéziratban előke-rült életrajzának teljes kiadását.

Valentyik Ferenc

*Tscheik Ernő
krasznajarszki pasztell-
képe Gyóniról (Balogh
István i. m. 181.)*

42 Balogh István i. m. 120–121.

43 Tscheik Ernő közlését a kézirat megsemmisítéséről később Mészáros Sándor László (1889–1972) színész is megerősítette, lásd *Kristóf Károly*: Gyóni Géza a krasznajarszki fogolytáborban elégette élete egyetlen szindarabját. *Színházi Élet* 1927. 28. sz. 25.

44 *Tscheik Ernő*: Előszó helyett. In *Gyóni Géza*: Rabságban. Utolsó versek (1915–1917). Athenaeum Rt., Budapest, 1919. 3–11.

45 *Árvay Árpád*: Gyóni Géza emléke egy csöndes nyáresti beszélgetésben. *Magyar Lapok* 1939. július 23. 5.

46 *Elek Béla dr.*: Gyóni Géza hagyatéka. *Magyarország* 1932. június 19. 16.

47 *Budapesti Hírlap*: Szibériai Gyóni-emlékek. 1918. május 22. 8.

Hídvégi Lajos kántortanító emlékezete

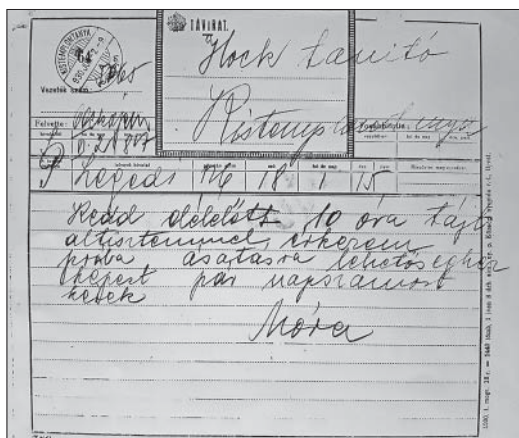
Hídvégi (Hock) Lajos 1909. június 28-án született Budapesten. Apja, Hock János hídkovácsként került a székesfővárosba és itt ismerkedett meg feleségével, Fejér Máriával, aki abban a kifőzdében dolgozott, ahová ő és munkatársai jártak ebédelni. Lajos bácsit gyermekkorában a szülei gyakran elvitték a Nemzeti Múzeumba, itt táplálta magába a hazaszeretetet és egy életre szólóan magába szívta az 1848-as eszméket, melyeket később a néprajzkutatói munkájában kamatoztatott.

Tanulmányait Budapesten kezdte meg, majd azt családja költözése után Cegléden folytatta. A későbbiekben a Magyar Királyi Tanítóképzőbe került Szegedre, ahol a kántortanítói oklevél megszerzése mellett megtalálta későbbi szenvedélyét, a régészetet. Nem kisebb egyéniség, mint Móra Ferenc író és régész egyengette útját.

1929 és 1930 között a frissen végzett tanító a Szeged környéki tanyákban kezdte el pályafutását és itt végzett Móra Ferenc segítségével régészeti kutatásokat, melyeket levélváltásaik is igazolnak. A híres író-költő nagy reményeket táplált az ifjú pályafutásával kapcsolatban, melyet egy levélváltás során meg is írt neki. Megígérte, hogy bárhová viszi az útja Lajost, akit leveleiben „öcsi”-nek szólított, ő figyelemmel fogja kísérni munkásságát. Ebből a levelezésből egyet szeretnék megismertetni az olvasókkal: „*Hogy mennyire értékelem a te fiatalos lelkesedéset, annak bizonyosságát adom. Most vésetem a márványtáblát a kulturpalotában azoknak a nevével, akik elősegítették az én igazgatóságom alatt a múzeum ásatásait, legalább megmaradsz így emlékül, ha a sorsod jobb helyre visz.*”¹

1930 körül ez a baráti, testvéri kapcsolat meglazul, s ekkor elnyerte Hock Lajos az alberti állami iskola tanítói pozícióját, abba az iskolába került, amely az alig egy évvel azelőtti Klebersberg-féle népiskolai program keretében épült fel. Sok kiváló kollégája akadt abban az iskolában. Néhányat szeretnék megemlíteni: Németh István (akinek a lányai is pedagógusok lettek), Mayer Irén, Karai Irén és Prikkel Kálmánné, az akkori jegyző neje. Az ifjú tanító itt is tovább hódolhatott régészeti szenvedélyének.²

A tanítói munkája nemcsak az alberti állami iskolára korlátozódott, hanem az előtte öt évvel épült Irsai Szeretet Leányai által patronált polgári iskolára is. Itt testnevelésoktatásban részesítette a diákokat. 1924 és 1948 között működött ez a polgári iskola Irsán. A helyiek emlékezetébe az iskola szellemisége és az apácák tudása mélyen beleyökerezett, szívesen emlékeznek az itt tanítószkodó apácákra, akik közül kiemelkedik az ismert piarista költő-író, Sík Sándor testvérhúga, Sík Mária Flóra (Valentin). Valentin később

**Móra Ferenc távirata Hídvégi Lajosnak
(A Hídvégi család tulajdonában)**

1 A Móra Ferenc Múzeum irattárában.
2 Hodos Gábor cikke a Honismeret 2009. évi folyamában.

igazgatói pozíciót is kapott. Lajos bácsit sok tanítványa példaképnek tekintette. Bekapcsolódott a helyi cserkész- és leventemozgalomba. Kőhegyi Mihályné, egyik tanítványa említette, hogy Lajos bácsi szellemisége és hazaszeretete mélyen megérintette. Minden tanítási óra előtt elővette Nagy-Magyarország térképét és a megyéket és felsoroltatta a diákokkal.

Erzsike néni továbbá azt is megemlítette, hogy amikor Lajos bácsi megkapta a bevonulási parancsot, akkor a tanítványoknak azt mondta, hogy az lesz a felesége, aki az első virágcsokrot dobja felé és azt elkapja.³ Ez az esemény a második bécsi döntés, 1940. augusztus 30-a után a magyar csapatok Erdélybe vonulása után következett be: az egyik városban, ahová az ő csapata élén vonult be. Itt tanítóskodott a református családból származó Ablonczy Erzsébet, aki a bevonuló csapatokat várta, s itt pillanthatta meg az ifjú katonatiszt Lajost. Az ifjú tiszt mély benyomást tett a tanítónőre, s pár hónapon belül házasságot kötöttek, majd visszaköltöztek Albertirsára. A fiatal hölgy pedig a férje kollégája lett a helyi iskolában. Az ifjú pár több mint ötven évet töltött együtt boldogságban. Szerelmi kapcsolatukból öt gyermek született, három fiú és kettő leány, József, János, Lajos, Erzsébet és Mária.

Az 1944-es esztendő új próbatétel elé állította a családot, ugyanis ekkor a katonatiszt Lajost egy SAS-behívóval az akkori Ukrajna területére szólította a haza védelme. Ekkor a 24. gyaloghadosztály tisztje lett és erről harctéri naplót vezetett, fényképekkel. Ezt a kéziratát 2018-ban Babucs Zoltán hadtörténész lektorálásával könyv alakban a Tortoma Kiadó megjelentette.⁴ A harctéri napló másfél évet ölel át. Az ifjú tiszt 1945 őszén a németországi Johannesburgban amerikai fogságba került, mely néhány hétig tartott, s innen több társával együtt tért haza Magyarországra. Amíg ő a harctéren volt, addig a felesége két gyermekével

Hídvégi Lajos ceglédi diákjai körében (Ceglédi Pálné gyűjteményéből)

3 Kőhegyi Mihályné visszaemlékezése.

4 *Hídvégi Lajos: Fegyver alatt. Az ungvári magyar királyi 24-ik hadosztályban 1944–1945.* Tortoma Kiadó, Barót, 2018.

az alberti állami iskolában, a szolgálati lakásban lakott. A helybeliek a család segítségére siettek, mert nem tudhatták, hogy mennyi ideig lesz távol az édesapa. Különböző élelmiszereket vittek a rászoruló család számára.⁵

A család albertirsai élete 1947–48 táján Ceglédre való költözésükkel lezárult, de nem szakadt meg teljesen, mert Lajos bácsi idős korában egy tanyát vásárolt és szívesen járt le kertészkedni, s elbeszélgetni a helyiekkel a régi időről. A ceglédi évek elején, levelező tagozaton, Budapesten tanári diplomát szerzett, az Apáczai Csere János Főiskolában. 1952 és 1974 között a Táncsis Mihály Általános Iskolában tanított, majd onnan vonult nyugdíjba, ezután a néprajzi gyűjtéseket fokozottabban tudta végezni.

A továbbiakban egy olyan visszaemlékező sorait szeretném idézni, aki barátjának tekintette Hídvégi Lajost, ő pedig dr. Surányi Dezső: *„Ünnepi alkalomnak tekintettem, amikor telefonos egyeztetés után mehettem hozzá beszélgetni, ugyanis mindig volt miről. A tízemeletes házban a maga személyisége, kedves felesége és nekünk tálalt süteménye és kávéja megderítette a napot, hasznos órákat. Lehetett kultúrpolitika, művelődéspolitikai [...]. Időskorára sem keveredtek össze az emlékek, jó volt a memóriája. A béke és békeség járta át egész lényét. Beszélgetőpartnereit fegyelmezett módon avatta be munkáiba. Tisztelete Cegléden és Albertirsán is egyaránt megvolt.”* Dr. Surányi Dezső még megemlítette, hogy temetése napján, 1994. augusztus 8-án, két fehér galamb körözött a levegőben, melyet égi jelnek fogott fel.

Lajos bácsi emlékezete Albertirsán például abban nyilvánult meg, hogy a Dolina-völgyben tölgyfát ültettek az emlékére, mert szívesen járt oda túrázni, illetve szívén viselte a környék természeti értékeit. Cegléd városa 1993 májusában *díszpolgári* címet adott neki. Méltó elismerése egy életpályának. Sok kiadatlan anyaga van, különböző témakörökben: balladák, mondókák, népi játékok, első világháborús katonanaplók, amelyek sajtó alá rendezésre várnak.

Hodos Gábor

Mosolygó Imre, a nyírmártonfalvai görögkatolikus templom alapítója

Mosolygó Imre Sándor görögkatolikus pap, szatmári főesperes Révaranyoson (Ara-nyosapáti) született 1922. szeptember 10-én. Édesapja Mosolygó Sándor (1894–1976) görögkatolikus esperes, édesanyja Kutka Erzsébet Ilona (1892–1976), testvérei: Mária Magdolna (1918–1980), Sándor (1920–2016) és Marcell János (1928–2001).

Az elemi iskolát (1927–1931) követően tanulmányait a kisvárdai Magyar Királyi Állami Bessenyei György Gimnáziumban (1931–1939) végezte, ahol 1939 júniusában gimnáziumi érettségit szerzett.¹ 1940. szeptember 1-jén kezdte meg egyetemi tanulmányait a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gépész- és Vegyészmérnöki Karán mint gépészmérnök hallgató.² Első- és másodéves egyetemistaként a háború

5 Hídvégi Mária visszaemlékezése alapján

1 Állami Bessenyei gimnázium. Kisvárdai, 1939. 20.

2 M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Évkönyv 1940–1941. 201. és 1941–1942. 367.

*Mosolygó Imre prédikáció közben,
az általa tervezett kalocsai mintás miseruhában (A szerző archívumából)*

alatt a hadifelszerelésekről készített műszaki rajzokat. Valójában azonban mindig is pap szeretett volna lenni. Mivel édesapja kérésére – hogy ne legyen minden fia pap – iratkozott be a gépészmérnöki szakra, így az ő tudta nélkül jelentkezett a szemináriumba.³ 1942. július 2-án nyert felvételt a hajdúdorogi egyházmegye papnövéndékeinek sorába.⁴ Szeptember 1-jén az Ungvári Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán kezdte meg teológiai tanulmányait.⁵ Az intézményt 1944 végén a szovjet hatalom bezáratta.⁶ 1945. szeptember 1-jétől a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta tanulmányait, ahol 1948-ban teológusdiplomát szerzett.⁷

Tanulmányainak befejezését követően, január 11-én néhány napra bevonult katonának. 1948. augusztus 17-étől Debrecenben, majd 1950. május 10-étől Újfehértón hitoktatott.⁸ Megvárta, hogy jegyese, Legeza Éva Mária (1929–2020) befejezze tanítói tanulmányait, ezért nem szentelték fel.⁹ 1949. július 5-én kötöttek Sajópálfalán egyházi, Arnóton polgári házasságot. Házasságukból született Miklós (1950–), László (1952–), József (1953–2020) és Éva (1967–). 1949. július 20-án Nyíregyházán Dudás Miklós megyés püspök szentelte pap-

3 Mosolygó Éva közlése.

4 Görög Katolikus Szemle 1942. július 12. 14. évf. 23. sz. 3.

5 *Véghező Tamás*: Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai 201.

6 *Bendász Dániel*: Illegalításban, de töretlen hittel. Papképzés a Munkácsi görög katolikus Egyházmegyében; <https://karpataljalap.net/2002/05/03/illegalitasban-de-toretlen-hittel> (2021. március 27.)

7 A Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja 1943–1944, 1944–1945, 1945–1946. 191.

8 Görögkatolikus papok sirnyilvántartása; <https://www.nyirgorkat.hu/csatolmany/hir/archiv/93/papisirok-adatok.htm> (2021. március 27.)

9 Ua. 3. sz. jegyzet

pá.¹⁰ Primíciája július 31-én Fábánházán volt. Elsőmisés jelmondata: „*Ne vess meg engem Üdvözítőm, [...] emeld fel fejemet [...] s tégy engem is szőlőd munkásává.*” (1. hang bűnbánati sztychira) 1974. október 1-jén Mátészalkán a templombúcsún tartotta ezüstmiséjét.¹¹

1991. november 11-én Mátészalkán, papságának 43. és életének 69. évében halt meg. Temetése november 14-én a mátészalkai köztemetőben volt.¹² Jelenleg a váci Ambró Ferenc utcai temetőben, feleségével közös sírban nyugszik.

TEMPLOMÉPÍTÉS 1956-BAN

1952. június 3-án helyezték helyettes lelkésznek Nyírmártonfalvára.¹³ A Nyírmártonfalvai Görögkatolikus Egyházközség 1946-ban lett önálló, addig Nyírácsád filiájaként létezett.¹⁴ A templom felépülését megelőzően a községi görögkatolikus iskola kápolnájában miséztek. A templom sekrestyéjében látható Szent Miklós püspököt ábrázoló képet ő festette az iskolai kápolna oltárképének, mivel a család védőszentjéül őt választotta. Később Szent Miklós lett a templom védőszentje.¹⁵ Megfogalmazódott benne, hogy a település első görögkatolikus templomát szeretné felépíteni.

1955 folyamán így került sor a parókiával szomszédos telek megvásárlására (4263 Nyírmártonfalva, Széchenyi u. 34.). A telken álló parasztházra nem adtak ki bontási engedélyt, viszont a templom kivitelezési tervei már készültek. A legények az épület rossz állapotának kihangsúlyozására faltámaszt építettek, amelyet rövid ideig meg is hagytak. Nem sokkal később egyik nap megkérték a tisztelendő urat, hogy bármit hall, ne jöjjön ki éjszaka a házból. Elősegítve a templom mihamarabbi megvalósíthatóságát, még akkor éjszaka összedöntötték a házat, amely így már hivatalosan is bontásra kerülhetett. Viszont templom-építési tilalom lévén az elkészült terv nem kaphatott hivatalos építési engedélyt.

1956. október 23. és november 4. között Debrecenbe utazott, ahol az építési engedéllyel egyenértékű határozatot kapott, amelyben az állt, hogy tudomásul veszik, hogy itt templom épül. Valamint ekkor vásárolta meg a vasalásokhoz szükséges anyagot is.¹⁶

A községben október 26-án délután kezdődtek el a forradalmi események. A földművesszövetkezet és a tanácsháza előtt kisebb csoportok jelentek meg. Ezekből néhányan kiváltak és követelték a Kossuth-címeres zászló kitűzését, ami meg is történt. Este nyolc óra körül a tanácsháza előtt újabb csoportok jelentek meg, leverték a begyűjtési és pénzügyi dicsőségtáblát, valamint a népköztársaság címerét. Idős Molnár József, ifjú Molnár József és Bíró Sándor megjelenésével az események a tettegességgig fajultak. Antal Istvánt, aki a hangos szóváltásra felügyelve a tanácselnök segítségére sietett, ifjú Molnár József megkéselte.¹⁷ A tanácsháza feldúlása közben ismételten kést rántott és kettévágta Pósa Lajos tanácselnök ajkát, aki a községi nyilvántartások értelmetlen pusztítása ellen erélyesebben is fellépett.¹⁸ Mosolygó Imre, valamint a református lelkész sietett a súlyos vérvesztéséget szenvedő és kórházi ellátásra szoruló bajbajutott segítségére.¹⁹ Október 27-én alakult meg a

10 Ua. 5. sz. jegyzet

11 Új Ember 1974. március 3. 30. évf. 9. (1443.) sz. 4.

12 Kelet-Magyarország 1991. november 13. 51. évf. 266. sz. 10.

13 Ua. 8. sz. jegyzet

14 Nyírmártonfalva egyházi élete; <https://www.nyirmartonfalva.hu/intezmenyek/egyhaziak> (2021. március 23.)

15 Mosolygó László nyugalmazott görögkatolikus pap közlése.

16 Mosolygó Miklós közlése.

17 Hajdú-Bihari Napló 1957. május 29. 2. évf. 123. sz. 6.

18 Hajdú-Bihari Napló 1959. augusztus 14. 16. évf. 190. sz. 3.

19 Ua. 16. sz. jegyzet.

tizenkét főből álló forradalmi bizottság, melynek tagja volt. A református lelkésszel közösen felállították a települési bolt védelmét szolgáló fegyveres őrszolgálatot. Több esetben tett hazafias kijelentést, de konkrét cselekedet hiányában nem indítottak eljárást ellene.

A forradalmat követően, 1957. április 19-én került sor az alapköszentelésre. Az építéshez szükséges építőköveket Vámospércsről hetven szekér segítségével hozták el. A falu öszszefogásának köszönhetően az alapot egy nap alatt ásták ki, valamint nyáron egy hét alatt készültek el a templom falai. Legtöbbször feleségét bízta meg az anyagbeszerzéssel. A tetőfedéshez felhasznált palát IKKA-utalványainak (fizetéskiegészítésként misemondásért kapták külföldről a papok) felhasználásával vásárolta meg. Minden vasárnap Csepel-mo-torjával gyűjtőkörútra indult.²⁰

Feltűnés nélkül őszre a templom tető alá került, de a teljes befejezése egészen 1960-ig elhúzódott. A templomtornyony a következő parókus idején épült meg, előtte a parókia felőli oldalán egy fa harangláb állt. A templomi oltár egy bezárt zárda kápolnájának oltára, amelyet Budapestről hozott.²¹

Valószínűleg a tanácselnök életének megmentése is hozzájárult később a templomépítés körüli hatósági ellenőrzések és vegzálások elkerüléséhez. Mindvégig sikertelenül próbálták meg beszervezni.²² Az építési munkálatokból szinte

Az elkészült templom (A szerző archívumából)

minden nyírmártonfalvai család kivette a részét, és ez az, ami különleges értéket kölcsönöz a templomnak.²³ A templom felszentelésére 1960. június 26-án került sor.²⁴ Védőszentje Szent Miklós püspök, a templombúcsú Miklós napján, december 6-án van.²⁵ Nem sokkal később önmaga kérte áthelyezését, hogy gyermekei gimnáziumban tanulhassanak tovább.

Mindig azt mondta a forradalomról, hogy „Azért tört ki, hogy Nyírmártonfalvának temploma legyen.”

TEPLOMÉPÍTÉS BEFEJEZÉSE AZ 1960-AS ÉVEKBEN

1961. február 1-jén helyezték helyettes lelkésként Mátészalkára.²⁶ A templomot 1941 és 1948 között építették.²⁷ Megérkezését követően hozzálátott a templom befejezéséhez, amelyet

20 Ua. 16. sz. jegyzet.

21 Ua. 15. sz. jegyzet.

22 Ua. 16. sz. jegyzet.

23 Ua. 14. sz. jegyzet.

24 Új Ember 1960. június 26. 16. évf. 26. sz. 4.

25 Hajdúdorogi Főegyházmegye Nyírmártonfalva; <https://hd.gorogkatolikus.hu/adattar-parokia/Nyirmartonfalva> (2021. március 27.)

26 Ua. 8. sz. jegyzet.

27 Mátészalka; <https://www.nyirgorkat.hu/?q=parokia&id=87> (2021. március 26.)

Templomszentelés 1960-ban (A szerző archívumából)

ki, ahogy azt is, hogy az ikonosztázion képei a sík mennyezetre kazettaszerűen legyenek felfestve.²⁹ Egyedülálló keleti ikon stílusban újjáfestett görögkatolikus templom lett.³⁰ A szentély falán látható Krisztus-ikon érdekessége, hogy bárhova is álljunk a templomban, a szemeivel mindig ránk néz.

A mátészalkai templom a kovácsoltvas királyi kapuval (A szerző archívumából)

a külső vakolással kezdett. A templomot 1967. és 1969. között²⁸ Szilágyi János festőművész (1911–1978), a hazai egyházi murális-figurális festészet egyik kiemelkedő alakja festette két fiával közösen. Korábban csak római katolikus templomokat festettek, így ez volt életük első, de nem utolsó görög rítusú templomdíszítése. A templom falfestményeinek a színvilágát közösen találták

Felesége csempezte át a határon Horváth Anna (1924–2005) beregszászi művésznő terveit, amely alapján József fiával közösen elkészítették a kovácsoltvas királyi kaput – mely az angyali üdvözetet ábrázolta –

A mátészalkai templom 1981-ben felszentelt harangja (A szerző archívumából)

28 Ua. 27. sz. jegyzet

29 Ua. 3. sz. jegyzet

30 Új Ember 1975. máj. 18. 31. évf. 20. (1506.) sz. 1.

és amelyet később átvittek az erdőhorváti görögkatolikus templomba. Mára onnan is kipakolták.³¹ Alapképnak két rézből készült dombormű volt felfüggesztve az ajtót tartó vasszerkezetre, amelyek szintén csempészás útján kerültek Beregszászról Magyarországra.

A Tóth család kezdeményezésére készült el a templom második és egyben legnagyobb harangja, amelyet 1981-ben szenteltek fel. A család a harang teljes költségének több mint felét saját négytálatos lottószelvényéből fedezte. A harangot idős Gombos Lajos (1928–2011) aranykoszorús harangöntőmester készítette. Egy Amerikában élő rokonától nagy méretű, bibliai történeteket ábrázoló festményeket kapott, amelyeket a templomi hittanoktatáshoz használt.³²

Mosolygó Imrét 1969-ben nevezték ki parókusnak. 1975. augusztus 29-én tiszteletbeli esperes, 1976. május 1-jén szatmári főesperes lett.³³

1984-ben agyérgörcsöt kapott, tolószékbe került, de egy éven keresztül még ellátta szolgálatát. 1985. szeptember 1-jén vonult nyugdíjba.

Villei-Pribék András Gábor

Törvénytörési néprajz

Történelmi múltunk két különös alakja, a pribék és a tolvaj

A történelmi forrásokban felbukkan két olyan embertípus, amely tevékenységét illetően különösnek, valójában kétes személyiségnek, bűnözőnek tekinthető, mint a *pribék* és a *tolvaj*.

Pribék szavunk különböző jelentéstartalommal rendelkezett az elmúlt évszázadokban. Egyes vélemények szerint délszláv (dalmát, horvát, szerb) szó, azonban valószínűsíthetőbb a török eredete: „A törökből származtat az is hihetővé teszi, hogy tiszta alakjában a törökkel határos sláv nyelvekben dívik, és hogy a magyarban nemes családnevekben is él, melyek szegyenítő szókat nem igen szoktak fölvenni” – állapítja meg a magyar nyelv szótára.¹ A pribék azonban kétes alaknak számít, valójában áruló, aki hitszegő módon közössége ellen fordul, átáll az ellenséghez. Mint kém bukkan fel, ami részben kedvező megítélését jelenthette.

A pribékre számos adat található Nagykőrösön a XVII. századi történelmi dokumentumokban. A mezőváros gazdagnak mondható levéltári anyaga a XVII. század elejétől maradt fenn, s különösen értékes adatokat őriznek a számadáskönyvek.

Nagykőrös városába is rendre jöttek hívatlan „vendég”-ek. A törökök Pestről és Budáról, de sok más helyről, mint például Szolnok, Gyula, Jankovác, Temesvár, Eger, Sirok,

31 Ua. 15. sz. jegyzet

32 Ua. 3. sz. jegyzet

33 Ua. 8. sz. jegyzet

1 Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Ötödik kötet. Pest, 1870. 355.

Koppány. A „magyar” részről végvári katonák „látogattak” errefelé, köztük Thököly Imre kurucai is. A hívatlan „vendég”-ek a városnak jelentős károkat okoztak.

A város kiadásai között több adat vonatkozik az itt megjelent pribékekre is. Hogy nem csupán aljas népség lehetett, bizonyítja az is, hogy a városi tanács étellel-itallal, s ajándékokkal is ellátta őket. Első említésük 1632-ből ismeretes: „Hogy az Katonak Napal be jöttek wolt akkor attunk Giurka pribeknek egi papuczot kapcsastul f. dn 70.”² A pribék mint lovas ember a végvári katonákkal érkezett Nagykőrösre, s nyilvánvaló szolgálatát a városi tanács honorálta is. 1638-ból feljegyezték, hogy „Waci Pribek’k Lovok patkolasara walo wasat wettünk” 4 forint és 20 dénár értékben.³ Tehát a pribékek Vácról jöttek, s valójában ők is magyarok lehettek. Az 1641-es esztendőben is itt jártak, s „Warga Janostul a’ Pribekek’k wettünk egi fel bőrt boczkornak” valót 1 forintért, jegyezték fel a kiadások között. A János nevű vargától hozták a bocskor varrásához szükséges kikészített bőrt.⁴ A pribékeknek 1647-ben fokhagymát és diót, majd 1648-ban „Szöld Istok Pribek’k diót” adott a magisztrátus embere.⁵

A pribék tehát olyan ember volt, akit a városi tanácsnak érdekében állhatott szívesen fogadnia és ajándékban is részesítenie. Ilyen személy bukkant fel a mezővárosban 1661 februárjában: „Peterffi Mattyással czinaltattam Pribek Janos Urunk’k Egy Tal rakott”. A városi tanács a szígyártómester Péterffi Mátyással a pribék János úrnak – tehát nem közönséges embernek – tarsolyt varratott, melyért 80 dénárt fizettek.⁶

Hogy a pribékek mi járatban voltak Nagykőrösön, akár Kecskeméten, Cegléden, nem derül ki, ellenben félelmetes emberek lehettek, akiktől tartania kellett a mezővárosoknak és lakosságának, amivel a városi hatóság tisztában is lehetett. A pribék a XVII. században még valójában katonaféle ember, kém volt. Jóllehet magyar emberek lehettek, de az akkori viszonyok ellenére nemzeti tudat, hazafiság nem fűthette őket, csupán valamilyen megbízásnak eleget téve, sajátos önös érdeküknek, életfelfogásuknak tulajdoníthatóan is megfordultak az ellenség, a törökök körében, akik nem is mutattak ellenszenvet irányukban, érdeküket nem sérthette személyük, jószolgálatot téve nekik. Akárcsak a mezővárosok, a felső-magyarországi magyar hatóságok, úgy a törökök is igényt tarthattak kémkedésükre, hírszerző, hírvivő ténykedésükre. Ezért is volt kénytelen kiszolgálni őket a városi tanács.

A mezővárosi tanács, a magisztrátus, élén a főbíróval és a számadó második bíróval, s a tekintélyes szenátorokkal, hallatlan diplomáciai képességről kellett hogy bizonyoságot adjanak. Elkerülve a törökök haragját, a budai török és a Nógrádba kényszerült magyar vármegyei hatalom, s nem utolsósorban a bécsi császári udvar fennhatóságából eredő függőségben a létbiztonságot kellett megteremtteni úgy, hogy a város érdekei kevésbé sérüljenek. A kőrösi magisztrátus diplomáciai érzékére jellemző, hogy nem riadtak vissza drasztikus lépésektől, ha veszély leskelődött a városra, mint történt 1644-ben. A tanács számadásai-ban szerepel, hogy „Iwan Aga az Pesti haddal az Niarban Nalunk lewen az mely Pribek hoz-zajok alot wolt felwen arulkodasatul hogy megh ölljek fizettünk f 150”.⁷ A pribék tehát áruló, megbízhatatlan valaki volt, aki megfigyelhette a Nagykőrösön történeteket. Alkalmasint

2 MNL PML NkV SzK 1636/37. 113. pag..

3 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megyei Levéltára (PML), Nagykőrös Város (NkV), Számadáskönyv (SzK) 1638/39. 130. pag.

4 MNL PML NkV SzK 1641/42. 190. pag.

5 MNL PML NkV SzK 1647/48. 189. pag.; SzK 1648/49. 224. pag.

6 MNL PML NkV SzK 1660/61. 1661. febr. 14. 145. pag.

7 MNL PML NkV SzK 1644/45. 145. pag.

kifigyelhette a titokban tartott, féltve őrzött dolgokat, eseményeket, s az esetleges „visszaélésekről” a törököket vagy a vármegyét tájékoztatta, s ezért a pribékek – ebből eredően –, a város ártalmára lehettek. A török mezei hadak vezetése eleget tett a város kérésének, nem tartották kivitelezhetetlennek, érdeküket sértőnek, hogy likvidálják a pribéket. Jellemző, hogy igen nagy pénzösszeget fizetett ezért a város, amivel el is érhatték szándékuk megvalósulását.⁸

A törökök kiűzése után már okafogyottá válhatott, hogy egyes személyek önös vagy más érdekektől vezéreltetve, megbízva látogassák a magyar mezővárosokat és megforduljanak az ellenség körében is, kémkedjenek. A pribék szó eltűnt a dokumentumokból. Viszont érdekes, hogy vezeték- – és nem tulajdonságot jelölő – névként felbukkant a későbbi időszakban.

Nagykőrös mezőváros – akárcsak Kecskemét és Cegléd – a XVII–XIX. században is saját gazdasággal rendelkezett, agrártevékenységet folytatott, amelyből jövedelmeinek jelentős része származott. A mezőváros vagyonának részét képezte a tekintélyes – olykor a kétezres számot is elérő – juhállomány. A magisztrátus minden évben pásztorokat fogadott fel őrzésére és gondozására. A *nyájjuhász*, *meddő juhász*, *ellető juhász*, *esztrengahajtó* gyermek, *kospásztor* mellett *fejős juhász*okat is felfogadtak. A juhok fejésekor, a tejből nagy mennyiségben készítették a sajtot, gomolyát, amelyeket nem csak a törököknek kellett adni, de a városi tanács vezetőinek, a város különböző alkalmazottainak (főbíró, második bíró, pásztorok, szolgák) és a református egyház elöljáróinak (lelkészek, kántor, „*oskolamester*”, tanítók) éves bérezésében is javadalmaztattak. A Rákóczi-szabadságharc idején, például 1704-ben egy Pribék nevű pásztor fogadott meg a városi tanács, akinek jövedelme a következőkből állt: „*Pribék János Fejős Juhász bére Masodik Vasarnapi Téj, Tall 8. Dolmany, Nadrag, Ing, gatya Edgy, edgy kő só*”.⁹ Megbecsült embernek bizonyult, mert később is alkalmazta a városi tanács: 1706-ban Ember György és „*Pribék András*” voltak a fejős juhászok „*Miklós Meddü Juhász*” és „*Mészáros Miska esztrenga hajtó*”, „*Hangya Istók Isztorongás*” társaságában.¹⁰

A pribék ragadványnévből kialakult vezetéknev utalhatott az illető társadalmi helyzetére, azonban mint fejős juhász már fontos munka, tevékenység végzésére vállalkozó, megbízható személyre vonatkozott. A szó jelentésének összetettségét bizonyítja, hogy családnévvé alakulhatott.

A pribék a XIX–XX. századi szóhasználat szerint kétes személy, alantas foglalkozású ember. Mint olyan, kapcsolatba kerülhetett a hóhérral, akinek segítségére volt a kivégzések során. A XVII–XVIII. században ilyen tevékenység nem ismeretes, jóllehet a dokumentumokban több kivégzést említenek. Számos végrehajtás, akasztás („*executio*”) történt Nagy-kőrösön is, s a hóhérok gyakori „vendégnek” számítottak a városban (a török hódoltságban török, tatár, később mások). Helyben is megtalálhatók voltak, de rendszerint Pestről, Szegedről hívták őket ide. A városi tanács megfizette „munkájukat”, amit a számadásokban

8 Itt említhető meg, hogy Pestről, Budáról rendszeresen erre járt a török mezei sereg, mint például 1668. augusztus 27-én „*Budai Pesti Gyemli Seregek rajtunk Léven Vezér három feő Emberinek attu'k ajándék pénz 6. Tall. Melletüink forgolódó Csusznakis attunk 1 Tall.*”. Szeptember 25-én pedig, amikor „*Kin lévén a' Gyemli Seregh Biro Úramat ki hivatva' a' Mezöre adott Ajándék pínzt a' Gyemli Aghanak 2. Tall.*” – jegyezték fel. MNL PML NkV SzK 1668/69.

9 MNL PML NkV SzK 1704/05. 16. pag.

10 MNL PML NkV SzK 1706/07. 73–78. pag.

fel is jegyezték.¹¹ Nem csak kivégzés volt a feladatuk, hanem a megszégyenítés is, például a rossz erkölcsű nők kiverése a városból.¹²

A történeti adatok a kivégzések alkalmával nem tesznek említést a pribékekről. A hóhér rendszerint egymaga „dolgozott”, a vesztőhelyre „kivitte”, „kicipelte” az elítéltet és végrehajtotta a halálos ítéletet, az akasztást. A hóhér segédjeként a pribék a XX. században ismeretes, közmegítéléseként, közbeszéd tárgyaként az emlékezet őrzi alantas tevékenységét. Mindenre elszánt aljas ember, aki a hóhér segédje.

A pribékkal ellentétben a *tolvaj*, jóllehet bűnös ember, tulajdon elleni bűncselekmény elkövetője, az erőszakosság, gátlástalanság megszemélyesítője, azonban jó tulajdonsággal is rendelkezhetett, családnévként is megörökítődött. A Tolvaj családnévvvel kapcsolatban az etimológia megállapítja: „*Talán ősi finnugor úr szavunk vagy a még régebbi, esetleg uráli, alapnyelvi eredetű orr, más vélemény szerint a 'tolvaj' jelentésű ótörök or(v) szavunk vált személynévvé.*”¹³

A szó a XIII. században bukkan fel, 1372-ben gonosz emberként említik („*melto nagy zernyew halalual, mikeppen gonoz tolvaj*”). A későbbi évszázadokban is mint rosszéletű, lopó, rabló személyt említik a tolvajt.¹⁴

A nagykőrösi számadásokban néhány esetben, érdekes módon, vélhetően rendes emberként is feltűnhet a tolvaj, aki a város érdekeit nem sértette, sőt, a pribékhez hasonlóan még hasznára is lehetett a zavaros időkben. Például 1658-ban „*Egy Tolway Katonanak e'gy Czismát wöttem f 1. dn 70.*” – jegyezte fel a számadó bíró.¹⁵ Hogy a tolvaj ember katonának állhatott, kétség nem férhet hozzá, azonban rendes ember lehetett, bízhatott benne, becsülhette a hatóság. Ugyanakkor mint kétes hírűtől, tarthatott is tőle a városi tanács, mert viszonylag értékes csizmával ajándékozta meg. A tolvajok máskor is megfordultak Nagykőrösön. Vélhetően hasznára lehettek a városnak, mert a magisztrátus ismét megajándékozta őket. 1663-ban történt, hogy „*Ihásznétul vettünk Gombott Tolvaiok számára dn 35.*”, azaz ruházatukhoz ajándékozott gombot a tanács embere.¹⁶ Hogy a tolvaj rendes ember is lehetett, biznyság rá, még vezetéknevé is alakulhatott a szó. A kecskeméti magisztrátus 1678 májusában írta össze „*Az Varas Fegyveres vitezeinek Nevek*”-et, s a nyolc katonája között található „*Tolvaj János*” is. Tehát megbízható, rendes kecskeméti polgár volt a tolvaj nevű ember, olyasvalaki, mint akit a kőrösi tanács megajándékozott tolvaj katonaként már 1658-ban. A „*vitéz*”-ek vagy városi katonák között „*Haidu*”, „*Paripa*”, „*Szunyog*” vezetéknevekkel került összeírásra, ami arra enged következtetni, hogy a vagyonos cívis társadalom

11 A kivégzések alkalmával a városnak sok pénzt kellett fizetnie a török hatóságnak. Például 1632-ben „*Az Giörgiot hagi fel akasztottak annak az dijaban fizettunk az tatáréval [hóhér] öszve[sen] f 88 dn 42.*” MNL PML NkV SzK 1632/33. 34. pag. A XVIII. század első felében is történtek kivégzések Nagykőrösön például 1744. szeptember 6-án jegyezték fel, hogy „*Körtvélyesi kiviteléért az Szegedi Mesternek adtam 75*” dénárt, (SzK 1744/45.). A szegedi hóhér, „*mester*” egyedül dolgozhatott, mert a Körvélyesi nevű embert egymaga vitte ki a vesztőhelyre és akasztotta fel. 1552. június 29-én „*Hatalmas Pál'k egy fel akasztott Aszszonyért, avagi ki vitéléért f. 2*” fizetett a tanács (SzK 1752/53). A hóhér ez esetben is egymaga működött, kivitte az elítélt asszonyt az akasztóházhoz, ahol végrehajtotta az ítéletet. Ez a hóhér Nagykőrösön élt, a felesége *kúfár*, vagyis kofa volt, amit bizonyít a város adóösszeírása.

12 A városi tanács számadása szerint 1688-ban „*30 Maj Hoherunk'k 4 Kurvák ki csapásátul fizettünk 4 gar.*” MNL PML NkV SzK 1688/89. 29. pag. Ebben a végrehajtásban a konyhában alkalmazott „*szurok*”, fűtő és kéménykötő is részt vett, mint például 1732-ben „*Kecskeméti Szurok'k a Kurvák Executiojanak alkalmatosságával*” két forintot fizetett a tanács augusztus 3-án. SzK 1732/33.

13 hu.wiktionary.org.

14 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. Főszerk.: *Benkő Loránd*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 936.

15 MNL PML NkV SzK 1658/59. 159. pag.

16 MNL PML NkV SzK 16663/64. 124. pag.

alsóbb rétegéhez tartoztak, ellentétben a kézműiparossággal kapcsolatba hozható „Csizmadia”, „Korsós” „Szabó” nevűekkel.¹⁷

A történeti dokumentumok az említett kivételes esetektől eltekintve a bűnöző, rabló, gyilkos tolvaj emberekről adnak számot. A lopáson ért tolvajt a mezőváros fegyveres emberei, hadnagyok, tizedesek fogták el, tömlöcbe zárták, de súlyosabb esetben megbüntetésük a törökökre hárult. Pestről, Budáról rendszeresen jöttek Kőrösre, Kecskemétre is a mindenható Nazur bég emberei, a szubasák, akik enyhébb esetekben pénzbüntetést szedtek be, vagy testi fenytést alkalmaztak, súlyosabb esetekben elvitték magukkal a bűnösöket Pestre, ahol kivégezték őket. A kőrösi iratokban szerepel 1643-ban: „*Hogi az haz aso tolwaiokert a' szubasak ala jüttenek, attunk a' Szubasak'k harom tallert. Boldisar Marton Uram Czöker Matias Urammal hogi föl mentek Budara Ugian azon haz aso tolvajok halala wegett, ú kegielmök altal*” még további fizetésre került sor.¹⁸

A török világban rabok járták a mezővárosokat, hogy pénzt kolduljanak szabadságuk megváltására. Ilyen rab ember vetődött Kőrösre 1663-ban, aki viszont lopásra vetemedett, s ezért elfogták, Kecskemétre küldték át, ahol éppen a szubasák tartózkodtak: „*Ugyan akor az Disznos Tolvai Rab megh fogasaért fizettünk az Szubassakk' Kecskemethe' 18/II. Tall.*” – jegyezték fel a kiadások között.¹⁹

Rendszerint akit lopáson értek, különösen, ha jószágot rabolt, nem kerülhette el a bitófát. Nem csak a törökök, de magyar végváriak is súlyos ítéletet hoztak és hajtottak végre. A kőrösi tanács feljegyzése szerint 1632-ben a törökök végeztek a tolvajjal: „*Az Kevj Embör Tehene Lopója Legenyert fizettünk f 26 dn 40*”, majd a magyar végvárban, „*Ismegh Intok Mihalyk' Keszi Andras Úcze' András hogy Bujakban az lopo Tolwayt föl akasztottak [...] attunk költsegh köziben f 3dn*”.²⁰ 1636-ban is kivégeztek egy legényt a törökök: „*Az melj Legent fel akasztanak az Darin Lovaj el lopassa felöl, a' Weget attunk Az Wajdanak fn 60 dn. Ugian' akkor az Szubassak f 6 dn 50. Ugia' akkor az Kadjanak f 6 dn 80. Az Tatarnak az ki fel akasztotta f 6 dn 40. Ugian az Wajdanak f 6 dn 70. az uta' az Kadianak az hücsetert f 3. dn 20. [...] Attunk Daroczj Janosnak hogi hir mondani az bőr lopo Legeniek felöl fel küldöttük wolt dn 20*”.²¹ A tolvaj kivégzése Nagykőrös városának igen sokba került. A törökök a vajda főméltóságnak, szubasáknak, a törvénykező kádinak, a hóhérnak pénzt volt köteles fizetni. Arra is fény derül, hogy a mezőváros tanácsának kötelessége volt hírt is adni a törököknek a tolvajok felől.

A török hódoltság korában rendkívül nagy volt a létbizonytalanság. Különösen a háborús időszakokban. A török, tatár hadak rendszeresen erre jártak, de a végvári katonák, „vitéz”-ek is gyakori vendégnek számítottak. A rablások, fosztogatások, gyilkosságok napirenden voltak. Jóllehet Pest vármegye a törökök elől elmenekült Nógrádba (Fülek, Szécsény, Nógrád vára), hatalma, befolyása továbbra is érvényesülhetett a törököktől megszállva tartott területeken. Különösen fontos volt a közbiztonság védelme, amelyet a „*parasztvár-megye*” megszervezésével is szándékoztak biztosítani. A hódoltsági falvakat hadnagyok vezetése alá kerültek, s szükség esetén felvették a harcot a tolvajokkal, rablókkal szemben. A nagy mezővárosok, mint Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd (a Három Város) saját véderővel rendelkeztek. A magisztrátus hadnagyokat, tizedeseket nevezett ki, akik alkalmasint fegyvert fogva helyben és a környékben a közbiztonság megteremtését, oltalmazását kellett

17 MNL BKML KkV SzK 1677/78–II. 221. pag.

18 MNL PML NkV SzK 1643/44. 167. pag.

19 MNL PML NkV SzK 1663/64. 124. pag.

20 MNL PML NkV SzK 1632/33. 104, 125. pag.

21 MNL PML NkV SzK 1636/37. 102, 117. pag.

hogy szolgálják.²² A vármegye felhívására küzdelmet folytattak a tolvajokkal, rablókkal szemben.

A közbiztonság különösen az 1660-as években romlott meg. A budai pasa, Ahmed Szejdi 1660-ban szörnyű pusztítást végzett a Tiszántúlon (a hírhedt „Szejdi-járás”²³), majd a török hadak Felső-Magyarországra nyomultak, s 1663-ban elfoglalták Érsekújvárt is. A háborús állapotok igencsak létbizonytalanságot teremtettek, szabad teret nyerhetett a rablás, fosztogatás.

A „parasztvármegye” megmozdulásaiban a Három Város is részt vett. Kecskeméti példákat is említhetünk erre vonatkozóan. A mezőváros magisztrátusa 1660. július 14-én „elküldvén városunkbeli urainkat az pusztákra tolvajoknak keresésére, nyertek tolvajoktól számos marhákat mellyek között volt 60 marha egri püspök ömagysága Békés vármegyében levő kamuthi jobbágyainak, melly marhákat meg ismervén, hitőkkel meg bizonyították, hogy saját jószágok és tolvajok hajtották el”. Néhány nap múltán, 1660. július 17-én hasonló eseményről adtak tájékoztatást: „kiküldvén embereinket tolvajok kergetésére, szabadszállási mezőről hajtottak marhákat no 59, mellyekre meg esküvén martonosi Eördögh Máté, Szécsi István, Sándor András és Radoviczán, hogy saját jószágok, és tolvajok hajtották el, visszaadtuk nekik, ha kívántatik taroznak fel kelni mellettiünk azon marhákért”.²⁴

A „parasztvármegye” tehát Pest vármegye irányítása és szoros felügyelete alatt állt. Egy vidék „parasztvármegye”-je önállóságról is bizonyosságot tett, szükség szerint saját szabályokat is alkotott.²⁵

A mezővárosok fegyveresei a vármegye felhívására részt vettek a közös hadműveletekben. A rablókkal, tolvajokkal folytatott fegyveres harcok során sebesülések is történtek. A kecskeméti tanács feljegyzése szerint 1662-ben „Sandor Györgynek gyógyítására sebbe esvén történt az Tolvajok utan jarvan az Varmegyebeliakkal” – fizetnie kellett a seborvos borbélynak.²⁶

A kószáló, rabló bandák nem csak az állatállományra jelentettek veszedelmet, hanem az emberekre is. Megtámadták az utasokat is, kegyetlenül elbántak velük. Kecskemét magisztrátusa évről évre a demográfiai veszteségeket is legyeztette, s erről is számot adtak. Például listát készítettek arról, „Az mely Gazda emberek megh haltanak 1664 esztendőben”: 14 civis lakos hunyt el, de ugyanebben az esztendőben „Tolvajoktól megh ölettettek Pesten alol Kerekegyhaza Tajan Augusti 8. Szécsi Andras Sallai Lukacs Ridegh Janos”, akik „Eltemtettenek Némedin [Alsónémedi] Aug 10”.²⁷ Az 1665-ös esztendőben „Hegedús Janos Uram fő Birosgaban megh holt emberek” között csupán hárman haltak meg természetes módon,

22 Kecskeméten 1678-ból ismert „Az Varas Fegyveres vitezeinek Nevek Haidu Peter, Csizmadia Mihaly, Szabo Andr. Paripa Andr. Bódi Istvan, Korsos János, Tolvaj Janos, Szunyogh Mate”. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) Kecskemét Város (KkV) SzK 1677/78–II. 221. pag.

23 II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek a lengyel trónért folytatott háborúja a törökök ellenérzését, haragját váltotta ki (1657-ben kudarcot vallott a lengyel trón megszerzése, tönkrementek hadseregét). Ahmed Szejdi budai pasa, nagyvezír hatvanezres seregével támadt Rákócziúra, Szászfényesen végzetes csapást mért rá 1660. május 22-én. Szejdi a Tiszántúl pusztításával vált hírhedtté („Szejdi-járás”), a Szilágyság, Szoboszló, Debrecen, Nagyvárad pusztítása a nevéhez fűződik. IV. Mehmed szultán mindezek ellenére – mivel a rábizott Budát őrizetlenül elhagyta – megfosztotta budai fővezérségétől (Izmail pasát, a sógorát nevezve ki a helyére), majd selyemzsínórral megölette. *Fekete Lajos–Nagy Lajos*: Budapest története a török korban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986..

24 *Iványosi-Szabó Tibor*: A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591–1711). I. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét. 1996. I. 73–74.

25 *Gyárfás István*: A paraszt vármegye. Értekezések a történelmi tudományok köréből. A II. osztály rendeletéből szerkesztette: *Pesty Frigyes* osztálytitkár. IX. köt. XI. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 1882. 18–19.

26 MNL BKML KkV SzK 1662/63. 12. pag.

27 MNL BKML KkV SzK 1664/65. 315. pag.

viszont több szenátor is halálát lelte, erőszak áldozata lett: „Az Tolvajok miat hullottak es megh haltak Esküt Személyek Toth Istvan, Tok Dömötör, Borbély György, Sarközi Janos, Kallocsa Istvan, Dram Mihaly, Jobagy Peter, Sovany Istok, Nagy Pal, Kucsar Istok, Korsos Andras, Korom Janosnal Istok, Karacson Istvan, Mehes György. Ezek Veszedelmek lön Martj di 27” – jegyezték fel.²⁸

A vagyoni elleni vétség, tolvajság a későbbiek során sem szűnt meg. Ha tolvajt fogott el a városi hatóság, a XVIII. században már nem a törökök, hanem kisebb vétség esetén a magisztrátus, súlyosabb esetekben Pest vármegye ítélkezett fölöttük, s ezért a bűnelkövetőt a vármegye börtönébe kellett szállítani Pestre.

A kisebb tolvajságokat a város főbírája és tanácsa büntette meg. Például 1739. december 22-én a kocsmáros, „Szántai Iczés tolvajságért fizetett” 40 forint, igen jelentős összegű bírságot; 1777. március 24-én „Cseri Gergely Cseröke [fenyőfa] Lopásért fizetett f. 2”, 1820. október 22-én „Takács Gál János mint erdő lopo 12 ftokra büntetettvén”. Az erdő károsításában, lopásban a helyi kismemes gazdák is megtalálhatók, s ők sem kerülhették el a városi hatóság büntetését, például 1823. március 23-án „Idősb Ns Molnár János Ur a’ közönséges Erdőből Cselédjei által lopott Fáért 50 VCz ftokra büntetődven” – jegyezték fel.²⁹

Nagykörös nagy átmenő forgalmat bonyolíthatott le, mivel a Pest felé vezető országút haladt át rajta. Sok idegen járt is, közöttük többen tolvajságra vetemedtek, amit a városi tanács keményen megtorolt. Példák sora említhető: 1742. november 20-án „Egy Ráczevi ember Vasárnapon a’ Lencsés Hegyben Oltoványokat [gyümölcsfavesszőket] Társaival lopván, Poenalitásul [büntetésként] fizetett f. 1”, 1772. május 24-én „Vásárhelyi [hódmezővásárhelyi] Emberek vivén ki tüzelni a’ Temetői Szöllőkből lopva vezeit [vesszőit] fizettek f. 2” büntetés.³⁰

Nagykörös Pótharaszttal pusztáján is keresztülhaladt az országút. Itt nem csak az átutazók, hanem a környékbeli falvak lakosai is sok kárt okoztak a városnak. A csöszök rendre elfogták a vétkeket. Például 1750. október 21-én „Monori lakos fű lopásban, és más kártételben találtatván, négy lovai be’ hajtottak, Poenalitast fizetett f. 20”, 1814. június 8-án „Nyáregyházi Streba Ur lopva a’ Körösi Ökör Csordát járatván 14 darab Ökreit, ezért büntetődött 70 fokra. Majoros Pista Gulyásnak az erdő lopásért egy lova el vetetvén, és a’ ló 83 fkon el adatván”, 1820. november 16-án „Kun Szent Mártonyi Lakos Nagy János a Potharaszti Erdőből való Öllfa lopásért 12 ftokra büntetődven ebből 1/3 a Feladóé nyolcz forint” – számolt el a bíró.³¹

A mezővárosi hatóság szoros felügyelet alatt tartotta az ide húzódott kétes egyéneket, közöttük is a léha és erkölcstelen életet élő nőszemélyeket. A városi hatóság emberei éberesen őrködtek, s ezért történhetett 1777. január 13-án: „Rokolya Juhászné ezért hogy Házánál egy Tolvaj idegen Aszszonyt tartott büntetett 6” forintra a magisztrátus büntetése alapján.³²

A súlyosabb esetekben a városi bíróság nem ítélkezhetett, hanem a vétkest a felsőbb hatóságnak, Pest vármegye joghatóságának kellett kiszolgáltatnia. Az 1726-os költségelszámolásban szerepel például, hogy „Hamza Andrásnak egy Tolvajt Pestre fel kisérvén” 55 dénár útiköltséget fizettek. A számadó bíró jegyezte fel 1748. május 26-án, hogy „Nyikos Mihályné Tolvaj Aszszonyt fel kisérő tsósznek adtam” 25 dénárt szintén útiköltségre.³³

28 MNL BKML KkV SzK 1665/66. 270. pag.

29 MNL PML NkV SzK 1635/26.; SzK 1776/77.; SzK 1720/21.; SzK 1822/23.

30 MNL PML NkV SzK 1642/43.; SzK 1772/73.

31 MNL PML NkV SzK 1750/51.; SzK 1814/15.; SzK 1820/21.

32 MNL PML NkV SzK 1776/77.

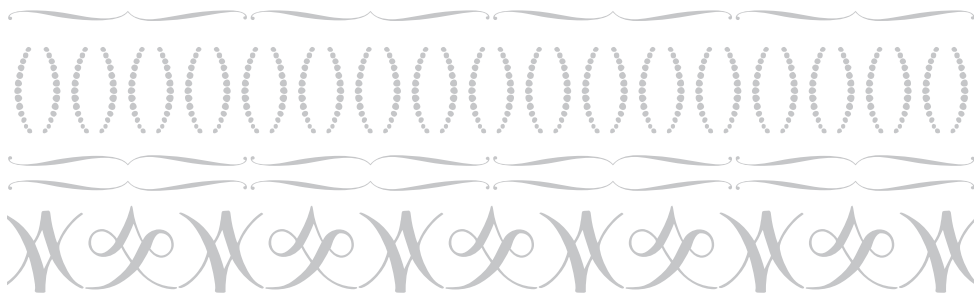
33 MNL PML NkV SzK 1625/26.; SzK 1748/49.

A XVIII. század végén elszaporodtak a vagyon elleni bűncselekmények, a gulyák, ménesek rablása. Az elkövetők rendszerint betyárféle, helyhez kevésbé kötődő *ridegek*, mindenre elszánt, erőszakos gazemberek voltak.³⁴ A felsőbb hatóságok erőteljesen felléptek velük szemben. Ilyen kétes szolga ember állhatott Nagykőrös város szolgálatában, aki 1784-ben elszökött. A vélhetően kőrösi lakos, „*Pogány Miska tolvajnak Nyereg szerszáma városnál maradván, az Annyának fizettem 6*” forintot – jegyezte fel a számadó június 6-án. Tehát a magisztrátus méltányosan járt el, mivel az illető kétes múltjáról még nem lehetett tudomása a városi hatóságnak. Hogy mennyire veszedelmes alak lehetett, rövidesen kiderült: bizonyítja a tanács intézkedése szeptember 19-én, miszerint „*Hadn. Keszei Ján. Vrgye Hadnagyával Kovács Mátéval és egyéb Vármegyzőkkel Pogány Miska és Takács Palkó Gonosz tévők keresése végett küldett*”, s Keszei János kőrösi hadnagynak 60 dénár útiköltséget fizettek.³⁵

Összegzésként hangsúlyozni szükséges, hogy míg a *pribék* szó alapos jelentésváltozáson ment keresztül a XVII–XIX. században, a *tolvaj* szó tartalma kevésbé változott. A *pribék* árulkodó, kém mivolta megszűnt, személye alantassá süllyedt, a tolvaj viszont megőrizte a társadalomra veszélyes, vagyon, tulajdon elleni cselekvőképességét. A jelenben is a zsebmetészség, a besurranó tolvajlás általánosnak mondható, de a rablás is gyakori, sajnálatosan – egyes esetekben – még az élet elleni bűncselekmény is tolvaj rovására, terhére írható.

A rossz híre ellenére a *pribék* és *tolvaj* szó pozitív tartalommal is rendelkezik, kifejezve azt, hogy eredetileg „nemes tulajdonsággal” rendelkezhetett és ennek megfelelően természetesen számított a névhasználat, nem ellenkezhetett a nemesi névhasználattal sem. Mint vezeték- vagy családnév napjainkban is megtalálhatóak.³⁶

Novák László Ferenc

34 Novák László Ferenc: 'Ridegek'. In Európából Európába. Néprajzi tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére. Szerk.: Csoma Zsigmond-Viga Gyula. Néprajzi Látóhatár VI. 1–4. Budapest–Debrecen, 1997.

35 MNL PML NkV SzK 1784/85.

36 Itt említjük meg Villei Pribék István József (1814–1898) veszprémi püspököt. Édesapja által – aki uradalmi gazdatiszt volt – kerülhetett a család Ceglédre is, ahol a gyermek alsó fokú iskoláját végezte. Magyar katolikus lexikon. Főszerk.: Diós István. Szent István Társulat, Budapest, 2005; Pribék Mihály (1895–1961) „*motorcsónak versenyző, hites könyvvizsgáló, a székesfővárosi gázművek tanácsosa*” volt. Villei-Pribék András Gábor: Pribék Mihály, a motorcsónak sport nagy alakja. Honismeret 2021. 2. sz. 82–87.; A tolvaj nevű familiák egyik híressége Menyői Tholway Ferenc (1649–1710) matematikus, költő, iskola rektor, katona. Gyöngyösön született, később Nógrád vármegyei birtokos, részt vett a Rákóczi-szabadságharcban; Tolvaj Gábor (?–1718) nádori ítélőmester. Magyar életrajzi lexikon. II. k. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 816.; Napjaink híressége Tolvai Renáta Tímea (1991–) énekesnő, a 2010. évi televíziós verseny, a Megasztár 5. győztese („*Reni*”).

A titokzatos hejőcsabai „zsebesakadémia”

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy akadémia...

Hejőcsaba ma csendes kertváros. Nyugodt békés településrész. Azonban nem volt ez mindig így. A múlt század tízes éveiben sok települést illettek valamilyen jelzővel – csak úgy, mint ma –, ahogy a *Reggeli Hírlap* munkatársának írásából megtudtam. Szeged híres volt a paprikájáról, illetve a bicskájáról, Somogy megye a bicskásairól, Kassa a sonkáiról, Debrecen a cíviseiről, Miskolc a csizmadiáiról, illetve a kocsonyájáról, Hejőcsaba pedig a zsebtolvajairól. Egykoron országos, sőt, bizony, Európa-hírűek voltak ők.

A *csabai zsebesakadémia* címmel a *Reggeli Hírlap*ban jelent meg egy interjú Hejőcsaba jegyzőjével, Kellner Ignáccal a régi híres zsebtolvajokról, akik a községben éltek. A nagy tiszteletnek örvendő Kellner bácsi szívesen mesélt a régi időkről.

Állítólag a századelőn, ha valakit megkérdeztek, hová való, és ő azt felelte, hogy hejőcsabai, akkor a beszélgető partnere önkéntelenül is a zsebéhez kapott, megnézte megvan-e még a tárcája. Volt egy mondás is akkoriban: „*Beíratkozom a csabai zsebtolvaj akadémia-ára...*”

A leghíresebb tolvajok a XIX. század nyolvanas-kilencvenes éveiben éltek fénykorukat a településen. Az utolsó „nagy” éppen három évvel az interjú készítése előtt hunyt el, 1915-ben. Persze még akkor, 1918-ban is élt egy-két olyan öreg, aki régen híres bűnöző volt, de róluk már a fiatalok nem tudták ezt, és amúgy is letagadták a nem túl dicséretes epizódot életükből.

1888-ban négy-öt híres zsebes család élt a községben. Ezen családok tagjai közül mindenki zsebtolvajlásból élt. Mezőkövesdről a pandúrok gyakori vendégek voltak a faluban. A zsebtolvaj családokat a csabai lakosság kiközösítette, külön társadalmi réteget képviseltek a településen, és semmi pénzért nem árulták el egymást, nagyon összetartóak voltak.

Kellner bácsi először Hangler Károlyt említette. Ő a tolvajlásból szerzett vagyonából két házat tudott vásárolni, és ő élt a legtovább, 1915-ben hunyt el, de a legnagyobb szegénységben, éhezésben. Elkezdett remegni a keze, így már nem tudta olyan magas szinten művelni a „szakmá”-t, mint annak előtte és lassan felélte vagyonát. Híres volt Mézes Lajos, Mendelovics Márton, Deutsch Leopold, Grosz Bénéis – állítólag ő volt a leghíresebb, legügyesebb –, és Schlezinger Salamon. Közülük csak Hangler és Deutsch hunyt el Hejőcsabán, a többiek elkerültek a településről.

*Hejőcsabai zsebtolvaj ábrázolása
egy XX. század eleji képeslapon*

([https://hu-hu.facebook.com > groups > miskolcam](https://hu-hu.facebook.com/groups/miskolcam))

Deutsch Leopoldot a kocsmában késelték halálra, 1897-ben. Egy téli estén jött haza a tolvajlásból, majd leült kártyázni egy Guttmann Adolf nevű szabóval, akinek elnyerte az összes pénzét. Vita támadt, melynek hevében Guttmann leszúrta a kártyapartnerét. Tíz évet kapott érte.

A jegyző ezután Klein Náthánhoz irányította az újságíró, aki együtt nőtt fel a fent említett „híresség”-ekkel. Ő is szívesen mesélt róluk. Hangler fiatal korában rettegésben tartotta a falut, de jószívű ember volt. Deutsch csak egy pohár bort ment meginni a kocsmába, az lett a végzet. A Grosz Bónis volt a legügyesebb szerinte is, érte gyakran jöttek a pandúrok. Még a szegedi Csillag börtönben is ült. Egy alkalommal egy békéscsabai kereskedő azzal dicsekedett neki, hogy tőle bizony senki nem tudott még semmit ellopni. Pár perc múlva megkérdezte a Bónis, hogy hány óra? Az óra bizony már az ő zsebében volt... Amikor már öreg volt nem ment neki sem annyira a tolvajlás, de akkor is volt olyan, hogy egy részeg paraszttól 300 pengőt tudott lopni. A vér nem válik vízzé, mondta végezetül a rabbi, hiszen a 13 éves unokája a minap került a javítóintézetbe...

Mendelovics Mártont említi a *Borsod-Miskolczi Értesítő* is, 1897-ben táskát és ékszert lopott a kolozsvári pályaudvaron. Ő valószínűleg szeretett az erdélyi városban dolgozni, ugyanis 1898-ban a *Magyar Polgár* nevezi meg őt mint akit zsebtolvajlás miatt tartóztatták le újfent Kolozsváron. Ezek előtt, 1895-ben pedig a *Budapesti Hírlap* írt róla és Grosz Jakab-ról, akiket a sátoraljaújhelyi pályaudvaron kaptak el, Európa-hírű tolvajoknak nevezvén őket.

1911-ben egy rövid hírt közölt a *Népszava*, melyben rovott múltúnak említette Hangler Károlyt és Grosz Hermannt, akik egy rablóbanda tagjaiként a felső-magyarországi vasútvonalakon nagyon sok zsebtolvajlást hajtottak végre.

1925-ben az *Államrendőrségi Évkönyv* így írt a csabai zsebtolvajokról: „*Miskolc bűnügyrendészeti érdekessége a hejőcsabai és mezőkövesdi zsebtolvajkolóniák közelsége. A hejőcsabaiak közt lakó zsidók egyrésze nemzedékek óta foglalkozik zsebtolvajlással. Hejőcsaba község itt van Miskolc tözsomszédságában, villamos jár oda ki Miskolcra. A hejőcsabaiak természetesen restellik községüknek ezt a különös híret s azt állítják, hogy a régi, híres zsebtolvajok mai ivadékaics becsületes szantóvetők már. A miskolci kapitányság bűnügyi osztályának azonban más a tapasztalata. Ezek a hejőcsabaiak persze a foglalkozás hivatalos bejelentése szerint nem zsebtolvajok, hanem vásári árusok, lókupecsek. Miskolcon sem ők, sem az egypár mezőkövesdi család tagjai »becsületből« nem dolgoznak. [...] Ember élet ellen nincsenek sürűn bűncselekmények, mint rendkívüli mértékben fejlett kereskedelmű városban, a vagyon elleni, s itt is az intellektuális bűnök száma a túlnyomó. [...]»*

Miskolcot egykor „*huszonnyolcas*”-nak nevezték, mert a kalauz mindig elkiáltotta magát, amikor a vonat a pályaudvarra ért: „*Miskolc, huszonnyolc!*” – merthogy ennyit állt a pesti gyors a Tiszain. A vasúti dolgozó után a pandúrok kezdték el így nevezni a várost, ők rengeteget jártak ide – bérletük volt a Miskolcra tartó vonatra – a sok zsebes miatt. Ezért egy idő után a kétes alakokat is „*huszonnyolcas*”-oknak hívták...

És hogy a „*zsebesakadémia*” nem legenda volt, hanem történelmi tény, bizonyítja egy másik interjú is, ismét csak a *Reggeli Hírlapban* 1939-ben. Az újságíró „*Sutyó*”-val készített interjút, aki Berlinből tért haza pár napra, és aki az „*akadémia*” utolsó „*diák*”-ja volt.

Egy jó útra tért miskolci bűnöző hozta össze a találkozót, aki maga is nagy rajongója volt „*Sutyó*”-nak. Két kikötése volt a tolvajnak, az egyik az, hogy az eredeti nevét nem írhatta meg a tollforgató, illetve a szálloda nevét sem, ahol megszállt. Amikor először meglátta az újságíró a bűnözőt – Révész Jenő készítette az interjút –, az volt a benyomása, hogy egy angol diplomátával áll szemben, mert egy simulékony modorú, kellemes úriember benyomását keltette.

„Sutyó”, „a világ legügyesebb zsebese” ekkor hatvanéves volt, Berlinben élt, és már régen visszavonult, a pénze kamataiból élt. Miskolc külvárosában született egy szatócs gyermekeként. A „szakmá”-t Hejőcsabán tanulta. Már harminc éve elkerült Miskolcra, most azért jött haza, mert még utoljára látni akarta szülei sírját. Berlinben családja várta haza, két nagy, egyetemista fia volt. Sejtelmük sem volt, mivel foglalkozott az apjuk, ahogy ő fogalmaz: „Ők már csak a jólétet ismerik.”

„Sutyó” sokáig nem találta helyét a világban. Vagyonok úsztak el a kezei között, napok alatt. Évekig, évtizedekig menekülnie kellett országról országra. Aztán negyvenévesen rájött arra, hogy meg kell komolyodnia. Egy zsebese ötvenévesen abba kell hagynia a „szakmá”-t, hiszen „Az előregedett kéz, csak a fogház ajtaját fogja biztosan.” Arra is büszke volt az idős tolvaj, hogy szegény ember amúgy is nyomorúságos életét nem nehezítette meg, csak a gazdagabb réteg állt tolvajlása központjában.

Arra a kérdésre, hogy került a zsebtolvajok közé, hosszasan válaszolt. Amikor második osztályba járt a középiskolában, az édesapja meghalt. Jófejú gyerek volt, a tanárok nagy jövőt jósoltak neki. Azonban ekkor az anyja a család boldogulása érdekében szobafestőinasnak adta. Ezt sehogy sem tudta megszokni, úgy érezte, ő többre hivatott. Ekkor ismerkedett meg egy hejőcsabai sráccal, akinek – mint később kiderült – az apja híres volt a zsebesek között. Egy napon bekerült egy közösségbe, ahol nyolc-tíz fiatalnak tanította a „szakmá”-t a barátja édesapja. Szabályos elméleti és gyakorlati oktatás is volt. Először bábukon, majd egymáson gyakoroltak a tanulók. Itt rögtön megmutatkozott különleges tehetsége, felfigyeltek rá.

Miután kitanulta a „mesterség”-et, a zsákmány egy részét be kellett szolgáltatnia az „iskola”-nak. Szegény édesanyja viszont soha egy fillért nem fogadott el tőle, mert becstelen úton szerezte pénzét. Egy idő után önállósodott – bár visszatért még Hejőcsabára, de már csak oktatóként. Bejárta a világot és nagyon kevésszer, és rövid időre került a rács mögé.

Az utolsó kérdése az újságírónak „Sutyó” felé az volt, hogy mondja el legnagyobb, leg híresebb fogását. Íme: „Montecarlóban történt 1916-ban. Két zsebtolvaj barátommal megtudtuk, hogy konkurens érkezett a városba. A világhírű német Krausz jött azzal a céllal, hogy belenézzen a ruletvezők pénztárcájába. Tudtuk, hogy néhány nap alatt nehéz dohányt vágott zsebre. Mindenáron ezt akartam tőle megszerezni. Sikerült is. Éppen akkor, amikor áldozatot keresett a játéktéremben, elcsentem a mások pénzéről duzzadó pénztárcáját. Egész vagyon volt benne. Évekkel múltán megismerkedtem Krausszal, aki haláláig sem tudta elfeledni a montecarloi tréfát. Sokáig ezen a stiklin mulatott a zsebtolvaj-világ, amelyeket akkor is és különösen most dróttalan hálózat köt össze, amely szinte órák alatt rezonál az egész világon.”

A beszélgetés után „Sutyó” sietett a pesti gyorsra, a fővárosba ment, ahonnan visszatért második hazájába, Berlinbe.

Ez a híres hejőcsabai „akadémia” rövid története. Manapság Miskolcon, vagy a városrészben valószínűleg kevesen tudják, ha tudják egyáltalán, miről volt híres egykoron a később a cementgyáráról ismert településrész. De mi már tudjuk!

Reiman Zoltán

Források. Borsod-Miskolczi Értesítő 1897. április 14.; Budapesti Hírlap 1895. szeptember 7.; Magyar Polgár 1898. augusztus 16.; M. Kir. Államrendőrségi Évkönyv 1925; Népszava 1911. július 21.; Reggeli Hírlap 1918. október 15.; Reggeli Hírlap 1931. április 9.

Emlékbeszéd Tolcsván a trianoni békediktátum évfordulóján¹

Kedves emlékező hegyaljaiak és a Kárpát-medence különböző szegleteiből érkezett honfitársaink!

Nagy fába vágta a fejszét a tolcsvai közösség, amikor egy itt élő mester mellé állt, aki néhány évvel ezelőtt tíztonnás kötömbből, Wass Albert versével emlékjelet emelt. Ez képezte az alapját a mára már nyolc kopjafával gyarapodott parknak, ahol az anyaországot és a hét országba elszakított nemzetrészeinket egy-egy ott élő vagy onnan elszármazott művész kopjafa alkotása képviseli. Tisztelet és megbecsülés illeti a Kádas házaspárt és a Magyarokért a Kárpátok Gyűrűjében Alapítványt, hogy nemcsak különféle adományokkal segítik 2010 óta a határon túli magyarságot, hanem évenkénti helyi megemlékezésekkel is felidéznek az elfelejtethetlen szétszaggatásunkat.

Gyásznap vagy ünnep? – tettem fel a centenáriumról megjelent hazai és határon túli magyar sajtót elemző tanulmányom címében nemrégiben.² Igyekszünk a nemzeti tragédiánk gyászát a határok légiesítésével, az egyes nemzetrészeink, valamint az ott és itt élők közötti lelki, kulturális, hitbéli, gazdasági, sport és egyéb kapcsolataink újraszövésével enyhíteni. Nevezhetjük ezt az összetartozás ünnepének, de úgy gondolom, a mindennapjaink szerves részévé kell hogy váljon a szolidaritás gyakorlása, hiszen megkérdőjelezhetetlen a törzs és a csonkolt végtagok kölcsönös egymásrautaltsága, ami nélkül csak a sorvadás következhet be.

Trianon, bár 101 éve következett be, máig velünk él: a reflexeinkben, a néplélek legmélyebb bugyraiban, a gúnyhatárokon megszakított útjainkban, vasútvonalainkban, a szervesen egybetartozó tájak egymásra utalt gazdasági kapcsolatainak a megakasztásában, a leválasztott közösségeink milliókban mérhető beolvasztásában, beolvadásában, a hétköznapokban megélt nyelvi, oktatási és más területeken zajló kulturális népiirtásokban, a nemzeti tudat gyengítésében, gyengülésében itthon és otthon.

Van olyan történész, aki a békediktátum előzményeit Konstantinápoly 1453. évi elestére vezeti vissza, ami után az oszmán hódítás a Balkán nemzeti és vallási képét átrendezte, elvetetvén a későbbi etnikai konfliktusok máig parázsló magvát is elvetette. Ha nincs Mohács, a XVIII. század elejéig megőrizhettük volna az országban egyfelől az 1526 előtti 75%-os népességi arányunkat, másfelől kétszeresére nőhetett volna a lakosság számunk. Nem kellett volna idegeneket bevándoroltatni az elnéptelenedett vidékekre, s a becslések szerint 1910-re 81–82% lehetett volna a magyar többség. A dualizmus kori nemzetiségpolitika még közvetlenebbül befolyásolta 1920 bekövetkeztét. A nemzetiségi jogok terén valójában a magyar szabályozás a legtoleránsabbak egyike volt a korabeli Európában, az 1868-as

1 Elhangzott a tolcsvai Nemzeti Összetartozás Emlékparkjában 2021. június 5-én, a trianoni békediktátum aláírásának 101. évfordulójára rendezett megemlékezésen.

2 *Gyásznap vagy ünnep? A centenárium és ami mögötte van.* Muravidék 33–34. 2020. 26–53.

Eötvös-féle nemzetiségi törvény pedig széles körű nemzetiségi iskolahálózatot, és a nemzetiségi nyelveknek az alsóbb szintű közigazgatásban történő használatát is biztosította Magyarországon. Ugyanakkor a Monarchia osztrák tartományai gyakorlatához képest a magyar szabályozás szigorúbb volt, a nemzetiségek pedig ahhoz és a maguk korábbi helyzetéhez viszonyítottak. A nemzetiségi kérdésre nyomatékkal hivatkoztak azok, akik szétverték a Monarchiát, egyben megcsonkították Magyarországot.

Nehezen kétségbe vonható tény az is, hogy a nemzetiségi kérdés 1910 után már kiegészült mindazoknak a külső aknamunkájával, akiknek a szemében szálkát jelentett a Monarchia gazdasági ereje és nagyhatalmi súlya. A franciák, az angolok és az oroszok egyértelműen ellenérdekeltek feleknek számítottak, akik alattomos diplomáciai húzásokkal uszították a nemzetiségeket. Az oroszok a magyar görögkatolikus püspökség megalakulásakor bombamerénylettől sem riadtak vissza, s mindhárom hatalom szisztematikus hazugságokat terjesztett a magyarországi kisebbségek helyzetéről. Az Angliából származó szabadkőművesség szerepére az állam szétzúzásában pedig Raffay Ernő könyvei, meg a Szakács Árpád által elindított sajtóvita mutatott rá. Raffay Trianon létrejöttét megelőző szomszéd népi okcsoportot is megnevez: „*Már jóval 1914 előtt csehek, románok és szerbek el akartak venni területeket Ausztriától s főleg Magyarországtól. Ez kapóra jött Clemenceau-nak és társainak, hogy Közép-Európában francia befolyási övezetet alakítsanak ki, részben a németek, részben a szovjetek ellen.*”³ A belső okok közül nem elhanyagolható súlyt képvisel a liberálisizmus. Szekfü szerint a harmadik, 1890 utáni magyarországi liberális nemzedék eladta a hazát, Jászi Oszkár, s a Martinovics-páholy vezetésével államellenes radikális pártot szervezve föladta a magyarság érdekeit. Az 1867 utáni polgári fejlődés, miközben egy csodálatos fővárost és országot teremtett körénk, iszonyatos szociális feszültségekkel terhelte meg a magyar társadalmat. Amikor pedig 1918–19-ben meg kellett volna védeni az országot, akkor mi letettük a fegyvert, és Tormay Cécile szavaival élve „*patkányládás*”-t csináltunk.

A békediktátum területre, lakosságra vonatkozó adatai közismertek, azokra részletesen nem térnek ki. Beszédes adat, hogy a 31 törvényhatósági jogú városunkból 20-at csatoltak el, a 125 rendezett tanácsú városunkból 93-at; 12 943 községünk közül csak 3413 maradt nálunk... Durván leegyszerűsítve: a diktátum rögzítette az elszakított magyarság teljes kiszolgáltatottságát, jogfosztottságát, a „*kollektív bűnösség*”-et... Az utódállamok szabad rablását jóvátétel címén foglalták pontokba. Trianon miatt az elszakított országrészekből 420–430 ezren, az ott élt magyarok 15%-a menekült vagy települt át néhány év alatt Magyarországra. Több százezer erdélyi még évekig vasúti vagonokban tengette az életét valamelyik fővárosi pályaudvaron, amíg megoldódott a lakhatása a csonka országban.

A következmények közül csak néhány vonatkozást villantanék fel. Trianonnal szervesen kialakult piackörzeteket választottak le, közigazgatási körzetek estek szét, amelyek viszszavetették a határ mindkét oldalán a fejlődést. Intézményeink több mint fele Magyarországon kívülre került, az állami iskolák és középiskolák mindössze 28%-a maradt az új határokon belül – éppen a legjobban felszerelt, legkorszerűbb iskolákat veszítettük el. A négy nagy tudományegyetemünk közül kettő székhelye – Kolozsvár és Pozsony – szintén idegen uralom alá került (a teljes tanári és hallgatógárda Szegedre, illetve Pécsre költözött). Elveszett továbbá könyvtáraink döntő többsége, emléktáblák, szobrok semmisültek vagy csonkultak meg. A székelyudvarhelyi születésű Lakatos Mihály írói eszközökkel közelít a kulturális genocídium kérdéséhez: „... *értünk és helyettünk vajon megszólalnak majd a kö-*

3 <https://elemi.hu/raffay-erno-az-autonomia-megvalosithatatlan-a-jarhato-ut-a-hatarmodositas/>

vek? Templomaink és házaink széthordott és idegen templomokba és házakba beépített kövei, vagy a Kárpát-medence városaiban álló csodálatos épületeink szét nem hordott, de idegen feliratok terhe alatt sínylődő kövei? Elmondják majd, hogy a mi keziünk melegétől és munkájától, a mi homlokunk verítékétől váltak holt anyagból az emberi civilizáció nagyszerűségét hirdető pompás építményekké? [...] És a magyarok által épített kolozsvári magyar színház kövei? Azokat nem lehetett volna meghagyni a helyi magyaroknak, és építeni egy másikat?! Csak úgy, az igazság nevében. Megízlelni a becsületes építőmunka örömét, s rácsodálkozni, hogy mennyire más egy ilyen színház akusztikája! A köveink persze beszélnek. Magyarul. Csodálkoznak, panaszkodnak, nem értik. S őket is egyre kevesebben értik. S egy napon, ha már semmi értelmét nem látják a beszédnek, végleg elnémulnak. Ez is a cél.”⁴

A nemcsak bennünket, hanem számos más országot is érintő békerendszer hibái miatt egyenes út vezetett a II. világháborúig. Az igazságtalanság miatti össznézeti fájdalom, a revízió szükségességében az ideiglenesnek tekintett határokon átnyúló nemzeti konszenzus a revízió szükségességében, kétségtelen volt abban az időszakban. A megígért, de soha meg nem kapott kisebbségi jogok miatt az elcsatolt területeken felszabadulásként élte meg a magyarság szinte teljes egésze a bécsi döntéseket, de a Délvidék katonai visszafoglalását is.

A második világháborút ismét a vesztes oldalon fejezte be Magyarország. Nemcsak megismétlődött a haza szétdarabolása, hanem az 1947. évi párizsi békeszerződésben – a pozsonyi hídfő biztosítása címén – még három falut elcsatoltak tőlünk. Egy esztendőre rá „kékcédulás”, elcsalt választások nyomán bolsevik hatalomátvétel történt a maradék országban. Megtapasztaltuk, hogy a kommunisták alatt nem hogy Trianonról, hanem az egész azt követő időszakról sem lehetett beszélni (vagy csak az igazság elferdítésével), ez Rákositól kezdve Kádáron keresztül a rendszerváltozás utáni évtizedig gyakorlatilag változatlanul meg- és fennmaradt.

Magyarország a két XX. századi szétdarabolás következtében jelenleg is a szétszórtság állapotában van. A kiszolgáltatottság, diszkrimináció – még ha területenként különböző mértékben is – máig nem szűnt meg az egyének és közösségek vonatkozásában. Kövér László házelnök is utalt arra az Országgyűlés tavaly június 4-i emlékülésén, hogy a nemzet-felszámolási szándék, veszély nem múlt el, sőt, erősödik a térség egészét illetően is.⁵ Földi László titkosszolgálati szakértő szerint „Durván türemkedik elő a hasonlóság az akkori és a mai világ között. Magyarország ellenfeleinek száma nem csökkent, miként az életünket megkeserítő támadások sem változtak sokat. Az ősi mesterség, a titkosszolgálat eszközei és módszerei maradtak és használják mindazok, akik vagy a revíziótól – visszacsatolástól –, vagy attól félnek, hogy Magyarország ismét képes lesz, ha nem is sebek nélkül túlélni azt a támadást, amely most nem területi megcsonkítására irányul, hanem politikai értelemben vett elpusztítására. Száz év alatt a cél módosult, az eszköz maradt. Manipuláció, tökéletes lejárató kampány, az országon belüli ellentétek szítása, a társadalom demoralizálása, a fejlődés lehetőségének lekicsinylése, a teljes káosz elérése az, amivel szembe kell most is néznünk nekünk, magyaroknak.”⁶

2010 után a nemzeti összetartozás pozitív üzenetét kidolgozó és az állampolgárságot kiterjesztő új nemzetpolitika született, jelképévé pedig június 4-ének A Nemzeti Összetar-

4 https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/megis-egy-test-8218758/?fbclid=IwAR1Fr5WgIfUiF8WQ_eKakd5ZGXWWQpzuHkg0OSvK_wqPL5gEwNeIQkB-xc

5 *Nagy Mihály Zoltán*: Trianon és külpolitika: elmélet és gyakorlat. Bécsi Napló XLI. No. 4. 2020. júl.– aug. 2.

6 https://magyarnemzet.hu/velemenyzugjakok-harangok-8201939/?fbclid=IwAR0z3AWOrtPUIFq6foMUL4tj_tILaBjA-rITuGXp9UGsrMtmAZN1E3ccoRk

tozás Napjává emelése vált. Az Országgyűlés első jogszabályában megszavazta a külföldi magyar állampolgárságát lehetővé tevő, egyszerűsített visszahonosításról szóló törvényt, 2020-ig – ahogy a nemzetpolitikáért felelős államtitkár fogalmazott – „Több mint egymillió honfitársunk kapta vissza az állampolgárságát [...]. Azóta is arra törekszünk, hogy a Kárpát-medencei magyarságot egységes közösségként kezeljük oktatási, kulturális és gazdasági szempontból egyaránt, illetve létrehoztuk az egységes nemzeti médiateret is. A célunk az, hogy a XX. század minden nehézsége után a külföldi magyar lét ne legyen többé hátrány, sokkal inkább előny.”⁷ Semjén Zsolt, a nemzetpolitikát is felügyelő miniszterelnök-helyettes 100. évfordulós beszéde szerint „Szembe kell néznünk azzal, hogy az ezer év jogán »mindent vissza«: ma irrealitás; az EU-tól várni megoldást: naivitás; a megváltozott etnikai arányokra hivatkozott belenyugvás: árulás. [...] Trianonra emlékezni: gyász. Trianonra emlékezni: összetartozásunk hitvallása. Trianonra emlékezni: az azért is megmaradás büszkesége. Trianonra emlékezni: Trianon meghaladásának küldetése.”⁸

A békés, határok fölötti nemzetegyesítéshez azonban a magunk revíziója is szükséges. Sokat kell még tennünk egymás megismeréséért, megtanulnunk, hogy külföldi magyarnak lenni nem jelent erkölcsi felsőbbrendűséget, mint ahogy magyarországi magyarnak lenni sem jelent magasabb tudásszintet és fejlettséget. A fiatalok tudatformálása kulcskérdés. „2010 óta felnőtt egy korosztály, amely elveszett a nemzet számára, s ezen fiataloknak legfőbb éltető eleme a momentumnak élés, a féktelen tivornyázás, nosztalgiaival tekintenek a gulyáskommunizmus idejére, a nemzet pedig nem más számukra, mint idejétmúlt, kiüresedett fogalom, hiszen az Európai Unió is azt szajkózza, hogy a nemzetállamok kora lejárt.”⁹ A hazaszeretetre nevelés tehát megkerülhetetlen. Amíg a kormány valóban tiszteletre méltó, kezdeményező nemzetpolitikát folytat, nem ritkák a kifejezetten magyar- és határontúli-magyar-ellenes hazai közbeszédi, történelmi és politikai megnyilvánulások.

Hadd zárjam megemlékezésemet a 2021 telén elhunyt Bencze Izabella jogász gondolataival: „Egy olyan természetes földrajzi, eszmei, és mentális egység a Kárpátok gyűrűje, amelynek széttűzésére – Istenen kívül – semmilyen hatalom nem képes [...] amint a természet törvénye győzedelmeskedik az emberi manipulálás felett, a folyó szétválasztott, közös eredébből származó vízcseppei ismét összeállnak. Csak idő és hit kérdése.”¹⁰

Köszönöm a figyelmüket, a vendéglátóknak pedig a meghívást!

Székelly András Bertalan

7 https://mandiner.hu/cikk/20200529_az_ellenzek_tevekenysege_beleillik_a_20_szazadi_nemzetarulasok_soraba_potapi_arpad_lapunknak?fbclid=IwAR0ZWoYGxXSDhtx9L2tKnBQlJZegBZB4s2aW-D7sDbZ_JzOY-zxXazYDXP38

8 *Semjén Zsolt*: Trianon. Hazánk (A kereszténydemokraták lapja) 2020. június, 1. 5.

9 <https://felvidek.ma/2020/06/szaz-eve-feszitettek-keresztre-de-a-magyar-el-es-elni-akar/?fbclid=IwAR1Faq69GT-HvhBZMFAgVu3CxU7-0ZuWchGAfaodqm1wMk0WYN2dxtWhYac>

10 <http://civilosszefogas.hu/trianon-centenariumara/?fbclid=IwAR11Pr7848f0GyZ4sqNTvYp-7i6skUVGq2DOCT2jDxv8dogODK1mIAdyle>

Nagyszőlős Boldogasszonya

Kárpátaljai szoborállítás az eucharisztia és a nemzeti szolidaritás jegyében

Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus lélekemelő, szakrális rendezvénysorozathoz kapcsolódva, 2021. szeptember 8-án – Kisboldogasszony napján – Nagyszőlősön a Mennybemenetel-templom kertjében fölavattuk a Kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobrot, Matl Péter alkotását. A Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezésére készített szobor avatásával, valamint a 2020. évi *Bethlen Gábor-díjas* Andrásfalvy Bertalan és kitüntetett társai 2021. szeptember 25-én tartott ünnepsévével emlékeztünk a „Nemzet javára és a magyar szolidaritás szolgálatára” létrehozott „közérdekű kötelezettségvállalás”, a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozásának 40. évfordulójára is.

ALAPÍTVÁNY A NEMZET JAVÁRA – A KÁRPÁTALJAI SZOBORÁLLÍTÁS ELŐZMÉNYEIRŐL

Negyven esztendeje; a nemzeti ellenállás reménytelen küzdelmei közepette – Bethlen Gábor születésének 400. évfordulója alkalmából –, krízishelyzetben a magyar szolidaritást szolgáló alapítvány létrehozását kezdeményeztük. A Nagy Fejedelem emlékét földidéző alapítvánnyal főként az utódállamokban élő – emberi és nemzeti jogjaikban korlátozott, vagyonuktól, nyelvi-kulturális örökségüktől megfosztott – nemzettársainkon akartunk segíteni. Ők a „felszabadulás” óta a szomszédos pártállamok áldozataivá váltak, a magyar kormánytól támogatást hiába vártak. Ceaușescu zsarnoki rémuralma az itthon élőkben együttérzést keltett; cselekednünk kellett. 1979 karácsonyától gyűjtöttük a támogatókat és – 1980 húsvét hétfőjén – sok nemzeti elkötelezettségű jeles személyiség aláírásával, jóváhagyásra benyújtottuk Pozsgay Imre miniszternek a Bethlen Gábor Alapítvány létesítését, célját, működtetését közlő nyilatkozatot. „Alapítványunkkal azokat a vállalkozásokat öhajtuk ösztönözni és támogatni határainkon belül és azokon túl, melyek a magyarság történelme során felhalmozott értékeit tudatosítják, hitelesen értelmezik, őrzik és gyarapítják, s amelyek e térség népeinek megbékélését elősegítik.” – szól alapító nyilatkozatunk. Az e célok szolgálatában, nyolcvanhat kezdeményező aláírásával létrehozott Bethlen Gábor Társaság – a korabeli pártállami vezetés ellenzése közepette – féllégálisan tevékenykedett. Végül hat éves küzdelem után kivívta működésének hivatalos engedélyezését. A *Művelődési Közlönyben*, Köpeczi Béla aláírásával megjelent az 1288/1985. I. számú miniszteri intézkedés, amelyet a hazai média is közölt. A kelet- és közép-európai térségben elsőként létrehozott új polgári összefogás alapítói: †Illyés Gyula, †Németh Lászlóné, Kodály Zoltánné és †Csoóri Sándor voltak. Első kuratóriuma: elnök: †Márton János; alapító kurátorok: †Juhász Gyula, Király Tibor, †Kiss Ferenc, †Für Lajos, †Kósa Ferenc, †Szabó Gábor, †Vekerdi László. Zászlóvivői, szervezői: a †Nagy Gáspár titkár vezetésével ténykedő titkárság tagjai: Bakos István, Kiss Gy. Csaba, †Krasznai Zoltán, Lezsák Sándor, Bíró Zoltán és Kodolányi Gyula voltak.

A „közérdekű kötelezettségvállalásként” bejegyzett Bethlen Gábor Alapítvány – hazai és külföldi magyarok áldozatkészsége, támogatói és kurátorai munkája révén – anyagi, szellemi, lelki támogatással; ösztöndíjaival; emlékjel-állító és szolidaritási akcióival, illetve kitüntetéseivel (*Bethlen Gábor-díj, Márton Áron-emlékérem, Teleki Pál-érdemérem*) úttörő

szerepet vállalt a nemzeti összetartozás szolgálatában, a közép-európai szellemi együttműködésben, határon túl élő magyarság hazai megismertetésében, kiváló képviselőinek, értékeinek elismerésében.

A Bethlen Gábor Alapítvány létrejöttében; szolidáris támogatóinak, éltető közösségének megszervezésében és hivatalos elismertetésében, elindításában meghatározó szerepet játszott Kiss Ferenc tanár úr, Kárpátalja szülőtte. Ő vállalta rabszolgasorsba taszított népének átmenekült érdekképviselését. A szellemi honvédelem zászlóvivője, sikeres ügyintézője volt mindaddig, amíg a szélütéses baleset beszélő- és cselekvőképességétől meg nem fosztotta. Értékes örökséget hagyott ránk, amelyet igyekeztünk megosztani kárpátaljai nemzetársainkkal is. Emlékkonferenciával (2012), a *Dr. Kiss Ferenc Emlékkönyvvel* (szerk.: Bakos István–Ifj. Kiss Ferenc. Bp., Kairosz, 2013. 461 p.), Beregszászon, a Rákóczi Egyetemen bronz domborművel (2013, Rieger Tibor alkotása), s szeretett Ugocsájában fölszentelt Boldogasszony-szoborral is éltetjük emlékét.

ELLENSZÉLBEŒ ÁLLÍTOTT EMLÉKJELEINK ÉS A KÁRPÁTALJAI NAGYBOLDOGASSZONY SZOBORAJÁNDÉK

„Mi minden erőt, ami a haza javára akar és tud lenni, nem eltiporni, hanem együvé fogni kívánunk...”

Az ezredforduló után az Európai Unióban is nyugodt szívvel képviselhetjük azt, amit 40 éve, alapítványunk indulásakor megfogalmaztunk. Istennek hála, ma már nem kell a magyar állam képviselőivel, közintézményeivel szemben küzdenünk, hanem jobbra velük együttműködve, olykor a támogatásukkal tehetjük dolgunkat. Európa és a világ szinte minden tájának akad képviselője *Aranykönyvünkben*. Néhány ünnepségünk, programunk már történelmi esemény. 2004. április 3-án Balatonbogláron lengyel–magyar szoboravatón ünnepeltük gróf Teleki Pál tudós államférfi Budavárból száműzött bronzszobrát, Rieger Tibor alkotását. 2006. április 28-án a Németh László Társasággal együtt rendeztük Budán, a Pasaréti út és a Radna utca szögletében Csikszentmihályi Róbert Németh László-szobrának avatását. 2013. október 23-án közadakozásból állítottuk föl Bethlen Gábor, Erdély fejedelme bronzszobrát, Péterfy László alkotását. Kettős nemzeti ünnepet köszöntött így a magyar civil társadalom Kolozsvárt, amelyet a hazai média szinte figyelemre sem méltatott. 2017. nyarán – Nagyboldogasszony és Szent István ünnepe jegyében – a Csalóközben, Királyfiakarcsán Rieger Tibor Magyarok Nagyasszonya szoborajándékát köszöntöttük.

A Bethlen Gábor Alapítvány létrejöttét előidéző külső feltételek, főként külhonban és az utódállamokban sorvadó magyarság létállapota az elmúlt évtizedekben keveset változott. Ukrajnában nem javult, sőt, egyre rosszabb lett. Az EU-ba történt belépésünkkor táplált autonómia terveinket, jogos és igaz – emberjogi és magyar – törekvéseinket, reményeinket nem érvényesíthettük a Kárpát-medencében. A trianoni békediktátum legpusztítóbb történelmi ítélete Kárpátalja népét, magyarságát érte.

A romló helyzetben – Trianon 100. évfordulójára – lelkesegély-programunkká tettük, hogy segítsük minden elcsatolt nemzetrészünket egy új Magyarok Nagyasszonya-szoborhoz; oltalmazza, emlékeztesse nemzetestvéreinket a Szent Korona örökségére, nagy elődeinkre. Ez a szándék öltött testet a Felvidéken 2017-ben Rieger Tibor Magyarok Nagyasszonya szoborajándékának felállításakor. Ezen üdvös programot szándékoztunk folytatni Kárpátalján a Nagyboldogasszony-szobor fölállításával, melyet régóta kértek ottani barátaink.

Matl Péter szobrászművész 2018 decemberében, a *Magyar Örökség Díj* átadás napján – Rieger Tiborral és velem tárgyalva – följánlotta, hogy megalkotja a szobrot. Erősen biztat-

tuk. A szobor alapanyagául carrarai márványtömböt vásárolt, s alkotómunkáját azonnal elkezdte.

A művész alkotott, de a Trianon centenáriuma tervezett magyaremlékel-állító program Kárpátalján 2019-ben megrekedt. „*Akkor, amikor a sovinszta állampolitika sugallta, elfajuló indulatokra építő magyarellenes támadások, ezekben az években, főként az utóbbi hónapokban sokasodtak. A magyar kormány amit tehet, megtesz Kárpátalja magyarsága védelmében, de a létbiztonsághoz, annak helyreállításához ez a segítség nem elégséges. Az a gyilkos indulatok gerjesztő mentalitás, amely a Magyar Királyság hajdani területén túlélő nemzettársaink ellen irányul ma a »független« Ukrajnában, embertelenné fajult. Veszélyezteteti az őshonos magyarság létét, biztonságát. Mit tehetünk? Okuljunk a délszláv háború vészes következményéből, példáiból! Az élő lelkiismeretet szegezzük a sátáni erőkkel szemben! Könyörgő imáink és cselekvő szolidaritásunk a közadakozással fölállítandó Kárpátaljai Magyarok Nagyasszonya-szoborban testesüljön meg...*” – írtam előterjesztésemben. A súlyosbodó elnyomás és a szoborállítási szándék cselekvésre késztetett bennünket. Lezsák Sándor fővédnök javaslatára Gulyás Gergely miniszter úrhoz fordultunk pályázati támogatást kérve.

A COVID-világjárvány vészes terjedése és pusztító hatása elleni radikális egészségügyi óvintézkedések, a karantén-létállapot tartósítása azonban rendkívüli helyzetet teremtett az élet minden területén világszerte. 2020 közepétől 2021 közepéig megbénította a közéletet, tiltotta a közösségi összejöveteleket, korlátozta az oktatási, kulturális, művészeti intézmények, az egyházak működését, megnehezítette a munkavégzést, a közügyek intézését is. A szoborállítás szervezése, ügyintézése akadozott, a szoborbizottság összehívására sem került sor. Kárpátalján és itthon sem állt föl a szoborállító csapat. De az Alkotó nem pihent, a szobrászművész dolgozott, és Isten segítségével mi is megtámasztottunk...

Ami ezután következett, az Matl Péter, a fia és vállalkozói, a nagyszülősi ferences testvérek, valamint Mankovits Péter és a közreműködő kárpátaljai művésztársak, illetve idehaza főként Várhelyi Krisztina és Magyary Rozália áldozatos, hathatós szervezői és hiánypótló ügyintézői munkája, amit kiegészített lelkes közreműködésem is. Versenyezve az idővel tettük dolgunkat, ahogyan tudtuk. Kevesen ténykedtünk, rengeteg teendő várt ránk és sok mindent nem voltunk képesek előkészíteni úgy, ahogy kellett volna, de mindent igyekeztünk elvégezni, amit ily mostoha helyzetben lehetett. Nincs díszes plakátja, színes meghívója, kellő publicitása sem e szoboravatásnak, de mindvégig éreztük, tudtuk, hogy szolgálatot vállaltunk Kárpátaljáért.

Az Úr kegyelmi ajándékának tartom, hogy az 52. Eucharisztikus Világkongresszus idején fölállítottuk Matl Péter alkotását, a különleges Kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobrot. Akik ott voltunk, mindnyájan átérezhettük, hogy a létében veszélyeztetett, zaklatott körülmények között vergődő, keresztény magyar közösségnek milyen nagy szüksége van Isten áldására, a Szűzanya oltalmára. Ő a tudója annak, hogy az a jelmondat, amelynek jegyében részesültünk a kegyelmi ajándékból; a Kárpát-medencében miképp és hogyan élhet tovább. Boldogan figyeltük az 52. Eucharisztikus Kongresszus főlemelő ünnepi eseményeit; a fátylas fölvonulást, Ferenc pápa csodás kórussal kísért miséjét a budapesti Hősök terén. Örömmünkre, Matl Péter Kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobra felavatásával egy morzsányit mi is hozzájárulhattunk az eucharisztia keresztény magyar ünnepéhez, amelyről Dupka Györgyék *Hírlevelének* közlését idézem:

„2021. szeptember 8. Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus évében Kárpátaljai Nagyboldogasszony szoboravató ünnepséget rendeztek Nagyszülősiön a Bethlen Gábor Alapítvány és a nagyszülősi ferences rendi plébánia szervezésében.

Az emlékmű alkotója Matl Péter munkácsi szobrász. Elmondása szerint az alkotás talapzata maga a kemény gránitból megformált földgolyó – a glóbusz. Ezen áll a szimbolikus mű, amelyen a 12 levél a 12 apostolt jelképezi, a tulipánforma pedig egy ősi magyar motívum. Széttárt karjával a középpontban áll Szűz Mária, fölötte a gyermek Jézus.

A szoboravató ünnepségre Kárpátalja különböző részeiből és Magyarország több településéről, köztük Miskolcra érkezett zárandokcsoportokat Bán Jónás OFM, a Nagyszőlősi Római Katolikus Egyházközség plébánosa és Bilák János, az egyházközség kurátora köszöntötte.

Avatóbeszédet mondott Lucsok Miklós, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye segédpüspöke, Kovács István, az Emberi Erőforrások Minisztériumának helyettes államtitkára, Szilágyi Mátyás beregszászi magyar főkonzul, Bakos István, a szoborállítás fő kezdeményezője, a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora, Vári Fábrián László Kossuth-díjas költő, az MMA rendes tagja. A felszólalók sorát Matl Péter Magyar Örökség díjas szobrászművész zárta, aki egyben köszönetet mondott Szarvas Péternek, a talapzat tervezőjének és Hiába András kivitelezőnek. Közreműködő: Mankovits Tamás miskolci iparművész.

Az ünnepélyes szoboravatás befejezéseként a Nagyboldogasszony-szobrot Lucsok Miklós segédpüspök Bán Jónás ferences atya, plébániai kormányzó közreműködésével megáldotta.

Ezután a díszvendégek, a résztvevők és a zárandokok megkoszorúzták. A fentebb megnevezett személyiségek mellett koszorút helyeztek el: Kuti László, a Magyarország Ungvári Főkonzulátusának első beosztott konzulja, Mankovits Tamás iparművész, a Magyar a Magyarért Alapítvány elnöke, a miskolci Éltető Lélek Alapítvány küldöttsége, Kudron Zoltán, a KMKSZ nagyszőlősi alapszervezetének elnöke, Orosz Ildikó, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola elnöke, Dupka György, a MÉKK elnöke és sokan mások.

Az ünnepi műsorban közreműködött Gy. Szabó András irodalomtörténész, előadóművész, Pitti Katalin, a Magyar Állami Operaház örökös tagja, Hegedűs Valér zongoraművész.” (Kárpátaljai Magyar Krónika Hírlevél 2021. október 1. 5–6.)

A fenti közleményt kiegészítem szoboravató-beszédem néhány idézetével:

„A Bethlen Gábor Alapítvány zárandokcsoportja (Béres József, Czine Erzsébet, Foltán László, Gy. Szabó András, Rieger Tibor és én, a BGA, az Eötvös Collegium, a Százak Tanácsa képviselői, s a hozzánk társult Pitti Katalin Liszt Ferenc-díjas operaénekes, s Hegedűs Valér zongoraművész, ill. dr. Szegő Szilvia és dr. Rockenbauer Antal társadalomkutató) váratlan próbatételekkel kísért hosszú utunkon Mária-énekekkel köszöntöttük Boldogasszonyunkat a névnapján. Vigaszul szolgált számunkra az »Angyaloknak királynéja, tiszta Szűz!« kezdetű népének, ami jól illik Matl Péter szobrához. Köszönettel tartozunk a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. nagylelkű pályázati támogatásáért, amelyre igen nagy szükségünk volt a sikeres szoborállításhoz.

Örömmel mutatom föl a »Szíves Kalauz a kárpátaljai Nagyboldogasszony szoborhoz« c. szép kiadványunkat, amelyet Gy. Szabó András kurátor-védnök

A Bethlen Gábor Alapítvány zárandokcsoportja és a mű alkotója a Nagyboldogasszony-szobor előtt, balról jobbra Rieger Tibor, Matl Péter, Gy. Szabó András, Foltán László, Bakos István és Béres József

szerkesztett. A Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásával az Antológia Kiadónál jelent meg. Köszönet érte! E kárpátaljai képes zsebkönyvből a szoboravatás résztvevői egy-egy tiszteletpéldányt kapnak. A »Szíves Kalauz« mellett Nagy Gyula nyomdamérnök ajándékát, a kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobor emlékkönyvét is átadjuk az őrálló Ferences Misszióknak. Ennek aláírása után, tőlük vehetik át a résztvevők és majd a zarándokok is a BGA jubileumi kiadványa tiszteletpéldányát. A »Szíves Kalauz« Kárpátalja és a Nagyboldogasszony-szobor népszerűsítését szolgálja. Irodalmi-történelmi szemelvényeket, verseket, képeket közlünk benne, jórészt kárpátaljai szerzőktől. Fejezet szól a Nagyboldogasszony-kultuszról, Kárpátalja táji-történelmi emlékeiről, Nagyszőlősről és Matl Péter alkotói munkásságáról. Közöljük a csak virtuálisan létező Szoborbizottság névsorát. A szoborállítás néhány védnökének üzenetét is publikáljuk. A fővédnökök közül a kimentését kérő Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke és prof. dr. Kásler Miklós miniszter úr, valamint Bőjte Csaba OFM szerzetes, Juhász Judit anyanyelvápoló, szerkesztő, Korzenszky Richárd tihanyi bencés szerzetes, emeritus perjel és a jelen lévő dr. Béres József vegyész mérnök védnöki üzenetét olvashatják.

Átadom tiszteletbeli fővédnökünk, dr. Király Tibor Széchenyi-díjas jogtudós, a Bethlen Gábor Alapítvány alapító kurátorának üzenetét. Ő Kárpátalja szülöttje! 101 éve Ung megyében, református lelkészcsalád gyermekeként jött világra. Tegnap Dunabogdányból hívott, s – a 2006-ban kapott Teleki Pál-Érdemérme »Merjünk magyarok lenni!« feliratára, s a tudós államférfi életáldozatára emlékeztetve – kifejezte elismerését, örömét, jókívánásait a Nagyszőlősi Nagyboldogasszony-szobor felállíttatásához. Lucsok Miklós segédpüspök áldása mel­lé 2021. szeptember 6-án villámpostán érkezett Spányi Antal püspök úr, védnökünk áldása:

»Kedves Pista!

Gratulálok ahhoz, amit sikerült elérni! Rajta volt munkádon, munkádon az Úr áldása. A NEK és az ünnep miatt magam is csak lélekben tudlak elkísérni benneteket az avatásra, és így kérem a szoborra és mindnyájatok életére az Úr áldását, a Szűzanyának, Magyarok Nagyasszonyának oltalmát! Tisztelettel és nagybecsüléssel üdvözlöm az összegyűlteket! Szeretettel: Spányi Antal.»

Ezután Rákóczi Ferenc imájának felolvasásával fejeztem be szoboravató-beszédemet.

EPILOGUS

A Kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobor avatóünnepségére zarándokcsoportokat szerveztünk, amelyek határátkeléséhez segítséget ígért, s intézkedett is a Beregszászi Magyar Konzulátus. Miskolcra egy 14 fős zarándokcsoport indult reggel Várhelyi Krisztina vezetésével. Ők a magyar–ukrán határhoz, Beregsurányba korábban érkeztek, mint a 12 fős budapesti csoport Tiszabecsre. A szoboravatásról mégis lekéstek. Az országhatár átlépése oda- és főleg hazafelé hosszabb ideig tartott, mint maga a szoboravató ünnepség és a vendéglátás. A határőrizeti szervek végzálását a helyi lakosok türelemmel viselik, bennünket feldühített, mert már elszoktunk e megalázó tortúrától.

De nem tudták elvenni örömünket, elrontani a főlemelő élményt, ami üdvös szolgálataink jutalma volt. Áldott földön fölállítottuk, szépen fölavattuk, fölszenteltük Kárpátalja Nagyboldogasszony-szobrát, aki az őrálló ferences testvérek közreműködésével oltalmazza igaz lélekkel élő nemzetársainkat.

Soli Deo Gloria!

Bakos István

Rákóczi Ferenc és Márton Áron szobra Gyimesbükkön

A többségi nemzet tagjai nem nézik jó szemmel, ha köztereken magyar vonatkozású történelmi eseményeknek, vagy nemzetünk nagy személyiségeinek állítunk emléket. Ebben nem kivétel Románia sem. A mindennapi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy távol állunk még attól a világtól, ahol majd mindnyájan otthon érezzük magunkat etnikai hovatartozásunktól függetlenül. Se szeri, se száma a történelmi Magyarország területén meggyalázott emlékműveknek. Ezért a Deáky Panzió kéthektáros területén az elmúlt évek folyamán létrehoztam egy emlékparkot.

Az 1989-es rendszerváltás után Gyimesbükk a magyarság egyik zarándokhelyévé vált. Sokan keresték fel az ezeréves határt, a Gyimesi-szorost, de az idelátogatók száma 2008 május 11-e után sokszorozódott meg, amikor felújítottuk és felavattuk a Magyar Királyi Állami Vasutak legkeletibb, 30-as számú őrházát, amely most, mint egy ékszer áll a Rákóczi-lépcsők tövében. A diktatúra éveiben nem azt csináltuk, amit szerettünk volna. Sok adósságunk volt, melyeket kezdtünk leróni. Csapatmunkával, határon átnyúló összefogás eredményeként rendbeszedtük a Kontumáci-kápolnát, háborús emlékhelyet hoztunk létre, konzerválva az egykori karantén vagy vesztegzár romjait, felállítottuk az Élet, a Hit és a Nemzet kapuját egy kopjafasorral, leaszfaltoztuk a Kontumáci-kápolna felé vezető utat. Az út mentén a 64 Vármegye kopjafái állnak, emlékeztetve az idelátogatót arra, hogy mi is történt velünk, magyarokkal 101 esztendő alatt.

A zarándokok nemcsak az ezeréves határt keresik fel, hanem sokezeren a Deáky Panzióba is betérnek, ahol az elmúlt években több emlékoszlop és kopjafa mellett Attila hun király, I. Szent István magyar király, Sebő Ödön főhadnagy és Wass Albert író-költő szobrát avattuk fel.

2021. szeptember 26-án Márton Áron püspök és II. Rákóczi Ferenc fejedelem mellé szobrával bővült a szoborpark. Az ünnepségen több százan vettek részt. Márton Áronra Berszán Lajos atya emlékezett, felelevenítve a boldog emlékü püspökkel kapcsolatos emlékeit. Ezt követően Halász Péter néprajzkutató beszélt II. Rákóczi Ferenc érdemeiről. A szobrok Túri Török Tibor keszthelyi szobrászművész alkotásai, melyeket Salamon József gyimesbükki plébános áldott meg, aki felolvasta Rákóczi Ferenc imáját, majd a több száz jelenlévővel együtt elmondta a Márton Áron szentté avatásáért vasárnaponként elhangzó fohászt és *Miatyánkot*.

Az ünnepséget az Antal Tibor vezette Gyimesvölgye Férfikórus dalai tették szebbé és emlékezetesebbé. Az ünnepség a magyar és a székely himnusz eléneklésével, valamint koszorúzással zárult.

*Salamon József, Gyimesbükk plébánosa megszenteli a felavatott szobrokat
(Csikós Sándor felvétele)*

Deáky András

A jászárokszállási Népfőiskolai Társaság 30 éves működése

A népfőiskolai mozgalom Magyarországon elsőként városuk szülötte, dr. Czettler Jenő *Népfőiskola* című művében szerepel, melyet a *Magyar Gazdák Szemléjében* jelentetett meg, 1913-ban. Az első világháborút követő tragédiásorozat, amely a trianoni békediktátumba torkollott, nem ingatta meg Czettler Jenő hitét a nemzet újjászületésében. Sokoldalú tudományos és politikai tevékenysége révén a két világháború közötti időszak elismert személyisége, parlamenti képviselő, majd felsőházi tag volt. Jászárokszálláson a Népművelési Bizottság havonként rendezett kultúrdélutánokat, melyeken Czettler Jenő egyetemi tanár és tanártársai voltak az előadók. A szervezet elnöke Aczél József plébános volt, munkáját Maliska Károly iskolaigazgató és dr. Hudomel József orvos segítette. A településen 1909-től hetilapot jelentettek meg: Nigrinyi Ferenc nyomdájából került ki a *Jászárokszállás és Vidéke*. 1920-tól kezdte önálló nyomdászati tevékenységét Raffay Ferenc. Jászárokszállás keresztény szellemű lakosságának támogatásával 1921. május 1-étől jelent meg a *Jászvidék*.

A Jászságban a Jászberényi Tanítóképző tanárai kezdeményezték a népfőiskolai képzés meghonosítását. Az 1938–41 közötti években a líceum tanárai tudományos munkáikban és a Magyar Rádióban tartott előadásaikban új hangot hoztak a felnőttek képzésével kapcsolatban. Az *Ugar* című, 1939–44 között megjelent folyóirat őrzi ezen évek szellemiségét.

1942 januárjában indult az első Jász Népfőiskola. 32 tanuló költözött a képző első emeletén lévő kollégiumba. A kurzus 305 tanórából állt, száz gazdasági vonatkozású, 18 magyar irodalmi, 5 néprajzi, 15 fogalmazási és helyesírási, 20 történelmi-alkotmánytani, 10 földrajzi, 20 természetismereti, 10 nemzetgazdasági, 10 hit- és erkölcstani, valamint 15 jellem- és illetmáni foglalkozásként. Reggel imádsággal kezdték, este művészeti programmal zárták a tanítási napot. A résztvevők között volt Faragó Sándor jászárokszállási ifjú, aki lakhelyén próbált népfőiskolai egyesületet szervezni, de a világháború áldozata lett.

2012-ben a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán tudományos konferenciát rendeztünk a Jászság felnőttképzésének múltjáról. Az 1950 és 1960 közötti években Papp Géza és felesége helyi pedagógusok még rendeztek népfőiskolai előadásokat a nagyárki tanyasi iskolában, színjátszó és ismeretterjesztő előadásokat tartottak (Harangi László a *Népművelés* című lapban méltatta munkájukat).

Társaságunk 30 évvel ezelőtt, felelevenítve az 1950-es évekig működő, azonos nevű társaság működését, átvállalta annak szellemi örökségét. Nagy Ignác kőművesmester, az egyesület alapítás kezdeményezője és vezetője még személyesen ismerte az elődök munkáját. Tanulmányai során Császár Elek, Jászárokszálláson dolgozó pedagógus írásait is megismerte. 1990-ben, a rendszerváltás hajnalán nagy reményekkel jöttek létre az 1949 előtt már működött, illetve egészen új civil szervezetek. Jászárokszállás 1867 és 1920 között 38 bejegyzett civil szervezettel rendelkezett.

A szervezőmunkát 1990 őszén kezdtük meg, nem volt egyszerű az internet előtti világban az alapítás. A mezőgazdaságban lezajlott természerkezet-változásra történő felkészülés sokakat mozgatott meg. Biokertészeti programunkat dr. Farkas Miklós, a gazdakör akkori elnöke készítette. 1991-ben a *Jászvidékben* és a *Szolnok Megyei Néplapban* közzöltük programjainkat. 1991. október 10-én a *Magyar Fórum* Gazdaköri rovatában publikáltuk

mezőgazdasági terveinket. Ebben az időszakban munkánk komoly figyelmet kapott. 1992 márciusában Szikra Ferenc polgármester Ballagó Zoltán és Nagy Ignác egyesületi elnök társaságában részt vettünk az első Jász Népfőiskola alapításának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián. Benda Kálmán akadémikus és Sz. Tóth János méltatták a jubileum jelentőségét. Szarvas Péter lelkész úr irányításával elkezdjük az egyháztörténeti előadásorozatunkat. 1992 nyarán az egyesületek és a demokrácia témája került bemutatásra. 1993-ban elnyertük az ENSZ *Pro Habitat* díját, majd működésünk tízéves évfordulóján, 2001-ben *Jász-Nagykun-Szolnok Megye Közművelődési Díját* vehettük át. A 2009. évben a helyi önkormányzat *Jászárokszállás Városért* kitüntető címet adományozott egyesületünknek.

Nehéz röviden összefoglalni a 30 esztendő eseményeit és munkáját, ezért csak a főbb tevékenységformákról tesztek említést. Megalakulásunk óta éves programokat készítünk, melyet két féléves időszakra bontunk. Így félévenként legalább egy előadásorozatot szerveztünk. Az első időszakban megismertettük tagjainkat és az érdeklődőket a biokertészet alapjaival. Biokertészeti előadásorozatunkon tartott előadást Soltész Sándor, dr. Menyhárt Zoltán, Györffy Sándor, Bálint György és Török Szilveszter, a természetgyógyászat témakörében Szabó György, Oláh Andor előadásai voltak a legsikeresebbek.

Az indulástól kezdve hagyománnyá vált, hogy évente, az őszi időszakban az egri teológia tanárainak közreműködésével vallástörténeti kurzusokat szerveztünk. Szólészeti-borászati tanfolyamot tartottunk, melyhez felvettük a kapcsolatot a gödöllői Szent István Egyetem oktatóival. Felejthetetlenek voltak dr. Selmeczi László régész jászágói ásatásainak megismerésével összefüggő előadásai és helyszíni kalauzolásai.

Családi programjaink is nagy népszerűségnek örvendtek. A téma kiváló szakemberei beszéltek az iskolaérettségről, a kisgyermekkori beszédhibák javíthatóságáról, valamint a családi kommunikáció gyakorlati problémáiról. Programsorozatukra alapítványi támogatást kaptunk. Előadóink a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Pedagógia tanszékének oktatói voltak: dr. Fábiánné Kocsis Lenke és dr. Tóth Edit segítették a képzést. Külön előadásorozatot indítottunk fiataloknak az alkoholizmus és a kábítószer-fogyasztás veszélyeiről, valamint a kilábalás lehetőségeiről. Foglalkoztunk az időskor társadalmi és egészségügyi problémáival.

Művészettörténeti kurzusunk növelte ezen oktatási forma elfogadónak táborát. Párizs, Firenze, Bécs, Drezda képtáraiban ismerkedtünk kontinensünk vizuális kultúrájával. Működésünk első öt évében 70 előadást szerveztünk. Eredményeinket Nagy Ignác alapító elnök ismertette. Megemlékeztünk Papp Géza művésztanár munkásságáról, aki az ötvenes években még rendezett népfőiskolai programokat. Vallástörténeti sorozataink a *Biblia* világától a kereszténység felvételén át vallásfilozófiai kérdésekig, valamint a nagy világvallások megismeréséig terjedtek. A *siker titkai* címmel 2008-tól évente filmtörténeti előadás-sorozatot tartunk és filmklubot működtetünk a Jászárokszállási Ipartestülettel együtt. Egyháztörténeti sorozataink előadói Veres András püspök, Mikolai Vince rektor és Czákó István pápai prelátus urak voltak. Gyenes Gyula pápai prelátus plébános segítségével sikeressé előadásorozatainkat. A legsikeresebb a keresztény család sorozatunk volt. Napjainkban Kiss Csaba apátplébános atya egyesületünk szellemiségét is meghatározva irányítja ezt a tevékenységi területet. Nagy Ignác halála után Wirth István, majd 2008-tól 2012-ig Szikra Ferenc volt az egyesületi elnök. 2012-től ismét Wirth István tölti be az elnöki posztot.

Együttműködő partnereink: dr. H. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója, Nagyné Kiss Mária, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Népfőiskolai Társaság elnöke, dr. Dobos László, a

Jászok Egyesületének ügyvivője, dr. Barkó Endre, a SZIE–ABK dékánja. 2005 és 2012 között a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának Felnőttnevelési és Társadalomelméleti Tanszékével szerveztünk közös programokat. A Jászárokszállási Deák Ferenc Gimnázium tanárai és Jászárokszállás pedagógusai is mindig segítségükre voltak.

Büszkék vagyunk arra, hogy az évek során több kiadványt jelentettünk meg: Petró László: *A talicska éneke* (versek), Méri Géza: *A jászárokszállási színjátszás története*, Fekete László: *Egy palóc szép emlékei a Jászságról*, Szántó László: *Lírai vallomások* (versek), Méri Géza: *Gólok és emlékek I. Labdarúgás Jászárokszálláson*, Kóczián Gyula: *Jász-Árokszállás múltja és jelene 1996* (reprint kiadás). Terveztük: Méri Géza *Gólok és emlékek II.* kötetének kiadását, de a szerző fájdalmasan korai halála ezt lehetetlenné tette (V. Molnár László: *Tükörképek egymásról. Jászárokszállás*, 2012).

A színjátszás történetéről megjelent könyv, illetve a régi színjátszóknak szervezett találkozó nagy sikere elvezetett a színjátszó hagyományok újjászületéséhez. Egy lelkes drámapedagógus, Kovács Béláné vezetésével 1997-ben alakult meg színjátszó körünk. Településünkön mindig is nagy hagyománya volt a színjátszásnak. Innen indult el Pethes Imre, Kaszab Anna, Görbe János, a nemrég elhunyt Bordás György *Liszt-díjas* operaénekes, a ma élő művészek közül Farkas Bálint operetténekes. Rangos helyi kulturális eseménnyé váltak a színházi bemutatók. Elsőként 1997-ben Tóth Ede *A falu rossza*, majd 1998-ban Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, 1999-ben Móricz Zsigmond *Sári bíró*, míg 2000-ben Molnár Ferenc *Doktor úr* című darabja került színre, majd ezt követte 2001-ben a *Charley nénye*, 2002-ben pedig az *Imádok férjhez menni* című darab, 2003-ban a *Zürzavaros éjszaka*, 2004-ben pedig a *Szabin nők elrablása* került bemutatásra. Kovács Bélánét 2001-ben kitüntették a megye közművelődési díjával.

1999–2005-ig működött népfőiskolánk ifjúsági tagozata. A fiatalok aktívan részt vettek a szervezet programjain, rendezvényein, de természetesen saját programokat is szerveztek. Az elmúlt időszakban közös, ötnapos kiránduláson voltak Erdélyben. *Polgárosodás és nemzeti gondolat* címmel hétnapos közös túrán voltak Zala megyében. 2004 nyarán Balassi-emléktúrát szerveztek Esztergom–Zólyom–Hibbe–Krakkó útvonalon. A Liptó megyei Hibbe templomában megkoszorúzták a költő sírját. Több kísérlet történt az ifjúsági tagozat felélesztésére, de az utóbbi időszakra az a jellemző, hogy inkább a főiskolai hallgatók csatlakoznak egyesületünkhöz, mivel jó kapcsolatot alakítottunk ki a SZIE Jászberényi Alkalmazott Bölcsészeti Karával.

Egyesületünkben hagyományossá váltak a közös kirándulások. Évente több alkalommal szervezünk egynapos belföldi kirándulást, illetve minden évben hosszabb tanulmányutat. Deák Ferenc életútját követtük 2005-ben. Kehidán Vereb András tartott megemlékezést a Jászárokszállási Gimnázium névadójáról. Jurisics Miklós-emléktúránkon Zengg, a szülőváros, Fiume, majd Kőszeg következett. 1993-tól a jászárokszállási temetőben tartottunk megemlékezést június 4-én, melynek kezdeményezői Csikós Alajos és Ficzek Antal tagtársaink voltak. Jelenleg a templom szomszédságában újra van városi emlékhelyünk. Bejártuk a szomszédos országok magyarlakta területeit, többször voltunk Erdélyben, szerveztünk túrát a Fertő-tó körül, nagy sikerű volt az osztrák vártúránk, illetve nagyon jól éreztük magunkat Olaszországban is. Megismerkedtünk Velence, Firenze és Padova nevezetességeivel. 2008 nyarán jártunk Horvátországban és Szlovéniában. A Szent István Egyetemmel kialakult kapcsolataink révén részt vettünk egy Cseh- és Szászországi tanulmányúton Bécs–Prága–Drezda útvonalon. Prága ezután még négy alkalommal volt úticélunk. Strassbourg és Reims érintésével Párizsban jártunk, Krakkó és Czeszochowa is felejthetetlen élményeket adott.

II. Rákóczi Ferenc sírjának megkoszorúzása Kassán 2015-ben
(Wirth István felvétele)

Évente több alkalommal tartunk társas összejöveteleket, így farsangi bált, nőnap és anyák napi összejövetelt, május elsején családi napot az Ipartestülettel együtt, augusztus hónapban nyárbúcsúztatót a Sás-tónál. Az évzáró közgyűlést, mely egyúttal zenés-táncos összejövetel is, évenként rendezzük meg. Legutóbb 2020. február 3-án közgyűlésünk után 68 fő részvételével báloztunk. Az utóbbi években az Ipartestülettel közösen rendezett udvari összejövetelek színesítik programjainkat. A legfontosabb közös eredményünk maga a 83 tagot számláló lokálpatrióta közösség, melynek tagjai immár 30 esztendeje éltetik egyesületünket.

Wirth István

Irodalom. *Balla Ferenc:* Egy vidéki kis újság születése és csenevész csecsemőkora. Jászkunság 1993. február. 42–45.; *Balla Ferenc–Wirth István:* Egyletek, egyesületek a Jászságban 1867–1919. Eger, 1991; *Csikós Gábor:* Jászárokszállási almanach. Budapest, 2012; *Czettler Jenő:* Népfőiskolák. Magyar Gazdák Szemléje 18. évf. 1913. május 5. sz. 282–290.; *Farkas Ferenc:* A jászsági nyomdák krónikája 1867–1949. Jászok Egyesülete, Budapest, 2010. 438–456.; *Herbert János:* Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Jászárokszállás, 1926; *Tóth Lászlóné:* Volt egyszer egy nagyárki iskola. Jászárokszállás, 2011; *Wirth István:* A Jászárokszállási Népfőiskolai Társaság életéből. Jászság Évkönyv. Jászberény, 2004. 150–153.; *Wirth Gábor:* Online kutatók éjszakája 7. Edutus Egyetem, 2020. 11. 27. A népfőiskolák szerepe és lehetőségei a turizmus fejlesztésében (YouTube előadás).

Dr. Kókai Sándor, a Balassa Iván- emlékérem 2021. évi díjazottja¹

Dr. Kókai Sándor professzor, a geográfusok által művelt történeti földrajz kiemelkedő egyénisége hatvanéves. Ez egy olyan időhatár, amikor az ünnepeltről összegző-értékelő laudációt fogalmazunk meg, melyben tiszteletünk és elismerésünk mellett munkássága sikeres folytatására is szeretnénk ösztönözni, és minden jót kívánni. Kókai Sándor eddigi életművét, a földrajztanárképzés, a tudományos – régiókhhoz is kötődő – kutató és tudományos közéleti tevékenységét a Bodrogi Múvelődési Egyesület *Balassa Iván-emlékérem* adományozásával ismeri el.

Dr. Kókai Sándor

rásként. Kókai Sándor történeti földrajzi kutatómunkáját a szülőföldjén, Kiszombor tágabb környezetében, a Marosszög történeti tájrekonstrukciójával és népességvizsgálatával kezdte. Hisztogeográfiai kutatásait később az Alföld más tájegységére, pl. a Bodrogi közre, a Felső-Tisza-vidék többi kistájaira és a Nyírségre, majd a Kárpát-medence domb- és hegyvidéki tájaira is kiterjesztette. A Bodrogi köz és a szomszédos Zempléni-hegység iránti érdeklődése összefügg azzal, hogy a tanári pályafutásának első színhelye a két táj határán, Sátoraljaújhely városában, a nagy múltú gimnázium volt.

A tanszéki műhely az 1970-es évektől kezdődően a Kárpát-medence (a történelmi Magyarország) teljes területére kiterjedő hisztogeográfiai kutatásokat folytat, és külső munkatársakkal, régészekkel, történettudósokkal és néprajzkutatókkal együttműködve interdiszciplináris konferenciákat rendez, és ezek anyagát megjelenteti. A műhelytagokhoz hasonlóan, Kókai Sándor is a Kárpát-medence kutatójává vált, kiemelten foglalkozva a Bánság történeti tájrajzával, tudományterületünk témaköreit meghaladó kultúrföldrajzi,

Kókai Sándor életprogramjában kettős célkitűzést állított maga elé: a tanári és a tudományos kutató-, értéktartó és értékközvetítő munka együttes művelését. Ennek megvalósításához szükséges feltételeket a pályakezdő évei (1985–1988) után a Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszékén találta meg. Főiskolai kinevezése (1988) óta eltelt harminchárom év alatt a tanár- és idegenforgalmiszakember-képzés feladatait, és néhány ciklusban a tanszékvezetői és intézetigazgatói tisztségét is ellátva, folyamatosan foglalkozott a Kárpát-Pannon térség történeti földrajzi kutatásával.

A történeti földrajz – tudányszakunk definíciója szerint – olyan történeti tértudomány, amely az emberi tevékenységek (aktivitások) térben releváns folyamataival, az antropogén tájformálással és az ezekből eredő térstruktúrákkal foglalkozik a múlt egy időszakában vagy teljes folyamatfeltá-

¹ Elhangzott 2021. szeptember 13-án Sárospatakon, a Bodrogi Múvelődési Egyesület közgyűlésén.

politikai földrajzi és geopolitikai elemzésekkel. *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)* című, több mint négyszáz oldal terjedelmű monográfiája (2010) a honi történeti földrajz kiemelkedő alkotása, egyes vélemények szerint korszakhatára is, mely példát mutat arra, hogyan kellene a tájrekonstrukciós, a tér (természeti erőforrás) hasznosítására koncentrálnó kutatásainkat tematikailag gazdagítani.²

2004-től a tanszéki kutatóműhely vezetőjeként Kókai professzor feladatköre tudományos-szervező, könyv- és folyóiratszerkesztő tevékenységgel bővült. S ebben az új életszakaszban is töretlenül folytatta egyéni kutatómunkáját, mindenekelőtt a Bánság, továbbá a Kárpát-medence egyes tájegységeinek, mezo- és mikrorégióinak, olykor csak egy-egy település tudományos vizsgálatát. Egyes írásművei a tudományos ismereteink gazdagítása mellett felhasználhatók a település- és területfejlesztési tervek kimunkálásához is, tehát gyakorlati jelentőségűek.

Kiemelkedő alkotása a *Történeti Földrajzi Közlemények* című tudományos folyóirat alapítása (2013), mely 2015-től a Nyíregyházi Főiskola (2016-tól az Egyetem) Földrajztudományi Intézete és az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága közös kiadványaként jelenik meg. Az említett Történeti Földrajzi Albizottság 2015. április 25-én, Sárospatakon a trinitáriusok egykori kolostorépületében, a jelenlegi tartózkodási helyünkön alakult meg. E két alkotás, pontosabban fogalmazva, Kókai Sándor folyóiratszerkesztői és albizottságelnöki szerepköre megerősítette és gazdagította történeti földrajzi kutatóműhelyünket.

A tanszék (intézet) 2001-től 2018-ig Szerencsen, dr. Gál András gimnáziumi igazgatóval együttműködve, kezdetben regionális, a Zempléni-hegység és tágabb környezetével foglalkozó, majd dr. Marosi Sándor (1929–2009) akadémikus kezdeményezésére országos táj-, történeti földrajzi konferencia-sorozatot rendezett. A „*magyar földrajz szerencsi műhelyében*” Kókai Sándor aktív szerepet vállalt és sok tanulmánnyal gazdagította Tokaj-Hegyalja, a Bodroghköz, a Hernád-völgy történeti tájrajzát, és közreműködött Szerencs város monográfiája (2005), *A Zempléni-hegység földrajzi lexikona* (2009), a pályatársainkról szerkesztett tiszteletkötetek, valamint *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza* (2016, 2017) című konferenciakötet megalkotásában.³ A szerencsi konferencia-sorozatunk befejezése után, 2019-től kezdődően – dr. Tamás Edit történész-geográfus, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma igazgatójának köszönhetően – Sárospatakon, az ősi iskolavárosban folytatódik a rendezvénysorozat *Kárpát-Pannon térség: tájak, népek, tevékenységek* címmel.

Kókai Sándor a tanszéki műhely tagjaként részese volt annak a paradigmaváltásnak, szaktudományi reformfolyamatnak, melynek eredményeként a pártállami korszakban tiltott történeti földrajz megújult és önálló diszciplínává fejlődött.⁴

A vázlatos pályaképben felsorolt teljesítményéhez, hatvanadik születésnapja és kitüntetése alkalmából, szívből gratulálok és kívánom, hogy tudományos műhelye a jövőben is a magyar nemzeti identitás erősítő helye legyen.

Frisnyák Sándor

2 Nagy Miklós Mihály: Tudománytörténeti széljegyzet új történeti földrajzi monográfiáinkhoz. Kókai Sándor: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)*. A Bánság helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. Közép-Európai Közlemények 3. évf. 2010. 3. 176–185.

3 Horváth Gergely (szerk.): *A magyar földrajz szerencsi műhelye*. Tanulmányok dr. Gál András kutató-tanár, gimnáziumi igazgató tiszteletére. Szerencs, 2018. 359.

4 Munkásságáról bővebben: *Dövényi Zoltán: Nemcsak Bánság! Kókai Sándor és a történeti földrajz*. Történeti Földrajzi Közlemények 9. évf. 2021. 1–2. 312–318.: Sipos Anna Magdolna–Nagy Miklós Mihály: „... A lokális sajtóosságokon túllépve”. Kókai Sándor földrajzi munkássága a tudománymetria tükrében. Történeti Földrajzi Közlemények 9. évf. 2021. 1–2. 319–347.

A Honismereti Szövetség révkomáromi konferenciája

(2021. szeptember 18–19.)

A Honismereti Szövetség szeptember harmadik hétvégéjén a felvidéki Komáromban tartotta meg A Honismeret Napja alkalmából *Lokális kötődés és megmaradás* címmel meghirdetett konferenciáját. A rendezvényt eredetileg 2020 márciusában, valóban A Honismeret Napján, Bél Mátyás születésnapján (március 24-én) és azt követő napon szerettük volna megtartani, de a Covid-járvány miatt ez meghiúsult, mint ahogy aztán a következő tervezett időpontban, 2020. szeptember 26–27-én is. Így, immár 2021-ben harmadszorra is nekiláttunk a megszervezésének, immár sikerrel.

***Debreczeni-Droppán Béla megnyitja a rendezvényt,
balra Keszegh Béla és Fráter Olivér (Mándli Gyula felvétele)***

2021. szeptember 18-án szombaton délután ½ 2-kor, a Tiszti Pavilon dísztermében köszöntőkkel kezdődött a konferencia. Elsőként Komárom (Komarno) polgármestere, Keszegh Béla, majd a Nemzetstratégiai Kutatóintézet vezető főtanácsosa, Fráter Olivér, végül Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke köszöntötte a résztvevőket. Ezt követően került sor az átfogó nyitóelőadásra, melyet Szarka László történészprofesszor tartott *A szlovákiai magyarság sorsa Trianon után* címmel. A konferencián két napján ezzel együtt összesen 13 előadást hallgathattak meg az érdeklődők és egy könyvbemutató is színesítette a programot. A *Felvidék és Kárpátalja erődített helyei I-II.* című, a Nemzetstratégiai Intézet által kiadott kötetek ismertetése azért is számított a konferencia említésre

A rendezvény résztvevői (Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

méltó programpontjának, mert a két vaskos – igazán honismereti – könyvnek ez volt az első bemutatója.

Az első nap plenáris ülése után városnézésen vehetett részt a konferencia hallgatósága, két csoportban Galo Vilmos történész és Csuthy András régész (a révkomáromi Duna Menti Múzeum munkatársai) vezetésével.

Szeptember 19-én, vasárnap egy három előadásos történelmi blokkal folytatódott a konferencia, majd Görföl Jenő, a felvidéki honismereti mozgalom egyik legmeghatározóbb személyisége adott átfogó képet a szlovákiai magyarság honismereti munkájának elmúlt száz évről. Utána még négyen beszéltek a felvidéki honismereti tevékenység egy-egy meghatározó és eredményes programjáról.

A konferencia nagyon fontos volt a Honismereti Szövetség tagjai számára. Zömében ők alkották ugyanis a rendezvény hallgatóságát. A mozgalom elmúlt két évtizedében anyországi honismereti szervezetünk kapcsolata a felvidéki honismerőkkel jelentősen meggyengült. Most találkozhattunk velük, megismerhettük eredményeiket, gondjaikat, képet kaphattunk az elmúlt száz esztendő küzdelmeiről és különösen az elmúlt évtizedek példás kezdeményezéseiről. Három kivétellel felvidéki előadókat kértünk fel, de a három magyarországi szakembernek is erős kötődése van a térséghez. A konferencián – első alkalommal – a szövetség szakmai együttműködő partnere a Nemzetstratégiai Kutatóintézet volt.

A konferencián 50 vendég jelent meg (akik a Panoráma Hotelben és a Litovel Hotelben szálltak meg) és 20 előadó, illetve egyéb közreműködő, így összesen 70 főben állapíthatjuk meg a résztvevők létszámát. Konferenciánk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jöhetett létre.

Debreczeni-Droppán Béla

Függelék

Program

Szeptember 18. (szombat)

12.00-ig Beérkezés, regisztráció, szállás elfoglalása

12.00–13.00 Ebéd

13.30–14.00 Megnyitóünnepség a Tiszti Pavilon dísztermében

Köszöntőt mond: Keszegh Béla, Révkomárom polgármestere; Szász Jenő, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke, a konferencia fővédnöke; a konferenciát megnyitja: Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke

14.00–14.30 Nyitóelőadás

Szarka László: *A szlovákiai magyarság sorsa Trianon után*

Kávészünet

15.00–15.30 Bencze Dávid: *A szülőföld szolgálatában: Esterházy János helytállása*

15.30–16.00 Prohászka Péter: *A Felvidék régészeti „felfedezése” a 19. században*

16.00–16.30 Mészáros Andor: *A szlovákok magyarság-képe és változásai Trianontól napjainkig*

16.30–17.00 Csáky Pál: *A felvidéki magyarság jelene és jövője*

17.00–17.30 *A Felvidék és Kárpátalja erődített helyei I–II. c. kötetek* bemutatója

Moderátor: Schwarz Gyöngyi (Nemzetstratégiai Kutatóintézet)

A bemutató résztvevői: Karczag Ákos, Szabó Tibor (szerzők), Fráter Olivér, Ress Boglárka

17.45–19.45 Városnézés

Vezetik: Galo Vilmos és Csuthy András (Duna Menti Múzeum, Révkomárom)

20.00–21.00 Vacsora

Szeptember 19. (vasárnap)

8.00–8.45 Reggeli

9.00–9.20 Galo Vilmos: *Református árvagonozás Szlovákiában Trianon árnyékában*

9.20–9.40 Gaucsik István: *A régi és az új világ határán. Pozsony 1914–1919-ben*

9.40–10.00 Csonka Ákos: *Az utolsó felvidéki magyar püspök, Fischer-Colbrie Ágoston*

10.00–10.30 Kávészünet

10.30–11.00 Görföl Jenő: *A honismereti munka elmúlt száz éve a Felvidéken*

11.00–11.20 Szanyi Mária: *A Kincskereső program és szerepe a helyi kötődés megerősítésében*

11.20–11.40 Korpás Árpád: *A Pozsonyi Kifli Polgári Társulás értékmentő és -közvetítő tevékenysége*

11.40–12.00 Dikács Zsuzsanna: *A szalkai tájház a helyi identitás szolgálatában*

12.00–12.20 Rancsó Andrea: *Hagyomány és innováció a Felvidéki Értéktárban*

Zárzó: Debreczeni-Droppán Béla elnök, Honismereti Szövetség

12.30–13.30 Ebéd

A rendezvény pontos címe: Pevnostný Rad 142/1, 945 01 Komárno, Szlovákia

Báró Eötvös József újratemetése Ercsiben

2021. november 6-án ünnepélyes gyászszerartás keretében temették vissza eredeti nyughelyére báró Eötvös József és nagyszülei földi maradványait Ercsiben. A gyászmisét Spányi Antal, a Székesfehérvári egyházmegye püspöke celebrálta a Jubileumi Eötvös Kórus kíséretével. Méltató beszédet mondott prof. dr. Kásler Miklós, az Emberi Erőforrások Minisztériumának minisztere. Ezt követően a földi maradványokat halottaskocsi vitte végső nyughelyükre, a Szapáry–Eötvös-kápolna sírboltjába. A kriptába helyezés előtt dr. Freund Tamás, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és L. Simon László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója mondott búcsúbeszédet. A Magyar Nemzeti Múzeum és Ercsi Város Önkormányzata emlékkonferenciával és a kápolnában rendezett tablókiallítással, valamint egy virtuális Eötvös-kiállítással¹ emlékezett hazánk első vallás- és közoktatásügyi miniszterére, a népoktatás és a tankötelezettség bevezetőjére.

Az 1828-ban báró Eötvös József anyai nagyanyja, Szapáry Julianna grófnő által építtetett kápolna, ahová végakarátának megfelelően 1871-ben Eötvös Józsefet is eltemették, valamint a kápolna mögött található, Ybl Miklós tervei alapján 1879-ben közadakozásból épült obeliszk a II. világháború után szinte teljesen elpusztult. A kriptát többször feltörték és kifosztották, ezért Eötvös József és nagyszülei csontjait az 1960-as évek végén helyi lakosok az Ercsi központjában álló, 1961-ben emelt Eötvös-szoborhoz helyezték át. A kápolnát végül 2016-ban helyi közadakozásból, nyertes önkormányzati pályázatból és a katolikus egyház révén összegyűjtött források mellett, a Forster Központ koordinálásában, az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával újították fel, megmentve ezáltal az épületet a teljes pusztulástól.

A műemléki védettség alatt álló Eötvös-kápolna és -obeliszk, valamint a kápolna mögötti meredek partoldalon található régi Mária-kegyhely, ahová egykor szőlőművesek és dunai hajósok jártak imádkozni, az Ercsi Római Katolikus Egyházközség tulajdona. A hagyomány szerint a kegyhely közelében fakadt forrásvíz mellett a helyiek már a középkorban szobrot állítottak Szűz Mária tiszteletére, majd itt helyezték el azt a Mária-kegyképet, amelyet egy Ercsiből származó

*Lelkes lokálpatrióták szabadították ki
a romos Eötvös-kápolnát a dús növényzetből*

¹ <https://museumpgallery.hu/eotvos-jozsef>

jobbágy vásárolt csodás gyógyulása emlékéül 1756 körül. A kápolnát báró Eötvös József (1813–1871) író, költő és politikus anyai nagyanyja, báró Lilien József felesége, Szapáry Julianna grófnő építtette férje végső nyughelyéül 1828-ban. Őt magát szintén itt temették el 1831-ben. A birtokot leányuk, Lilien Anna bárónő örökölte, aki báró Eötvös Ignác cs. kir. kamarás, főtárnokmester és főispán felesége lett 1807-ben. Fiuk, báró Eötvös József az 1848-as Batthyány-kormány, majd az 1867-es Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke, ifjúságának legszebb éveit töltötte Ercsiben anyai nagyszüleinél. Eötvös Józsefet 1871-ben végakarátának megfelelően itt, a családi sírboltban temették el.

B. Eötvös hamvainak átvitele az ercsi családi sírboltba, 1871. febr. 6-án. — (Keleti Gusztáv vázlata után.)

Ránics Adolf metszete Eötvös József temetéséről (Vasárnapi Ujság 1871. febr. 26. 9. sz.)

1870 őszen a korábban már sokat betegeskedő – gyomor, és epebajára gyakran panaszkodó – Eötvös egészségi állapota hirtelen megromlott, és a kortárs barátok feljegyzései szerint a politikai küzdelmek és a megfeszített miniszteri hivatali munka által meggyengült idegállapot következtében, de a valóságban azonban a családjá több tagját is érintő, a korszak egyik népbetegségének számító tuberkulózisban (tbc) 1871. február 2-án váratlanul elhunyt. Mint hivatalban lévő miniszter szinte az utolsó pillanatig dolgozott, jelentést készített a népiskolai nevelés állapotáról. Pesten, Erzsébet téri lakásában ravatalozták fel a politikust. A holttest beszentelésére február 5-én délután 2-kor került sor József főherceg és Bellegarde gróf, Ferenc József személyes képviselője, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia közös miniszterei és az Andrássy-kormány tagjai, a közös hadsereg és a honvédség tisztikara, a főrendiház és a képviselőház elnöke, országgyűlési képviselők, az MTA tagjai

és a szűk család jelenlétében. Gyászba borult az egész főváros. Az Akadémia tevékenysége egy hétig szünetelt és február 3-án egy napra bezárt a Nemzeti Színház is. Az iskolákra és az egyetem épületére kitűzték a gyászlobogót. Eötvöst végakarátának megfelelően a be-szentelését követő napon, február 6-án Ercsiben, az általa oly szeretett nagyszülői birtok kis kápolnájában temették el.

1871. február 6-án kora reggel indult el a halottaskocsi Pestről az Országgyűlés és az Akadémia küldöttsége, néhány családtag, valamint barát kíséretében. Egy óra tájban érkezett meg a gyászmenet Ercsibe, ahol azt a megye alispánjaival és a főjegyzővel az élen Fejér megye küldöttsége várta. A helyi római katolikus templomban egyszerű, falusi körülmé-nyek között zajlott a gyászszertartás a magyar kormány tagjai, országgyűlési képviselők és a szűk család jelenlétében. Pauer János püspök rövid gyászmisét celebrált. Közvetlenül az oltár előtt állt a fehér koporsó, rajta az ezüst feszület, az egyetlen díszítés. Innen a menet a sírkápolnához vonult. A szűk, föld alatti sírboltba országgyűlési képviselők vitték le a koporsót az elhunyt fia, Eötvös Loránd és néhány jó barát társaságában. Radnics Imre idős kanonok, korábban Ercsi plébánosa, a család közeli jó ismerőse, aki 57 évvel azelőtt Eötvös bölcsőjét is megáldotta, most sírjánál megrendülve állva, sírástól eltorzult hangon mondta el a végbúcsúztató *Miatyánkot*.

2021. november 6-án szom-baton, az újratemetés napján ezt a 150 évvel ezelőtti gyász-szertartást kívánták felidéz-ni a szervezők Szabó Tamás, Ercsi város polgármesterének kezdeményezésére. Az erede-tihez nagyon hasonló fekete, ló vontatta halottaskocsira he-lyezték a három koporsót. In-nen, a gyászmisének otthont adó Nagyboldogasszony-temp-lomtól gyalog tette meg a gyászoló közönség az utat a Du-na-partján magasodó Eötvös-kápolnához. A kápolna ma már teljes pompájában tündö-köl. Köszönhető ez Ercsi ön-zetlen polgárainak is, akik már a 2016-os felújítás előtt, saját kezükkel és bozótvágók-kal igyekeztek megtisztítani a kápolnát és környékét a vadul burjánzó növényzettől. A közeli erdő szinte már teljesen maga alá temette a romos kápolnát, amikor – többek között a Honismereti Szövetség je-lenlegi gazdasági ügyintézője, Medve Józsefné Zsuzsa és családja, Farkas László, valamint Sandi József és családja, unokáik és barátaik, átérezvén a hely fontosságát – igyekeztek megmenteni Eötvös végső nyughelyét a teljes pusztulástól.

Szívből kívánjuk, hogy legyen ezentúl e kápolna az író, a politikus és a politikai gondol-kodó Eötvös emlékéhez méltó zarándokhely, a nemzeti emlékezet kiemelt helyszíne!

M. Lovas Krisztina

*A 2016-ban felújított Eötvös-kápolna
(Frankovics Tibor felvétele)*

KÖNYVESPOLC

KÖNYV A BIBLIÁBAN EMLÍTETT ÁSVÁNYOKRÓL

Szép kiállítású, nagyon jó minőségű ásványképeket tartalmazó album jelent meg Kecskeméten, amelynek a szövegét Barna Tamás, a fényképeket Tóth László készítette. Az ásványképeket összefogó gondolati vezérfonal a *Biblia*. Ez a téma az utóbbi húsz évben már szinte külön műfajt képvisel, amelyben az úttörő Nagy Mihály debreceni tanár 2003-ban megjelent könyve volt. 2006-ban Kecskeméten is megjelent már egy füzet *Ásványok a Bibliában* címmel, amely Fuxreiter Andrásnak az ottani Ráday Múzeumban bemutatott ásványgyűjteményéhez szolgált kiállításvezetőül. Ennek szerzője Fogarasi Zsuzsa volt. 2009-ben Ócsai Árpád Nyírbogdányban is megjelentetett egy könyvet *Ásványok a Bibliában* címmel, amely az internetről szabadon letölthető. Ennek beosztása hasonló a jelen könyvhöz, de nem tartalmaz képeket.

Míg Nagy Mihály könyve egyértelműen a református egyházhoz és a *Károli-bibliához* kötődött, és erősen misszionáló szellemű volt, a jelen kötet inkább semleges vallási tekintetben, és egyaránt használja a *Károli-biblia* régebbi, 1868-as és 1921-es kiadásait, valamint az 1973-ban megjelent katolikus *Bibliát*. Ugyanakkor nagy felfedezése a szerzőknek, hogy bevonták a zsidó vallás ilyen témájú iratait is, amit Löw Immanuel (1854–1944) szegedi főrabbi munkái képviselnek. A könyv elején az egész művet is az ő emlékének ajánlják. Löw Immanuel olyan jelenség lehetett, mint a katolikus egyházban Prohászka Ottokár vagy Tóth

Mike, akik a teológiai tudásuk mellett komoly földtudományi, ásványtani ismeretekkel is rendelkeztek.

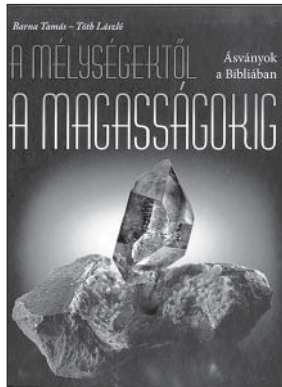
A *Bibliában* előforduló ásványokat 3 csoportra osztják: 1. Fémek, 2. Drágakövek, 3. Egyéb ásványok. Az egyes ásványok tárgyalása az alábbi módon történik.

Először az ásványtani alapokat idézik a szakirodalomból szóról szóra, nagyon helyesen nem a saját megfogalmazásuk szerint, mert itt fontos az adatok pontossága. Erre elsősorban Fehér Béla *Ásványkalauzát* (2009) és a Koch–Sztrókay-féle *Ásványtan* című könyvet (1986) használják. Ezt egészítik ki minden ásványnál a szebbnél szebb ásványfotók.

Ezt követik a bibliai idézetek, felváltva a háromféle *Bibliából*. Nem lehet egészen tudni, hogy mikor melyik kiadást részesítik előnyben, és inkább zavaró, hogy egy helyen ugyanannak a bibliai szakasznak egyes sorait különböző helyről idézik (Jób 28. fejezete az arany címszónál). a bibliai idézeteket rövid, tárgyilagos tartalmi

összefoglalások és magyarázatok követik.

Talán a legértékesebb rész az egyes ásványok leírásánál a kultúrtörténeti magyarázat. Ez az ókori keletnek az ásványokról való felfogását idézi, ami kimeríthetetlen ismeretek tárháza. Ez a drágakövek esetében főleg két régebbi munkán alapul, Schmidt Sándor 1890-ben és Dudichné Vendl Mária–Koch Sándor 1935-ben kiadott művein. Itt érvényesülnek Löw Immanuel munkái, aki a zsidó hagyomány szakértője volt, és így az ótestamentumi részek hivatott értelmezője tudott lenni. A rabbinista írásmagyarázat egy szép példáját adja például a Mózes által készített ércgyórról, amely vörösrézről ké-

szült. A réz vörös színét bajelhárító hatásának tartották, de Löw szerint nem ez hatott, hanem azok közül, akik rátekintettek, csak azok gyógyultak meg, akiknek a szívében Isten szeretete volt. Azt viszont nem tartom valószínűnek, hogy a gyógyszerészek jelképe a bibliai ércigytől származik, és nem Aszklépiosz kígyójától.

Az ásványok csoportjai közül mind a három másféle tárgyalásmódot kívánt.

A fémek közé tartoznak nemesfémek, az arany és az ezüst, valamint a természet, amelyek valódi ásványok. A többi előforduló fém, részben a réz, de különösen a vas, az ón és az ólom előfordulnak ugyan a természetben nagyon ritkán természetes formájában, de valódi alkalmazásuk más ércásványok feldolgozása által válik lehetővé. A bibliai említések is ilyen, már kinyert fémekre, és nem az illető elem természetváltására vonatkoznak.

A drágakövekkel kapcsolatban a szerző rámutat, hogy az ásvány- és drágakőnevek azonosítása a mai tudományos nevekkal nagyon bizonytalan, mert az ókorban még nem voltak pontos meghatározási módszerek, és az eredeti héber nevek jelentése a többszörös fordítás következtében is módosulhatott. Ez magyarázza a mai biblikiadások közötti eltéréseket is. A drágakövek a *Bibliában* főleg két, egymással valószínűleg összefüggő téma keretében fordulnak elő, ez a főpap *hósenje*, azaz melltáskája, a másik az új Jeruzsálem alapkövei a *Jelenések könyvében*. A 12-es szám mind a két helyen Isten népe teljességét jelképezheti. De olyan magyarázatot is említ a könyv, amely a drágaköveket a 12 apostollal azonosítja. Ez azzal lehet összhangban, hogy az egyház „az apostoloknak és prófétáknak alapkövén” épül fel (Efézus 2,20).

A harmadik csoport egyéb ásványokat tartalmaz. Ezeket főleg praktikus felhasználásuk miatt említi a *Biblia*. Ilyen a kősó, amelynek azonban komoly szimbolikus jelentése is van, és az aszfalt, amely tulajdonképpen szigorúan véve nem is ásvány, de a

bibliai tájakon gyakran előforduló természetes anyag, valamint a kén. Ide tartoznak még inkább kozmetikai célra vagy dísz tárgyak készítésére használt ásványok, mint az antimonit, cinnabarit és alabástrom.

Bár tudom, hogy egy ilyen mű sem törekedhet teljességre, mégis én két bibliai témát még bevettem volna a felsorolásba. Az egyik az ezüsthöz az a szép mondás, hogy „ha ő kőfal, építsünk azon ezüsthöz palotát” (Énekek éneke 8,9), a másik Lót felesége, aki sóbálvánnyá változott. Bár nem ásvány, de nagy gyakorlati jelentősége és a természetben játszott szerepe miatt meg lehetett volna még említeni az agyagot, azaz „a föld porát”, amelyből Isten az embert formálta.

A *Biblia* az élet teljességét felöleli, ami a benne említett ásványok sokféleségében is megnyilvánul. Ezt fejezi ki a könyv címe: *A mélységektől a magasságokig*. A mélységekben talált ásványok a mennyei magasság kiábrázolóit lesznek.

(Barna Tamás–Tóth László: *A mélységektől a magasságokig*. Ásványok a Bibliában. Barna Tamás, Kecskemét, 2020. 100 oldal)*

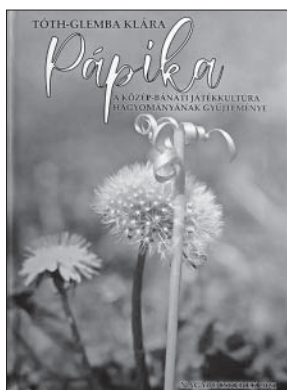
Viczián István

KÖZÉP-BÁNÁT GYERMEKJÁTÉKAI

Ritkán van alkalmunk a közép-bánati magyar települések népi kultúrájával foglalkozó publikációval találkozni. A magyar és szórványmagyar népelet bánati kutatói eleinte jobbra az al-dunai székelyek vidékükön alig ismert szokásanyagára figyeltek (Botka József, Ujváry Zoltán, Bartha Elek), majd néhány néprajzkutatónk a Kálmány Lajos-i hagyomány továbbélését igyekezett felkutatni (Beszédes Valéria, Tóth Ferenc). A vajdasági népköltészeti antológiák – népmesék, népdalok, népi imádságok gyűjteményei – is tartalmaznak szép számban bánati anyagot (Penavin Olga, Bodor Ani-

* Megrendelhető: dr. Barna Tamás, 6000 Kecskemét, Pósa L. u. 9., vagy e-mailen: barnaeszai@gmail.com

kó, Silling István). Újabban az észak-bánáti Aranka-szög néhány települése is felkeltette fiatal kutatónk érdeklődését (Fehér Viktor). A nyelvjáráskutatás már többet foglalkozott a bánáti magyarok nyelvhasználatával (Penavin Olga, Matijevics Lajos, Silling István), illetve a népmesék és a mesemondás hagyományára is több figyelmet kapott. Egyéni településvizsgálatok, a népeletre is kitekintő leírások tarkítják ezt a képet (Bogdán József, Simon Sándor, Tóth-Glemba Klára, Törköly István), valamint a dél-bánáti szórványmagyarság vallásos és egyéb hagyományait is feldolgozó monográfia (Szőke Anna). És még egyéb publikáció is megjelent az említett vidékről – gondoljunk csak a művelődés- és helytörténeti vizsgálódásokra (Németh Ferenc, Szabó József).

Meg kell köszönnünk Tóth-Glemba Klárának azt a türelmes és szorgalmas kitartást, amellyel összegyűjtötte e vidék eddig ismeretlen népeleti szekvenciáját és így most egy új bánáti néprajzi kiadványt vehetünk a kezünkbe: a közép-bánáti gyermekjátékok gyűjteményét, ame-

lyet hosszú éveken át gyűjtögetett a szerző öt bánáti helységben. Könyvének, a *Pápika* címűnek már a legelején megadja térképét is a nagy Bánság e részének, hogy könnyebben eligazodjon a földrajzilag arrafelé kevésbé jártas olvasó. Nagybecskerek, Szentmihály, Muzslya, Lukácsfalva, Nezsény és Erzsébetlak gyermekeinek régi és újabb játékaik gyűjtését az emlékezésekből és a maga által is megélt falusi életvitelből merítette a szerző.

Könyvének anyagát hét nagy fejezetre osztotta fel Tóth-Glemba Klára, az eszközös játékok, a mozgásos játékok, a párválasztó játékok, a műveltségi játékok, a kiszámolók,

a csúfolók és a gyermekhiedelmek fejezetekre. Ezeken belül is külön csoportosította a játékokat – jelentse ez akár magát a történetést, a játszást, avagy a játékszert. Így kerülnek az eszközös játékok külön csoportjába a tárgykészítő játékok, az eszközös-ügyességi játékok és a labdajátékok; a mozgásos játékoknál külön említi az ölbeli gyermekjátékokat, a fogócskákat, a vonulásokat és egyéb játékokat. Itt meg kell jegyeznünk, hogy az eszközös játékok és a mozgásos játékok között sok az átfedés, ugyanis a játék csak magában nem volna érdekes a gyermeknek, ha ő maga nem izeghetne-mozoghatna, futhatna, bújócskázhatna.

Kedves emlékeket ébreszt az idős olvasóban az a sok-sok játék, amelyet mi magunk is játszottunk gyermekkorunkban földrajzi távolságtól függetlenül, s még ma is tudjuk a kiszámolók vagy csúfolók valamely variánsát.

Külön vizsgálódást érdemelnének azok a játékleírások, amelyekben igen régi, talán még ősvallási elemek is előfordulnak – a betegség elküldése vagy ráolvasással másra küldése: „Földanyám, torkom fáj, neked fájjon...”; „Okháj, bokháj, ha möggyógyul, nem fáj / Ha fizetsz, né fájjon, ha nem, fizetsz, hagy fájjon...”; esővarázslás a prücsök lábával stb. Azt is meg kell dicsérnünk Tóth-Glemba Klára könyvében, hogy a begyűjtött szövegeket eredeti nyelvjárási alakjukban közölte, s így mintegy betekintést ad a helyi nyelvhasználatba. Természetes, hogy a heterogén nyelvi közösségekben élő magyarok nyelvhasználatában előfordulnak a környezet szerb nyelvéből vett kifejezések is, mint például a bracska, pranglija, dólézás, dupétázás stb. Növényhatározói ismeretterjesztő jellege is van a könyvnek. Ilyen maga a címe is: *Pápika*, vagy Jézuska lámpája. Tóth-Glemba Klára *Pápika* című új könyve a vajdasági Kiss Lajos Néprajzi Társaság érdekes, hasznos és jelentős új kiadványa.

(Tóth-Glemba Klára: *Pápika*. A közép-bánáti játékkultúra hagyományának gyűj-

teménye. Válogatás Nagybecskerek, Muzslya, Szentmihály, Lukácsfalva, Erzsébetlek és Nezsény játékaiból. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Nagybecskerek, 2021. 105 oldal)

Silling István

A MAROSSZÖG TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI MONOGRÁFIÁJA

A kötet szerzője a Délvidék egyik meghatározó jelentőségű mezorégiójával foglalkozik. A Maros, a Tisza és az Aranka által közrezárt mintegy 1500 km²-nyi terület természeti, társadalmi-gazdasági sajátosságai markánsan különböztek és különböznek a történelmi Csongrád és Csanád vármegyétől, s bizonyos elemekben a Bánság, illetve az egykori Torontál vármegye más régióitól is. A Marosszög az egykori Temesi Bánság északnyugati kapuja, melynek adottságait és a társadalom számára igénybe vehető – időben változó – természeti és humán erőforrásait, s mindezek hasznosítását Kókai Sándor e monográfiában elemezte, értékelte és összegezte. Az elmúlt évszázadokra visszatekintve, a történelmi földrajz analízis és szintetizáló kutatási módszereinek (pl. retrospektív, retrogresszív, komparatív módszer stb.) és speciális forrásainak alkalmazásával kerültek bemutatásra a természeti-táji környezet erőforrásainak évszázadokon átívelő emberi hasznosítási lehetőségei. A szerző a Marosszög környezettörténetéből az antropogén tájhasználatnak, a természeti erőforrások használatának alakulását, térszerkezetét és változásának folyamatát mutatta be. A kötet szerzője a táj- és erőforráshasználat történelmi szakaszainak segítségével e régió korabeli – a gazdasági-gazdálkodási prioritásokat előtérbe helyező – állapotának komplex feltárását és helyzetértékelését, az emberi tevékenységi formák idő- és térbeli rendszerének rekonstrukcióját végezte el. Ezen belül prioritást a természeti környezet (az agroökológiai potenciál) és a társada-

lom közötti kölcsönhatásrendszer vizsgálata kapott. A szerző a teljes fejlődésfolyamatot úgy mutatja be, hogy egy-egy történelmi időszak (vagy idősík) jelenségeit vizsgálta, történelmi földrajzi és történelmi (humán) ökológiai megközelítéssel.

A könyv egyes fejezetei alapján információkat kaphat az olvasó arról, hogy a tájpotenciál hogyan befolyásolta a mindenkori tájhasználatot és a gazdasági térszerkezetet, tágabb értelemben a lakosság megélhetését biztosító gazdasági tevékenységet. E vonatkozásban az alábbi összefüggések, régiós sajátosságok és prioritások emelhetők ki.

A Marosszög területe már a középkorban több mikrorégióra különült és szervesen beépült Magyarország – ezen belül a Délvidék – földrajzi munkamegosztásába.

A pozsareváci béke után regenerálódó marosszögi tájhasználat differenciáltsága nemcsak a geotényezőkkal, hanem a tájban élő magyar és egyéb etnikumok kultúrájával és hagyományrendszerével is összefügg. Ennek megfelelően a táj benépesülésével és gazdasági birtokbavételével meginduló kultúrtájteremtő munka eredményeit a szerző az együtt élő népek közös alkotásaként és történelmi örökségeként értékelte.

A XVIII. század és a XIX. század első évtizedei az ősi ártéri gazdálkodás térszerkezeti sajátosságait és a gazdasági egységek termelési övezeteit, tágabb értelemben a lakosság megélhetését biztosító anyagi javak és gazdasági tevékenységek specifikumait jelzik. A történelmi-geográfiai adatok és térképészeti források alapján a szerző bizonyította, hogy a Marosszög területén a gazdasági egységek sajátos termelési övezetekben, meghatározott időkeretek között gazdálkodtak az adott térben.

A szerző azt is megállapította, hogy az itt élők a XIX. század elejéig nagyobb területekre kiható, a táj jellegét megváltoztató folyószabályozási munkálatokba nem fogtak. A környezeti potenciál kihasználását jelentő komplex tevékenységi forma két alappilléren nyugodott, a külterjes szántó-

földi növénytermesztésen és a tradicionális állattenyésztésen, amelynek szerves részét képezte – évente eltérő hosszúságú időintervallumokban – az ártérhasználat is.

A hagyma és a dohány a XVIII. század végétől kiemelkedő jövedelmet biztosított a Marosszög településein élők egy részének. Adatok sokaságával bizonyította Kókai Sándor, hogy a dohány megkülönböztetett helyet foglalt el a Marosszög XVIII–XIX. századi társadalmi-gazdasági életében. A dohány gazdaságtörténeti jelentősége mellett közvetve a régió településtörténetére, s a hódoltság utáni újranépesedésére is jelentős hatást gyakorolt. A Marosszög XVIII. századi újranépesedésében és a „szögedi nemzet” ismételt térhódításában a dohánytermesztő magyar kertészek kiemelkedő szerepet játszottak. A kincstár a Marosszögben kialakult dohánytermelési rendszert ültette át a gyakorlatba a kertészskéinek létrehozásakor.

A marosszögi gazdaság egyes ágazatai a XIX. század második felében erőteljesen differenciálódtak, a társadalmi-gazdasági erőterek és szintek változatos mozaikjaira tagolva a régiót, alkalmazkodva az egységesülő térstruktúrához. Az átalakulás jellege és intenzitása évtizedekre meghatározta a régió helyét a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában.

Az agrártermékek folyamatosan emelkedő árai, biztos piaci és a szállítási-feldolgozási feltételek megteremtése egyaránt azt eredményezte, hogy az extenzív növekedés rendelkezésére álló tartalékterületeket (pl. árterek, rétek és legelők, erdők stb.) is igénybe vették. A szántóterület megnövekedett (1895-re 74,9%-ot ért el), a rét és legelőterületek drasztikusan lecsökkentek (17,1% 1895-ben), a gazdálkodás strukturális átrendeződése felgyorsult, s a XIX. század második felétől

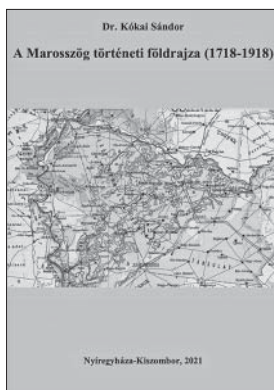
a búza- és kukoricatermesztésen alapuló monokultúras gazdálkodás irányába tolódott el a termelés. E gazdasági térszerkezetben régi-új sikernövényként erősödik meg a hagyma szerepe.

A XIX. század végére a mezőgazdaságilag hasznosított terület a Marosszög területén meghaladta a 90%-ot, míg a művelésre alkalmatlan terület – a környezetátalakító munkálatoknak köszönhetően – ötödére csökkent (3% 1895-ben), így a termelés ökológiai feltételei visszafordíthatatlanul megváltoztak, melynek tartósságát a vetéscsergő alkalmazása egyre inkább elmélyítette. A polikultúras gazdálkodás ellenére a Marosszög mezőgazdasági élete olyan mértékű fejlődésen ment keresztül, amely a XX. század elejére túllépett a gyorsan gyarapodó népesség alapvető igényeinek kielégítésén, s hazánk egyik legfontosabb árutermelő körzetévé fejlődött.

A Marosszög mindazok ellenére, hogy gazdaságtörténeti jelentőségét a növénytermesztés és -feldolgozás adta, jelentős állattartó/állattenyésztő vidéke is volt a Bánságnak, kiemelkedett a lóállomány és a sertésállomány, de a 100 katasztrális holdra jutó számosállat is rendkívül magas volt.

A gazdasági szükségszerűség által kényszerített XVIII–XIX. századi benépesítés/benépesülés sajátos formában valósult meg. A beáramló népesség a helyi és helyzeti energiák mobilizálásával rövid idő alatt fejlett kultúrtájává alakította át a Marosszög területét, egyben a spontán migrációs folyamatok és a szervezett telepítések eredményeként etnikailag is rendkívül vegyes népesség alakult ki.

A települések lakóinak megtelepülésében és életében a természeti környezet mellett kiemelkedő szerepet játszott az etnikai-nyelvi, illetve kulturális-vallási kötődés, amely nap-

jainkig meghatározza e lokális közösségek nemzeti/nemzetiségi identitását.

A Marosszög – a Bánsághoz hasonlóan – sokszínű nemzetiségi régióvá vált, ahol a magyarság is sajátos etnikai térszerkezetet (pl. tömbök, szigetek, csoportok, szórványok, kontaktzónák stb.) alkotott, azonban az egyetlen olyan régiója volt a Bánságnak, ahol relatív többségben élt, vallásilag pedig római katolikus-ortodox térszerkeztúra alakult ki, római katolikus dominanciával.

A Marosszög területére nem csak magyarok telepedtek be, de nagyságát és arányait tekintve, mind a szerb, mind a német, mind a bolgár és román betelepülés/betelepítés kisebb jelentőségű volt, azaz alapvetően magyar–szerb etnikai térszerkeztúra alakult ki.

A Marosszög népességváltási tendenciáit az 1850-es évekig a szervezett telepítések – elsősorban a dohánykertész magyarok és a belső bánsági németek – határozták meg. Az 1850-es évektől az első világháború végéig a spontán asszimilációs és migrációs folyamatok, illetve a természetes szaporodás összetevőinek dominanciái jellemezték, ezeket a belső társadalmi-gazdasági törvényszerűségek határozták meg.

A marosszögi települések XVIII. századi alaprajzában is jól kirajzolódik a domborzati és vízföldrajzi tényezők hatása, azonban az 1780. évi bánsági urbárium megvalósítása együtt járt a szabályos település-alaprajzok kialakításával is.

A Marosszög külterületi népessége is egyedi – alföldi viszonylatban mindenképpen –, annyiban, hogy itt a népesség háromnegyed része majorokban élt és e lakosok hetven százaléka magyar anyanyelvű volt.

A dualizmus kori társadalmi-gazdasági fejlődés eredményeként a Marosszög a környező – homogén magyar anyanyelvű – nagy- és középvárosok (Szeged, Makó, Zenta) hinterlandjává vált.

A Marosszög területén átvezető Szeged–Temesvár közötti főútvonal többször változott nem csak futásirányát, hanem közlekedési-szállítási infrastruktúra tekintetében

is a XVIII–XIX. század folyamán, de a régió mint az anyagi és szellemi javak áramlási kapuja mindig is kitüntetett helyzetben volt.

A régió több évszázados közlekedéshálózati jelentőségét 1920-ig megőrizte, melyet jól mutat, hogy a folyami hidépítések „hőskorában” több olyan technikai újítást is alkalmaztak, mely országosan is egyedülálló és különleges volt.

A feldolgozás során szerkesztett ábrák, térképvázlatok és táblázatok szervesen kiegészítik a szöveges leírást, információtartalmuk azzal egyenértékű vagy azon túlmutató. Az önálló tájegységrések, vagy egy-egy lokális tér múltbeli állapotát rekonstruáló fejezetek olyan mikrotörténeti alkotások, amelyeket a honi történettudomány egyre jobban értékeli és beépít a makrofolyamatokat tárgyaló művekbe.

E monográfia szerves részét képezi a *Függelék*, amely arról is szól, hogy a trianoni békeszerződés által megrajzolt és a helyszínen pontosított és kitűzött országhatárok a népesség etnikai összetételére ugyanúgy nem voltak tekintettel, mint a természeti tényezőkre sem, azaz tájegységeket, településrészeket (pl. Gyála, Óbéd, Kiszombor, Porgány stb.) vágta szét. A vonalas infrastruktúra által biztosított gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok torzultak, Szeged déli társadalmi-gazdasági hinterlandját lemetszették és szétszabdalták az utódállamok gyakran egymással is szöges ellentétben álló érdekeinek megfelelően. E felosztás ellentétes volt a nagyhatalmi tervekkel, az etnikai-vallási térszerkezettel és megoszlással is, napjainkig fenntartva az országhatár mentiség térsziszofréniáját, melynek eredményeként halmozottan hátrányos helyzetű régióvá vált.

A *Marosszög történeti földrajza* olyan önálló szellemi alkotás, amely több tudományterület együttes eredményeit szintetizálja. E szintézis magában foglalja a különböző települések, népcsoportok és épített környezeti értékek leíró, statisztikai, történeti bemutatását éppúgy, mint a városok, falvak és puszták benépesülését, ahol

népek, nyelvek, vallások, s ezekre alapozott népszokások sokszínűsége jellemezte a mindennapi életet. E könyv azonban több mint hagyományos tájrekonstrukció vagy táj- és népismerető monográfia, a szerző a Marosszög szülőtte, s a Szülőföld iránt érzett szeretete, az elődök benne élő tisztelete – reményei és szándékai szerint – a mű szellemiségéből is jól érzékelhető. A maroszsögi emberek értékteremtő munkájának, a helyi társadalomnak és a sajátos természeti környezetnek térben és időben változó történeti folyamatait feltáró munka azonban nemcsak a szűkebben értelmezett regionális történeti földrajz tárgy körére terjed ki, ezen túlmenően környezet-, táj-, társadalom-, település- és gazdaságtörténet is.

E monográfia nemcsak a tudományos szakembereknek (pl. helytörténészek, geográfusok, gazdaságtörténészek, ökológusok stb.) lehet értékes, hanem például a lokálpatriótáknak, illetve a korabeli társadalom és gazdaság iránt érdeklődőknek is tartalmazhat értékes adatokat és információkat. *A Marosszög történeti földrajzával* foglalkozó monográfia – a szerző reményei szerint – jelentősen gazdagítja hazánk táj-, nép- és gazdaságtörténetét, erősíti nemzeti identitásunkat, honszeretetünket és lokális kötődésünket is.

(*Kókai Sándor*: *A Marosszög történeti földrajza, 1718–1918*. A táj- és erőforrás-használat változása a 18. század elejétől a 20. század elejéig. MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság Történeti Földrajzi Albizottsága, Nyíregyháza–Kiszombor, 2021. 296 oldal)

Bányászné Kristóf Andrea

FUTBALLKÖNYV KUNSZENTMIKLÓSRÓL

2021 nyarán újabb, most éppen sporttörténeti művel jelentkezett Balogh Mihály helytörténész, könyvtáros tanár, ezúttal is társszerzővel, Dobos Józseffel, akiről ezt

írja: „*Egykori tanárom, majd edzőm és játékos társam, utóbb kollégám [volt] a pedagógus pályán...*” (A *Honismeret* 2012. 6. számában már olvashattunk Balogh *A költő és a város – Petőfi Sándor Kunszentmiklóson* című munkájáról, míg egy évvel később a 4. számban a *Kettős kötésben – Tiszteletkötet Balogh Mihály 70. születésnapjára* című könyvről.)

A recenzius kénytelen bevallani, hogy a kötet minden részletét képtelen lesz kibontani, megelégszik azzal, hogy a fontosabb témákra utal és felkelti iránta az érdeklődést.

A könyv műfaja *futballkrónika*, a XX. század futballkrónikája, 1911-től 2000-ig kísérel meg felvázolni a nagyközség (majd város) futballtörténetét, elmesélni a hősi tetteket, a kudarcokat, bemutatni az edzőket, a nagy játékosokat, felidézni az emlékezetes vagy mókás epizódokat, a jelentősebb támogatókat és lelkes szurkolókat, akik nélkül nem képzelhető el egy labdarúgó-mérkőzés. 1922-ben volt az első dokumentált meccs, majd a harmincas években jöttek a híres csapat, a Vörös Ördögök sikerei. Majd hullámhegyek és hullámvölgyek után a 2000-es évek, amikor a felnőtt futball meg is szűnik, de feléled a gyermekfoci – lehetőségként és a jövő zálogaként. (Közben persze megjelennek azok a távoli évek, közte a helyi „*aranycsapat*” éve is, amikor a futball még egész mást jelentett a közösség számára, mint ma...)

A kötet rövid idő alatt, csapatmunkában született, de évtizedek gyűjtőmunkáját tükrözi. A két szerző mellett az egykori (gyermek) szurkoló, id. Naszvadi György emlékezése is bekerült a kötetbe, de nem hagyható ki a sorból az előszót jegyző Nagy Péter agrármérnök, a Gyermekfoci Egyesület elnöke, a bevezetés írója, Tihany Viktor tévés szerkesztő-riporter (*Igaz mesék az Epreskertből*) és a kötet rajzainak készítője, a *Korcsmáros Pál-díjas* Fazekas Attila sem. Meg kell említeni Boros Ignác fodrászmestert is, aki Dobos Józsefnek volt segítségére jelentős szóbeli forrásként a régmúltra

nézve, valamint a helyi futballélet tárgyi emlékeinek gyűjtője révén. A borító, mely egy focilabdát ábrázol – az egyes labdacikkekben a kötet fontosabb fotói szerepelnek – Szolnoki Attila iskolaigazgató ötlete nyomán készült. A könyv tartalmi gondozója, összeállítója: Balogh Mihály.

A bevezetésben (*A magunk mentsége*) a két szerző aggódik, hogy könyvük kevés adatával és a sok személyes emlékekkel talán nem felel meg annak a sporttörténeti kézikönyvnek, aminek szánták, de azért mégis elégedettek az eredménnyel.

Az első részben a legendás testnevelő tanár (edző és játékos), Dobos József *Emlékeim a szentmiklósi futball 20. századi történetéből* című írása olvasható a 11–107. oldalakon. A tanár úr 1955-ben frissen végzett testnevelőként került Kunszentmiklósrára és 2005-ig szemtanúja, s aktív részvevője a helyi sportéletnek. Közben nemcsak a Testnevelési Főiskolát végezte el 1964-ben, hanem 1965-ben edzői képesítést is szerzett.

Bevezetőjében ajánlja írását „azoknak, akik kedvet éreznek a 20. századba visszarepítő utazáshoz, akiket a kunszentmiklósi labdarúgás múltja érdekel”.

Ezután következik az *Epizódok a helyi futball (h)őstörténetéből* fejezet, melyből kiderül, hogy a szerzőnek a helyi sportélet múltjáról gyűjtött és leírt feljegyzései már 40 éve szunnyadtak a fiókban, amikor 2010-ben régi dokumentumokat, jegyzőkönyveket kapott, illetve egy Fehér Zoltán futballistával folytatott beszélgetésen látta, hogy a kérdező, Balogh Mihály mennyire érdeklődik a város focimúltja iránt. E két fontos momentum ösztönözte további munkára.

Az első „jegyzett” labdarúgó-mérkőzésre 1922-ben került sor (Kunszentmiklósi Turáni Testedző Egyesület néven – a név többször változott), majd megismerjük a csapat játékosait, a fontosabb mérkőzéseket, tornákat. Az epreskerti pálya kialakítására 1925-ben került sor. A sportélet fejlődésének stációi (református sporttelep 1930, torna-

terem 1931, sportuszoda 1934) is említésre kerülnek. A 30-as, majd a 40-es évekből is maradtak fenn adatok. A háború után a vasút támogatta a csapatot anyagilag. A fejezet végén a szerző emlékei és adatközlői (Mészár Gyula, Gerencsér Sándorné) segítségével idézi fel azoknak a vendéglőknek a nevét (tulajdonosát és helyét), ahova egykor a játékosok és szurkolóik a mérkőzés után betértek, és órákig beszélgettek a történekről – a Makk Hetest, a Krausz és a Zsigmond (Drót) kocsmát, illetve a vasúti restit, a gazdakört, az ipartestületet stb. Ezek felidézése révén a XX. század fontos, de már eltűnt közösségi szinterei is rögzítésre kerültek.

Az *Életképek tanári, játékos és edzői pályámból* fejezetben már saját élmények és tapasztalatok fogalmazódnak meg, kezdve a pályakezdestől és a helyi futballal való első találkozástól az edzői tevékenységig, majd annak lezárásáig. (Felidézi egy „nemzetközi” – értsd: a kiskunlacházi orosz laktanya-válogatottal vívott – mérkőzés emlékét is.) Végül az utánpótlás-neveléssel foglalkozott, illetve a sportcsarnok vezetőjeként a teremlabdarúgást szervezte.

A következő fejezet, a *Fél évszázad szentmiklósi futballkrónikája* időrendben, tízévenként foglalja össze a csapat elért eredményeit és teljesítményét. (A kilencvenes években új, önálló egyesület alakult a városban Kunszentmiklósi Labdarúgó Sport Club néven.)

A *Kispályás futball szabadtéren, teremfoci a csarnokban* a hatvanas években kezdődő, először az iskola pályáján üzött játékot mutatja be; amit a nyolcvanas években már téli sportként műveltek „fedett pályán” Dunavecscén és Kunadacson, míg a városi

sportcsarnok meg nem nyílt. Ezután több tornát is rendeztek, melyen mind az amatőr, mind az igazolt csapatok jól szerepeltek.

A 30-as években nem volt Kunszentmiklósnak felnőtt második csapata, ellenben 1940 és 1953 között igen, bár sokat nem tudni róla. „*A későbbi kunszentmiklósi II. csapat focija igazi amatőrök kis sikertörténete*”, amiről 1968-cal kezdődően – 1997/98-ig – jóval többet lehet tudni a fennmaradt jegyzőkönyvek alapján.

Részletesen ír a szerző az *Ifisták, serdülők, kölykök* fejezetben az utánpótlás-nevelésről, hiszen testnevelőként és ifiedzőként közvetlen tapasztalatokkal rendelkezik. (Kiemelkedőnek tartja Váli Sándor edzői munkáját is.) A 60-as évektől 2000-ig kíséri nyomon az – 1973-ban bajnoki címet szerzett – ificsapat szereplését: a „*21. század elején néhány évig még volt Kunszentmiklósnak ifjúsági csapata [...] De csak néhány évig.*” A serdülő bajnokságot 1974-ben rendezték meg először Bács-Kiskun megyében. A csapat eredményeit itt is részletesen ismerteti. Végül az 1992-ben a lelkes szülők által alapított Kölyökfoci csapat eredményei, teljesítménye kerül sorra 2000-ig.

Úton, útfélen – portyák, kirándulások címmel egy teherautón idegenbe tartó utazást, az 1990. évi taxisblokád miatt tett kitérők okán emlékezetes buszos utat, és a gyermekcsapattal töltött görögországi nyaralást idézi fel.

A *Taktika, hadrend, felállás* az edző öszszetett, bonyolult feladatát, a taktikát, annak fontosságát ismerteti, illetve a fegyelemről, az állóképességről és gyorsaságról, majd a helyi csapat és ellenfelei játéktípusáról és a cseréről osztja meg véleményét.

A *Játékosportrékban* nyolc játékosról kapunk lexikonszerű adatokat, majd a nem helyi játékosok névsorát.

A *Válogatott fociemlékeim pályáról és pálya mellől* fejezetben először játékosélményeit, nevezetesebb mérkőzéseit és játékosársait, majd a csapattal a pályán kívül

töltött emlékezetes és kedves pillanatokat idézi fel.

Az első részt a *Zárszó* összegzése és a *Hihetetlen, de megtörtént* fejezet zárja, amelyből kiderül, hogy a tanár úr 2020-ban az epreskerti sportlétesítmény névadója lett.

A rövidebb második rész (109–117. oldal) egy 1939-ben érettségizett diák, id. Naszvádi György korabeli tudósítása *Vörös Ördögök – Hajrá Szentmiklós!* címmel, mely egy régi vasárnapot idéz fel, amikor a város sikeres, de 1936-ban feloszlott csapata mérkőzött meg Kalocsával a 30-as évek közepén.

A Balogh Mihály írta harmadik rész, a *Szentmiklósi futballhistóriák és futballista portrék a 20. századból* az „*östörténettel*”, a diákfutballal indul. A futball talán egy kunszentmiklósi születésű fiatal tanár, Baráth Ferenc révén, az általa 1882-ben Budapesten alapított *Játszó társaság* hatására kerülhetett Kunszentmiklósrá. A biztos az, hogy 1911 júniusában már a nyilvános tornavizsga tartozéka volt a diák labdarúgó mérkőzés Kunszentmiklóson.

Ezt követően kerül sor a tényszerű, kronologikus adatközlésre *A mi futballunk a 20. századi sajtóban* és az 1990-ben indult helyi lap írásaiból a *Szentmiklósi foci a Bakér Mentében* című fejezetekben (123–186. oldal), ahol a hiányos sajtóközlések nyomán évtizedenkénti bontásban követhetjük a futballcsapat eredményeit.

A *Játékos portrék (kapusok, védők, csatárok)* fejezet a csapat jeles egyéniségeit mutatja be: Beles Ferenc, Fehér Zoltán, Jagodics Ferenc, Szabó László. (Itt szerepel Sitkei Lajosné – Böbe, a portás – portréjához kapcsolódóan a nyolcvanas években születő női foci is (187–226. oldal).

Ezt követi *A Ferencváros Kunszentmiklóson – Kunszentmiklós a Ferencvárosban* fejezet, melyben az emlékezetes barátságos meccseket (1934, 1969), illetve a Ferencvárosban is megforduló helyi labdarúgókat (Beles, Fehér) idézi fel (227–235. oldal).

A szerző hangulatos és színes összefoglalója (*Futball)pályám emlékezete*) zárja a

kötetet, mely a kezdetektől (tanulóévek, kapusposzt, ifi játékos és az egyetemista évek után) az öregfiúk csapatáig terjed. Nem hagyható említés nélkül a helyi csapattal mint statisztákkal forgatott *Hazai pálya* című film emlékezetes jeleneteinek leírása sem (236–259. oldal).

Az élőfejnek köszönhetően a kötetben kereső gyorsan eligazodik, mivel a bal oldalon a főfejezet, a jobb oldalon az alfejezet címe olvasható – diszkrét méretű betűnagysággal. A kötetben szereplő fényképek testet adnak a szövegben előforduló eseményeknek, illetve a főszereplő játékosoknak, edzőknek, intézőknek (Csereklei Márta – Márta Fotó munkája); minden esetben közlik a fénykép tulajdonosának nevét, illetve a képen szereplő eseményt és személyeket (egy esetben még a fényképen szereplő téves adatokat is kiigazítva). Az illusztrációk (melyek zömmel Fazekas Attila 1981-es *Focisulijából* valók, kivéve a 31. és a 122. oldalt, ahol az egyik, illetve a másik szerző karikatúrái láthatók) eredetileg az üres helyek kitöltését szolgálták volna, de hangulatosak, és remekül illeszkednek a tartalomhoz. (Az idősebbek bizonyára régi emlékeket, játékokat is felidéznek a rajzok segítségével az 50-es, 60-as évekből).

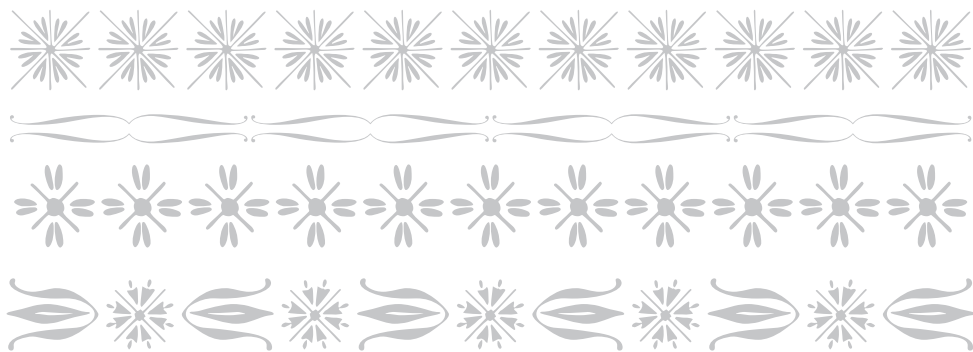
A könyv fő támogatója az Albert Flórian Labdarúgó Utánpótlás és Sportalapítvány

volt, ezenkívül a megjelenést támogatta Kunszentmiklós Város Önkormányzata és a Miklósi Gyermek Foci Egyesület, valamint magánszemélyek (Aczél Zsigmond, Ajpli Mihály, Csiby Edit, Dr. Losonczy Judit, Gerencsér Sándor Zoltán, Gerencsér Sándorné, Gergő Pirocska, Janovics István, Nagy László Gábor, Párkányi Erzsébet, Rácz Pál, Ruzskovics László, Szöllősi László, Teleki Janos, Turi Éva). A megjelenést ifj. Naszvadi György segítette – nélkülük nem jöhetett volna létre ez a futballkrónika. (Ez mintát is adhat arra, hogy a helyi közösség áldozatvállalása is szükséges, hogy a múlt emlékei, értékei ne porladjanak el, hanem közkinccsé váljanak.) A kötetet a Méry Ratio Kiadó gondozta, és a debreceni Alföldi nyomda készítette kiváló minőségben. A könyv tiszta bevételéből a szerzők és a közreműködők szándékát követve az ifjú kunszentmiklósi labdarúgó-tehetségeket segítő alap létesül.

A kiadványt minden, a futball- és a helytörténet iránt érdeklődőnek jó szívvel ajánlhatjuk, egy kunszentmiklósinak pedig „kötelező olvasmány”!

(*Dobos József–Balogh Mihály*: Kunszentmiklós 20. századi futballkönyve. Kunszentmiklósi Gyermekfoci Egyesület, Kunszentmiklós, 2021. 261 oldal)

Murányi Lajos

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2022

1322. Károly Róbert Temesvárról Visegrádra teszi át az ország fővárosát.

† **1322.** Debreceni Dózsa (? Debrecen) nádor, a kiskirályok elleni harc egyik hadvezére.

1347. Nagy Lajos megindítja hadjáratát Nápoly ellen.

1497. Bakócz Tamás megszerzi az esztergomi érsekséget.

x **1522.** Fejérvény István (Kóny) esztergomi érsek († Pozsony, 1596. nov. 20.)

1622. Bethlen Gábor főiskolát alapít Gyulafehérváron.

x **1697.** Benczig Mátyás (Borsod) debreceni főorvos († Debrecen, 1749. dec. 3.)

x **1747.** Bessenyei György (Bercel) író, költő, filozófus († Pusztakovácsi, 1811. febr. 24.)

x **1747.** Szentés Antal Reginárd (Csikmadéfalva) ferences szerzetes, tanár, író († Székelyudvarhely, 1806. jún. 25.)

x **1822.** Noszlopy Gáspár (Vrácik) 48-as honvédőrnagy († Pest, 1853. márc. 3.)

x **1822.** Rózsavölgyi Gyula (Baja) zeneműkiadó, hangversenyrendező († Pest, 1861. aug. 18.)

x **1822.** Tyroler József (Alsókubin) réz- és acél-metsző, illusztrátor, a Kossuth-bankók rajzolója († Pest, 1854. okt. 26.)

x **1897.** Kurcsi Mínya (Magyaró) havasi mesemondó († Magyaró, 1971.)

x **1897.** Okolicsányi Ferenc (Bp.) fizikus, a televízió-képernyő egyik feltalálója († London, 1954. okt.)

† **1947.** Bethlen István gr. (Szovjetunió) politikus, miniszterelnök (x Gernyeszeg, 1874. okt. 8.)

JANUÁR

1047. I. András koronázása Székesfehérvárott.

1622. Bethlen Gábor letelepítette Erdélyben a Morvaországból vallásuk miatt elűldözött anabaptista (habán) iparosokat.

2. x 1772. Jankovich Miklós (Pest) könyv-, régiség- és műgyűjtő, történész († Pest, 1846. ápr. 18.)

6. x 1822. Lónyay Menyhért (Nagylónya) politikus, publicista, miniszterelnök († Bp., 1884. nov. 3.)

6. x 1897. Veres Péter (Balmazújváros) író, publicista, politikus († Bp., 1970. ápr. 16.)

10. x 1897. Pánczél Lajos (Temesvár) újságíró, író, filmtörténész († Bp., 1971. márc. 16.)

13. 1847. Az uralkodó István főherceget nevezi ki nádorrá.

16. x 1822. Orczy Béla br. (Pest) országbíró, miniszter († Bécs, 1917. febr. 7.)

16. x 1847. Mikszáth Kálmán (Szklabonya) író, újságíró, akadémikus († Bp., 1910. máj. 28.)

20. x 1747. Szirmay Antal (Eperjes) Zemplén megyei földbirtokos, helytörténeti író († Szinyér, 1812. szept. 19.)

20. x 1797. Pály Elek (Pápa) színész, énekes, műfordító, a magyar opera megalapítója († Kolozsvár, 1846. márc. 4.)

20. x 1847. Reizner János (Szeged) jogász, régész, történész, könyvtáros († Szeged, 1904. jan. 20.)

22. x 1722. Ribini János (Krencs) ev. lelkész, egyháztörténész († Pozsony, 1788. aug. 8.)

22. x 1822. Markó Károly (Pest) festőművész († Moszkva, 1891.)

26. x 1822. Fiala János (Temesvár) 48-as honvédtiszt, vasúti mérnök († San Francisco, USA, 1911. dec. 8.)

FEBRUÁR

1647. A pozsonyi országgyűlés törvényt hoz a szabad királyi városokban lakó nemesek kiváltságairól, függetlenül őket a városi hatóságoktól.

1. x 1897. Lestyán Sándor (Bp.) író, újságíró († Bp., 1956. nov. 12.)

2. x 1696. Fiala Jakab (Rákos) költő, iskoladráma-író († Breznónánya, 1733. okt. 1.)

5. x 1797. Andrássy György gr. (Kassa) gazdasági szakíró, akadémikus († Bécs, 1872. dec. 17.)

10. 1947. A szövetségesek Párizsban megkötik a békediktátumot Magyarországgal.

16. x 1922. Járóka Sándor (Kisvárdá) primás, zenekarvezető († Bp., 1984. ápr. 11.)

19. x 1922. Horváth István (Bp.) az egyetemi diákszínjátszás kezdeményezője, rendező († Bp., 1941. okt. 17.)

21. † 1822. Nemesnépi Zakál György őrségi író, az első magyar nyelvű tájmonográfia szerzője (x Senyeháza, 1761. okt. 11.)

23. † 1822. Berzeviczy Gergely közgazdasági író (x Kakaslomnic, 1763. jún. 15.)

24. x 1822. Irányi Dániel (Toporc) jogász, politikus († Nyíregyháza, 1892. nov. 2.)

28. x 1522. Fronius Mátyás (Brassó) tanár, városi tanácsos († Brassó, 1588.)

28. x 1847. Vörös Sándor (Tata) mezőgazdasági tanár, szakíró († Bp., 1918. ápr. 30.)

MÁRCIUS

1. x 1822. Kenessy Kálmán (Kápolnásnyék) nőtudomány-nemesítő († Kápolnásnyék, 1913. júl. 2.)

3. x 1922. Hidegkuti Nándor (Budapest) világhírű labdarúgó, az Aranycsapat csatára, olimpiai bajnok († Budapest, 2002. febr. 14.)

4. x 1922. Forró Dezső Kamill (Vágfarkasd) r. kat. lelkész, festőművész († Esztergom, 1974. febr. 25.)

6. x 1797. Balásházy János (Sátoraljaújhely) mezőgazdasági szakíró, agrártudós, akadémikus († Debrecen, 1857. nov. 19.)

12. x 1847. Korbuly József (Sárosmagyarberkesz) gépészmérnök, számos találmány fűződik a nevéhez († Bp., 1914. jun. 10.)

14. x 1822. Szabó József (Kalocsa) banyamérnök, geológus, mineralógus, egyetemi tanár, akadémikus († Bp., 1894. ápr. 10.)

18. x 1922. Pécsi Sándor (Sajószentpéter) színész († Bp., 1972. nov. 4.)

24. x 1897. Hamvas Béla (Eperjes) filozófus, író, esztéta († Bp., 1968. nov. 7.)

27. † 1472. Janus Pannonius/Csezmiczei János (Medvevár) költő, magyar humanista (x Csezmicze, 1434. aug. 29.)

27. x 1722. Batthyány Ádám Vencel gr. (Németújvár) kamarai tanácsos, generális, báni helytartó († ?, 1787.)

28. x 1847. Farkas Gyula (Pusztasárosd) matematikus, fizikus, Kolozsváron tanszékvezető († Pestszentlőrinc, 1930. dec. 26.)

28. x 1897. Sulyok Dezső (Simaházapuszta) ügyvéd, FKGP-politikus († New York, 1965. máj. 18.)

30. 1722. Az erdélyi országgyűlés is elfogadja Nagyszébenben a Habsburgok nőági örökösödését, a Pragmatica Sanctiot.

ÁPRILIS

10. x 1847. Pulitzer József (Makó) újságíró, lapkiadó († Charleston, USA, 1911. okt. 29.)

14. x 1797. Szilágyi Ferenc (Kolozsvár) tanár, történész, újságíró, akadémikus († Bp., 1876. máj. 20.)

15. x 1847. Ugron Gábor (Szombatfalva) agilis politikus († Bp., 1911. jan. 23.)

23. x 1847. Radó Vilmos (Eger) nevelőintézeti tanár, pedagógiai és ifjúsági író († Bp., 1919. dec. 9.)

24. 1222. II. András kiadja Fehérvárott az Aranybullát, ami törvénybe foglalja a nemesség jogait és a király kötelességeit.

MÁJUS

3. x 1822. Bittó István politikus, miniszterelnök († Bp., 1903. márc. 7.)

4. x 1847. Halmos János (Pest) Budapest polgármestere († Bp., 1907. ápr. 17.)

6. x 1797. Bárfay László (Felsővadász) író, irodalom-szervező, akadémikus († Pest, 1858. máj. 9.)

11. x 1822. Szigeti József (Veszprém) színész, író, rendező, akadémikus († Bp., 1902. febr. 26.)

24. x 1822. Foltényi Vilmos (Komját) színész, operaénekes († Debrecen, 1905. febr. 3.)

24. x 1822. Oroszhegyi Józsa (Nagykolcs) orvos, 48-as szabadságharcos († Buda, 1870. febr. 19.)

30. x 1922. Vincze István (Miskolc) etnográfus († Bp. 1982. szept. 30.)

31. x 1847. Kisfaludy Árpád Béla (Gyömöre) r. kat. lelkész, teológus, egyházi író, egyetemi tanár († Bp., 1903. ápr. 26.)

31. x 1897. Kökény Lajos (Sátoraljaújhely) szerkesztő, gyorsíró, eszperantista († Bp., 1985. ápr. 27.)

JÚNIUS

1547. A török Porta a hazai hódoltsági területeket (Duna-Tisza köze, Dráván túli vármegyék, Baranya, Tolna és Fehér megye) török közigazgatás alá vonja.

2. x 1822. Csengery Antal (Nagyvárad) politikus, publicista, közgazdász, történész, akadémikus († Bp., 1880. júl. 13.)

8. x 1822. Czetz János (Gidófalva) honvédtábornok († Buenos Aires, Argentína, 1904. szept. 6.)

9. x 1847. Hauszmann Alajos (Buda) építész, egyetemi tanár, akadémikus († Velence, Fejér m., 1926. júl. 31.)

14. x 1822. Péch Antal (Nagyváradolaszi) bányamérnök, szakíró, akadémikus († Selmecbánya, 1895. szept. 18.)

15. x 1795. Brassai Sámuel (Torockó) polihisztor, egyetemi tanár, akadémikus († Kolozsvár, 1897. jún. 24.)

16. x 1897. Molnos Lipót (Váradles) irodalom-történész († Bp., 1982. okt. 16.)

17. x 1822. Frivaldszky János (Rajec) természettudós, akadémikus († Bp., 1895. márc. 29.)

20. x 1847. Radvánszky Géza br. (Sajókaza) politikus († Bp., 1918. máj. 22.)

25. † 1622. Báró Révay Péter (Trencsén) koronőr (x Szklabinya, 1568. febr. 2.)

30. 1697. Kuruclázadás Sátoraljaújhelyen.

30. 1722. A magyar országgyűlés elfogadja a Pragmatica Sanctiot, a Habsburgok nőági örökösödését (1723. 1–3. tc.)

JÚLIUS

1. x 1822. Nagy Imre, Alsószopori (Németkeresztúr) kúriai bíró, történész, akadémikus († Bp. 1894. máj. 5.)

14. x 1622. Rákóczi Zsigmond (Sárospatak) a székelyek generálisa († Fogaras, 1652. febr. 4.)

14. x 1922. Karsai Elek (Putnok) történész, levéltáros († Bp., 1986. máj. 23.)

15. x 1897. Györffy Lajos (Túrkeve) tanár, helytörténész, múzeumigazgató († Túrkeve, 1986. márc. 20.)

23. x 1822. Máriássy János (Igló) 48-as honvédezredes, a magyar királyi honvédség altábornagya († Bp., 1905. jan. 24.)

25. x 1722. Fellner Jakab (Nikolsburg, Morvao.) építész, a késő barokk (copf) stílusú építészet egyik legkiválóbb magyarországi mestere († Tata, 1780. dec. 12.)

27. x 1897. Csiha Antal (Hajdúböszörmény) tanár, művelődéstörténész († Hajdúböszörmény, 1981. júl. 11.)

30. x 1922. Pálinkás[-Pallavicini] Antal (Bp.) katonatiszt, 56-os felkelő († Bp., 1957. dec. 10.)

AUGUSZTUS

x 1647. Kocsi Csergő Bálint (Kocs) ref. prédikátor, gályarab, tanár († Hosszúpályi, 1698 után)

3. x 1847. Schneller István (Kőszeg) pedagógiai író, egyetemi tanár, akadémikus († Bp., 1939. jan. 25.)

5. x 1897. Illés Endre (Tunyog) ref. lelkész, egyháztörténész († Debrecen, 1962. ápr. 18.)

8. † 1722. Gróf Esterházy Antal kuruc tábornagy (x Galánta, 1876. febr. 3.)

6. x 1897. Vér Andor (Sátoraljaújhely) költő, író, műfordító († Buenos Aires, Argentína, 1976. márc. 24.)

9. x 1922. Reich Károly (Balatonszemes) grafikusművész († Bp., 1988. jan. 7.)

9. † 1472. Vitéz János (Esztergom) humanista, esztergomi érsek (x Zdrena, 1408 körül)

10. x 1897. Fábry Zoltán (Stósz) író, publicista, kritikus († Stósz, 1970. máj. 31.)

13. x 1897. Péczely Attila (Rákosszentmihály) népzenegyűjtő, muzeológus, orvos († Weiden, Németo., 1964. júl. 6.)

16. x 1897. Aszalós Imre (Hajdúnánás) orvos, műgyűjtő († Baja, 1973. márc. 18.)

20. x 1897. Ascher Oszkár (Bp.) színész, előadóművész († Bp., 1965. okt. 25.)

21. x 1847. Dezső Lajos (Szentés) tanár, pedagógiai író († Bp., 1904. aug. 15.)

26. x 1897. Bányai Kornél (Újbánya) költő († Szolnok, 1934. aug. 31.)

31. 1947. A „kékcédulás” csalással lebonyolított országgyűlési választásokon a koalíció pártjai 60%-ot szereztek.

SEPTEMBER

1. 1847. István főherceg nádor megnyitja a Pest-Szolnok vasútvonalat.

1. 1922. Törvény rendelkezik az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (Országos Levéltár, Nemzeti, Szépművészeti, Iparművészeti Múzeum, Egyetemi Könyvtár) létrehozásáról.

8. x 1922. Tomanek Nándor (Pécs) színész († Bp., 1988. aug. 4.)

9. x 1847. Villányi Szaniszló Béla (Tósokberénd) bencés apát, tanár, helytörténész († Bakonybél, 1898. júl. 12.)

11. 1697. A Savoyai Jenő vezette keresztény seregek a Tisza-parti Zentán meghatározó jelentőségű győzelmet arattak és tartós visszavonulásra kényszerítették II. Musztafa szultán egyesített török csapatait.

11. x 1847. Czóbel István (Anarcs) vallástörténész, esztéta († Nagycsór, 1932. ápr. 30.)

13. x 1797. Aranyosrákosi Székely Sándor (Székelykál) író, unitárius püspök († Marosszentkirály, 1854. jan. 27.)

16. x 1897. Bonczos Miklós (Nagyszalonta) jogász, politikus, belügyminiszter († Buenos Aires, Argentína, 1971. aug. 16.)

17. x 1847. Schiller Zsigmond (Ógyalla) jogász, szerkesztő, botanikus († Bp., 1920. szept. 12.)

20. x 1897. Tamási Áron (Farkaslaka) író († Bp. 1966. máj. 26.)

23. x 1872. Richter Gedeon (Ecséd) gyógyszerész, a modern magyar gyógyszeripar megeremtője († Bp., 1944. dec. 30.)

24. x 1897. Sinka István (Nagyszalonta) költő, író († Bp., 1969. jún. 17.)

27. x 1772. Kisfaludy Sándor (Sümeg) költő († Sümeg, 1844. okt. 28.)

29. † 1872. Déryné Széppataki Róza (Miskolc) színésznő, az első magyar opera-énekesnő (x Jászberény 1793. dec. 23.)

30. x 1847. Hugonnai Vilma gr. (Nagytétény), az első magyar orvosnő, a női jogegyenlőség hazai szószólója († Bp., 1922. márc. 25.)

OKTÓBER

4. x 1822. Posner Károly Lajos (Pest) a hazai grafikai és papírfeldolgozó-ipar úttörője († Bp., 1887. dec. 7.)

8. † 1872. Kagerbauer Antal (Kolozsvár), a romantika korának legjelentősebb kolozsvári építésze (x Abrudbánya, 1814. jún. 5.)

11. x 1822. Fabiny Teofil (Pest) jogász, miniszter († Bp., 1908. márc. 4.)

15. x 1822. Ábrányi Kornél (Szentgyörgyábrány) zeneszerző, zongoraművész, zenepedagógus († Bp., 1903. dec. 20.)

22. x 1822. Orlai Petrich Soma (Mezőberény) festőművész († Bp., 1880. jún. 5.)

23. x 1922. Bálint Ágnes (Adony) író, dramaturg († Vecsés, 2008. okt. 24.)

25. x 1822. Dux Adolf (Pozsony) újságíró, műfordító († Bp., 1881. nov. 20.)

28. x 1847. Vörös Ferenc (Sárbogárd) újságíró, a selmecbányai múzeum alapítója († Selmecbánya, 1920. márc. 19.)

30. † 1922. Gárdonyi Géza (Eger) író, költő, akadémikus (x Agárd, 1863. aug. 3.)

NOVEMBER

1. x 1847. Török Bertalan (Nagyenyed) politikus, publicista († Nagyenyed, 1915. jan. 6.)

9. x 1847. Boczonádi Szabó Imre (Kiskunfélegyháza) színész, a vándorméhészet úttörője († Újpest, 1933. febr. 4.)

12. 1847. Pozsonyban megnyílik az országgyűlés, az ellenzék vezére Kossuth Lajos.

17. x 1847. Molnár Antal (Szamosújvár) levéltáros, az örmények kutatója († Bp., 1902. jan. 6.)

18. x 1797. Károlyi István gr. (Kaplony) főispán, akadémikus, az Ybl tervei szerint készült fóti templom és kastély építtetője († Fót, 1881. jún. 12.)

23. x 1797. Mátray Gábor (Nagykátá) zeneszerző, zenetörténész, pedagógus, akadémikus († Bp., 1875. júl. 17.)

23. x 1847. Horváth Géza (Csécs) zoológus, orvos, akadémikus († Bp., 1937. szept. 8.)

25. x 1897. Nagy István id. (Kerkakutas) juhász, fafaragó népművész († Berhida, 1971. nov. 29.)

29. 1847. Szemere Bertalan benyújtja az országgyűlésnek az ellenzék javaslatát a közteherviselésről, a házi és a hadi adóról.

29. 1947. Államosítják a nagybankokat.

DECEMBER

1. x 1847. Inkey Béla (Pozsony) geológus, agrogeológus, akadémikus († 1921. aug. 31.)

3. 1847. Lónyay Gábor betereszti az országgyűlésnek az ellenzék javaslatát az örökváltságról.

6. x 1797. Nagy Károly (Révkomárom) matematikus, közgazdász, csillagász, publicista, akadémikus († Párizs, 1868. márc. 2.)

7. x 1722. Festetics Pál gr. (Pozsony) nagybirtoikos, kamarai alelnök, iskolaalapító († Pozsony, 1782. ápr. 7.)

8. x 1872. Janovics Jenő (Ungvár) színész, rendező, a magyar filmgyártás úttörője († Kolozsvár, 1945. nov. 16.)

11. x 1897. László Ferenc (Pápa) állatorvos, tanár, tudománytörténész († Bp., 1967. márc. 9.)

15. † 1822. Verseghy Ferenc költő, nyelvész, irodalomszervező (x Szolnok, 1757. ápr. 3.)

20. x 1847. Bihar Ferenc (Debrecen) katonatiszt, miniszter († Bp., 1920. máj. 17.)

26. x 1897. Szarka Géza (Bük) író, tanár, könyvtáros († Székesfehérvár, 1974. szept. 2.)

29. x 1922. Borbély László (Bp.) újságíró, Kőbányai Péter néven a SZER munkatársa († München, 1985. szept. 14.)

Összeállította: *Halász Péter*

A 2021. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE

ÉVFORDULÓK

Diószegi György Antal: A kétszáz éve megindított görög szabadságharc. Adalékok a hellén-magyar kapcsolatokhoz 2/3

Halász Péter: „Egyre nehezebben tudok a gyermekeim szömbibe nézni”. Erdei Ferenc halálának ötvenedik évfordulójára 5/7

Koczó József: Száz éve született Együd Árpád néprajzkutató 5/3

Lengyel Ferenc: Kétszáz éve született Szelestey László költő, politikus 6/3

Magyar Zoltán: „Babba Mária az égen jár...”. Emlékezés a száz évvel ezelőtt született Daczó Árpád Lukácsra 6/11

Török Róbert: „Zwack így tovább!”. Kétszáz éve született Zwack József, a likórkülönlegességek gyárának alapítója 2/9

S. Turcsányi Ildikó: Ötven éve hunyt el a „békési” régészprofesszor, Banner János 6/16

Vágvölgyi Zoltán: Egy múzeumigazgató emlékére. Százötven éve született a szentesi Koszta József Múzeum alapítója, Csallány Gábor 6/7

Vitányi Ildikó: Ötven éve hunyt el Trócsányi Zoltán 5/12

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Deme László: Nyelv és nyelvészet a tudományos-technikai forradalom idején 6/16

Eötvös József: Gondolatok 2/17

Erdélyi Zsuzsanna: Az archaikus népi imádságokról 1/3

Kölcsey Ferenc: Intelmek 3/7

Márton Áron: Nemzet és kultúra 4/3

Pilinszky János: A teremtő képzelet 5/16

Bárdos Zsuzsa: „Prédikátorok nyakas népe ez...”. Orosháza múltjának tisztelete a település református iskolájában 1/5

Farkas Edit–Hajdu Hajnalka: A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár honismereti vetélkedői 3/5

Gergelyné Bodó Mária: A honismeret és a digitális oktatás 2/20

Gergelyné Bodó Mária: Módszertani útmutató Csongrád megyéből 3/9

Szalai Ágnes: Várostörténeti monográfia a tolnai megyeszékhelyről 2/22

Vizi Márta: Gondolatok Szekszárd várostörténeti kötetéről és az ahhoz készített munkafüzetéről 2/27

FÓRUM

Bihari Puhl Levente: Honismereti barangolások festőecsettel 6/33

Hideg Ágnes: Az újragondolt „libresszó”: a miskolci Antik Art Café 6/31

Mesznéder Klára: Mátyási József poéta nyomában Debrecenben. A XLVIII. Országos Honismereti Akadémián emlékezetembe ötlött gondolatok 6/29

Szűcs István: A Regnum Marianum-közösség és -templom története II. 6/26

Tóth Álmos: Eötvös Loránd mindenkié 1/11

HAGYOMÁNY

Bajkó Ferenc: A harangok „szíve” 2/34

Bartha Júlia: Keleti örökség a Nagyknúság népi kultúrájában 5/18

Bihari Puhl Levente: Égi orgonák készítője. Emlékezés Albert Miklósrá 2/44

Fehér Zoltán: A „Papjancsi-vicek” effektusa népdalszövegeinkben 2/51

Fülöp László: A győri kovácsok céhe 2/29

Gelencsér József: Nádvágas a székesfehérvári Sóstón 2/47

Gelencsér József: Halászat a székesfehérvári Sóstón 3/10

Resócki Rolland: Ügyességi táncok a vajdasági Tisza mentén 5/20

Sóstainé Márfi Ibolya: A szepetneki drótosok 2/40

Viszóczky Ilona: A miskolci kocsonya 1/17

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Aszt Ágnes–Balázs Livia: A megtalált „kisösvény”. Új múzeum a Rábaköz szívében 2/58

Erdős Zoltán: A közösség múzeuma. A Nagyarsányi Helytörténeti Gyűjtemény 2/54

Erdős Zoltán: Honismereti Szakkör és Történeti Téka Sásdon 6/37

Kemecsi Lajos: A költöző Néprajzi Múzeum 3/16

TERMÉS

Alföldi Vilma: Báró Károlyi László „útja” az olcsvai Asszony-réttől a kaplonyi Károlyi-kriptáig 1/40

Anka László: Tápiószecső Nagyközség az országzászló mozgalomban 6/65

Aranyos Tibor József: A Szent Jobb Nyíregyházán 4/49

Asztalos Zoltán: A Szent Jobb Szekszárdon 4/40

- Bacsó Róbert*: A Szent Jobb Kárpátalján 4/54
- Bán Andrea*: Bak Zoltán, a szűrszabómester 3/76
- Bánfalvi László*: A Szent Jobb egri „látogatásai” 4/44
- Bea Csaba*: Görgői és Vác kapcsolata a dualizmus korának helyi sajtójában 5/58
- Bodó Imre*: Kozáry Géza, a borászat kimagasló egyénisége 2/88
- Bruckner Éva*: A járványok alakította Pest 1/34
- Debreczeni-Droppán Béla*: Ybl Miklós nekrológja a budai vár „Építési napló”-jában 1/50
- Dombóvári János*: Emlékezés Lavotta Jánosra 5/92
- Fábián Borbála*: Piarista Kilátó Központ. Egy megújult kolostorépület Vácott 1/21
- Fülöp László*: Sopron vármegye határozata a Rábaköz árvízvédelméről és a Rába malmairól 1579-ben 5/32
- Gömör Béla*: Závory Sándor, Mikszáth Kálmán orvosa 6/82
- Halmágyi Miklós*: Szent László emléke Békés megyében 4/8
- Hádingger-Hidasi Márk*: Töredékek a györkönyi zsidóság történetéből 2/79
- Hála József*: Jókai Mór, Arany János és Hatvani professzor „electrica machiná”-ja. Jegyzetek Posta József cikkéhez 3/71
- Hodos Gábor*: Hídvégi Lajos kántortanító emlékezete 6/92
- Horváth Attila*: Az 1944. június 2-ai debreceni bombatámadás károkozása a helyi tömegközlekedésben 3/53
- Horváth Péter*: Cívisszakarakter a debreceni belváros építészetében 3/43
- Kerekes Dóra*: Aki több mint 1000 versenyt nyert. Sajdik Sándor, a zsöké 2/94
- Kerekes Dóra*: „Jaj, de szép ez a vagon, anyukám!” A Szent Jobbot szállító Aranyvonat 4/27
- Kis Krisztián Bálint*: Drávaközi nyomdák, könyvkereskedők és sajtótermékek a kezdetektől 1944-ig 5/78
- Sz. Kristóf Ildikó*: „Keserves Dög-halált botsáta Várasunkra...”. Az 1742. évi debreceni pestisjárvás 3/37
- Kovács Gergely*: Boldog Károly, a történelmi Magyarország utolsó királya 4/16
- Kovácsné Tóth Enikő*: „Jöjj, jöjj, nagy szent királyunk!”. A Szent Jobb Zalaegerszegen 4/35
- Kuglics Gábor*: A Püspökmolnári Önkéntes Tűzoltó Egyesület vázlatos története 5/72
- Kurucz Ádám*: Habsburg-Lotaringiai József Árpád királyi herceg keresztelője a király nélküli királyságban 4/22
- Kurucz Ádám*: Az Ónodon felállított első világ-háborús emlékmű felavatása 6/60
- Langó Zsuzsanna*: Adatok két nógrádi kis tó történetéhez 5/54
- Losonczy Tóth Árpád*: Tanárky Gedeon és 1838. évi pesti árvízi naplója 5/36
- Lukács László*: A Csokonai család Alcsúton 5/90
- Magyar János*: Őslénytani kutatás a Hátszegi-medencében 5/27
- Mizsák Klaudia*: Az Aranyvonat 1942. évi nagyváradi állomása 4/58
- Molnár Zsolt*: Az amerikai magyarság Trianon-kultusza. Egy 40 évvel ezelőtti emlékműavatás története 6/70
- E. Nagy Katalin*: A Kórogytól a Tacsillóig. Hajdú-Bihar megyei helynevek névszociológiai vizsgálata 3/28
- Iff. Németh Gyula*: A KALOT-mozgalom végnapjai Borsodszentgyörgyön 5/87
- Novák László Ferenc*: Történeti múltunk két különös alakja, a pribék és a tolvaj 6/99
- Pallagi Mária*: Erzsébet királyné lánya, Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint I. 1/45
- Pallagi Mária*: Erzsébet királyné lánya, Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint II. 2/65
- Perczel Olivér*: Hajdú-Bihar megye román megszállása, 1919–1920 6/44
- Petneki Katalin*: Három eltűnt festmény nyomában. Avagy Mohács, 1931. augusztus 29. 5/97
- Posta József*: Hatvani István, a debreceni polihisztor professzor életútja 3/63
- Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: Az 1970-es nagy tiszai–marosi árvíz és Makó kitelepítésének emlékezete 5/48
- Rakita Eszter*: Jurányi Gusztáv az „amerikai Debrecen”-ben 1/30
- Róbert Péter*: Trianon és a magyar zsidók 6/52
- Reiman Zoltán*: A titokzatos hejőcsabai „zsebesakadémia” 6/107
- Sági György*: Két levél egy erzsébetvárosi „csillagos ház”-ból 2/73
- Sági György*: Grósz József kalocsa-bácsi érsek kapcsolatának alakulása a magyar állammal 1943 és 1961 között 5/82
- Sári Tamás*: Szegénység Hajdúdorogon az 1940–1950-es években 6/73
- Sashalmi-Fekete Tamás*: Szent László és a vérmedve, avagy egy legenda születése 4/12
- Sávoly Tamás*: A Nemzeti Lovardától a Magyar Rádió irodaépületéig 5/60
- †Sebő Ödön*: A „halálra ítélt zászlóalj” kitörése 1/54
- Szendrei Ákos*: A Bihari Hegyköz történeti demográfiaja 3/24
- Tóth Lilla*: Népdalgyűjtés göröngyös utakon. Papp János élete és munkássága 3/80

Valentyik Ferenc: Dabasi Halász Mária, az alsódabasi római katolikus templom alapítója 1/24

Valentyik Ferenc: Balla Pál, az 1956-os forradalom erdélyi származású mártírja 5/103

Valentyik Ferenc: Újabb krasznójarszki fejezetrel folytatódik Gyóni Géza utóélete 6/85

Varga Istvánné: Fajsi Károly, az eszperantó mozgalom jeles személyisége 2/89

Villei-Pribék András Gábor: Pribék Mihály, a motorcsónaksport nagy alakja 2/82

Villei-Pribék András Gábor: Mosolygó Imre, a nyírmártonfalvi görögkatolikus templom alapítója 6/94

Vincze János Farkas: Muhi László visszaemlékezései a főváros ostromáról 2/70

Szerelmes földrajz

Bárth János: Templomépítés Gyimesfelsőlakon (1899–1902) 1/87

† Daczó Árpád: A gyimesi „Babba Mária” 1/79

Deáky András: Gyimesbükk „átmeneti” állapota 1/109

Deáky András–†Domokos Pál Péter–Salamon József: Dani Gergely, a templomépítő 1/96

Fehér József: Az ég kék kupolája 4/63

Frisnyák Sándor: A Bodroglók történeti tájhasználat 4/80

Halász Péter: Szerelmes Gyimesem 1/59

Hegyessy Gábor: Élő táj a Bodroglókban 4/86

Kováts Dániel: Táj- és népismereti törekvések a Bodroglókban 4/65

Kókai Sándor: A Bodroglók természetföldrajza 4/72

Szilveszter Imre: A gyimesközéploki közösség vallási élete 1/105

Tankó Gyula: A „guzsalyaskodás” Gyimesben 1/71

Tankó Mónus Berta: Bontsunk gyűlést, verjünk gazdát! 1/68

Toldi Éva: Megtartó bástya a patakok országában. Az Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológiai Liceum és alapítója, Berszán Lajos 1/99

Viga Gyula: Sokszínű Bodroglók. Történeti néprajzi vázlat a létformák változásairól és változatairól 4/90

Viga Gyula: Kiadványok a szlovákiai Bodroglókból és az Ung-vidékről 4/104

†Virt István: Halottas rítusok hagyományozódása egy gyimesi kistájon 1/74

Zvolenský Gabriella: A királyhelmei Mailáth József Regionális Múzeum 4/101

KRÓNIKA

A XLVIII. Országos Honismereti Akadémia Debrecen, 2021. július 5–9.

Papp László: Polgármesteri köszöntő 3/5
Debreczeni-Droppán Béla: Szétszakítva is egy-ségben. Ünnepi megnyitó 4/107

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei, 2020–2021

Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem kitüntetésben részesültek 4/111

Honismereti Munkáért Emlékéremmel kitüntetettek 4/113

Honismereti Emléklappal kitüntetettek 4/121
A szekcióülések beszámolói

1. szekció: *Bagdi László:* Csonka vármegyék 1920 után 4/123

2. szekció: *Heilaufer Zsuzsa:* A trianoni menekültek hatása a helyi közösségekre 4/126

3. szekció: *Halász Péter:* A határon túli magyarság helyi közösségei és szerveződése Trianont követően. I. Írásbeli hozzászólás: Mit válaszolnék, ha a 120 esztendeje született Domokos Pál Péter kérdezne a mennyországból a moldvai csángómagyarok mai helyzetéről? 4/128

Fleisz János II. Beszámoló 4/132

Bakos István: Nagyszőlös Boldogasszonya. Kárpátaljai szoborállítás az eucharisztia és a nemzeti szolidaritás jegyében 6/114

Deáky András: II. Rákóczi Ferenc és Márton Áron szobra Gyimesbükkön 6/119

Debreczeni-Droppán Béla: A Honismereti Szövetség online konferenciája A Magyar Kultúra Napján 1/143

Debreczeni-Droppán Béla: A Honismereti Szövetség tisztújító közgyűlése 3/96

Debreczeni-Droppán Béla: A Honismereti Szövetség révkomáromi konferenciája. (2021. szeptember 18–19.) 6/126

Ferencz Győző: Régészeti leletek Zalában 2/98

Frisnyák Sándor: Dr. Kókai Sándor, a Balassa Iván-emlékérem 2021. évi díjazottja 6/124

Halász Péter: A néprajzi kutatás mint erkölcsi kiállás, Andrásfalvy Bertalan 90. születésnapjára 5/107

M. Lovas Krisztina: Báró Eötvös József újrate-metése Erzsébetvárosban 6/129

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Paganini József emléke Szabadkán 3/88

Székely András Bertalan: Köszöntjük a 75 éves Móser Zoltánt 3/90

Székely András Bertalan: Emlékbeszéd Tolcsván a trianoni békediktátum évfordulóján 6/110

- Tóth György*: Barsi Ernő és Timaffy László szigetközi emléktáblája 1/114
- Tölgyesi József*: Egy életút kettős kötődésben. Hetvenéves a levéltáros és helytörténet-kutató Somfai Balázs 3/94
- Tölgyesi József*: Egy életút emlékei. Kilencvenéves a lexikográfus könyvtáros, Varga Béla 5/114
- Wirth István*: A Jászarokszállási Népfőiskolai Társaság 30 éves működése 6/120
- A Honismereti Szövetség új titkára 3/97
- A magyar nyelv hete – A költészet nyelve 2/142
- A természet csodái**
- Bartha Dénes*: Az Év Fája, a lisztes berkenye 2/99
- Selmecci Kovács Ádám*: Az Év Madara, a cigánycsuk 2/110
- Somogyi Dóra–Antal László–Nyeste Krisztián*: Az Év Hala, a jászkeszeg 2/108
- Tóth Balázs*: Az Év Rovara, a kacsafarkú szender 2/105
- In memoriam**
- Bárh János*: Fehér Zoltán, a bátyai „tudós tanár” 5/117
- Blazovich László*: Elhunyt Szabó Ferenc (1935–2021) 3/102
- Bodó Imre*: P. Fekete István emlékezete (1925–2020) 3/99
- Csáky Csongor*: Búcsú Halzl Józseftől 3/100
- Csorba László*: „Nekem elhiszik az emberek...”. Ráday Mihály személyes közügyei 5/123
- Halász Péter*: Szöcs János, a „korszerű adathordozó” 1/117
- Peterscsák Tivadar*: Búcsú dr. Bodó Sándortól (1943–2021) 5/119
- Pozsony Ferenc*: Haszmann Pál Péter (1942–2021) 4/135
- Tölgyesi József*: Emlékezés Wöller Istvánra, a vízimalmok kutatójára. (1929–2020) 1/120
- KÖNYVESPOLC**
- Baksa Brigitta*: Anekdóták és mesék Dunakeszről 2/129
- Bartha Eszter*: A „magyar rozsdáövezet”. Egy eltűnő örökség nyomában 3/118
- Bánkiné Molnár Erzsébet*: Fülöpszállás története két kötetben 4/138
- Bányászné Kristóf Andrea*: A Marosszög történeti földrajzi monográfiája 6/135
- Csorba Csaba*: Dél-Borsodi dokumentumgyűjtemény 2/130
- Csurman-Puskás Anikó*: Könyv a regionális nyelvhasználat néhány kérdéséről 4/144
- Diószegi György Antal*: Könyvek a magyarországi görögökről 5/129
- Dobos Irma*: A Vásárhelyi Látóhatár repertóriuma 3/120
- Fazakas-Timár Karina*: Monográfia a moldvai magyarok párválasztásáról, házasságáról és gyermekvállalásáról 3/125
- Ferencz Győző*: Egy zalaegerszegi gimnázium 125 éve 5/131
- B. Gál Edit*: Képes levelezőlapjaink története 3/110
- Glässerné Nagyillés Anikó*: Könyv Gyula vallásos társulatairól 5/135
- Györe Géza*: Egy jelentős évforduló betiltásának hiteles története 2/122
- Iff. Gyúzi László*: Tatabányai zsidó családtörténetek 4/148
- Halász Péter*: Egy filosz néprajzkutató remeklése 1/129
- Halász Péter*: Szerelem a hagyományos paraszti világban 2/124
- Hála József*: Kitűnő és szemet gyönyörködtető könyv a Balaton kutatásának legújabb eredményeiről 3/123
- Horváth Csaba Sándor*: A szombathelyi polgári repülés története 1/124
- Iancu Laura*: A kibédi mese szépsége a maga teljességében 4/147
- Klamár Zoltán*: Tanulmányok a vajdasági Duna mentéről 3/121
- Kónya Sándor*: A bánáti leánynevelés szolgáltatásban 4/142
- Korpics Márta*: „Indulj el egy úton, én is egy másikon”. Könyv a magyar zarándokutakról 3/108
- Kovács Ilona*: Egy amerikai magyar bányászközösség történeti rekonstrukciója 3/114
- S. Lackovits Emőke*: Újabb kötet a Káli-medencéről 2/132
- Lunkné Magyar Ágnes–Bozó László*: Kevert története képekben 4/141
- Magyar Zoltán*: Az északi csángók krónikája 1/134
- Magyar Zoltán*: Palóc mesék hanggal, képpel 5/128
- Ménes András*: Árpádföld históriája 2/128
- Murányi Lajos*: Futballkönyv Kunszentmiklósról 6/138
- Novák László Ferenc*: Hódmezővásárhely írásban és képben 2/113
- Oláh Róbert*: „Érces” műemlékek „három város” szívében 2/119
- Papp Izabella*: Jászági népmesék 2/117
- Pesti János*: Pesty Frigyes baranyai helynévgyűjteménye 1/123

Silling István: Hódság, a szeretett bácskai szülőváros 2/120
Silling István: Közép-Bánát gyermekjátékai 6/133
Surányi Dezső: Pécshez kötődő tudósok könyve 1/132
Szacsvay Éva: A hazai népművészet történeti és elméleti kérdéseinek összegzése 3/106
Székelly András Bertalan: „A magyarországi nemzetiségek néprajza” legújabb német és szlovák kötetéről 1/126
Székelly András Bertalan: Tizenhat arasz hány ól? 4/145
Szoboszlai Sándor: Jubileumi kötet Várpalotáról 5/133
Udvarhelyi Nándor: Kárpát-Hazajáró szemmel 4/137
Udvarhelyi Nándor: Leletmentés Sárosban 5/136
Udvarhelyi Olivér: Csodálatos album Márton Áronról 2/123
Vargáné Nyári Katalin: „Jószerecsét!”. Könyv a várpalotai olvasóközösség és művelődési ház történetéről 4/151
Fr. Varga Kamill O. F. M.: Jászberényi szerzetesszolgálat 2/116
Vasvári Zoltán: Családtörténet Kiskunhalasról 2/115
Viczián István: Könyv a Bibliában említett ásványokról 6/132
Viszóczky Ilona: Fotóalbum a repáshutaiak múltjából 3/112
Zentai Tünde: Rábaköz az inventáriumok tükrében 4/140

HÍREK

A Bethlen Gábor Alapítvány díjazottjai 6/22
A reménység oszlopa 4/121
A Szent László legenda erdélyi templomok falképein 3/144
Azonosították a Hunyadi-család DNS profilját 2/144
Az újraépített Aranyvonat első útja Jászberénybe vezetett 4/106
Elhunyt Bartók Péter 1/144
Elindultam szép hazámból (új kétszáz részes rádiósorozat) 2/64
Felhívás. Honismereti Bibliográfia 5/15
Felavatták Bethlen Gábor szobrát Marosvásárhelyen 1/144
Folyik a mohácsi tömegsír feltárása 2/112

Hatezer éves kincsek a rézkorból 2/112
Honismerőtársunk kitüntetése (dr. Varga Szabolcs) 2/28
Hortobágyi titkok 4/121
Jövőre kezdődik a Hunyadi-sorozat forgatása 5/31
Kalonda és Hollókő közös öröksége 6/36
Kinyitják Mátyás király szülőházát 4/121
Közérdekű indítvány. Régi utcaneveink felidézése. A Boldogasszony és a Szent Jobb 3/87
L. Simon László a Nemzeti Múzeum új főigazgatója 5/139
Márton Áron emlékére 1/144
Megnyílt a Bessenyei György Emlékház a bihari Bakonszegen 6/6
Mevásárolta a Batthyány család okleveleit a magyar állam 5/127
Nemzeti emlékhely lett a rákosmezei Királydomb 1/10
Peterskák Tivadar: A magyar képeslap története – Fitz József-könyvdíj 6/25
Richly Gábor a Magyar Művészeti Akadémia új főtitkára 6/25
Római játszótér, kelta emlékhely 2/26
Somogy Polgáraiért Díjat kapott Bodó Imre 1/10
Új elemek a nemzeti jegyzékben 2/144
Újjáépítik a gyimesbükki Rákóczi-várat 6/43
Vasúttörténeti kiállítóhely Kelenföldön 5/91
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: Halász Péter) 1/136
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: Halász Péter) 2/135
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA Válogatás a Hajdú-Bihar megyéről megjelent honismereti vonatkozású könyvekből (2013–2019) (Összeállította: Bényei Miklós) 3/129
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: Halász Péter) 4/155
HONISMERETI ÉVFORDULÓK 2022 (Összeállította: Halász Péter) 6/142
A 2021. ÉV TARTALOMJEGYZÉKE (összeállította: Selmeczi Kovács Attila) 6/147
Felhívások
A millenniumi ünnepek. Kárpát-medencei középiskolai honismereti–művelődéstörténeti vetélkedő 5/140
A Magyar Kultúra Napja, 2022. XXVI. pályázat 5/143

Összeállította: *Selmeczi Kovács Attila*

Szeretteinek, barátainak
fizessen elő karácsonyi
ajándékként a
Honismeret
folyóíratra!

Báró Eötvös József és családtagjainak újratemetése

(Ercsi, 2021. november 6.)

Az Eötvös család tagjainak földi maradványai Ercsi római katolikus templomában

Spányi Antal, a Székesfehérvári egyházmegye püspöke a gyászmisét celebrálja

Dr. Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere az emlékezéséről mondja

Elindul a gyászmenet, élén a korabeli mintára készült gyászhintóval

A gyászhintót lovas hagyományőrző huszárok kísérik

A gyászszertartás és a megemlékezés a családi kápolna előtt folytatódik

L. Simon László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója az emlékezését tartja

Az ünnepi kegyeleti esemény résztvevői

Elindulnak a koporsókkal a kriptához

A kápolnában látható kiállítás, amely röviden bemutatja báró Eötvös Józsefet és családját; kurátor: M. Lovas Krisztina

Az Eötvös József emlékére 1879-ben állított obeliszk

Báró Eötvös József sírkamrája a Honismereti Szövetség babérkoszorújával

A fényképeket készítette: *Debreczeni-Droppán Béla*

Falusi jelenet (Bihari Puhl Levente cikkéhez)

720 Ft

ittelsbachok Sisi családja

The Wittelsbachs - Sisi's Family

2021. 11. 26. – 2022. 02. 20.

WITTELSBACHER AUSGLEICHSFONDS

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.

facebook.com/nemzetimuzeum, mnm.hu